ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL NAŢIONAL DE CERCETĂRI ECONOMICE

ANGHEL N. RUGINĂ

PRINCIPIA OECONOMICA

FUNDAMENTE NOI ŞI VECHI ALE ANALIZEI ECONOMICE

Îngrijitor de ediţie:
prof. **GHEORGHE DOLGU**

Traducerea, cuvîntul introductiv şi notele aparţin îngrijitorului de ediţie

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Bucureşti, 1993

Principia oeconomica.
New and old Foundations of Economic Analysis

Principia oeconomica.
Nouveaux et anciens fondements de l'analyse économique

ISBN 973-27-0402-0

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
R — 79717, Bucureşti, Calea Victoriei nr. 125

CUPRINS

PREFAŢĂ

CUVÎNT INTRODUCTIV

1. Principia Oeconomica 1: Fundamente noi şi vechi ale analizei economice

2. Principia Oeconomica 2: Imperfecţiunile economiei sau ale ştiinţei economice?

3. Spre noi *Principia Politica*: a treia revoluţie în ştiinţele politice

4. *Principia Ethica*: a treia revoluţie în gîndirea etică

5. Către o o treia revoluţie în gîndirea economică: de la Victor Slăvescu la Walter Eucken

6. O luptă fără speranţe cu teorema imposibilităţilor transpusă în practică: o reexaminare critică a politicilor monetare şi fiscale tradiţionale

Scrisoare deschisă către Preşedintele Statelor Unite — William Jefferson Clinton şi către colectivitatea economiştilor

Prefaţă

Ştiinţa economică s-a dezvoltat enorm în secolul al XX-lea. În afară da extinderea celor cinci domenii deja cunoscute (istoria economică, teoria economică, etica economică, politica economică şi istoria doctrinelor economice) *s-a mai adăugat o nouă branşă, econometria care uneşte economia matematică cu statistica. În plus, s-a încheiat o a doua revoluţie în gîndirea economică. Este vorba de gîndirea economică modernă, care studiază problemele din punct de vedere al realităţilor actuale (ştiinţă empirică), de cele mai multe ori şi, cu precădere în epoca modernă, reprezentate prin condiţii de dezechilibru.*

A doua revoluţie în gîndirea economică modernă a atins o culme prin opera lordului Keynes, respectiv prin teoria sa privind ocuparea integrală a resurselor materiale şi umane expusă în cartea lui celebră The General Theory of Employment, Interest and Money *(1936), care a exercitat cea mai puternică influenţă asupra profesiunii economice din acest veac.*

Prima revoluţie a reprezentat-o gîndirea economică clasică, în care problemele erau studiate din punct de vedere al unui model presupunînd condiţii ideale de echilibru stabil, adică aşa cum trebuie să fie. O culme în şcoala clasică a fost atinsă de Leon Walras, pe care un alt vestit economist — Joseph Schumpeter — l-a caracterizat drept cel mai mare dintre toţi economiştii, pentru că el a formulat pentru prima dată legea echilibrului general în economie, pe care acelaşi Schumpeter o considera drept o Magna Charta în ştiinţa economică.

Un munte întreg de literatură s-a scris despre cele două revoluţii în gîndirea economică, dar nu întotdeauna cu o claritate suficientă, spre a se constata că obiectul de cercetare în cele două revoluţii nefiind acelaşi,

rezultatele nu puteau să nu fie diferite. Cu alte cuvinte, era vorba de două modele, total deosebite.

Lipsa unei clarificări metodologice în această problemă fundamentală a dus la o schismă, la o ruptură între cele două şcoli de gîndire economică, rezultatele şcolii moderne fiind interpretate drept o negare a rezultatelor şcolii clasice. Cu aceasta s-a rupt continuitatea în dezvoltarea ştiinţei economice, ceea ce explică de ce s-a ajuns acolo unde s-a ajuns, anume la situaţia că nu mai ştim ce trebuie făcut ca să rezolvăm satisfăcător problemele social-economice ale timpului nostru: inflaţie, şomaj, deficite cronice în bugetul statului şi în balanţa de plăţi internaţionale, ca să nu mai menţionăm inechităţile sociale pe cît de frecvente, pe atît de profunde reprezentînd, cum se spune, „sărăcie în mijlocul opulenţei".

În această carte se prezintă o soluţie pentru, ieşirea din impasul în care se află ştiinţa economică. Este vorba de o sinteză unică dintre cele două şcoli — cea clasică şi cea modernă —, şi anume dezvoltînd o paradigmă nouă — cercetarea simultană prin prisma echilibrului şi a dezechilibrului care duce la alcătuirea unei Tabele de orientare *pentru ştiinţa economică. Cu ajutorul acestei tabele se vede că şcoala clasică şi şcoala modernă nu sunt contradictorii, ci, dimpotrivă, complementare.*

Acest rezultat deschide larg porţile către o a treia revoluţie *în gîndirea economică, care să restabilească continuitatea în cercetările ştiinţifice şi, mai departe, să ne dea o fundamentare mai solidă ca să putem rezolva în mod satisfăcător problemele menţionate mai sus atît în teorie, cît şi în practică. De fapt, nici o problemă practică nu se poate rezolva satisfăcător dacă nu a fost rezolvată corect mai întîi în teorie. Există deci o legătură organică între teorie şi practică.*

Restul istoriei, referitor la modul în care am dezvoltat noua paradigmă, se găseşte expusă cum nu se poate mai bine în Cuvîntul introductiv*. Mulţumirile mele se*

îndreaptă către semnatarul său, traducătorul şi îngrijitorul ediţiei, domnul profesor Gheorghe Dolgu, care a depus o muncă de Sisif şi a arătat un talent deosebit în mînuirea lexiconului de specialitate atît în română, cît şi în engleză. Profesorul Dolgu, cu cunoştinţele sale de erudit, nu şi-a precupeţit timpul spre a reconstrui în româneşte întreaga lucrare. Nici mai mult şi nici mai puţin, la nevoie, el poate continua opera începută aici.

De asemenea, trebuie sa exprim mulţumiri academicianului Tudorel Postolache, care împreună cu fostul meu coleg la Academia de Înalte Studii Industriale şi Comerciale, ca şi la Banca Naţională, regretatul academician Vasile Malinschi, au avut iniţiativa publicării în română a acestor lucrări, precum şi domnului academician Mihai Drăgănescu, preşedintele Academiei Române, care a aprobat proiectul.

Mulţumirile mele se îndreaptă, de asemenea, spre domnul profesor dr. Constantin Ionete, director general al Institutului Naţional de Cercetări Economice, pentru sprijinul acordat în publicarea acestei cărţi.

Bucureşti, 10 noiembrie 1992

ANGHEL N. RUGINĂ

ANGHEL N. RUGINĂ
Prof. Emeritus de Economie Politică şi Finanţe
Northeastern University, Boston, Mass. USA

Date biografice

S-a născut la 24 mai 1913, în satul Vizureşti, comuna Nicoreşti, judeţul Tecuci.

A urmat Şcoala Comercială Elementară din Tecuci.

A absolvit Şcoala Comercială Superioară din Galaţi, în 1932. Licenţiat al Academiei Comerciale din Bucureşti, în 1936.

A urmat Şcoala Militară de Ofiţeri de Cavalerie în Rezervă de la Târgovişte. În 1938 a intrat la Banca Naţională a României, prin concurs, fiind repartizat la Serviciul Relaţiilor cu Străinătatea, Controlul Importului.

A luat parte la Campania din Răsărit pentru eliberarea Basarabiei. Rănit în lupte, aproape de Chişinău, a fost internat la Spitalul 303 de la Cotroceni, în Bucureşti.

În 1942 îşi trece primul doctorat la Academia Comercială cu prof. Victor Slăvescu, având ca subiect: *Viaţa şi opera economică a lui Dionisie Pop Marţian (1829—1865).*

În acelaşi an Consiliul Băncii Naţionale decide să-l trimită pentru studii de specialitate la Universitatea din Berlin, Germania.

Din cauza războiului este nevoit să se retragă la Universitatea din Freiburg i.Br., unde lucrează cu celebrul economist german prof. Walter Eucken şi îşi susţine în 1947 un al doilea doctorat în economie şi finanţe, cu subiectul „Geldtypen und Geldordnungen. Fundamente für eine Allgemeine Geld — und Wirtschaftstheorie”, care s-a publicat în 1949. Pe baza acestei cărţi, a fost invitat să ţină prelegeri la Universitatea din Portland, Oregon, USA, unde a funcţionat între 1950—1952.

În 1953 a făcut cercetări ştiinţifice la Library of

Congress, US Treasury Department, International Monetary Fund şi World Bank.

În 1954 a fost invitat să ţină prelegeri la Niagara University, New York, unde a stat până în 1958.

În 1958 se căsătoreşte cu d-na Aurelia Pantea, originară din Sibiu. Se mută la Northeastern University din Boston, unde rămâne până în 1986, cînd iese la pensie.

În 1965 este numit preşedinte al Comisiei de Experţi Economici pentru statul Massachusetts, post pe care îl deţine până în 1970, în afară de cursurile ţinute la Universitate.

În 1988 iniţiază înfiinţarea unei „International Society for Intercommunication of New Ideas" (ISINI), care a ţinut până acum două congrese mondiale, unul la Universitatea Sorbonne în Paris, Franţa, în 1990, şi al doilea congres la Universitatea din Atena, Grecia, în 1992. ISINI are reprezentanţi în 35 de ţări. Este ales preşedinte al Societăţii.

În 1992 apar numerele 1 şi 2 din „International Journal of New Ideas", unde îndeplineşte funcţia de redactor-şef.

În 1990 este ales membru de onoare al Academiei Române.

În 1992 i se acordă titlul „Doctor Honoris Causa", de către Academia de Studii Economice din Bucureşti şi Universitatea din Iaşi.

A publicat peste 50 de lucrări în limba engleză, franceză şi germană.

Este membru în mai multe asociaţii internaţionale: American Economic Association, Association for Social Economics, History of Economics Society, Canadian Economic Association, British Royal Economic Society.

Cuvînt introductiv

Anghel N. Rugină este primul economist de origine română din emigraţie care este primit ca membru de onoare al Academiei Române. Acest prim volum apărut sub egida supremului for ştiinţific al ţării şi prin grija Institutului Naţional de Cercetări Economice, deşi restrîns ca dimensiuni, este destul de revelator, dacă nu şi reprezentativ, în ceea ce priveşte viaţa şi opera profesorului emeritus din Statele Unite ale Americii[1].

El oferă toate reperele esenţiale referitor la itinerariile spirituale — şi ce itinerarii de excepţie! — de-a lungul cărora, acumulînd frustrări după frustrări, zărea, din cînd în cînd, cîte „o lumină" spre acel ceva nou, „încă nespus" spre care năzuia, fără a bănui la început ce poate fi, pentru ca, în final, să vină cu propria sa lumină. O lumină de o cutezanţă extremă, care îţi taie respiraţia. Pentru că Anghel Rugină îşi propune nici mai mult, nici mai puţin decît să deschidă drumul spre o nouă revoluţie, a treia, în ştiinţa economică. Dar nu numai în ştiinţa economică, ci şi în sociologie, în ştiinţa politică. Apoi în logică. Pentru ca, finalmente, să vizeze unificarea metodologică a tuturor ştiinţelor — sociale şi naturale deopotrivă.

Indiferent de opiniile care s-au exprimat sau se vor

[1] Volumul conţine numeroase repetări, adesea chiar ale ,,sîmburelui dur" al gîndirii ruginiene. Aceasta se datoreşte faptului că A. Rugină şi-a prezentat concepţia în eseuri de proporţii mai reduse, publicate în diverse periodice. El aborda, desigur, problema din unghiuri de vedere diferite, dar, adresîndu-se unui public diferit, el se vedea nevoit să prezinte de fiecare dată elementele esenţiale ale concepţiei sale. Sigur, repetările puteau fi eliminate. Dar aceasta presupunea să se scrie o altă lucrare. Am discutat în mai multe rînduri cu A. Rugină cum să rezolvăm această problemă. Am ajuns finalmente la un compromis, acceptabil atît pentru autor, cît şi pentru cititor. Îl prevenim însă, din nou, pe acesta din urmă că are în faţă nu o lucrare unitară, ci o selecţie unitară de texte.

exprima asupra creaţiei lui, A. Rugină simte cu acuitate şi demonstrează convingător că timpul a sosit, condiţiile sunt coapte pentru o nouă revoluţie, cel puţin în domeniul ştiinţei economice. El nu este singurul care are o asemenea intuiţie. Guitton, economistul francez cunoscut, pe care îl citează, îl stimează şi-l comentează, are aceeaşi intuiţie în *Le sens de la durée* (1985).

A. Rugină nu se mulţumeşte să-şi clameze *urbi et orbi* intuiţia şi să aducă dovezi după dovezi în sprijinul ei. El îşi suflecă mînecile şi trece la treabă. Modesta prepoziţie *towards* (către, spre) pe care el o pune înaintea noţiunii de revoluţie, din titlul multora dintre studiile publicate în periodice americane şi europene de specialitate, nu trebuie să inducă în eroare. Căci A. Rugină nu se mulţumeşte să indice o direcţie sau posibile direcţii **spre**, să jaloneze drumul către o asemenea revoluţie. El realizează *în fapt* toate acele străpungeri (*breakthrough, percée*) care, împreună, constituie o revoluţie ştiinţifică în sens kuhnian. După cum, nu trebuie să înşele desele referiri pe care le face la imensitatea lucrării care rămîne de făcut, subtextul lor fiind că, în urma oricărei revoluţii, se deschide un vast cîmp nou de cercetare, conţinut explicit sau implicit în proiectul (programul de cercetare) al iniţiatorului; căci în sens lakatosian, orice nou program de cercetare este *progresiv*, cu deschideri mai mult sau mai puţin largi, spre deosebire de programul (sau programele) vechi, care treptat devin sterile, adică *degenerescente*. Şi dacă în finalul discursului său de recepţie la Academie, citîndu-l pe Max Weber, îşi exprimă speranţa că va fi întrecut, el are în vedere un moment foarte îndepărtat, la orizontul *celei de-a patra* revoluţii în ştiinţa economică, în ştiinţele sociale, deşi să recunoaştem, el nu spune acest lucru. Dar, dacă nu ar gîndi acest lucru, programul său de cercetare şi-ar pierde valabilitatea.

Creaţia ruginiană are două dimensiuni fundamentale, în mod paradoxal, destul de îndepărtate una de alta. Cea

mai importantă dimensiune, care i-a şi atras consacrarea academică este cea *metodologică*. Încă din prima sa lucrare, elaborată şi publicată în afara graniţelor României, *Geldtypen und Geldordnungen (Tipuri de monede şi ordini monetare)*, de fapt teza sa de doctorat de la Freiburg in Breisgau, el avea să declare, în antiteză cu maestrul său Eucken, „das ist ein methodologisches Buch" (aceasta este o carte de metodologie). În antiteză, întrucît celebrul şef al neoliberalismului (sau ordoliberalismului) german nega cu înverşunare că s-ar ocupa de metodologie. Pe acest teren, dă el marile sale bătălii. Aici, în acest domeniu — dar după ce face numeroase incursiuni temerare în zone infinit mai cuprinzătoare şi poate mai fascinante — al metodologiei se avîntă el pe noi orbite, presupus mai înalte decît cele precedente, ale cunoaşterii. În acest domeniu, are el iluminarea, în urma căreia poate, ca atîţia alţii înaintea lui, să strige, sigur de el şi de adevărul lui nou, *Evrika!*, iată cum arată revoluţia care trebuie să aibă loc.

A doua dimensiune, doar sugerată în acest volum, este cea *normativ-aplicativă*. A. Rugină aplică noua sa paradigmă pentru a propune reforme instituţionale şi măsuri de politică economică şi socială, de natură să asigure un regim caracterizat prin echilibru şi stabilitate şi prin condiţii economice, politice şi sociale, garantînd individului atît libertatea, cît şi beneficiul egalităţii şi echităţii. Idealul ruginian, pe care îl denumeşte *liberalism social*, este o economie de piaţă fără „anomalii", „imperfecţiuni", „dezechilibre", „fluctuaţii cumulative", „inechităţi şi tensiuni", o democraţie în care individul să fie protejat împotriva exceselor şi ingerinţelor puterii. În promovarea acestui program, în care crede cu îndîrjire, A. Rugină manifesta o obstinaţie de profet, dar, şi aici, o cutezanţă fără limite. Căci în acest caz, el nu se mai adresează „breslei", ca în cazul demersurilor sale metodologice, ci direct „principilor", vîrfurilor puterii. Cartea sa American *Capitalism at a Crossroads*

(Capitalismul american la o răscruce) conţine pledoaria pe care o face în favoarea reformelor sale în faţa a trei preşedinţi ai Statelor Unite. Şi a trimis programe de reforme şi altor şefi de state din Europa şi de pe alte continente. În 1990 ne-a asigurat că „Un miracol economic în România este încă posibil”. Şi-a propovăduit ideile sale peste Prut. În anul 1992 s-a adresat lui Boris Elţîn şi liderilor Poloniei aflată în tranziţie. Cine va fi următorul? Numai A. Rugină ştie[2]. Desigur însă, că mesajul privind „o lume mai bună şi mai dreaptă pentru viitor” va fi trimis şi în alte state. Cu siguranţă, pentru că, oricare ar fi primirea ce i se face, în pofida scepticismului şi a rezervei pe care, în mod normal, ceea ce anglo-saxonii denumesc *„mainstream economics”*, adică orientarea larg acceptată în ştiinţa economică, o manifestă faţă de orice încercare de a-i repune în discuţie fundamentele, A. Rugină rămîne insensibil la ceea ce pentru el reprezintă „argumente tradiţionale” şi, retranşat în paradigma lui, îşi va fi spunînd cu o consecvenţă invincibilă: *E pur si muove!* Căci, după el, oamenii excepţionali au nu numai o pregătire „excepţională”, sunt nu numai „dotaţi cu talente deosebite”, dar sunt „în plus, înzestraţi şi cu răbdare, răbdare aproape fără limite”. Totodată „oamenii excepţionali” nu se sfiesc să pună la îndoială sau chiar să contrazică direct vederile preponderente la un moment dat, precum şi metode de lucru ştiinţifice, care demult nu mai formează obiect de discuţie. Ei sunt aceia care cred cu tărie că mai există ceva nou sub soare şi, de aceea, nu se opresc din alergarea pe drumuri necunoscute pînă nu descoperă ceva care nu s-a spus încă sau ceva care nu s-a împlinit de alţii şi este util societăţii umane. În această alergare titanică în necunoscut, gînditorii

[2] La 1 februarie 1993, după predarea la editură a lucrării, Aughel N. Rugină i-a trimis o scrisoare deschisă noului preşedinte al SUA — William Jefferson Clinton (inclusă, la dorinţa autorului, în acest volum).

novatori au de luptat nu numai cu probleme în sine, dar adesea şi mai vîrtos, cu piedici puse de oponenţi, care se cramponează cu înverşunare de ideile dominante de multe ori deja perimate sau chiar dăunătoare.

*

Chiar cu riscul de a prezenta cititorului, mult mai schematic, ceva care se regăseşte uneori repetitiv în volum, în exprimarea de mare limpiditate a autorului, trebuie să încercăm o expunere rezumativă a paradigmei ruginiene. Aceasta constă în esenţă din următoarele propoziţii:

— Teoriile coerente explică cazuri particulare ale realităţii ideatice sau empirice; ca atare, ele nu se neagă, ci se completează una pe alta, alcătuind tabloul global al unei realităţi variate.

— Sistemele din domeniul natural sau social pot încorpora în proporţii diverse atît elemente de echilibru, cît şi elemente de dezechilibru.

— Între elementele componente ale sistemului trebuie să existe nu numai o forţă coezivă, dar şi o constantă care, ca legea gravitaţiei, acţionează ca parametru natural; de asemenea, sistemele sociale trebuie să aibă în componenţa lor un cadru instituţional adecvat, aşa-numitul *factor R*, o contribuţie revendicată de Anghel Rugină ca aport personal. Forţa coezivă este concurenţa. Constanta sau parametrul natural este moneda integral acoperită (în aur, argint sau *in extremis* în alte mărfuri).

— Proporţia în amestec a elementelor de echilibru şi dezechilibru determină gradul de echilibru şi de stabilitate sau instabilitate a sistemului. Toate situaţiile imaginabile pot fi reduse la şapte modele de bază, care merg de la echilibru deplin şi stabilitatea absolută pînă la dezechilibrul total şi instabilitatea absolută constituind împreună o *Tabelă de orientare*. Şcoala clasică este exprimată de modelele în care predomină elementele de echilibru, cea modernă — de modelele în care predomină

elementele de dezechilibru. În realitate, sistemul conceptual imaginat de şcoala clasică n-a existat însă niciodată, întrucît, adepţi fanatici ai ideii suficienţei legilor economice ca legi naturale, clasicii nu au realizat necesitatea *factorului R*, a factorului instituţional, care ar fi disciplinat şi, adăugăm noi, ar fi „moralizat" (justiţia socială, echitatea etc.) concurenţa şi ar fi împiedicat insinuarea în sistem a elementelor de dezechilibru, cu întregul lor cortegiu de urmări în planul (in)stabilităţii şi al (in)echităţii, respectiv inflaţie, economii forţate, supraacumulare, cu logica subiacentă a fluctuaţiilor ciclice, avans tehnic în ritmuri atît de înalte încît societatea nu-l poate asimila şi nu-l poate, cît de cît, controla.

— Situaţia în care elementele de echilibru sunt egale cu cele de dezechilibru — modelul median — este o situaţie de echilibru instabil. O dată deranjat, regimul bazat pe acest model nu poate evolua decît spre mai mult echilibru, sau mai mult dezechilibru.

— Pe plan empiric, reformele şi măsurile de politică au şi ele o natură dublă, *dualã*: de echilibru şi de dezechilibru. Măsurile de dezechilibru nu pot avea o justificare decît pe termen scurt. Situaţiile de dezechilibru structural şi de instabilitate cronică nu se pot trata decît prin reforme şi măsuri cu caracter de echilibru. Numai asemenea ajustări structurale pot aduce în mod durabil echilibrul şi stabilitatea în interiorul unui regim economic.

— Dacă toate teoriile coerente au un domeniu, un cîmp de validitate, nici una dintre ele nu poate explica întreaga realitate. O teorie a teoriilor ar consta, în acest caz, din recunoaşterea caracterului dual al realităţii şi din identificarea consecinţelor variaţiei în combinarea celor două principii opuse.

— Propoziţiile de mai sus sunt valabile şi pentru domenii particulare ale economiei — bănci, finanţe etc. — şi pentru sociologie, pentru ştiinţele politice, pentru

etică. De asemenea ele sunt valabile pentru logică. Eseul despre logică nu este cuprins în volum. Dar după ce în 1989 a încheiat această lucrare, Anghel Rugină a ajuns la concluzia că „dacă metodologia nouă se aplică la logică — „regina tuturor ştiinţelor” — cum a numit-o J. S. Mill — atunci *ipso facto* trebuie să se aplice la toate ştiinţele. Aşa m-am încumetat şi în domeniul ştiinţelor naturii, iar, în cele din urmă, rezultatele au fost promiţătoare, nefiind blocate de nici o contradicţie” (2). Le-a publicat tot în 1989 în „International Journal of Social Economics”, sub un titlu care vorbeşte de la sine şi care în română sună astfel: *Principia Methodologica: O punte de la ştiinţa economică spre ştiinţele naturii. Către o unificare metodologică a tuturor ştiinţelor*. În comunicarea rostită cu prilejul recepţiei la Academie, el avansează însă unele idei de suport pentru această teză, ca, de pildă:

— O distincţie netă trebuie făcută între diversele discipline economice care regrupează cunoştinţele economice potrivit naturii lor, şi anume: istorie economică, teorie economică, etică economică, politică economică şi istoria gîndirii economice. Nu este admisibil a folosi argumente din cadrul uneia din aceste discipline particulare pentru a combate propoziţii din cadrul alteia. Argumentele analitice nu pot fi combătute decît cu argumente tot analitice. Dacă se folosesc argumente de alta natura, de exemplu, din istoria economică, nu se poate ajunge la concluzii corecte[3].

[3] A. Rugină este un adept hotărit al metodei ipotetico-deductive şi un adversar al abordării empirice în evaluarea linei teorii, subscriind în fapt la ipoteza Quine-Dahem (o teorie este un păienjeniş, incluzînd observaţii care nu pot fi înţelese decît luate în ansamblul lor; „masa monetară” sau „nivelul general al preţurilor” nu sunt decît fapte brute; întrucît pot fi inţelese diferit, ele implică consideraţii teoretice. Dar raportul între teorie şi experienţă este încă departe de a face unanimitate şi, probabil, nici nu va face vreodată. Astfel, Popper vede ştiinţa dezvoltîndu-se prin ipoteze şi respectiv infirmări (coroborări) cu ajutorul faptelor empirice. Contradicţiile persistente dintre teorii şi acestea din urmă sunt „anomaliile” lui Lakatos. Un

— Nimic nu mai justifică împărţirea ştiinţelor în ştiinţe exacte şi fără acest caracter de exacte. Pe de o parte, experimente se pot face şi în cîmpul social, chiar dacă nu cu acelaşi grad de precizie, care, de altfel, în acest caz, nici nu este necesar. Pe de altă parte, rezultatele mai recente ale cercetărilor privind esenţa ultimă a materiei şi incertitudinea ce decurge din ele fac mai puţin potrivit termenul de exact pentru ştiinţele naturii.

— Regularităţile din ştiinţele naturii au oarecum alt caracter decît cele din ştiinţele sociale, întrucît fenomenele studiate de acestea se referă la fiinţe omeneşti vii, dotate cu voinţă proprie şi capacitate de a-şi schimba atitudinea în orice moment. Dar, „atît în natură, cît şi în societate, avem de-a face cu schimbări sau fluctuaţii zilnice”, iar acestea se explică cel mai bine şi mai uşor, utilizînd ipoteza universală a dualităţii.

— O diferenţă există totuşi. În ştiinţele fizice parametrul natural (constanta) şi factorul R (cadrul temporal şi spaţial) sunt incluse *ab initio* în structura universului fizic, de unde şi gradul deosebit, mai înalt al regularităţilor. Dar o constantă şi un factor R pot fi introduse şi în sistemele sociale, astfel că într-un „regim nou, de echilibru general stabil, comportamentul şi deciziile agenţilor economici... vor fi normale, raţionale, iar rezultatele finale vor prezenta un grad înalt de *regularitate*, similar cu cel din natură”.

În fond ceea ce urmăreşte A. Rugină este nu să creeze o economie pură, nouă şi nici să inoveze în cîmpul teoriei pure. El se revendică explicit de la Walras şi teoria echilibrului general, dar este strîns conectat la gîndirea euckeană şi ordoliberalism şi are puternice înrudiri cu economia socială de piaţă.

Ceea ce vrea Anghel Rugină să construiască este o

---

program de cercetare care rezolvă teoretic doar anomalia respectivă, printr-o soluţie *ad-hoc* este un program degenerescent, dar dacă el găseşte, în afară de aceasta, noi arii de aplicare, el este un program progresiv.

paradigmă nouă în ştiinţa economică.

Scrierile sale îl prezintă pe Anghel N. Rugină ca pe un om de ştiinţă înzestrat cu o vastă cultură economică. El se mişcă cu uşurinţă în universul gîndirii şi faptelor economice şi are modul lui propriu de a-i citi şi pe clasici şi neoclasici atît din şcoala veche, cît şi din şcoala nouă şi pe anticlasicii de diverse orientări, de la socialiştii francezi, marxism şi pînă la şcoala istorică contemporană — de la Keynes la sinteza neoclasică şi la reacţia (şcoala clasică nouă) şi la contra-reacţiile care, inevitabil n-au întîrziat să apară împotriva acesteia din urmă. Autorii din breasla noastră, la care se face referire în acest volum, se numără cu zecile sau poate cu sutele.

Temele celor patru eseuri, ca şi conţinutul comunicării la Academia Română îl recomandă însă pe profesorul american de origine română şi ca pe un om de aleasă cultură, în general. El frecventează filozofia, sociologia, ştiinţele politice, etica, ştiinţele naturii, filozofia ştiinţei, epistemologia, nemaivorbind de faptul că iubeşte atît poezia şi proza încît a ezitat, probabil mult, pînă s-a hotărît să se dedice studiului aprofundat al ştiinţei economice. Şi rămîne un român integral şi autentic, prin numeroasele rădăcini, pe care le păstrează împlîntate adînc în spiritualitatea românească, în fluxurile ei cele mai fertile.

Dacă stofa lui umană este de excepţie, l-a servit şi destinul, căci, aşa cum mai remarcam, ce formidabile au fost itinerariile spirituale de care a avut parte! Cînd la recepţia de la Academie „vine să dea socoteală”, „ca fiul risipitor”, de modul cum a folosit „moştenirea luată de la şcoala economică românească”, evocă cu respect, admiraţie şi cu adîncă pietate pe dascălii de seamă, ca Victor Slăvescu şi Virgil Madgearu, dar şi economişti de frunte ca Ion Răducanu, Cezar Partheniu, Grigore Mladenatz, Gheorghe Taşcă, Nicolae Leon, Victor Bădulescu, Mihail Manoilescu, Ştefan Zeletin, Mircea Vulcănescu, Eugen Demetrescu, L. Gr. Dimitrescu, P. H.

Suciu, Ştefan Dumitrescu, Gheorghe Zane de la Iaşi, G. Strat şi Victor Jinga, de la Cluj. Ideile-forţă care îndrituiesc sintagma „şcoala economică românească" sunt rezumate cu grijă şi precizie în cinci puncte, avînd în filigran influenţa şcolii istorice germane.

Dînd socoteală de folosirea moştenirii luate, nu omite să menţioneze şansa de a fi putut audia şi personalităţi de anvergura unui Nicolae Iorga, Ion Petrovici, C. Rădulescu-Motru, Lucian Blaga, P. P. Negulescu, Ovid Densusianu, Octavian Goga, Andrei Rădulescu.

Tînărul care pleacă la specializare în Germania, avînd un doctorat în ţară început sub conducerea profesorului Madgearu şi încheiat sub conducerea lui Victor Slăvescu, era deja un iniţiat. El era conectat la spiritualitatea europeană, pe deplin pregătit pentru ascensiune pe trepte mai înalte şi cu apetitul trezit pentru descoperirea de lucruri care n-au mai fost spuse, de idei noi.

La Universitatea din Berlin se interesează de concepţiile lui Ernst Wageman, savantul care, în lucrarea asupra „*strategiei economice*" crease dipticul structură-conjunctură, referindu-se la structură ca la trăsături durabile definind „organele", iar la conjunctură ca la trăsături efemere, ţinînd de „funcţiile economiei". Wageman, care, ocupîndu-se de dinamica sistemelor (dinamica de amplificare) distinsese trei stadii ale dezvoltării: *ţări semicapitaliste*, în care sistemul începe să pătrundă, dar în care se menţin largi sectoare cu structuri anterioare; *ţări neocapitaliste*, în care sistemul se dezvoltă mai ales graţie aportului străin; *ţări cu înaltă dezvoltare capitalistă*, mai veche sau mai nouă. Wageman, în fine, de la care tînărul cercetător român reţine că economia nu poate aspira la rangul de ştiinţă decît dacă este în măsură să furnizeze terapii pentru vindecarea bolilor economice şi financiare.

În noiembrie 1943, în urma marelui raid aerian împotriva Berlinului, A. Rugină devine sinistrat şi este nevoit să plece în altă parte. Spre norocul lui, alege

Freiburg. Acolo oficia Walter Euken în fruntea şcolii neoliberale din care mai făceau parte Franz Boehm, Leonard Miksch, Constantin von Dietze, Adolph Lampe, Alexander Ruestow. Cu Eucken va avea şansa să lucreze nemijlocit, pregătind un al doilea doctorat. Or, Eucken, care merge pe linia „tipurilor ideale" ale lui Weber este creatorul conceptului de „ordine economică" şi al „morfologiei economice". După o perioadă de dominaţie a şcolii istorice, Eucken marchează revenirea ştiinţei economice germane la (neo)clasicism. El are contribuţii teoretice excepţionale în analiza inflaţiei din Germania, o teorie a capitalului, pornind de la Boehm-Bawerk şi Wicksell şi, mai ales, o teorie a sistemelor economice şi politicii economice. El concepuse un sistem concurenţial (*Wettbewerbsordnung*), diferit atît de un regim *laissez-faire*, în care statul nici nu modelează activitatea economică şi nici nu intervine în desfăşurarea ei, cît şi de economia planificată centralizat, în care statul domină atît ordinea economică, cît şi procesul economic. De menţionat că ordinea economică nu este altceva decît cadrul instituţional şi legal (juridic), — care la Anghel Rugină devine factorul *R*, iar procesul economic — tranzacţiile economice curente ale agenţilor economici.

În sistemul concurenţial special conceput de Eucken, guvernul trebuie să se abţină de la orice intervenţie directă, dar trebuie să modeleze ordinea economică asigurînd printr-o *Ordnungspolitik* „principiile constitutive" ale economiei de piaţă (stabilitate monetară, intrarea liberă pe piaţă, proprietatea privată, libertatea contractuală, răspunderea materială, coerenţa în politica economică şi în primul rînd — menţinerea concurenţei). Un rol subsidiar trebuie să aibă „principiile de reglare" în materie de îndiguire a monopolurilor, politică socială, stabilitate economică. Teoria sistemelor economice (1940) şi a politicii economice (1952) au creat fundamentul economiei sociale de piaţă, elaborate

conceptual de Wilhelm Röpke[4] şi Müller-Armack şi puse în practică sub conducerea lui Ludwig Erhardt. *Wettbewerbsordnung* devine *Marktwirtschaft*, ceea ce înseamnă cam acelaşi lucru, dar *Marktwirtschaft* devine *Soziale Marktwirtschaft*, un lucru considerat, iniţial de mulţi, ca o *contradictio in adjecto*. Căci sub influenţa Şcolii istorice, statul intervine încă din secolul al 19-lea în activitatea economică, dar prin măsuri *contrare* spiritului pieţei. *Principiul conformităţii* (cu piaţa) este un principiu de bază al economiei sociale de piaţă.

Recapitulînd, la Anghel Rugină vom regăsi „elementele constitutive" ale oricărui model (sistem) economic, principiul concurenţei aşezat la loc central, factorul *R*, care este textual cadrul legal, juridic şi instituţional a lui Eucken, şi elementele de reglare (preocuparea pentru social, justiţie socială, echitate etc.) şi politicile de echilibru, care corespund principiului conformităţii. La Rugină, ca şi la Eucken, cu al său *Wettbewerbsordnung* şi la Erhardt şi la Müller-Armack cu *Soziale Marktwirtschaft*, regimul preconizat este altceva decît un regim de *laissez-faire*, întrucît implică statul, dar nu pornind de la Keynes, ci de la neoclasici şi nu în maniera atotcuprinzătoare implicată de economia condusă centralizat, unde statul concentrează totul — şi puterea politică şi cea economică — şi unde piaţa este de fapt suprimată.

A. Rugină pleacă în Statele Unite în 1950, un an după ce Müller-Armack crease conceptul de *Soziale Marktwirtschaft*. După un popas la Universitatea din Portland, Oregon şi altul mai lung la Universitatea Niagara din New York, avea să se stabilească la Boston,

[4] Ca şi Eucken, Röpke considera că prin Ordnungspolitik statul trebuie să stabilească regulile de joc ale concurenţei, dar în aceasta *politica ordinii* includea şi descentralizarea, deconcentrarea, politica protejării mediului şi un „intervenţionism liberal" care să sprijine forţele pieţei, promovînd ajustările, dar fără ingerinţe în mecanismul preţurilor (principiul conformităţii cu piaţa).

unde este Harvard, unde este M.I.T. (Massachussets Institute of Technology), unde activau unele din cele mai luminate spirite care au ilustrat ştiinţa economică în ultimele decenii şi unde, probabil, că există cea mai formidabilă cutie de rezonanţă de pe glob a ideilor economice ale vremii.

Este de presupus că aici face A. Rugină cunoştinţă cu ideile din *Teoria generală*, care desăvîrşeau *revoluţia modernă* economică fundamentînd nu numai un model total diferit de cel propus de şcoala clasică veche şi nouă, dar şi intervenţia statului în economie. Keynes dădea astfel satisfacţie şi acelor suporteri ai şcolii clasice care, acceptîndu-i partea explicativă (economia funcţionînd de la sine în virtutea unor legi naturale), simţeau că anomaliile întîlnite în economia reală nu puteau fi înlăturate decît prin măsuri de reglare statală, pe care ortodoxia teoretică le recuza. Şi este de presupus, că Anghel Rugină va fi făcut cunoştinţă cu ideile şi planul lui Beveridge, care, total fără legătură cu ideile socialiste, puneau bazele teoriilor şi practicii statului social, statului-providenţă, statului bunăstării sau *welfare state*, cum i se spune în ţările anglo-saxone.

În aceste condiţii, „lumina" pe care A. Rugină o văzuse în Germania apărea în nuanţe diferite. Ordoliberalismul şi economia socială de piaţă îi apar, probabil, consolidate, în mod paradoxal, prin doctrina keynesiană; el preferă însă să păstreze calea de mijloc, dragă lui Eucken, dar nu între sistemul concurenţei şi cel planificat centralizat, ci între modelul clasic, îmbunătăţit cu toate inovaţiile, adesea revoluţionare aduse de neoclasici şi modelul modern, keynesian.

Să nu uitam: A. Rugină se afla la Mecca ştiinţei economice — la Boston. Acolo, în una dintre cele cîteva comunităţi academice lucrau mulţi viitori laureaţi ai „Premiului Nobel" sau spirite care meritau să fie. Acolo lucrau Paul Samuelson care avea să forjeze termenul de „sinteză neoclasică", ca împăcare a şcolii clasice cu

keynesismul, de fapt, să fim drepţi, cam în spiritul ordoliberalismului euckenian al principiului conformităţii din teoria economiei sociale de piaţă. A. Rugină nu va fi de acord cu o asemenea împăcare în termeni inegali, dezavantajoşi pentru şcoala clasică. El va veni cu o sinteză proprie, în care şi şcoala clasică şi curentul keynesian îşi au loc ca doctrine valabile într-un spaţiu delimitat — cîmpul lor de validitate.

La Boston va fi ajuns la urechile lui A. Rugină pledoaria pasională pentru ordinea concurenţială a unui mare învins — Fr. Hayek, care avea să trăiască suficient de mult ca să încerce şi amărăciunea înfrîngerii, sub avansul irezistibil şi nimicitor al keynesismului, şi bucuria dulce-amară a consacrării şi beţia tardivă a triumfului deplin al ideilor sale neoliberale asupra keynesismului şi colectivismului comunist, deopotrivă.

La Harvard University era profesor din 1932 acel *enfant terrible* al profesiei, care nu contenea să uluiască pe colegii de breaslă şi care nu era altul decît fostul profesor de la Cernăuţi — marele Joseph Alois Schumpeter. În 1939 el publicase impresionanta sa carte asupra *Ciclurilor economice*, iar în 1942 *Capitalism, socialism, democraţie*. După moartea sa, survenită în 1950, soţia avea să-i publice monumentala lucrare *History of Economic Analysis*. La Harvard University petrecuse doi fructuoşi ani (1934—36) marele nostru conaţional Nicholas Georgescu-Roegen, care ulterior, în 1948 revenise pentru scurtă vreme, pentru a se stabili apoi pentru mulţi ani la Vanderbilt University, la Nashville. Ceea ce un expert în opera lui Georgescu-Roegen avea să spună despre el, se potriveşte probabil şi pentru A. Rugină, respectiv că ar fi „unul dintre acei rari oameni de ştiinţă capabili să îmbine o remarcabilă cunoaştere în domeniul lor specific cu o înclinaţie filozofică a spiritului. În acest sens, el este un adevărat om al renaşterii, ceea ce probabil poate face mai lesne de înţeles acel general *fin de non recevoir* pe care îl

opune breasla sa mesajului său esenţial, mesajul unui savant care nu poate fi încadrat în nici o şcoală de gîndire şi al cărui demers intelectual reprezintă o contribuţie la împingerea mai departe a «frontierelor teoriei şi metodologiei economice»" (Stefano Zamogni în *The New Palgrave*, 1989). Şi tot pe Charles River a creat, un timp, omul de ştiinţă cu o gîndire la fel de elegantă şi deconcertantă ca cea a lui Schumpeter, şi care dacă spre deosebire de inclasabilul N. Georgescu-Roegen poate fi considerat unul dintre instituţionaliştii moderni, îi împărtăşeşte soarta în ceea ce priveşte nedreptul *fin de non recevoir* pe care i-l opune breasla sa: John Kenneth Galbraith. Ce să mai vorbim de Wassily Leontief, viitorul laureat Nobel, şi atîţia alţi prinţi ai ştiinţei economice, în al căror perimetru spaţial a evoluat Angliei Rugină, stimulat de apropierea şi poate de frecventarea lor, ambiţionat de succesul lor în căutarea aurului ideilor noi.

În sfîrşit, probabil că în SUA, A. Rugină pătrunde mai adînc în universul walrasian, după ce în 1954 apăruse în engleză sub o dublă egidă — cea a American Economic Association şi cea a Royal Economic Society — cartea lui Leon Walras — *Elements of Pure Economics, or The Theory of Social Wealth*.

Cîteva alte fapte de natură empirică şi analitică aveau să-l marcheze pe savantul român transplantat în America.

1. După două decenii de succese, keynesismul se sufocă. Aşa cum şcoala clasică sucombase în faţa şomajului, keynesismul, în forma sa îmbunătăţită şi în aliajul său cu neoclasicismul sucomba în faţa inflaţiei. Mai tîrziu, alţii printre care Joseph Stieglitz aveau să spună că, de fapt, cauza o constituiau şocurile externe (cele două şocuri petroliere) şi că oricum ceea ce eşua era un element adăugat (de Samuelson şi alţii) doctrinei keynesiene, anume curba Philips. Oricum în anii '70 şi keynesismul şi welfare state păreau că se sufocă, ceea ce a permis o revenire în forţă a neoclasicismului sub

forma şcolii clasice noi. În 1973 Lucas şi Sargent într-un violent articol polemic se credeau îndrituiţi a afirma că predicţiile curentului „sintezei neoclasice a lui Samuelson”, de fapt ale postkeynesismului s-au dovedit a fi „un eşec econometric pe scară mare” şi că doctrina însăşi este „fundamental eronată”. Roata se întorsese. Recuzatorii erau recuzaţi. Un motiv în plus pentru Anghel Rugină să constate cît de dezbinată este breasla economiştilor, în ce mod reciproc exclusivist se tratează şcolile şi curentele economice şi să încerce o altfel de sinteză, să reconstruiască o casă a ştiinţei economice în care diferitele şcoli, curente, şi teorii să coexiste, să aibă fiecare locul său.

2. A. Rugină face cunoştinţă cu scrierile de referinţă în materie de epistemologie şi filozofie a ştiinţei aparţinînd lui Kuhn, Popper, Lakatos, cu *Out of my Later Years* a lui Einstein, publicată de Philosophical Library din New York, în 1950, şi probabil că, tot acum, cu minuscula, dar fundamentala carte a lui Ludwig Wittgenstein: *Tractatus logico-philosophicus*. El realizează şi mai mult criza din domeniul ştiinţelor, inclusiv al celor sociale, inclusiv al ştiinţei economice şi iminenţa unei noi revoluţii. Aceasta îl încurajează probabil să-şi continue demersul în spirit euckenian, luînd ca suport neoclasic pe Walras şi totodată să-l regîndească în spiritul noilor orizonturi epistemologice deschise de Kuhn, Popper, Lakatos, Einstein şi Wittgenstein, precum şi al interpretărilor filozofice date aporturilor ştiinţifice ale unor giganţi din domeniul ştiinţelor exacte (de exemplu *Principia Mathematica* scrise de Whitehead şi Russel în replică la cele newtoniene). „Ceea ce eu am făcut — spune Anghel Rugină — este că am pus laolaltă, unul lîngă altul, vechile concepte analitice pentru a asigura o formulare mai exactă şi mai adecvată şi pentru a pune în, evidenţă noi consecinţe. Produsul final a fost un aparat metodologic, nou, mai cuprinzător, un program nou de cercetare, ca să folosesc terminologia lui Lakatos, sau o

nouă paradigmă, exprimîndu-mă în limbajul lui Kuhn”. De la toţi cei de mai sus preia noţiuni şi concepte, care-l ajută să-şi formuleze mai clar şi mai inteligibil mesajul, chiar dacă este în dezacord aproape cu fiecare dintre ei. De la ei se inspiră şi în formularea titlurilor în latină: *Principia Oeconomica*, *New Principia Politica*, *Principia Ethica*, *Principia Methodologica* etc. El îşi amplifică, ramifică şi aprofundează concepţia pornind de la reflecţia lui Guitton asupra raportului dintre imperfecţiunea economiei şi cea a ştiinţei economice; de la contrapunerea lui Samuelson cu Walras; de la reexaminarea teoriei valorii a lui Hicks; de la confruntarea cu Moore, în problema unor noi *Principia Ethica*; de la un posibil dialog cu N. Georgescu-Roegen pe tema entropiei; de la un dialog asemănător cu Max Weber şi Ludwig Wittgenstein în problema valorilor şi judecăţilor de valoare.

3. O experienţă unică, ce trebuie să-l fi influenţat considerabil în sens pozitiv, a fost activitatea ca şef al grupului consilierilor economici ai guvernatorului din statul Massachusetts. Aici va fi realizat Anghel Rugină, că aşa cum bine spune românul „teoria ca teoria, dar...”, sau că, aşa cum spunea magistrul său Ernst Wageman, ştiinţa economică nu poate aspira la rangul de ştiinţă decît dacă este în stare să ofere economiei şi finanţelor terapii curative pentru bolile lor.

Indiferent de opiniile care pot fi formulate asupra creaţiei sale — în plan teoretic, metodologic şi mai ales empiric —, A. Rugină rămîne un savant care a cîştigat pariul pe care şi l-a propus: să spună ceva nou, să înmulţească talantul pe care l-a luat din ţara de origine. Şi pentru că este un profet care incită, dar şi irită, destinul său pare să-l condamne, ca şi pe N. Georgescu-Roegen la o comunicare privilegiată cu grupuri restrînse, chiar dacă aspiraţia lui este să facă şcoală, străpungeri, revoluţii. Dar cine ştie? Havek nu este oare un exemplu ce insuflă optimism?

În orice caz, chiar şi cel mai exigent şi sceptic cititor va fi de acord că Rugină se pricepe să pună în practică sfatul lui Montesquieu că pe cititor „trebuie să-l faci nu numai să citească, dar să şi gîndească”.

Gheorghe Dolgu

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Einstein, A., *Cum văd eu lumea*, Humanitas, Bucureşti, 1992.

Wittgenstein, L., *Tractatus logico-philosophicus*, Humanitas, Bucureşti, 1991,

Merleau-Ponty, J., *Cosmologia secolului XX*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1978.

Kuhn, Th. S., *Structura revoluţiilor ştiinţifice*, Ed. Ştiintifică, Bucureşti, 1976.

Greffe, X., Mairesse, J., Reiffers, J. L. editeurs, *Encyclopedie Economique*, Economica, Paris, 1990.

The New Palgrave, A Dictionary of Economics, The MacMillan Press, Limited, 1987 reprinted 1988 Stockton Press, New York.

Piettre, A., *Pensee économique et théories contemporaines*, Dalloz, Paris 1965.

Marchal, A. *Systemes et structures economiques*, Presses universitaire de France, 1969.

Guitton, H., *Economie politique*, Daloz, Paris, 1965.

Keynes, J.M., *Teoria generală a folosirii mîinii de lucru, a dobînzii şi a banilor*, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1970.

Kornay, J., *Anti-echilibrum*, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1974.

Piaget Jean, *Înţelepciunea şi iluziile filozofiei*, Edit. Ştiinţifică, Bucureşti, 1970.

Harrod, R., *La monnaie*, Dunod, Paris, 1971.

Bronowski, J., *The Ascent of Man*, British Broadcasting Corporation, London, 1973.

PRINCIPIA OECONOMICA 1:

FUNDAMENTE NOI ŞI VECHI ALE ANALIZEI ECONOMICE

CUPRINS

1. Introducere: două revoluţii ştiinţifice şi o enigmă!
2. Un nou program de cercetare în ştiinţele sociale
3. Două concepte diferite de stabilitate
4. Două tipuri diferite de analiză şi gîndire economică
5. Conceptul stabilităţii endogene în literatura de specialitate
6. Două concepte diferite ale echilibrului
7. Observaţii finale; *Principia oeconomica* şi noile frontiere ale cunoaşterii

Referinţe

1. Introducere: două revoluţii ştiinţifice şi o enigmă![5]

Foarte puţini dintre noi sunt în stare să citească lucrarea lui Newton *Philosophiae naturalis principia mathematica* sau lucrarea lui Laplace *Mécanique celeste* şi totuşi dînd crezare oamenilor de ştiinţă cu expertiză în materie, acceptăm cu toţii explicarea universului fenomenelor astronomice pe baza principiului gravitaţiei universale. De ce atunci explicarea universului fenomenelor economice pe baza principiului liberei concurenţe n-ar fi şi ea acceptată în acelaşi fel?

Leon Walras, *Elements of Pure Economics*
(Elements d'économie politique pure)

Există un lucru mai puternic decît toate armatele din lume; şi acesta este o idee al cărei timp a sosit.

Victor Hugo

Prima lucrare cu titlul *Principia mathematica* (1686), în care Sir Isaac Newton ne oferă o filozofie a naturii şi un sistem de înţelegere a lumii, a contribuit într-o largă măsură la prima revoluţie în gîndirea ştiinţifică din timpurile moderne. S-au creat astfel bazele conceptuale ale ştiinţei moderne de tradiţie clasică, instrumentele de analiză şi tehnica de gîndire în termeni de stabilitate endogenă — sau, cum am spune astăzi, potrivit unui model de echilibru stabil.

Efectele primei revoluţii în ştiinţele naturii s-au extins asupra gîndirii economice şi sociale. Către sfîrşitul

[5] Acest studiu a fost pregătit iniţial pentru şi prezentat la Conferinţa anuală, a Societăţii de Istorie a Gîndirii Economice, ţinută în 1983, la Universitatea Virginia, Charlottesville, Virginia, 24-26 mai 1983.

secolului al XVIII-lea, pe continent — datorită lucrărilor lui François Quesnay şi ale discipolilor lui, iar în Anglia — lucrărilor lui Adam Smith şi ale altora, se născuse o nouă ştiinţă, denumită „économie politique”, economie politică.

Sistemul newtonian din mecanică şi concepţia lui despre lume au fost transplantate în noua ştiinţă, economică, la început într-o formă oarecum rudimentară. A trebuit să treacă o sută de ani pînă cînd, în cele din urmă, Leon Walras, cu legea echilibrului general şi aplicarea matematicilor la ceea ce el a denumit „économie politique pure”, a creat în anii 1870 o replică newtoniană în gîndirea economică. Schumpeter scria: „Deocamdată, în materie de teorie pură, Walras este, după părerea mea, cel mai mare dintre toţi economiştii. Sistemul echilibrului economic creat de el şi care îmbină calitatea creativităţii „revoluţionare” cu cea a sintezei clasice, este singura lucrare a unui economist care va rezista la comparaţia cu realizările fizicii teoretice” (1).

Într-adevăr, lucrarea lui Leon Walras, *Elemente de economie politică pură*, poate fi considerată prima versiune a unor *Principia oeconomica* în sens newtonian. Desigur, Walras, ca şi Newton nu au fost singuri în această complexă operă pe care o reprezintă înfăptuirea unei revoluţii ştiinţifice.

Alfred North Whitehead şi Bertrand Russell au scris alte *Principia mathematica* (1910), care se deosebeau de cele ale lui Newton nu atît ca formă, cît mai ales ca substanţă. Tot cam pe atunci — aşa cum avea să scrie Russell mai tîrziu — „revoluţia lui Einstein a spulberat orice aducea cît de cît cu acest punct de vedere” (2), ceea ce însemna că percepţia clasică, newtoniană a spaţiului şi timpului a fost înlocuită cu conceptul nou de relativitate. În acest climat ştiinţific nou — anticlasic prin definiţie — sarcina principală, după cuvintele lui Russell, era „a construi o nouă structură a matematicii, în care, nici una din axiomele şi conceptele acceptate tradiţional

să nu mai fie admise” (3). Whitehead şi Russell au scris lucrarea lor *Principia mathematica* în acest spirit nou, relativist şi aplicînd un nou concept de logică — formală, simbolică — care se potrivea foarte bine cu natura matematicii pure. Acest mariaj intre, matematică şi logica simbolică a fost consolidat prin contribuţia lui Ludwig Wittgenstein (4), logicianul austriac care venise la Universitatea Cambridge din Anglia, unde, la acea vreme, predau Russell şi Whitehead. Teoria lui Einstein asupra relativităţii restrînse (1905) şi relativităţii generalizate (1916) împreună cu mecanica cuantică (Planck, Bohr şi alţii), *Principia mathematica* ale lui Whitehead şi Russell, *Principia ethica* (1903) ale lui George E. Moore şi lucrările lui Sigmund Freud au produs o a dona revoluţie ştiinţifică, care a pus sub semnul întrebării nu numai teoria lui Newton ci, de fapt, toate legile clasice şi întreaga ştiinţă clasică, aşa cum s-a explicat mai în detaliu în altă parte (5).

A doua revoluţie din ştiinţele naturii s-a extins şi ea asupra ştiinţei economice. Lucrările lordului Keynes întruchipează aplicarea conceptelor de relativitate, incertitudine. şi cuantă, ceea ce confirmă în mod evident faptul că el fusese influenţat de ştiinţele naturii şi de rezultatele celei de-a doua revoluţii desfăşurată în cadrul acestora. În acest context, Keynes a creat o economică a relativităţii, care, într-un fel, a desăvîrşit cea de-a doua revoluţie în gîndirea economică, chiar dacă, aşa cum s-a subliniat într-un alt loc (6), mai erau încă necesare multe eforturi în ceea ce priveşte aplicarea conceptului de „relativitate economică”.

Există un *element fundamental* care a nu a fost subliniat în mod explicit nici la începutul şi nici în cursul celei de-a doua revoluţii, anume precizarea că *obiectul de studiu* nu mai era acelaşi cu cel din cursul primei revoluţii. Într-adevăr. Newton şi partizanii săi din domeniul economiei erau interesaţi numai în studiul elementelor, forţelor, instituţiilor, comportamentelor şi

valorilor stabile (normale), în timp ce arhitecţii cele de-a doua revoluţii erau interesaţi mai ales de devieri, anomalii sau excepţii de la modelul sau sistemul clasic de gîndire. Cu alte cuvinte, cea de-a doua revoluţie se preocupa de fenomenele şi condiţiile de dezechilibru, în timp ce gînditorii clasici din ştiinţele naturii, precum şi din cele economice studiau fenomenele şi aspectele de echilibru ale realităţii. Acesta este elementul crucial care explică confuzia, neînţelegerea şi adesea chiar deformarea relaţiei organice dintre ştiinţa clasică şi cea modernă. În realitate dacă este evaluată corespunzător — ştiinţa modernă este nu opusă, ci mai curînd complementară ştiinţei clasice. Totuşi, un atît de distins istoric al ştiinţei cum este Thomas Kuhn[6] a susţinut cu vigoare în cartea sa, devenită clasică, *Structura revoluţiilor ştiinţifice*, teza că teoria lui Einstein poate fi acceptată numai recunoscînd că Newton a greşit (7) teză discutabilă dacă interpretarea noastră metodologică este corectă.

Există numeroase dovezi că interpretarea noastră este corectă. Einstein şi-a construit teoria relativităţii avînd iniţial în minte scopul de a rezolva problema poziţiei anormale (dezechilibru) a planetei Mercur, domeniu în care mecanica newtoniană nu era aplicabilă. În psihologie Freud vroia să creeze o teorie (psihanaliza) capabilă să explice comportamentul anormal (dezechilibru) al persoanelor cu probleme mentale. Whitehead şi Russell au construit o nouă matematică, bazată pe paradoxul că „o clasă (de obiecte) uneori este

[6] Thomas Kuhn a introdus conceptul epistemologic de paradigmă, reprezentînd un amestec inextricabil de teorii, metode, procedee O nouă paradigmă trasează noile frontiere şi coordonate ale ştiinţei normale. Dincolo de aceste frontiere se află anomaliile. Cînd acestea se înmulţesc, ştiinţa normală intră în criză, iar o nouă paradigmă (revoluţie ştiinţifică) o va înlocui pe cea veche, cu care de regulă este incompatibilă şi incomensurabilă. Dacă este însă acompaniată de anumite restricţii, părţi ale vechii paradigme pot fi prezentate drept cazuri particulare ale noii paradigme.

şi alteori nu este un membru al ei însăşi” (8).

Într-un mod mai concret, lucrarea lui Russell *Principia mathematica* este bazată pe aplicarea logicii nominale, formale, simbolice, preocupate numai de *forma adevărului* şi făcînd abstracţie de *conţinutul de adevăr* al propoziţiilor, ceea ce, în sine, este o logică de tip dezechilibru, deosebită de tipul clasic de echilibru, care se ocupa cu ambele aspecte, dar cu accent pe ultimul aspect.

Autorii volumului Principia mathematica au scris în prefaţă: „Forma simbolică a lucrării ne-a fost impusă de necesitate; fără ajutorul ei nu am fi fost în stare să realizăm raţionamentul necesar” (9). În economie, Keynes, mergînd pe drumul celei de-a doua revoluţii ştiinţifice, are un demers similar cu cel al lui Einstein, Freud, Whitehead şi Russell, adică se preocupă de fenomenele şi aspectele anormale (de dezechilibru) ale realităţii economice prezente şi trecute, în capitolul 1 al *Teoriei generale*, el scrie încă de la început: „Mi-am intitulat această carte *Teoria generală a ocupării resurselor de muncă, dobînzii şi banilor*, punînd accentul pe adjectivul generală. Obiectul unui asemenea titlu este de a pune în opoziţie caracterul argumentelor şi concluziilor mele cu cele ale teoriei clasice în materie”... (10). În prefaţa la ediţia franceză el repetă această poziţie şi spune explicit că scriindu-şi cartea: „(Eu) am simţit cum o rupeam cu această ortodoxie (adică cu economia clasică), că eram hotărît împotriva acesteia, că mă eliberam de ceva, că îmi cuceream emanciparea” (11).

Acest sentiment al lui Keynes de „eliberare şi emancipare” de demersul şi tipul clasic de gîndire de (echilibru) este la fel cu cel încercat mai înainte de Einstein, Freud, Moore, Whitehead, Russell şi Wittgenstein, pentru a nu menţiona decît pe acei gînditori originali care au fost deja amintiţi în acest studiu.

Nu încape umbră de îndoială că cea de-a doua revoluţie a permis un progres pe planul cunoaşterii, imposibil de realizat în cadrul abordării clasice. Gînditorii clasici greşeau neacordînd suficientă atenţie problemei dezechilibrului, în special în cazul societăţilor umane şi al economiei. De aceea, prima revoluţie, iniţiată de clasici a eşuat în această privinţă. Ea s-a discreditat de îndată ce s-au descoperit excepţii, deviaţii sau anomalii mai întîi în ştiinţele naturii (nu numai anomalia lui Mercur, ci şi o serie întreagă de comportamente anormale ale elementelor noi radioactive) şi ulterior în ştiinţele sociale, inclusiv în economie (sărăcia în contextul prosperităţii create de revoluţia industrială); fenomenul plusvalorii (Marx); şomajul involuntar de proporţii mari (Keynes); fenomenul ciclului de fluctuaţii ale activităţii economice (Wicksell) şi multe alte contradicţii şi paradoxuri.

Ironia istoriei ştiinţei moderne este că gînditorii moderni şi contemporani au manifestat şi mai manifestă slăbiciuni metodologice similare cu cele ale clasicilor, numai că, de data aceasta, de sens contrar. Într-adevăr, toţi gînditorii cu o viziune modernă s-au concentrat sau se concentrează aproape exclusiv asupra problemelor de dezechilibru şi neglijează aproape total, ba mai rău, refuză să studieze, sîrguincios şi sistematic, aspectele de echilibru stabil ale realităţii atît în natură, cît şi în societăţile umane. Este regretabil că sus-menţionata legătură organică dintre ştiinţa clasică şi cea modernă nu a fost descoperită la timp şi că, prin urmare, s-a perpetuat viziunea eronată după care a doua revoluţie neagă prima revoluţie sau că reprezintă un mai bun substitut al acesteia. Am fost astfel privaţi de ceva de o importanţă vitală, anume înţelegerea echilibrului stabil (într-o versiune îmbunătăţită), care ne-ar fi ajutat să înţelegem pe deplin complexitatea universului fizic, precum şi a societăţii şi economiei din timpurile moderne.

În prezent, atît în ştiinţele naturii, cît şi în ştiinţele

sociale, inclusiv în ştiinţa economică, avem în faţă o dilemă, un impas: ne aflăm în umbra unei mari Anomalii a viitorului. În primul rînd, în ştiinţele fizice, toate experimentele din ultimele decenii au fost realizate utilizîndu-se elemente radioactive (instabile, de dezechilibru). Prin urmare, nu există nici o şansă ca pe acest drum să cunoaştem vreodată natura reală a materiei (stabile). Un excelent editorial din „New York Times”, din 2 mai 1970, dramatiza această dilemă, subliniind: „... haosul care s-a produs în ştiinţa cea mai esenţială, aflată la baza tuturor celorlalte ştiinţe — fizica particulelor, care caută să elucideze şi să explice natura intimă a materiei însăşi. Dar aici faptul încăpăţînat este că cu cît înveţi mai mult, cu atît mai complexă se dovedeşte a fi realitatea”.

De ce este aşa s-a explicat în alte locuri (12).

Metodologic, situaţia din ştiinţa economică nu este diferită de cea din ştiinţele naturii. Şi aici, dezbaterile şi acţiunile politice se desfăşoară în umbra unei mari Anomalii a viitorului. În ţările estice, încă înainte de colapsul comunismului, se acumulaseră dovezi empirice, după care, doctrina marxistă ortodoxă, bazată pe o gîndire în termeni de dezechilibru total, nu era în măsură să rezolve eficient problemele unei societăţi şi economii moderne (13).

În Occident, atît în anii ’30 cît mai ales după cel de-al doilea război mondial, s-au experimentat teoriile keynesiene cu caracter relativist, concentrate mai ales asupra cererii agregate, dar pe termen lung nici acestea nu au dat rezultate satisfăcătoare.

În anii ’70, un grup de economişti, nemulţumiţi atît de gîndirea keynesiană cît şi de cea monetaristă, au lansat o formulă nouă, aşa-numita „economică a ofertei” (14). Eşecul administraţiilor care s-au succedat după 1980 în promovarea unei politici bazate pe economica ofertei a discreditat rapid, într-o mare măsură, noua orientare, care promitea atît de mult, dar în practică putea să dea

atît de puţin. În sfîrşit „teoria anticipărilor raţionale”, care, într-un fel este, o reluare a revoluţiei nominaliste de tip Debreu-Arrow din anii ’50, nu poate nici ea să fie de folos, întrucît este lipsită de suportul unei platforme bine concepute de măsuri în domeniul politicii economice şi financiare, deduse dintr-o „ştiinţă aplicată” (15). În contextul realităţilor de astăzi pline de dezechilibre şi contradicţii, a utiliza teoria anticipărilor raţionale echivalează cu a căuta un comportament normal, raţional (în tradiţia clasică) într-un mediu economic „iraţional” confuz şi incoerent. Într-un alt cadru, un grup de cercetători în probleme sociale şi politice a pus cu deplin temei accentul pe „omul raţional şi societatea iraţională” (16).

Nimic altceva nu a mai rămas de analizat cu metodologia veche. Din punct de vedere practic, ne vom afla curînd în faţa unei „cutii de instrumente” — cum a spus Joan Robinson — dar a unei cutii goale[7], în care nu se vor mai găsi nici un fel de instrumente analitice utile (17). Acesta va fi timpul Marii anomalii din economie cînd nu se va şti ce să se mai facă ca reacţie la problemele crescînde de dezechilibru, manifeste pretutindeni în lume; un timp primejdios, marcat de acumulări explozive în ţările capitaliste, în ţările socialist-comuniste (dinainte

[7] Lui Joan Violet Robinson, singura femeie dintre marii economişti ori cea mai mare dintre cei ce ar fi meritat să devină Laureat Nobel (the greatest Nobel Prize winner that ever was — The New Palgrave), îi aparţine se pare expresia „cutie de instrumente”, spre a defini ştiinţa economică, Ea a apărut în cadrul unei dezbateri la care a participat şi Keynes şi care se referea la întrebarea dacă economia ca ştiinţă este compusă din anumite principii obiective (clasice) sau este reprezentată prin anumite instrumente de analiză *(analytical tools)*. În „modern economics", accentul se pune pe „analytical tools”, iar nu pe principii. În acest sens a întrebuinţat Joan Robinson expresia *box of tools* sau „cutia de instrumente”. *Cutiile economice goale* este titlul unui celebru articol apărut în „Economic Journal”, în 1922, aparţinind lui J.H. Clapham, cunoscut specialist britanic în istoria economică. Sintagma a intrat în vccabularul economiştilor cu conotaţia de „teorie abstractă fără relevanţă practică”.

de 1989) şi adaug astăzi, din ţările postcomuniste din Europa Centrală şi Orientală şi spaţiul exsovietic.

Lăsînd la o parte ştiinţele naturii, profesia economică de astăzi îşi pierde credibilitatea din cauză că lucrează într-o casă a ştiinţei care este divizată şi dezbinată: întrucît ştiinţa economică modernă bazată pe dezechilibru, se concepe şi se consideră în opoziţie cu ştiinţa economică clasică bazată pe echilibrul stabil sau ca un substitut al acesteia. Nici un progres durabil nu este posibil — nici în teorie şi nici în practică — pînă cînd acest handicap, această dilemă metodologică moştenită din trecut nu este rezolvată în mod real şi corespunzător. În acest scop, utilizăm aici un program de cercetare nou denumit *abordare simultană prin prisma echilibrului şi dezechilibrului*, sau mai clar spus — prin prisma echilibrului versus (vs) dezechilibra, care, dacă este înţeles corect şi aplicat sistematic, poate să ne ducă spre o *a treia revoluţie în gîndirea economică* (18), capabilă să reconcilieze metodologia trecutului cu cea a prezentului, deschizînd astfel drumul pentru dezvoltarea unei metodologii mai cuprinzătoare şi liberă de contradicţii a viitorului. Acesta este scopul final al unor *Principia oeconomica* în curs de redactare.

În ştiinţa modernă care se ocupă de studierea societăţilor umane, încă nu s-a atins un stadiu mai rafinat de dezvoltare care să ne permită să privim şi să cercetăm efectele unei soluţii date în mod simultan în domeniul economic, financiar, politic şi social, deşi în viaţa reală aceste sectoare apar ca aspecte diferite ale uneia şi aceleiaşi entităţi — o ordine socială dată, indiferent de starea — de echilibru sau dezechilibru — în care s-ar afla aceasta la un anumit moment. Un ţel al acestui studiu este de a demonstra că o asemenea metodologie unificată este posibilă pentru ştiinţa economică şi toate ramurile ei şi că ea poate fi extinsă spre a include toate ştiinţele sociale.

În această problemă de metodologie un lucru este clar:

nici o problemă din societăţile umane sau din ştiinţele fizice nu poate fi considerată efectiv rezolvată pînă cînd nu s-a găsit în prealabil o soluţie teoretică, liberă de contradicţii, în domeniul de care ţine cazul respectiv. Prin urmare, succesul aplicării în practică a unei teorii date necesită o analiză extrem de precisă, imposibilă fără utilizarea unor metode şi instrumente de observare şi raţionament adecvate şi cît mai bine puse la punct. Iată de ce, metodologia este atît de importantă pentru economie, finanţe, sociologie, ştiinţa politică şi de fapt, pentru toate ştiinţele.

O sarcină importantă care ne stă în faţă este de a demonstra din punct de vedere metodologic că sistemul walrasian şi cel clasic în forma sa completă are următoarele caracteristici: (1) activitatea economică este ghidată de mecanisme foarte precise de autoreglare; (2) fluctuaţiile de preţuri şi de venituri sunt simple şi limitate; (2) soluţia oricărei probleme este determinată nu numai matematic, ci şi în Sensul real al cuvîntului; şi (4) există o simetrie şi proporţionalitate a schimbărilor din sistem.

Teoriile economice moderne bazate pe dezechilibru se ocupă însă de studierea unor trăsături diametral opuse ale activităţii economice: (1) funcţionarea mecanismelor clasice de autoreglare are vicii interne; (2) fluctuaţiile de preţuri şi venituri sunt cumulative; (3) soluţia oricărei probleme este de fapt nedeterminată şi (4) schimbările din sistem sunt neproporţionale şi asimetrice.

În continuare, vom prezenta instrumentele analitice necesare pentru înţelegerea celor două maniere diferite de gîndire economică: echilibrul vs dezechilibru. Ceea ce urmează reprezintă baza pentru noi *Principia oeconomica* sub forma unei sinteze sui-generis ale celor două revoluţii precedente, dar diferită de marea sinteză neoclasică a lui Samuelson(19)[8].

[8] „Sinteza neoclasică" este o sintagmă ce aparţine lui Samuelson şi desemnează consensul făurit în SUA pe la mijlocul anilor '50. „În anii

Diferenţa constă în faptul că produsul final al acestei sinteze o constituie o metodă compozită de a măsura corect validitatea teoremelor economice atît clasice, cît şi moderne şi de a stabili cîmpul de existenţă, limitele precise în care unele sunt adevărate şi valabile în raport cu celelalte şi cu orice sisteme posibile, cuprinse în Tabela de orientare la care ne vom referi în continuare. Problema de bază este aceea de a construi un aparat

---

din urmă, scria el în ediţia a 3-a a Economics, 90 la sută din economiştii americani au încetat să mai fie „economişti keynesieni" sau economişti anti-keynesieni. În schimb, ei au lucrat în direcţia unei sinteze între tot ce este valoros în teoria economică veche şi teoriile moderne ale determinării venitului. Rezultatul poate fi numit economică neoclasică şi, în liniile sale mari, este acceptat de toţi, cu excepţia a vreo 5 la sută din autori — de extremă stîngă şi de extremă dreaptă". Spre deosebire de orientarea, neoclasică veche, noua sinteză nu considera că în condiţii de laissez-faire se realizează automat un echilibru cu folosirea deplină a resurselor. Se minimiza, totodată, originalitatea teoretică a lui Keynes, acceptîndu-se însă concluziile sale de ordin politico-practic, considerindu-se ca prin utilizarea corespunzătoare a politicii monetare şi fiscale, vechile adevăruri clasice îşi redobîndesc relevanţa.

Sinteza iniţială se baza pe două presupoziţii. Prima era că deciziile firmelor şi indivizilor erau în mare măsură raţionale, pretîndu-se la utilizarea metodelor standard ale microeconomicii. Modigliani scria că (una dintre) „temele de bază care au dominat demersul meu ştiinţific a fost de a integra principalele componente ale Teoriei generale cu metodologia statornicită mai de mult a ştiinţei economice, care se sprijină pe postulatul de bază al comportamentului raţional maximizat or al agenţilor economici". A doua presupoziţie era că preţurile şi salariile nu se ajustează foarte rapid spre a asigura echilibrarea pieţelor *(market-clearing, to clear markets)*. Teoria concurenţei imperfecte, deşi deja populară, nu inducea eforturi teoretice implicînd identificarea unor agenţi anume care fixează preţurile şi salariile. În schimb, se gîndea în termeni de *tatonări*, cu preţuri care se ajustează la oferta sau cererea excedentară, conform procesului dinamic studiat de Samuelson. Curba Philips, transplantată în SUA de Samuelson şi Solow în 1960, oferea un puternic suport empiric raportului ce se stabileşte prin tatonări între rata schimbării salariilor nominale şi nivelul şomajului.

În toate cele 4 mari componente ale sistemului keynesian — funcţia de consum, funcţia de investiţii, cererea şi oferta de bani şi

metodologic capabil să demonstreze că rezultatele ştiinţei economice moderne nu sunt opuse, ci sunt mai curînd complementare celor ale ştiinţei economice clasice.

---

mecanismele ce determină preţurile şi salariile — progresul a fost enorm.

Hicks, Modigliani, Solow, Tobin, Patinkin, Cloware. şi mulţi alţii au contribuit la dezvoltarea acestei şcoli care avea să reprezinte paradigma dominantă timp de două decenii.

J.F. Kennedy, sub influenţa lui Samuelson şi a altora, s-a convertit în mod explicit la această nouă metodă de gîndire. devenind preşedintele cu cea mai mare deschidere spre ştiinţa economică şi abilitate de a-i aplică metodele. Măsurile politice derivate din această metodă de gîndire au permis, pe aproape toate fronturile (cu excepţia şomajului) realizări remarcabile (vezi Seymour E. Harris, *Economics of the Kennedy Years*, Harper & Row, New York 1964).

2. Un nou program de cercetare în ştiinţele sociale

O abordare simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibru

Din punct de vedere metodologic, nu încape nici o îndoială că, în afara unor rare excepţii (de exemplu, Malthus), economiştii clasici au neglijat să studieze cu atenţie problemele de dezechilibru. Sistemul lor de gîndire, bazat pe ipoteza ideală a unor condiţii de echilibru stabil, a sfîrşit în practică cu un eşec. Acest eşec s-a datorat în primul rînd faptului că teoria clasică nu a fost niciodată testată ştiinţific pe scară restrînsă spre a se vedea în ce cadru instituţional si juridic este valabilă şi poate să opereze cu succes spre a produce rezultatele preconizate de teorie. În al doilea rînd, clasicii erau fascinaţi de legea cererii şi a ofertei în asemenea măsură, încît credeau că această lege va acţiona în orice condiţii — ceea ce, aşa cum ştim precis astăzi nu este adevărat, cele mai recente dovezi fiind furnizate de experimentul Statelor Unite ale Americii în materie de economie a ofertei. Ei însă nu şi-au dat seama că sistemul monetar şi financiar din vremea lor nu răspundea deloc cerinţelor unui sistem de echilibru stabil, aşa cum, corect, îl vedeau ei în reprezentările lor analitice. În această situaţie, condiţiile de dezechilibru — realitatea vieţii economice afectate de perturbări — au infirmat o teorie altminteri valabilă în condiţii adecvate de echilibru, condiţii, care nu existau pe atunci, aşa cum nu există astăzi, ci trebuie să fie create prin reforme corespunzătoare.

Preocuparea economiştilor contemporani, în special după Marea Depresiune din anii ’30, se îndreaptă aproape exclusiv spre studierea devierilor de la formele

normale de echilibru spre problemele de dezechilibru. Sistemul lor de gîndire, dominat de abordarea cantitativă şi aplicat la condiţiile de dezechilibru existente, nu poate duce decît la crearea de metode de raţionament în termeni de dezechilibru. Noua orientare a fost iniţiată în cursul primelor decenii ale acestui secol de lucrările lui Schumpeter, Veblen, Knight, Sraffa şi alţii, fără a uita influenţa maestrului gîndirii în termeni de dezechilibru total din secolul trecut — Karl Marx. În sfîrşit, noua orientare a fost conceptualizată şi prezentată într-o formă captivantă de către John Maynard Keynes şi un grup de alţi gînditori din anii ’30 printre care Joan Robinson, Sir Denis Robertson, Roy Harrod, Ragnar Frisch, Jan Tinbergen, J.R. Hicks, Nicholas Kaldor, Edward N. Chamberlin, pentru a nu menţiona decît cîţiva dintre cei foarte binecunoscuţi. Aceeaşi direcţie a fost explorată mai departe de alţi economişti proeminenţi din anii ’40 şi ’50 din S.U.A., cum sunt: Paul Samuelson, Wassily Leontief, Kenneth Arrow, Laurence Klein, Herbert Simon, James Tobin, Robert Sollow, N. Georgescu-Roegen, Tjalling C. Koopmans, William J. Baumol, John von Neumann, Oskar Morgenstern şi alţii.

Nu este surprinzător că în cadrul acestei orientări, animate de o atmosferă intelectuală anticlasică, cercetarea pozitivă în tradiţia clasică a sistemului condiţiilor de echilibru stabil a fost neglijată şi adesea răstălmăcită, ca să nu spunem mai mult. Desigur, au existat şi unii economişti din acest secol care nu au acceptat abordarea cantitativă ca cerinţă fundamentală sau unică a demersului ştiinţific (instituţionaliştii, instrumentaliştii, evoluţionista şi diverse ramuri ale socialismului şi marxismului). Dar, modul lor de gîndire nu s-a putut sustrage influenţei spiritului dominant al timpului — percepţia problemelor exclusiv în termeni de dezechilibru.

În final, prin urmare, ştiinţa economică din timpurile noastre cu multiplele ei aspecte de dezechilibru a fost şi

mai este vulnerabilă în *practică* şi condamnată la un fiasco similar celui al economiei clasice bazate pe echilibrul stabil. Realitatea vieţii economice cu perturbările ei arată că milioane de oameni nevinovaţi au de suferit efectele negative ale unor politici şi reforme necorespunzătoare, care continuă să fie aplicate. Publicul larg respinge asemenea teorii economice neadecvate şi refuză să sprijine aplicarea lor.

O chestiune de ordin fundamental care ar putea fi ridicată este următoarea: ce anume n-a fost în regulă în ştiinţa economică în cursul secolelor al XIX-lea şi al XX-lea? Este surprinzător să descoperi, utilizînd noul program de cercetare, că în ambele cazuri, eşecul s-a datorat incapacităţii metodologice de a recunoaşte la timp şi clar că pentru a putea rezolva efectiv şi eficient o *problemă practică* din viaţa economică, este nevoie atît de *teoriile dezechilibrului* pentru a înţelege că ceva este în neregulă, inclusiv pentru a înţelege mărimea perturbării, cît şi de *teoriile echilibrului stabil*, pentru a determina, raţional şi empiric, ce trebuie făcut pentru a elimina cauzele care au produs dezordine economică şi a restabili astfel condiţiile unui echilibru stabil.

Această concluzie metodologică nu a fost înţeleasă nici de economiştii clasici, nici de economiştii moderni sau contemporani. Tocmai de aceea ne aflăm unde ne aflăm, anume rătăcind la întîmplare spre Marea anomalie a secolului: avem la dispoziţie mai multă informaţie statistică exactă decît oricînd în istorie; am construit cele mai rafinate modele şi teorii matematice şi econometrice şi totuşi nu se conturează semne vizibile că, mergînd pe acest drum, vom fi în stare, acum sau în viitorul apropiat, să rezolvăm satisfăcător problemele majore ale timpurilor noastre, fără a crea alte dificultăţi. Iar dacă economiştii clasici au putut să aibă scuza că teoriile dezechilibrului le erau necunoscute, economiştii contemporani nu pot recurge la o asemenea scuză, întrucît teoriile echilibrului stabil create de-a lungul

multor generaţii de la Quesnay şi Adam Smith pînă la Walras, Menger, Jevons, Pareto şi Marshall sunt binecunoscute, chiar dacă, din păcate, nu întotdeauna sunt interpretate şi utilizate corect.

Pentru a remedia această deficienţă metodologică moştenită din trecut, am încercat aici, cum am făcut şi în alte lucrări ale mele, să folosesc o metodă nouă, combinată, de abordare: să examinez simultan şi împreună atît versiunea sau aspectul de echilibru, cît şi versiunea sau aspectul de dezechilibru ale oricărui concept sau teoreme, pentru că numai urmînd acest tip de analiză, putem obţine viziunea cea mai cuprinzătoare şi, în fapt, completă —, în măsura în care acest lucru este omeneşte posibil — asupra oricărei probleme date.

Noul program de cercetare (20) este compus dintr-o axiomă fundamentală (ipoteza universală a dualităţii) şi un număr de teoreme sau legi[9] legate între ele, totul culminînd cu dezvoltarea unei hărţi metodologice ce conţine toate sistemele posibile, reduse la şapte modele de bază. Această hartă este numită Tabela de orientare pentru ştiinţa economică sau orice altă ştiinţă socială.

1. *Ipoteza universală a dualităţii*. Universul fizic, precum şi societăţile umane şi economia sunt compuse din elemente, forţe, instituţii, practici, comportamente şi valori stabile, de echilibru şi instabile, de dezechilibru. Acest adevăr se impune cu forţa evidenţei, putînd fi cunoscut cu simţurile noastre direct, fără alte demonstraţii. El poate deci să fie considerat ca o axiomă.

---

[9] De la clasici şi postclasici şi pînă în zilele noastre, dezbaterea asupra existenţei legilor economice, naturii lor, în special în raport cu legile naturii (ale ştiinţelor naturale), n-a încetat niciodată. În această situaţie unii oameni de ştiinţă, din domeniul ştiinţelor sociale, în speţă unii economişti au început să denumească *teoreme* sau *propoziţii*, regularităţile pe care le-au descoperit sau în care cred. Profesorul Anghel Rugină foloseşte şi el noţiunea de lege şi pe cea de teoremă, axiomă, ipoteză, sau propoziţie în sensul teoretic (realitate potenţială sau posibilă), iar nu în sensul istoric de regularitate empirică (realitate concretă).

Fără această axiomă nu putem să explicăm pe deplin de ce, atît în natură, cît şi în societăţile umane, putem găsi uneori situaţii de relativă armonie şi linişte, în timp ce, alteori, ne găsim în faţa unor iregularităţi şi perturbări semnificative.

2. *Corolar*. Dacă axioma (1) este un adevăr irefutabil şi este, atunci orice problemă, concept sau teoremă trebuie să aibă cel puţin două versiuni, clar identificabile în microanaliză, una reprezentînd aspectul de echilibru, iar cealaltă, pe cel de dezechilibru.

3. *Legea universală a parametrului natural*. Orice sistem din universul fizic sau din societăţile umane şi din economie trebuie să aibă, pentru a atinge şi a-şi menţine o poziţie de echilibru stabil (ori stabilitate endogenă), un parametru natural foarte puternic (la limită de 100%), care împreună cu o forţă corespunzătoare şi un mediu (cadru) adecvat asigură coeziunea şi armonia sistemului.

Parametrul natural *(PaNa)* nu este o „constantă" admisă — ca în matematicile pure —, ci mai curînd o mărime constantă concretă şi reală, reprezentînd instituţii sau valori sociale concrete şi reale. În lumea reală, din cauza ipotezei universale a dualităţii, el poate să nu atingă nivelul maxim de 100 la sută, dar pentru o funcţionare corespunzătoare, el trebuie să fie aproape de această poziţie.

Pentru o economie naţională, *PaNa* este *Numéraire*-ul[10] (ori 100 la sută bani marfă), pe care Walras îl consideră drept o condiţie indispensabilă a legii echilibrului general. În plus, faţă de parametrul natural al *Numéraire*-ului *(PaNaNu)* în care trebuie să fie exprimate toate preţurile şi veniturile, legea walrasiană presupune, de asemenea, un sistem de pieţe libere în care toate monopolurile sau trăsăturile monopoliste sunt neutralizate, reduse la zero, realizîndu-se un regim de *concurenţă perfectă*.

[10] A. Rugină foloseşte chiar termenul de *Numéraire*, utilizat de Walras.

PaNaNu trebuie să îndeplinească o dublă funcţie: a) în primul rînd, să asigure o puternică axă, capabilă să menţină coeziunea unui sistem dinamic în mişcare; şi b) în al doilea rînd, să servească în acelaşi timp ca absorbant de şocuri, reducînd schimbările şi abaterile bruşte posibile — mici, mijlocii sau mari — la fluctuaţii simple şi limitate. Ar fi, prin urmare, o mare eroare metodologică ca *PaNaNu* să fie considerat sau utilizat doar ca o simplă constantă matematică, acceptată ca ipoteză, dar care nu schimbă restul raţionamentului într-o problemă. Aceasta este probabil cauza principală pentru care, ulterior, mulţi economişti matematicieni au găsit erori în modelul walrasian. Pe de altă parte, nici Newton în mecanică, după informaţiile mele, nici Walras în ştiinţa economică — ambii utilizînd conceptul de *PaNa*, dar fără o formulare precisă — nu au văzut cea de-a doua funcţie, de absorbant de şocuri al devierilor posibile într-un sistem dinamic.

4. *Teorema posibilităţilor generale*. Dat fiind caracterul dublu al structurii realităţii economice (*Nu* şi anti-*Nu*; concurenţă pură şi monopol pur) este logic să se conceapă teoretic un număr nelimitat de sisteme economice şi monetare, care, din necesităţi de studiu, pot fi reduse la cîteva modele de bază.

5. *Conceptul Tabelei de orientare*. O aplicare riguroasă a teoriei posibilităţilor generale duce la constituirea unei hărţi metodologice a tuturor sistemelor posibile, care pot fi reduse la şapte modele de bază.

Elementele constitutive cu care se operează pentru a construi Tabela sunt:.

Co = concurenţa pură

Nu = *Numéraire*-ul

Mo = monopolul pur

anti-Nu = anti-*Numéraire*-ul (hîrtie-monedă şi credit bancar monetizat)

R_1, R_2, R_3... R_7 — cadrul instituţional şi legal corespunzător cu fiecare model.

O Tabelă de orientare pentru ştiinţa economică

Modele

M_1 = Un sistem de 100 la sută *(Co+Nu)* + R_1.

Acesta este modelul walrasian de echilibru general stabil la limita perfecţiunii sale şi în forma sa cea mai completă. El este imun la anomalii, relativitate şi incertitudine. Acesta este „modelul economic al concurenţei pure şi perfecte” (certitudine).

M_2 = Un sistem de 95 la sută *(Co + Nu)* + 5% *(Mo + anti-Nu)* + R_2.

Aceasta aduce cu modelul pe care Quesnay, Adam Smith şi alţi gînditori din şcoala clasică pînă la Marshall inclusiv, l-au utilizat în analizele lor. El poate fi numit „modelul economic al legilor clasice”, cu mici devieri. Acesta este domeniul unor dezechilibre minore şi slabe.

M_3 = Un sistem de 65 la sută *(Co + Nu)* + 35% *(Mo + anti-Nu)* + R_3.

Un model de economie mixtă, în care elementele de echilibru sunt încă dominante, dar relativitatea începe să joace un rol semnificativ. Se încadrează în „modelul economic al relativităţii simple” sau a „relativităţii I”.

M_4 = Un sistem de 50 la sută *(Co + Nu)* + 50% *(Mo + anti-Nu)* + R_4.

Această combinaţie specială reprezintă un sistem mixt de natură statică, cu dezechilibru latent. Acesta este chiar modelul pe care Keynes l-a denumit impropriu „echilibru cu şomaj”. De fapt, este „modelul de echilibru instabil”. În analiza sa dinamică, Keynes a făcut abstracţie de limita 50:50 şi a avut în vedere în general un model relativist.

Capitalismul modern a evoluat în sus şi în jos în jurul modelului M_4 sau între modelele M_3 şi M_5, astfel că observaţia lui Keynes referitoare la „şomajul involuntar” era corectă din punct de vedere empiric şi analitic.

Acesta este domeniul unor slabe dezechilibre majore.

M_5 = Un sistem de 35 la sută *(Co + Nu)* + 65% *(Mo + anti-Nu)* + R_5.

Aceasta este o economie mixtă în care elementele de dezechilibru predomină. Sub această limită, ciclul de afaceri devine incontrolabil. Este domeniul a ceea ce poate fi numit „teoria economică a relativităţii compuse sau a relativităţii II”.

Acesta este domeniul unor dezechilibre majore puternice.

M_6 = Un sistem de 5 la sută *(Co + Nu)* + 95% *(Mo + anti-Nu)* + R_6.

Acesta este modelul unei economii capitaliste mixte, descompusă aproape total într-o ţară în care o revoluţie marxistă sau fascistă a reuşit să răstoarne vechiul sistem şi a instituit un regim nou, fascist sau socialist. Este domeniul „modelului economic al relativităţii compuse III” sau mai explicit, „modelul economic al societăţii planificate şi conduse centralizat”.

M_7 = Un sistem de 100 la sută *(Mo + anti-Nu)* + R_7.

Acesta este modelul marxist tipic, de revoluţie totală, dezechilibru şi incertitudine, care presupune — pentru a menţine coeziunea sistemului — un regim absolutist al puterii politice. Este „modelul economic al monopolului de stat pur şi perfect (incertitudine)”.

Denumirea *Tabelă de orientare* este justificată de faptul că ea poate să ne ajute să ne orientăm, atunci cînd suntem confruntaţi cu o multitudine de concepte şi teorii economice, precum şi atunci cînd ne ocupăm de sisteme economice şi financiare diferite. Într-adevăr, Tabela poate să aibă atît un conţinut empiric, cît şi unul conceptual (nu în acelaşi timp) în funcţie de natura problemei pe care o studiem. El poate să reprezinte fie toate sistemele economice şi monetare posibile, fie, atunci cînd este necesar, toate teoriile şi sistemele de gîndire imaginabile. Vom reveni mai departe asupra importanţei acestei tabele.

6. *Legea generală a concordanţei logice*. Nici o forţă, în

nici un sistem, din natură sau din societăţile umane nu poate să acţioneze într-un mod atît de regulat, încît să producă şi să menţină o poziţie de echilibru stabil (stabilitate endogenă) fără existenţa unui mediu corespunzător, cu alte cuvinte, a unui cadru instituţional şi juridic adecvat, în concordanţă cu *PaNaNu* şi *Co* pură.

Elementul identificat în Tabelă ca factorul R_1, R_2... R_7 lipseşte din Legea generală a echilibrului, aşa cum a fost ea formulată de Walras şi cum este prezentată mai amănunţit într-un alt loc.

7. *Legea compensaţiei investiţiilor, venitului real şi ocupării depline a resurselor de muncă*. Într-un sistem de echilibru general (stabil) este imposibil ca volumul agregat al investiţiilor reale, producţiei şi al ocupării resurselor de muncă, să se modifice la întîmplare, ci dimpotrivă modificările vor avea loc (ca în capitalismul modern sau socialism) întotdeauna într-un mod corelat şi sincronizat, potrivit condiţiilor existente în economie şi societate, inclusiv dorinţelor marii majorităţi a populaţiei.

Această lege este legată de cea de-a doua funcţie a parametrului *PaNaNu*. Trebuie să ne fie clar că, într-un sistem de echilibru general, ca cel avut în vedere aici, există un dublu flux circular de investiţii reale, producţie, venituri şi grad de ocupare (a resurselor de muncă), aceste mărimi agregate aflîndu-se într-o continuă mişcare, într-un sens sau altul, atît în sectorul nonmonetar (real), cît şi cel monetar (nominal) al economiei, care se influenţează reciproc. Acest lucru este posibil întrucît *Nu* este o marfă aparte, aleasă spre a servi drept etalon monetar, iar, pentru ca ea să fie produsă, este nevoie de conlucrarea deplină a aceloraşi factori (natură, muncă, capital, management şi autoritatea publică). În plus, în cursul activităţii economice, uneori este mai profitabil să se producă o anumită marfă sau serviciu, în timp ce, alteori, poate fi mai rentabil să se investească în producţia mărfii — *Nu*.

În cazul în care marfa — *Nu* este aurul sau argintul, s-a

exprimat — de către un mare număr de economişti — temerea că nu ar exista cantităţi suficiente de metale preţioase spre a se asigura necesarul de bani pentru o economie, modernă în expansiune. Pentru a spulbera această temere este posibil să se adauge una sau mai multe mărfuri corespunzătoare care pot fi monetizate sau demonetizate, după aceleaşi reguli ca şi moneda — Nu, luîndu-se însă, desigur, măsurile necesare pentru ca sistemul monetar şi. financiar să nu fie influenţat negativ de legea lui Gresham.

În sfîrşit, realizarea în practică a Legii compensaţiei ar îndeplini visul lui Keynes privind ocuparea deplină a resurselor de muncă, de această dată în absenţa oricărui risc sau cost suplimentar, ci, pur şi simplu, printr-un sistem de echilibru general şi fără cheltuieli pe bază de deficite sau alte măsuri riscante şi costisitoare.

Fluxul circular dublu poate fi prezentat ca în figura nr. 1.

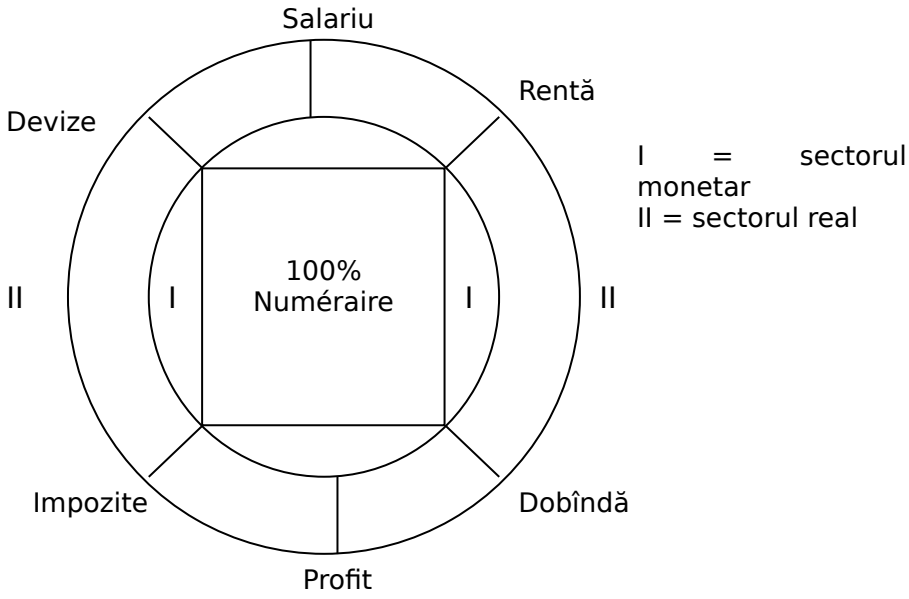

Fig. 1

8. *Teoria pură şi realitatea*. Potrivit ipotezei universale a dualităţii, natura omului şi a societăţilor umane este dublă şi, prin urmare, trebuie să fim conştienţi că, în viaţa reală, pentru a obţine roadele unui sistem de echilibru general, se cere ca mai înainte să realizăm toate reformele necesare pentru a aduce realităţile existente confuze şi incoerente cît mai aproape posibil de Modelul walrasian M_1 respectiv M_2 din Tabelă. Dar oricît de riguroase şi bine concepute ar fi reformele şi oricît de reuşită ar fi acţiunea de educare a oamenilor în spiritul unui asemenea sistem perfect răspunzînd propriului lor interes şi necomportînd nici un cost suplimentar (impozite), va rămîne totuşi un mic reziduu de imperfecţiune. Aceasta înseamnă că, cu toată bunăvoinţa şi efortul nostru în cursul pregătirilor şi după aceea, s-ar putea să nu atingem niciodată limita de 100

la sută în materie de stabilitate, aşa cum cere modelul M_1 Walras era conştient de acest mic grad de imperfecţiune atunci cînd el a prezentat forma dinamică a sistemului său (22).

Pe scurt, trebuie, prin urmare, să facem distincţie între „teoria pură” şi „realitate”, chiar şi atunci cînd este vorba de cel mai perfecţionat sistem realizat prin înţelepciune şi efort uman.

9. *Teoria posibilităţii speciale*. Date fiind condiţiile legii walrasiene a echilibrului general (stabil), aşa cum a fost ea completată la punctul 6 şi cu precizarea de la punctul 8, este posibil în viaţa reală ca, oriunde în lume, să se realizeze şi să se menţină o economie şi o societate liberă, justă şi stabilă, cu ocuparea deplină a resurselor de muncă, stabilitate a preţurilor, un buget echilibrat, o balanţă a plăţilor internaţionale în echilibru, o maximă bunăstare individuală şi socială, intervenţia guvernamentală fiind minimă, iar forma de guvernare — democratică, liber aleasă.

Potrivit acestei teoreme, ceea ce trebuie în lumea de astăzi este a transforma regimurile mixte (eterogene), lipsite de coerenţă şi armonie, cum sunt capitalismul, socialismul, fascismul sau orice alt regim mixt într-un sistem bazat pe condiţii de echilibru stabil, aşa cum este cel prezentat mai în detaliu în alte locuri (23).

Teorema posibilităţii speciale, aşa cum a fost ea formulată mai sus, înseamnă totuşi o provocare deschisă la adresa binecunoscutei Teoreme a imposibilităţii, care a adus un premiu Nobel în economie lui Kenneth Arrow (24). Nu este locul aici să intrăm în analiza acestei complexe probleme de dispută. Pot însă să ofer cîteva lămuriri. În primul rînd, Arrow consideră parametrul *Nu* ca pe o constantă matematică. În al doilea rînd, el nu vede funcţia dublă al lui *PaNaNu* şi, de aceea, nu ia în considerare fluxul circular dublu al investiţiilor reale, veniturilor şi ocupării resurselor de muncă, ca parte integrantă a ecuaţiilor. În plus el se sprijină excesiv pe un

tip nominalist de logică (Russell-Wittgenstein) unde numai forma de adevăr (care face abstracţie de conţinutul de adevăr) al propoziţiilor este luată în considerare.

10. *Teorema imposibilităţilor*. Tot prin analiza cu ajutorul Tabelei de orientare putem formula o nouă Teoremă a imposibilităţilor, care are un conţinut de adevăr şi trei variante:

a) Este prin definiţie imposibil să se elaboreze o teorie generală unică, în stare să asigure explicarea tuturor sistemelor şi combinaţiilor posibile, aşa cum a încercat să facă Einstein în fizică, cu „teoria cîmpului unificat” (25) şi Keynes, în ştiinţa economică, cu încercările sale de a formula o teorie generală a ocupării resurselor de muncă, dobînzii şi banilor.

Raţiune: orice teorie generală concepută spre a include toate modelele posibile din partea superioară a Tabelei ar fi în mod logic negată de corespondentele acesteia din partea inferioară — dilemă care nu poate fi evitată. Este foarte probabil că Einstein şi-a dat seama de această antinomie atunci cînd în *Out of My Later Years* (1950), el a exprimat anumite îndoieli în legătură cu aplicabilitatea propriei sale teorii.

b) Este imposibil să se conceapă în teorie şi să se realizeze în practică o economie liberă, justă şi stabilă, adică un sistem de liberă întreprindere capabil să funcţioneze normal şi cu un nivel optim de bunăstare individuală şi socială, dacă mai întîi nu se introduce în sistem un puternic *PaNaNu* şi nu se întreprind toate reformele necesare pentru a construi un factor „R” corespunzător, adică un cadru instituţional şi juridic adecvat. Aceasta explică de ce toate experimentele cu „capitalismul laissez-faire” sau economia de piaţă liberă din acest secol sau de mai înainte s-au soldat cu probleme insurmontabile de instabilitate financiară şi inechitate socială. Aşa-numitul *Wirtschaftswunder* german sau „miracolul economic” japonez, de după cel

de-al doilea război mondial, nu sunt excepţii de la această regulă (b), cuprinsă în Teorema imposibilităţilor; în fapt ele confirmă validitatea acesteia.

c) Este imposibil să se impună şi să se menţină o dictatură politică, socială şi economică (de dreapta, stînga sau centru) atîta timp cît sistemul dispune de monedă-*Nu* în proporţie de sută la sută, iar sectorul financiar (privat sau public) inclusiv băncile este organizat în acord cu parametrul *PaNaNu* şi cu concurenţa pură şi loială.

Această a treia variantă a Teoremei imposibilităţilor este concordantă cu moştenirea clasică, acum ignorată, ce ne vine de la Karl Marx nr. 2, gînditorul în termeni de echilibru stabil, atît de deosebit de binecunoscutul Marx nr. 1, revoluţionarul sau teoreticianul dezechilibrului total, aşa cum se arată în altă parte (26).

Problema continuităţii în ştiinţă: Instrumente analitice vechi şi noi în noul program de cercetare

Seminţele noului program de cercetare au fost sădite încă de la începutul ştiinţei moderne, dar, din păcate, ele au fost cultivate necorespunzător, adică nu au mai fost studiate sistematic în continuare spre a pune în lumină toate celelalte consecinţe teoretice şi empirice posibile. De exemplu, cînd Newton observa că: „Am numeroase temeiuri care mă fac să cred că acestea (fenomenele din natură) pot să depindă toate de anumite forţe, în virtutea cărora, particulele corpurilor — datorită unor cauze necunoscute pînă acum — sunt silite să se atragă reciproc şi să se asocieze în combinaţii regulate sau să se respingă şi să se îndepărteze una de alta” (27), el făcea, în mod clar, distincţie între elementele şi forţele de echilibru (silite să se atragă reciproc) şi cele de dezechilibru (silite să se respingă reciproc).

În economie, cînd François Quesnay şi discipolii săi făceau distincţie între *droit naturel* (dreptul natural) şi

droit positif (drept pozitiv), ei sesizau de fapt diferenţa conceptuală între elementele şi instituţiile de echilibru (stabile şi cele de dezechilibru (instabile) din societăţile umane.

Cînd Adam Smith a introdus conceptul de preţ „real” şi preţ „nominal” sau preţ „natural” şi preţ „de piaţă” al mărfurilor (28), el ar fi putut să vorbească mai simplu de preţul de echilibru şi preţul de dezechilibru. Cînd Karl Marx a făcut mai tîrziu distincţie între „banii care sunt numai bani” şi „banii care devin capital” sau între „circulaţia de mărfuri simplă şi ordinea inversată a circulaţiei” (29), el făcea în mod cert şi explicit aluzie la aceeaşi distincţie între formele de echilibru şi dezechilibru ale banilor şi schimbului de mărfuri. Cînd Wicksell utiliza distincţia între rata „naturală sau reală” a dobînzii şi cea „nominală” sau „oficială” (30), introducea şi el în analiza economică diferenţa între echilibru şi dezechilibru în domeniul ratei dobînzii. În sfîrşit, cînd Keynes propaga ideea aplicării unei distincţii între nivelele „reale” şi cele „monetare” ale salariilor, avea şi el în vedere diferenţa dintre salariile de echilibru şi cele de dezechilibru.

Toate aceste exemple nu pot fi simple coincidenţe; în fapt, ele sunt o chestiune de principiu, adică au o importanţă fundamentală pentru analiza economică şi monetară, iar acest procedeu poate fi extins la toate ştiinţele sociale (31). Aceste exemple arată în mod incontestabil că ipoteza universală a dualităţii era cunoscută şi parţial utilizată încă de la începuturile ştiinţei moderne. Ceea ce n-au făcut gînditorii anteriori este faptul că ei nu au studiat consecinţele mai profunde care rezultă din caracterul dual al elementelor şi forţelor (de echilibru şi dezechilibru) din natură, din economie şi din societatea umană. Ceea ce eu am făcut este că am pus laolaltă, unul lîngă altul, vechile concepte analitice pentru a asigura o formulare mai exactă şi mai adecvată şi pentru a pune în evidenţă noi consecinţe. Produsul

final a fost un aparat metodologic nou, mai cuprinzător, un nou program de cercetare, ca să folosesc terminologia lui Lakatos (32), sau o nouă paradigmă, exprimîndu-mă în limbajul lui Kuhn (33).

Noile instrumente analitice din noul program de cercetare, sunt cele ce urmează: (1) abordarea simultană prin prisma echilibrului şi dezechilibrului; (2) ipoteza universală a dualităţii în noile sale forme; (3) legea universală a parametrului *PaNaNu* cu o dublă funcţie; (4) teorema generală a posibilităţii; (5) conceptul Tabelei de orientare; (6). legea generală a concordanţei logice; (7) legea compensaţiei investiţiilor, venitului real şi ocupării resurselor de muncă; (8) teorema posibilităţii speciale; (9) teorema triplei imposibilităţi cu (10) precizarea relaţiei existente între teoria pură şi realitate.

În concluzie, noul program de cercetare reprezintă continuarea unei moşteniri mai îndepărtate (clasice) şi mai recente (moderne şi contemporane) în ştiinţa economică şi în celelalte ştiinţe sociale.

Înzestraţi cu instrumentele suplimentare oferite de noul program de cercetare, ne vom orienta acum spre explicarea conceptului de stabilitate şi echilibru, precum şi a altor aspecte pertinente legate de acest subiect.

3. Două concepte diferite de stabilitate

Potrivit noului program de cercetare, prezentat mai sus, există un concept de stabilitate bazată pe echilibru, care poate fi numită *stabilitate endogenă* (dinăuntru, intrinsecă) şi un concept de stabilitate bazată pe dezechilibru şi numită *stabilitate exogenă* (impusă din exterior, extrinsecă). Un motiv de confuzie rezultă din faptul că cele două concepte sunt în realitate cei doi poli ai unei realităţi unice şi sunt utilizate adesea unul în locul celuilalt fără să se precizeze natura „endogenă" sau „exogenă" şi chiar fără să se sublinieze că aceste două forme de stabilitate ţin de două realităţi economice total diferite.

Stabilitatea endogenă

Stabilitatea endogenă este stabilitatea existentă într-un sistem de echilibru stabil, aşa cum este el prezentat prin modelul M_1 din Tabela de orientare. Este un model în care activitatea economică este liberă, îngrădită doar de limitele ei naturale (echilibrul) şi ghidată de o serie de mecanisme de autoreglare ce asigură o funcţionare normală a sistemului în ansamblul său, astfel încît rezultatul final este utilizarea optimă a resurselor naturale şi umane disponibile, adică ocuparea deplină a resurselor de muncă şi un maxim de bunăstare individuală şi socială. Desigur, aceasta este în primul rînd o construcţie abstractă, teoretică, conceptuală sau un model a ceva imaginabil ca posibil la limită şi dezirabil — din punct de vedere omenesc — să fie realizat, dacă şi atunci cînd anumite condiţii sunt împlinite.

În realitate, trebuie să gîndim modelul M_2 prezentat în tabelă ca fiind foarte aproape atît cît este omeneşte posibil, de M_1. Cum să se realizeze în practică un

asemenea sistem de stabilitate endogenă constituie o altă problemă, ţinînd de un tip diferit de activitate, de natură empirică. Se mai impune să subliniem, în continuare, că un asemenea sistem este *natural* din punct de vedere uman, întrucît el, corespunde naturii omului, înclinaţiilor şi aspiraţiilor sale spre libertate, justiţie socială şi posibilitatea de a-şi cîştiga o existenţă corespunzătoare în condiţii de ordine şi linişte. Într-o mare măsură, sistemul are un caracter mecanic din punct de vedere social, în sensul că forţele principale sunt limitate de către parametrul *PaNaNu* şi se echilibrează reciproc armonizîndu-se. În acest fel, sistemul funcţionează de la sine, iar forţele în cauză care se manifestă prin intermediul unor acţiuni şi reacţii omeneşti normale, au o tendinţă normală de a se mişca spre unul şi acelaşi punct sau poziţie do echilibru stabil. Aceasta este, foarte pe scurt, imaginea unei economii cu adevărat „umane”, subiect foarte mult dezbătut în anii din urmă, dar încă neelaborat sub raport conceptual (34).

Între alţii, Vilfredo Pareto a dat o foarte bună definiţie a ceea ce înseamnă stabilitatea endogenă atunci cînd a scris: „un sistem economic este considerat în echilibru atunci cînd schimbarea în una din condiţiile sistemului produce alte schimbări care vor determina o reacţie contrară exact opusă; un asemenea echilibru este stabil atunci cînd schimbarea are o mărime limitată (33)”.

Întrucît schimbările şi funcţiile posibile într-un asemenea sistem sunt simple şi limitate, nu se mai produc nici fenomenele proprii ciclurilor economice.

Toţi economiştii clasici, de la Adam Smith la Marshall, Wicksell şi Pareto au împărtăşit aceeaşi filozofie economică, bazată pe conceptul de stabilitate endogenă. Leon Walras a fost primul economist care, formulînd legea echilibrului general, a făcut la timpul său, demonstraţia cea mai solidă a posibilităţii creării unui asemenea sistem conceptual. Alţi economişti clasici din şcoala veche sau modernă erau însă atît de impregnaţi

de ideea legilor naturale, încît n-au dat suficientă atenţie laturii practice a problemei. Ei nu au realizat că un asemenea sistem ideal nu putea să funcţioneze în mod corespunzător fără un cadru instituţional şi juridic adecvat, construit special, în acord cu *PaNaNu* şi cu concurenţa pură. În această privinţă, moştenirea clasică nu a fost dusă pînă la capăt. Dar aceasta nu schimbă faptul că toţi economiştii clasici se aflau în căutarea ordinii economice bazate pe libertate, echitate socială, solidaritate umană şi pace, adică a unui sistem de stabilitate endogenă.

Stabilitatea exogenă

Sub raport conceptual, aceasta poate să se regăsească într-un mare număr de combinaţii în sisteme diferite de Modelul M_1 şi M_2. Ea poate să descrie unul din cazurile din vastul ocean al dezechilibrelor posibile (minore în partea superioară şi majore în partea inferioară a Tablei de orientare) inclusiv curioasa combinaţie de echilibru, instabil reprezentată de Modelul M_4.

De îndată ce un sistem socio-economic şi-a pierdut unele mecanisme esenţiale de autoreglare — sau nu dispune de ele — asociate cu *PaNaNu* şi concurenţa loială, sistemul este în dezechilibru şi este pasibil de fluctuaţii cumulative şi nedeterminate (vizibile sau ascunse), mai mult sau mai puţin severe, în funcţie de caracterul — minor sau major — al dezechilibrului care afectează sistemul. Mai mult, sunt imaginabile şi condiţii în care forţele de echilibru şi dezechilibru există în proporţii egale în economie, concurenţa şi monopolul fiind în raport de 50:50. Acesta este un sistem în mod organic static, în care nici o schimbare nu este posibilă atîta timp cît proporţia de 50:50 rămîne neschimbată. În ce. priveşte fluctuaţiile, el apare ca şi cînd ar întruni condiţii de echilibru stabil ca în Modelul M_1 la limită, deşi

nu acesta este cazul în realitate. Aici avem de-a face cu monopol în proporţie de 50 la sută şi, prin urmare, cu probleme de şomaj involuntar şi inechităţi sociale. Acesta este cîmpul modelului M_4, foarte îndepărtat de M_2.

Modelul M_4 reprezintă un sistem de echilibru instabil întrucît, la primul şoc exterior sistemul cade într-un ocean de dezechilibre (minore sau majore) şi nu mai poate să revină de la sine la poziţia iniţială. Poate că un termen mai potrivit pentru aceasta poziţie ar fi acela de „dezechilibru stabil", chiar dacă acesta nu este utilizat în literatură. Metodologic, acesta este ceea ce Ricardo considera drept starea staţionară a capitalismului modern într-o criză sau, mai precis, ceea ce Keynes numea „echilibru cu şomaj".

Confruntată cu probleme de dezechilibru, o ţară n-are de ales decît între două soluţii care-i stau la dispoziţie: a) să restabilească sau să introducă condiţii de echilibru stabil pentru a realiza o stabilitate endogenă şi, prin urmare, să întreprindă reformele necesare; sau b) să menţină intact cadrul instituţional existent, adică să prezerve *status-quo*-ul şi să aplice măsuri, pe care le-am putea numi de tip „efect-contraefect" sau măsurile monetare şi fiscale keynesiene, uzuale, care, cum s-ar spune, sunt un fel de „mers contra curentului". În realitate, a doua soluţie este o încercare de neutralizare a efectelor negative ale forţelor de dezechilibru fără a se acţiona la nivelul cauzelor aflate la originea perturbărilor.

Pe această cale se urmăreşte să se asigure o anumită contrabalansare între forţele de echilibru şi cele de dezechilibru. În realitate, acesta este un echilibru artificial care constituie esenţa însăşi a stabilităţii exogene. În practică, el nu poate face mai mult decît să compenseze forţele de echilibru instabil sau de dezechilibru stabil. Cel de-al doilea termen este mai precis, întrucît arată că, în pofida intervenţiei statale, forţele perturbatoare continuă să existe în cadrul sistemului.

O incursiune mai atentă în istoria economică a timpurilor moderne ar arăta că sistemul capitalist modern cu fenomenele sale de fluctuaţii ciclice a oscilat eratic în sus şi în jos în jurul modelului M_4 care este foarte departe de Modelul M_1 sau M_2 — idealul tuturor economiştilor clasici.

Datorită geniului său, Keynes, care n-a avut avantajul de a se folosi de o Tabelă de orientare, a dedus, mai mult intuitiv decît pe baza unui proces raţional, existenţa echilibrului cu şomaj, ceea ce are sens în M_4 cu 50 la sută monopol, dar în nici un alt model.

Confuzia s-a creat atunci cînd Keynes a ajuns la concluzia — pe care alţi economişti ai timpului n-au contestat-o — că, prin analogie, fenomenul „şomajului involuntar" şi „echilibrului cu şomaj" erau parte integrantă a modelului clasic de echilibru stabil, ceea ce nu este şi nu poate fi adevărat. Dar, judecînd realist, Modelul M_4 sau reprezentarea capitalismului modern, eterogen şi contradictoriu se află în centrul a două oceane de dezechilibre, şomajul involuntar fiind inevitabil. În condiţii cînd se doreşte să se menţină *status-quo*-ul în acest sistem, Keynes are dreptate recomandînd o intervenţie guvernamentală activă şi permanentă şi respingînd filozofia economică a *laissez-faire*-ului. Primul lucru discutabil la Keynes este de natură analitică. Modelul clasic de gîndire nu trebuie să fie confruntat cu forma, sau condiţiile reale de existenţă ale capitalismului modern. Keynes nu avea însă instrumente metodologica adecvate spre a face o distincţie clară între Modelele M_1 şi M_2 (moştenirea clasică) şi M_4 (cursul pe care l-a luat în realitate istoria economică în timpurile moderne).

Cel de-al doilea punct discutabil este de natură empirică. Ceea ce Keynes avea în vedere atunci cînd se pronunţa pentru o intervenţie guvernamentală activă era, fără îndoială, o stabilitate exogenă, obţinută prin ceea ce înseamnă încercarea de balansare a elementelor

de echilibru cu cele de dezechilibru controlat, adică exact ceea ce preconizează Modelul M_4. Problema dacă acest tip de dezechilibru reprezentat de stabilitatea exogenă poate fi transformat în condiţii de echilibru general (stabil) menţinînd *status-quo*-ul capitalismului modern, aşa cum gîndea Keynes, este o problemă de mare complexitate care merită să fie studiată cu atenţie.

Experienţa noastră din Occident în ce priveşte aplicarea măsurilor şi manierei keynesiene de gîndire între 1930 şi 1980 nu confirmă această posibilitate. Cititorul trebuie să se reîntoarcă la Teorema imposibilităţilor, varianta (b), care explică de ce acest lucru nu este posibil.

În primul rînd, fără *Numéraire* nici un calcul economic satisfăcător nu este posibil, nici în sectorul privat, nici în cel public, indiferent de sistemul social. Orice utilizare pe scară largă a formei *anti-Nu* de monedă (hîrtie-monedă sau credit bancar monetizat) creează prin urmare o stare de inerentă instabilitate, care nu poate fi complet remediată prin nici o politică raţională. Economica[11] din

[11] Termenul de economică provine din grecescul *oekonomiki*, cu aceeaşi semnificaţie ca latinescul *oeconomia*, care avea să fie reţinut în sintagma economie politică, atribuită lui Montchretien (1615), dar pe care o găsim mai înainte la Mayerne-Turquet (1611). *Economics* a fost utilizat pentru prima oară ca nume al disciplinei economice de Mac Leod (1875). Pe atunci denumirea de economie politică devenise controversată şi se căutau formule de schimb. Primul autor celebru care l-a preluat a fost Marshall care în 1879 publică o lucrare de prezentare elementară a economiei politice sub denumirea de *The Economics of Industry*. Jevons, în 1979, s-a referit la această denumire pe care o găsea corespunzătoare şi atractivă ştiinţific (potriviudu-se cu matematica, etica şi estetica). Aşa că în 1905 el a publicat *Principles of Economics*. Robbins, Keynes, Samuelson, Joan Robinson au făcut încercări de a redefini obiectul acestei discipline şi caracterul ei. Către sfîrşitul secolului al 19-lea, termenul de economics, pe care francezii îl utilizează acum curent sub denumirea de *economique* surclasase, în afara sferelor marxiste, pe cel de economie politică. *The New Palgrave* constată însă că astăzi ambii termeni supravieţuiesc şi că „pot fi priviţi esenţialmente ca sinonimi”, concluzie surprinzătoare dacă ne gîndim

acest secol nu recunoaşte acest adevăr din cauza conceptului keynesian al „monedei reprezentative” — alt nume pentru *anti-Nu* — acceptat de marea majoritate a economiştilor, atît liberali, cît şi conservatori, inclusiv socialişti, ca fiind ceea ce pretinde a fi.

În al doilea rînd, nu există nici o formulă matematică, sau econometrică, sau tehnică, suficient de flexibilă şi precisă, care să ne ajute să calculăm masa monetară de echilibru a hîrtiei-monedă şi a creditului bancar monetizat, care să permită ocuparea deplină a resurselor de muncă, stabilitatea preţurilor, un buget echilibrat, o balanţă echilibrată a plăţilor internaţionale şi o repartiţie echitabilă a venitului naţional. Prin urmare, orice experiment cu „monedă dirijată” şi cu „economia dirijată” — indiferent de sistemul social — este condamnată la eşec, fiind confruntată cu probleme tehnice insurmontabile.

În plus, există şi o problemă de natură strict umană. Procesul decizional şi aplicarea măsurilor necesare pentru a realiza stabilitatea exogenă conţin un element de arbitrar, utilizarea monopolului de către cercul restrîns de persoane aflate la guvernare, lucru faţă de care oamenii au resentimente. Aceasta conferă sistemului un caracter artificial, o formă de inerent dezechilibru.

Într-adevăr, măsurile respective vor apărea întotdeauna ca ceva impus, chiar dacă în sine deciziile în cauză sunt bine intenţionate. Există un fel de element antiuman inerent sistemului şi, de aceea, în asemenea condiţii, populaţia, opinia publică nu acordă de bună voie sprijinul necesar; dimpotrivă, plini de resentimente, oamenii se opun pe faţă sau în ascuns la aceste măsuri şi

---

la amploarea deschiderii evantaiului definiţiilor. În româneşte, prin analogie cu denumirile de discipline cu rădăcini în greacă economics poate fi perfect tradus prin economică, deşi, în funcţie de context, termenul de „economie” poate desemna şi el atît procese economice reale, cît şi ştiinţa care se ocupă de ele.

chiar le sabotează. La rîndul său, aceasta devine o sursă suplimentară de probleme pentru guvern, care încearcă zadarnic să ajungă la o stabilitate exogenă pe termen lung, susceptibilă să nu se materializeze niciodată.

4. Două tipuri diferite de analiză şi gîndire economică

Gîndirea prospectivă versus gîndirea retrospectivă

Foarte puţini economişti şi, în această materie, sociologi şi politologi sînt conştienţi de faptul că în general utilizăm astăzi o formă diferită de analiză şi gîndire economică, o logică diferită de cea utilizată de gînditorii clasici. Nu este deci de mirare că *Weltanschauung*-ul (concepţia despre lume) a intelectualilor şi oamenilor de ştiinţă de astăzi este atît de diferit de demersul şi modul de gîndire proprii clasicilor.

Deşi este imposibil să ne ocupăm în amănunt de acest complex subiect aici, ceva despre esenţa problemei trebuie spus, pentru ca să se poată înţelege deosebirea dintre metoda de gîndire prospectivă *(ex ante)* utilizată de clasici şi tehnica retrospectivă *(ex post)* adoptată de gînditorii moderni din acest secol şi consecinţele care decurg din utilizarea fiecăreia[12].

Logica clasică de la Aristotel la Wilhelm Wundt la John Stuart Mill se ocupa în acelaşi timp şi în egală măsură

[12] Noţiunea analitică de *ex ante* şi *ex post* a fost introdusă prin Gunnar Myrdall şi Erik Lindahl de către Şcoala de la Stockholm în anii ’30. Acest sistem de gîndire *prospectivă* şi *retrospectivă* permite să distingă între schimbările *anticipate* şi cele *neanticipate* ce pot avea loc, aceste din urmă schimbări puţind duce la cîştiguri sau pierderi cu caracter fortuit. Datorită articolelor de referinţă ale lui Ohlin asupra Şcolii de la Stockholm (1937), noţiunea şi metoda s-au răspindit în întreaga lume cu o rapiditate neobişnuită. Pentru A. Rugină analiza *ex ante* înseamnă privind înainte sau cele *anticipate*, iar *ex post* privind înapoi adică cele realizate care pot fi cele *neanticipate*. În modelul Walrasian care, în concepţia lui A. Rugină, este coerent în proporţie de 100%, nu există nici o deosebire între analiza *ex ante* şi *ex post*. În celelalte modele mixte, de dezechilibru există o deosebire.

atît de a) forma de expresie, cît şi de b) conţinutul unei propoziţii.

Logica modernă, denumită şi nominalistă sau logică formală, asociată printre alţii de numele lui Russell şi Wittgenstein se ocupă în principal, dacă nu exclusiv, cu forma de exprimare a unei propoziţii, deci cu combinaţia de simboluri pure, detaşate de orice conţinut.

Promotorii logicii noi, simbolice erau iniţial entuziasmaţi de ceea ce ei considerau a fi „emanciparea logicii" de constrîngerile clasice ale conţinutului. Ei credeau că prin această performanţă, drumul era deschis, cum de fapt şi era, pentru aplicarea pe scară largă a matematicii pure în logică. Dar era trecut cu vederea un punct important, anume primejdia ca utilizînd logica nouă, modernă, o propoziţie sau o teoremă dată să fie *adevărată* în *forma ei de exprimare*, dar *falsă* în conţinut sau în *aplicare* la problemele vieţii practice. Cu alte cuvinte, aceşti promotori nu recunoşteau sau ignorau diferenţa dintre „forma de adevăr" şi „conţinutul de adevăr" al unei propoziţii, ceea ce este atît de important şi pentru ştiinţele naturii şi pentru cele sociale.

Economiştii de astăzi sunt încă şi mai puţin conştienţi (dacă în general sunt conştienţi!) de faptul că gînditorii clasici utilizau o metodă specifică de abordare şi un mod de gîndire care poate fi numit *tipul prospectiv de analiză*, cu totul diferit de tehnica de gîndire utilizată de Keynes, şi alţi oameni de ştiinţă contemporani, care este de fapt o analiză de tip retrospectiv, *ex post* sau în sens invers. Economiştii clasici îşi organizau, de regulă, raţionamentul pornind de la cauzele iniţiale ale unei probleme şi urmăreau analitic cursul evenimentelor piuă ce se ajungea la ultimele efecte libere în aparenţă de orice contradicţie logică. În fapt, logica clasică însăşi impunea acest tip de analiză şi raţionament. Produsul final, adică rezultatele aplicării în viaţa practică a deciziilor adoptate astfel de guvern poate fi numit politică de tip cauză-şi-

efect.

Economiştii contemporani utilizează o tehnică diferită, întrucît revoluţia keynesiană a devenit, ca să spunem aşa, un bun comun, care nu mai formează obiect de critici metodologice. La timpul cînd Keynes şi-a scris opera, logica clasică fusese deja dată la o parte şi înlocuită cu logica nouă, formală. Ba mai mult, interesul principal al economiştilor chiar în anii ’20 (Knight, Sraffa), şi din ce în ce mai mult în anii ’30, s-a deplasat de la studierea echilibrului la investigarea modelelor şi problemelor de dezechilibru. În cel de-al doilea tip de analiză, legea cauzalităţii (cu succesiunea naturală a evenimentelor care îi este proprie) nu mai este de actualitate, întrucît activitatea economică în condiţii de dezechilibru este expusă la fluctuaţii asimetrice, cumulative şi nedeterminate.

Nu încape îndoială că Keynes a avut de întîmpinat dificultăţi metodologice. Logica nouă, formală avansată de prietenul său Wittgenstein (pe care îl admira şi îl stima extrem de mult) şi noul climat anticlasic l-au ajutat să iniţieze şi să impună o nouă revoluţie în gîndirea economică din acest secol, adică mai concret mutaţia analitică pe care o reprezintă trecerea de la economia politică clasică, a echilibrului la economia modernă, a dezechilibrului. El a făcut acest lucru pur şi simplu inversînd tipul clasic de analiză şi creînd o tehnică nouă — gîndirea retrospectivă sau analiza într-o ordine inversă. Această tehnică este atractivă, întrucît dă cercetătorului sentimentul că abordarea sa este realistă, ceea ce într-un fel şi este. Analiza începe cu efectele negative (cum sunt şomajul, inflaţia etc.), care sunt măsurate sau estimate, pentru a avea garanţia că există o problemă importantă care se cere studiată. Pentru tratarea datelor empirice sunt formulate anumite ecuaţii şi se utilizează un anumit cadru conceptual. Pornindu-se de la materialul reprezentat de efectele finale, sunt create teorii printr-o gîndire retrospectivă adică luînd ca

bază datele empirice existente, independent de cauzele reale care pot determina efectele negative respective. Raţionamentul se desfăşoară retrospectiv nu pentru a identifica cauzele unui fenomen, ci mai degrabă pentru a justifica existenţa lui. Acest proces de gîndire *ex post* mai apare o dată la suprafaţă, anume în produsul final al procesului de luare a deciziilor de către guvern.

Ajungem astfel la un tip diferit de măsuri practice, anume la politici de tip efect-contraefect. Pentru combaterea şomajului statul caută să creeze noi locuri de muncă apelînd la deficite bugetare sau aplică diverse programe speciale. Pentru combaterea inflaţiei, se utilizează o politică deflaţionistă. Pentru combaterea deficitelor bugetare (cînd acestea ajung la dimensiuni importante) se fac reduceri în cheltuieli publice, aplicîndu-se programe de austeritate, sau se măresc impozitele, sau se recurge la ambele tipuri de măsuri. Nu se manifestă nici o preocupare în legătură cu faptul că „şomajul", „inflaţia", „deficitele bugetare" şi alte asemenea fenomene negative de natură economică şi socială sunt rezultatul anumitor cauze (deficienţe iniţiale rezultînd din cadrul instituţional şi juridic al sistemului), care, dacă nu sunt eliminate sau remediate vor genera aceleaşi efecte negative şi în viitor. Această situaţie inextricabilă este rezultatul inevitabil al metodei moderne de analiză şi al modului modern de gîndire.

O reexaminare şi o încercare de amendare a legii lui Say

O demonstraţie, poate mai convingătoare, a tezelor de mai sus, poate fi construită pornindu-se de la o scurtă reexaminare a legii pieţelor a lui Say. Această teoremă, formulată de economistul francez Jean 15. Say, în cunoscutul său *Traité d'economie politique* (1803), susţine pur şi simplu că „oferta îşi creează propria sa cerere". Dacă acest lucru este adevărat, continuă raţionamentul, atunci în cele din urmă şi în mod inevitabil, cererea va deveni

egală cu oferta. Astfel, echilibrul va fi asigurat ca printr-o lege naturală.

Să aruncăm o privire asupra unei scheme a Legii lui Say, urmînd succesiunea reală a faptelor, de la cauzele iniţiale la efectele finale:

Formarea nouă de capital bazată pe economii voluntare (E_v)	=	10
Capital vechi reinvestit sau reprodus la începutul unei perioade	=	90
		100
Investiţii brute în termeni reali (Brut I)	=	100
Producţia inclusiv sporul de productivitate la sfîrşitul perioadei	=	110
Venitul real în economie *(NaY)*	=	110
Distribuţia venitului şi cheltuielilor în aceeaşi perioadă:		
1. consum individual	=	75
2. impozite şi cheltuieli ale statului	=	25
3. economii noi (E_v) sau formare de capital	=	10
		110

Dacă examinăm această schemă, utilizînd tipul clasic de *gîndire ex ante*, vom constata că producţia, oferta la sfîrşitul perioadei este de 110 şi este egală cu cererea finală de 110, presupunînd că 10 E_v (economiile noi) vor fi utilizate spre a cumpăra cele necesare pentru sporul de producţie şi productivitate (10), adică pentru a fi investite în perioada următoare. În această optică, Legea lui Say pare să confirme. Povestea nu se termină însă aici.

Toţi economiştii de factură clasică pînă la Marshall inclusiv au acceptat valabilitatea Legii lui Say, pe care însă Keynes şi adepţii săi au contestat-o. Dintre clasici, numai Malthus a pus la îndoială validitatea în practică a Legii lui Say şi, pe această temă, între Malthus şi Say a avut loc o controversă celebră, niciodată încheiată satisfăcător.

În realitate, Legea lui Say este adevărată şi valabilă numai în condiţiile mai riguroase cerute de un sistem de echilibru general (stabil), condiţii care erau necunoscute la vremea lui Say. Printre aceste condiţii indispensabile se numără următoarele:

1. Toate preţurile şi veniturile trebuie să fie exprimate

exclusiv în termeni de *Nu*, adică circulaţia monetară şi sistemul financiar trebuie să se bazeze în proporţie de sută la sută pe moneda *Nu*;

2. Toate pieţele trebuie să fie realmente deschise şi supuse liberei concurenţe, ceea ce înseamnă concurenţă pură;

3. Toate investiţiile noi de tip *ex ante* trebuie să fie finanţate exclusiv prin economii voluntare (E_v) adică prin formare de capital;

4. Sistemul trebuie să se bazeze numai pe lichiditate naturală, adică pe acea parte din venitul real care este destinată consumului imediat;

5. Creditul practicat în economie trebuie să fie în totalitate real adică limitat la volumul venitului real;

6. Trebuie să se interzică practica bancară a monetizării de credit — sub formă de bancnote, depozite bancare sau orice altă formă — atît pentru sectorul privat cît şi pentru cel public, întrucît aceasta injectează *anti-Nu* în economie, ceea ce, la rîndul său, produce instabilitate (inflaţie, deflaţie, şomaj, deficite bugetare şi în balanţa de plăţi etc.).

În lumina acestor condiţii, Legea lui Say rămîne adevărată şi valabilă, dar ea trebuie să fie amendată în felul următor: *atunci cînd sunt satisfăcute toate condiţiile pentru un sistem de echilibru general (stabil), oferta îşi creează propria sa cerere*.

Din păcate, în sistemul capitalist mixt (eterogen) şi contradictoriu de pe vremea lui Say, nici una din aceste condiţii nu era integral satisfăcută, sistemul fiind în dezechilibru.

Malthus avea dreptate observînd noul fenomen pe care el l-a denumit „exces de mărfuri pe pieţe”; aceasta a fost, probabil, prima observaţie ştiinţifică privind cea de-a doua fază a ciclului economic.

El însă greşea din punct de vedere metodologic încercînd să infirme adevărul analitic din Legea lui Say cu ajutorul unei simple observaţii empirice preluate din

istoria economică. Cu alte cuvinte, el a contrapus istoria economică teoriei economice în loc să ofere un contraargument adecvat de aceeaşi natură — analitică, contraargument de care el nu dispunea, căci de-ar fi dispus, l-ar fi utilizat. După toate probabilităţile, Malthus a utilizat tehnica gîndirii *ex post* în timp ce Say a practicat, în mod cert, un tip de gîndire *ex ante*. Ei nu vorbeau aceeaşi limbă, în orice caz, atunci cînd discutau aceleaşi probleme.

În cursul controversei sale cu Malthus (35) (a), Say repeta insistent că singura problemă de care putea să-şi dea seama că ar putea exista în legătură cu teoria sa era o problemă de timp şi anume ce se întîmpla în cursul perioadei, destul de scurte, necesare pentru ca noile economii să poată fi investite, ceea ce era adevărat, dar numai în cadrul unui sistem de echilibru general. Malthus nu putea să înţeleagă această stabilitate analitică, întrucît el avea în vedere condiţiile de dezechilibru, existente la acel timp în Anglia, unde excesul de mărfuri pe pieţe era o realitate. Din punct de vedere metodologic, controversa lor se referea la două probleme diferite: una de teorie pură (o judecată asupra validităţii teoretice a legii echilibrului pieţelor) şi alta de istorie economică pură (o judecată asupra aplicabilităţii unei asemenea legi într-un mediu aflat în dezechilibru). Fără utilizarea noului program de cercetare, adică fără o abordare simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibrul, problemele de acest fel nu pot fi scoase din zona de obscuritate şi confuzie a valorilor şi judecăţilor de valoare personale. Cu regret, trebuie să repetăm că în disputa Say — Malthus nu s-a făcut niciodată lumină pe deplin, arătîndu-se de ce Say a avut dreptate în plan teoretic, dar a fost deficitar în observarea realităţilor, în timp ce, în aceeaşi problemă, Malthus a excelat în observaţie, dar a fost mai slab în plan teoretic. Dar cum s-ar fi putut ajunge la o clarificare a acestei controverse dacă nici măcar în anii ’80 încă nu se realizase un

consens în profesiunea noastră asupra existenţei a cinci categorii de probleme: 1. istoria economică; 2. teoria economică; 3. etica economică; 4. politica economică; 5. doctrinele economice sau istoria gîndirii economice precum şi obiectul de studiu şi limitelor exacte ale fiecăreia dintre aceste discipline.

Apoi a venit Keynes, care a stîrnit şi mai multă confuzie în jurul Legii debuşeelor a lui Say, el încercînd să demonstreze viciile acestei legi cu ajutorul logicii noi. Punctul tare a lui Keynes, similar cu poziţia lui Malthus, era observaţia lui empirică că există în sistemul capitalist o „lipsă de cerere" efectivă. Dacă aplicăm metoda de gîndire retrospectivă şi facem o analiză *ex post* a schemei lui Say, economiile noi de la sfîrşitul perioadei apar ca şi cînd ar reprezenta o pierdere în sistem, adică un fenomen de dezechilibru. Este exact concluzia la care a ajuns Keynes. Ulterior, el a pus semn de egalitate între pierderea de cerere şi economiile voluntare ale populaţiei, mergînd pînă la „paradoxul parcimoniei" ca un rău social, care, la rîndul său, dă naştere la şomajul involuntar. Aceasta este însă un impas în care Keynes s-a vîrît împins de propria sa tehnică de gîndire *ex post*.

Cînd Keynes şi-a efectuat observaţiile în anii '20 şi '30 — o perioadă de dezechilibru — Legea lui Say nu era, desigur, valabilă în practică. O analiză a raţiunilor pentru care Legea lui Say nu se aplica la condiţiile date ar fi putut face pe Keynes să descopere cauzele reale ale dezechilibrului care domnea pe atunci.

Aceasta ar fi însemnat însă adoptarea unei abordări noi şi totuşi de natură clasică, lucru pe care el nu îl accepta, în loc de aceasta, el s-a concentrat pe relaţia inversă dintre cerere şi ofertă (şi nu dintre ofertă şi cerere ca la Say), iar în capitolul 3 al *Teoriei generale*, el practic a masacrat Legea lui Say.

Este cazul să repetăm că pierderea de cerere există în mod cert în timpul unei depresiuni, astfel încît constatarea lui Keynes este corectă. În ceea ce priveşte

însă procedeul metodologic pe care el l-a folosit spre a demonstra falsitatea Legii lui Say, acesta este discutabil. Într-adevăr, este foarte îndoielnic că pierderea de cerere şi şomajul involuntar sunt determinate de economiile populaţiei sau de o lege psihologică, după care aceasta îşi reduce înclinaţia marginală spre consum pe măsură ce veniturile cresc.

O explicaţie mai realistă rezidă în structura mixtă şi contradictorie a capitalismului modern, în care băncile moderne folosind monetizarea şi demonetizarea creditului, extind sau contractează formarea de capital prin economii forţate, venit nominal şi lichiditate artificială. Acest lucru creează, la rîndul său, fie o „cerere excesivă" (inflaţie), fie „pierdere de cerere" (deflaţie).

Tocmai activitatea băncilor moderne face inoperantă Legea lui Say, dar nici Say, nici Keynes nu au realizat legătura dintre aceste două fenomene. Ea nu a fost înţeleasă mai înainte decît de un singur mare economist, anume Schumpeter, care referindu-se la capitalismul modern, a arătat cît se poate de explicit că acesta nu poate să existe fără activitatea bancară modernă (36). Şi totuşi nici chiar Schumpeter nu a tras semnalul de alarmă spre a sublinia că aici avem de-a face cu o problemă fundamentală de instabilitate structurală, inerentă unei economii capitaliste moderne.

Să ne întoarcem acum la procedeul prin care Keynes a încercat să nege Legea lui Say în *Teoria generală*. Dacă „oferta creează propria sa cerere" — raţiona Keynes — atunci acest lucru trebuie să fie adevărat la toate nivelele producţiei şi ocupării resurselor de muncă. În final, ...cererea efectivă, în loc să aibă o valoare de echilibra unică, se prezintă ca o serie infinită de valori, admisibile toate în egală măsură, iar gradul de ocupare a resurselor de muncă este nedeterminat în afara cazului în care dezutilitatea marginală a muncii stabileşte o limită superioară (37).

Dacă acest lucra este adevărat, conchide el, atunci

potrivit Legii lui Say „nu există nici un obstacol în calea ocupării depline a resurselor de muncă”. Dar Keynes deţinea deja observaţia empirică a existenţei unei pierderi de cerere şi a şomajului involuntar, ceea ce era indiscutabil, ca şi excesul de ofertă pe pieţe, observat de Malthus, în condiţii similare celor existente cu peste 100 de ani înainte. Echipat cu această puternică probă empirică, Keynes putea să scrie în continuare: „Dacă însă aceasta nu este adevărata lege privind raportul dintre funcţia cererii globale şi cea a ofertei înseamnă că există un capitol de o importanţă vitală al teoriei economice care rămîne să fie scris, şi fără ele care orice discuţii privind volumul agregat al resurselor de muncă ocupate sunt inutile” (37).

Ce putem să spunem despre acest mod de a pune problema, care, din punct de vedere logic, pare impecabil? Din punct de vedere al logicii formale, nominale, aceasta este o capodoperă de raţionament simbolic. Într-adevăr, în text Keynes a utilizat simboluri pentru a exprima funcţiile ofertei agregate şi cererii agregate. Dacă urmărim analiza sa, pas cu pas, formal cel care are dreptate pare să fie Keynes, iar nu Say. Dar aceasta nu este totul. Noi ştim dinainte că în formularea ei originală, Legea lui Say era incompletă, lacunară sub raport tehnic. Cu alte cuvinte, ea nu avea un suficient conţinut de adevăr.

Dacă vom completa Legea lui Say, aşa cum am făcut mai înainte, tabloul se schimbă: cel care pare să aibă dreptate este Say întrucît acum, din punct de vedere analitic, cererea şi oferta efectivă inclusiv gradul de ocupare a resurselor de muncă nu vor avea decît o „valoare de echilibru unică”, şi anume în cazul ocupării depline a resurselor de muncă. În aceste condiţii, ceea ce rămîne din capodopera de raţionament formal al lui Keynes se va prăbuşi sau, cum spunea Eucken, „nu va mai fi actuală”. Totuşi poziţia lui Keynes rămîne fertilă sub un anumit aspect: date fiind lacunele tehnice din

formularea Legii lui Say, un capitol nou urma să fie scris în teoria economică — unul în economia clasică a echilibrului general stabil şi altul în economia modernă a dezechilibrului, sau a echilibrului instabil.

În sfîrşit nu trebuie să subestimăm importanţa metodei de gîndire *ex post*, a conceptului de stabilitate exogenă şi a politicii economice de tip efect-contraefect. Toate acestea sunt organic legate împreună şi constituie o parte importantă a fundamentului economicii moderne, a dezechilibrului. Într-adevăr, realizarea stabilităţii exogene, atît cît este posibil, reclamă o formă inversă, *ex post* de analiză şi măsuri politice de gen efect-contraefect. Trebuie, de asemenea, să ne reamintim că analiza *ex post* apare ca mai simplă şi mai realistă. Astfel această metodă de gîndire are ecou atît în cercurile guvernante, cît şi la cei guvernaţi, în special cînd este nevoie de acţiuni imediate, în timpul unei crize economice sau financiare şi cînd este imposibil de realizat rapid un consens asupra a ceea ce trebuie făcut pe termen lung.

Nu încape îndoială că vremurile noastre sunt încă dominate de gîndirea în termeni de dezechilibru şi că, prin urmare, gîndirea retrospectivă, *ex post*, va mai fi prezentă un anumit timp. Dar, problemele crescînde care atît în Occident, cît şi în ţările estice nu îşi pot găsi o soluţie satisfăcătoare prin abordările care predomină acum, vor acţiona în direcţia afirmării celeilalte metode de gîndire, metoda prospectivă, analiza de tip cauză-şi-efect şi realizarea stabilităţii endogene prin introducerea unui sistem de echilibru general stabil.

5. Conceptul stabilităţii endogene în literatura de specialitate

Scurtă privire asupra istoriei gîndirii economice

În timpurile moderne François Quesnay cu al său *Tablou economie.* (*Le Tableau Economique*, 1758) şi ceilalţi membrii ai Şcolii franceze, cunoscuţi sub numele de fiziocraţi, par să fie primii care au creat şi utilizat conceptul stabilităţii endogene. Gîndirea lor de bază ar putea fi prezentată aproximativ în teorema următoare: dacă există un sistem de libertate economică, un preţ just şi un sistem fiscal echitabil, activitatea economică va fi ghidată de legi naturale, similare cu cele care guvernează universul fizic. Aceasta este exact un sistem de stabilitate endogenă, sau de echilibru general stabil.

Instrumentele analitice — ca şi ideea fluxului circular de venituri reale din *Tabloul economic* — care au fost utilizate pentru a demonstra posibilitatea existenţei unui asemenea sistem erau rudimentare, dar logice. Unele dintre ele nu erau exacte, aşa cum este, de pildă, părerea că numai pămîntul ar fi productiv şi că, prin urmare, ar trebui să existe un singur impozit, cel asupra pămîntului. Cu toate acestea schema de gîndire luată în ansamblul ei şi, în special, distincţia făcută între *ordre naturel* (ordine naturală, cu sensul de echilibru stabil) şi *ordre positif* (ordine pozitivă, cu sensul de sistem existent) împreună cu concluzia că sarcina omului politic este să aducă cît mai aproape posibil aşa-numita *ordre positif* de *ordre naturel* şi după aceea să lase economia să se ghideze singură *(laissez-faire, laissez-passer, le monde va de lui même)*, reprezintă o mare performanţă în creaţia ştiinţifică. Trebuie menţionat că expresia *laissez-faire*, care mai tîrziu, a devenit un cuvînt de ordine în apărarea intereselor oamenilor de afaceri, avea iniţial un înţeles cu totul diferit, asociat cu conceptul de

echilibru stabil, în care profiturile sunt limitate la costul marginal şi productivitatea factorului de management. Există temeiuri ca pînă şi astăzi să fie apreciată teza lui Mirabeau, prietenul şi colaboratorul lui Quesnay, că au existat trei mari invenţii în istoria lumii „care au contribuit hotărîtor la stabilitatea societăţilor politice", anume: invenţia scrisului, a banilor şi a aşa-numitului *Tableau Economique* (38).

În cartea sa *Avuţia naţiunilor, cercetare a naturii şi cauzelor ei*, Adam Smith, care împărtăşea în principiu filozofia economică a legilor naturale avansată de Şcoala franceză, a corectat unele dintre erorile ei evidente, construind o fundamentare mult mai solidă şi mai elaborată a unui sistem bazat pe conceptul stabilităţii endogene.

Ceea ce la Adam Smith apare ca „sistem de libertate naturală" sau doctrina mîinii invizibile nu este altceva decît o variantă engleză a acelei *ordre naturel*, cu care opera Şcoala franceză. Într-adevăr, Adam Smith a avut şansa să călătorească în Franţa din acel timp, ca preceptor al unui tînăr aristocrat britanic (ducele de Buccleugh) (39). El a rămas în Franţa doi ani (1764—1766) şi a avut posibilitatea să-i cunoască pe Quesnay, Turgot, Mirabeau şi alţi membri ai noii şcoli de economişti, şi să discute cu ei idei similare celor pe care le aducea din Anglia. Cît de mult s-a inspirat el din Şcoala franceză rămîne o problemă deschisă, dar un lucru este clar: el şi-a testat propriile sale idei, lucru foarte important pentru un om de ştiinţă. După ce s-a reîntors în Anglia, Adam Smith a lucrat zece ani la cartea sa *Avuţia naţiunilor*, care l-a făcut celebru.

Avuţia naţiunilor conţine multe elemente definitorii ale stabilităţii endogene, deşi nu întotdeauna acestea sunt formulate sau expuse în mod sistematic, cu teoreme şi demonstraţii, aşa cum se obişnuieşte astăzi. Raţionamentul său se bazează pe tehnica gîndirii *ex ante* şi convingerea în stabilitatea endogenă, aşa cum vor

arăta cîteva exemple. El scrie: „Cînd preţul unei mărfi nu este nici mai mare, nici mai mic decît ceea ce este suficient pentru a plăti renta pămîntului, salariul muncii şi profitul capitalului utilizat pentru cultivarea, pregătirea şi aducerea ei pe piaţă, în concordanţă cu tarifele lor normale, în acest caz marfa este vîndută la ceea ce poate fi numit preţul ei natural” (40).

Sau în altă parte: „Prin urmare, preţul natural este un fel de preţ central în jurul căruia gravitează în mod continuu preţurile tuturor mărfurilor. Împrejurări diferite pot uneori să le menţină cîtva timp deasupra acestuia sau uneori să le împingă în jos, chiar ceva sub nivelul lui. Dar oricare ar fi obstacolele care le împiedică să se stabilească aproape de acest centru de repaus şi continuitate, ele tind în mod constant spre el” (41).

Contribuţia lui J. B. Say se încadrează în aceeaşi filozofie economică. S-a sugerat mai înainte că legea debuşeelor, a pieţelor este valabilă în aceleaşi condiţii ca şi teoria preţului natural a lui Smith. În fapt, Say a fost economistul care a propagat în Europa continentală doctrina lui Adam Smith. Este adevărat, însă, şi faptul că în capitolul XV din acel *Traité* , în care este formulată legea debuşeelor, Say a inclus în explicaţia sa la *monnaie d’argent* (adică Numéraire-ul) (42). Dar, ca să fim drepţi, el nu a menţionat această cerinţă într-un enunţ formal, ca parte a teoremei sale.

Contribuţia lui David Ricardo este mai dificil de tratat, întrucît, în unele locuri el este un analist în termeni de echilibru stabil, în timp ce, în altele, se sprijină pe conceptul de dezechilibru, chiar dacă nu arată în mod explicit cînd procedează într-un fel şi cînd în alt fel. El era, desigur, un economist clasic, care accepta legea cererii şi a ofertei (43) şi conceptul preţului natural, dar, ca şi Malthus, era obsedat de faptul că între teoria moştenită de la Adam Smith şi realitatea practică există un decalaj vizibil. În controversă dintre Say şi Malthus, el a fost însă de partea lui Say.

Ricardo a fost probabil primul economist care a utilizat tehnica gîndirii retrospective *ex post*, în analiza problemei valorii, ajungînd astfel la o teorie *sui-generis* a valorii — teoria valorii muncă. Această teorie care nu a fost o reuşită, l-a tentat pe Marx să meargă pe acelaşi drum ducînd spre un impas. Teoria ricardiană a rentei diferenţiale, a nivelului de subzistenţă al salariului (aşa-numita lege de fier a salariilor) şi a venitului foarte scăzut al profitului într-o stare staţionară a capitalismului, toate acestea ţin, după părerea mea, de economia dezechilibrului, la care Malthus şi-a adus, de asemenea, contribuţia.

John Stuart Mill, ultimul mare economist din vechea şcoală clasică, a dus mai departe această filozofie economică bazată pe legea cererii şi a ofertei şi preţul natural sau de echilibru, utilizînd acelaşi tip de analiză ca şi Smith şi Say. În cele ce urmează avem un exemplu al manierei sale de a raţiona: „Să recapitulăm: cererea şi oferta guvernează valoarea tuturor lucrurilor care nu pot fi sporite la nesfîrşit... dacă rămînem la aceeaşi manieră — metaforică — de exprimare, cererea şi oferta aleargă într-una spre un echilibru, iar condiţia echilibrului stabil este ca lucrurile să se schimbe între ele potrivit costului lor de producţie sau, în expresia pe care am utilizat-o, atunci cînd lucrurile se află în valoarea lor naturală” (44).

Într-un alt pasaj: „În orice moment şi în orice loc există un anumit nivel, minim, al ratei profitului suficient de atractiv pentru ca oamenii din acea ţară şi acel timp să acumuleze economii şi să utilizeze acele economii într-un mod productiv” (45).

Toate aceste gînduri optimiste ale lui John Stuart Mill sunt valabile numai într-un sistem de echilibru stabil. Ecuaţia cererii internaţionale sau legea cererii reciproce în comerţul internaţional, formulată de Mill, este complementară cu legea avantajului comparativ a lui Ricardo şi ţin ambele de sistemul stabilităţii endogene.

Prin 1874, Leon Walras era în măsură să răspundă la

provocarea ce se conturase pe atunci în lumea ideilor. Prestigiul vechii şcoli clasice era în declin. Serioase atacuri împotriva ei veneau din partea Şcolii socialiste franceze, prin Sismondi şi, mai tîrziu, prin St. Simon şi alţii, din partea Şcolii istorice germane (atît vechi, cît şi noi) şi, în sfîrşit, ca urmare a apariţiei primului volum din *Das Kapital* al lui Karl Marx, în 1867.

Scopul final al lui Walras nu era numai să apere sau să salveze prestigiul vechii şcoli clasice (de fapt, într-un fel sau altul el a criticat pe toţi gînditorii clasici mai cunoscuţi, cu excepţia lui Cournot), ci mai degrabă să aşeze ştiinţa economică pe o temelie care, după el, era cea mai bună posibilă, adică pe o temelie ca a oricărei ştiinţe a naturii aşa cum este fizica. El socotea că operele lui Adam Smith, Say şi ale celorlalţi economişti clasici erau vulnerabile la interogări şi puteau chiar să fie respinse, pentru că ele nu făceau o distincţie netă între teorie şi problemele de altă natură — istorică, politică (ştiinţă aplicată) sau etică. În felul acesta, Walras s-a angajat în proiectul ambiţios de a construi şi analiza un sistem economic respectînd întru totul legile naturii şi bazat exclusiv pe acestea, în acelaşi fel în care Sir Isaac Newton îşi dezvoltase mecanica şi legea gravitaţiei.

Desigur, viziunea teoretică a lui Walras era similară cu cea a lui Adam Smith, anume, un sistem economic bazat pe stabilitatea endogenă, dar instrumentele analitice utilizate de Walras şi rezultatele lui sunt incomparabil superioare celor ale lui Smith. În timp ce Adam Smith vedea paradoxul valorii, dar nu avea nici o soluţie la acesta, Walras a oferit o soluţie bazată pe principiul utilităţii marginale. În timp ce Adam Smith n-a mers înainte decît atît cît a fost necesar spre a elabora o teorie operaţională a preţurilor, Walras a creat o teoremă a echilibrului general, inclusiv la scara unei întregi economii naţionale.

Walras a fost în stare să corecteze două erori metodologice ale Şcolii clasice vechi. Prima dintre ele era

credinţa oarbă că legea cererii şi a ofertei va acţiona în toate circumstanţele. Walras a făcut demonstraţia că un echilibru general stabil şi, implicit, o funcţionare normală a legii cererii şi a ofertei, nu era posibilă decît dacă forţele de monopol sunt reduse la limită pînă la zero (concurenţă pură) şi dacă toate preţurile şi deci şi veniturile sunt exprimate numai în *Numéraire* sau în bani-marfă, cu acoperire de sută la sută.

Legea stabilirii preţurilor de echilibru a fost formulată de Walras în felul următor: „Dacă avem mai multe mărfuri care se schimbă între ele prin intermediul unui anumit fel de *Numéraire*, pentru ca piaţa să fie într-o stare de echilibru sau pentru ca preţurile fiecărei mărfi exprimate în *Numéraire* să fie staţionar, este necesar şi suficient ca la aceste preţuri cererea efectivă la fiecare marfă să fie egală cu oferta ei efectivă" (46). Pe pagina următoare, la acelaşi subiect, al unei pieţe guvernate de libera concurenţă, el adaugă: „Dacă preţurile sunt exprimate în *Numéraire*, condiţia echilibrului este *ipso-facto* îndeplinită, altminteri pentru atingerea echilibrului general sunt necesare tranzacţii de arbitraj" (47).

Pe plan aplicativ, el a corectat o altă deficienţă metodologică a economiei clasice vechi subliniind necesitatea de a face distincţie între teorie (ştiinţa pură) şi aplicaţie (ştiinţa aplicată) respectiv, între „ştiinţa economică pură" şi „ştiinţa economică aplicată", două domenii total diferite. Mesajul walrasian era clar: un sistem de pieţe libere sau supus legii cererii şi ofertei nu poate funcţiona în mod normal decît dacă îi asigurăm şi un sistem monetar, bancar şi financiar, bazat pe moneda *Numéraire* şi dacă ne preocupăm ca în practică, forţele de monopol (din sectorul privat şi din cel public) să fie reduse la zero. Din păcate, acest mesaj practic a rămas nerecunoscut pînă în zilele noastre, întrucît atenţia s-a concentrat asupra aspectelor teoretice ale contribuţiei lui Walras. Într-adevăr, au fost foarte puţine discuţii cu privire la modul în care s-ar putea pune în practică şi ar

funcţiona un sistem de echilibru general stabil sau de stabilitate endogenă. Într-o carte publicată în 1977, *American Capitalism at a Crossroads! (Capitalismul american la o răscruce!)* am încercat să remediez această deficienţă. La un moment dat, în cursul vieţii sale, Walras s-a plîns cu amărăciune că cei din breasla sa erau gata să-i asculte explicaţia teoretică pe o temă dată, dar manifestau puţin interes faţă de posibilitatea ca teorema dată să fie utilizată la rezolvarea de probleme practice.

Mă voi reîntoarce la Walras, în ultima parte a acestui studiu, pentru că multe probleme economice şi financiare ale vremurilor noastre nu pot fi rezolvate efectiv decît prin noi eforturi vizînd completarea teoriei walrasiene a echilibrului general şi aplicarea ei consecventă în probleme de politică economică. Atît în teorie cît şi în practică, echilibrul stabil reprezintă o mare cucerire a minţii omeneşti, atît pentru prezent cît şi pentru viitor.

La sfîrşitul secolului trecut, lucrările lui Alfred Marshall, în special teoria sa asupra curbelor normale ale cererii şi ofertei (48), au confirmat posibilitatea unui sistem de stabilitate endogenă, chiar dacă Marshall nu a insistat asupra cerinţei *Numéraire*-ului. Acelaşi lucru poate fi spus despre Knut Wicksell, cu teoria sa asupra deosebirii dintre rata naturală şi cea oficială (nominală) a dobînzii. Rata naturală a dobînzii din opera lui Wicksell nu este în principiu nimic altceva decît rata de echilibru a dobînzii, sau elementul care corespunde preţului natural la Adam Smith.

De ce şi cum un concept atît de solid ca cel de stabilitate endogenă sau de echilibru stabil a putut fi abandonat în acest secol, cedînd locul conceptului opus — de stabilitate exogenă, este o întrebare interesantă, care merită să fie cercetată într-un studiu separat. Au existat, desigur, multe forţe în acţiune, şi în primul rînd, vocea activă şi persistentă a criticilor menţionaţi mai

înainte — Şcoala socialistă franceză, Şcoala istorică germană, Karl Marx şi adepţii săi, mai tîrziu Şcoala instituţionalistă americană, iar, după primul război mondial, ascensiunea fascismului în Europa. Este însă probabil că aceşti critici nu ar fi avut succes dacă nu ar fi existat anumite slăbiciuni de esenţă sau probleme reale nerezolvate. Adevărul istoric este că asemenea slăbiciuni au existat. Succesul experimentului liberal din secolul al XIX-lea a fost ambiguu. Pe de o parte, au existat progres şi prosperitate, dar, pe de altă parte, au existat multe probleme sociale: dezvoltarea de monopoluri, şomaj, pungi semnificative de sărăcie într-un context de prosperitate şi alte aspecte de inechitate socială. Cu alte cuvinte, a existat, pe termen lung, o *discrepanţă vizibilă* între avantajele sociale promise de un sistem de stabilitate endogenă, rezumat în sloganul politic al neamestecului guvernului în treburi economice, sau al capitalismului *laissez-faire*, pe de o parte, şi realităţile existente, pe de altă parte.

O explicaţie pentru această regretabilă stare de lucruri nu a fost, după părerea mea, prezentată niciodată în mod clar. Eu cred că principala cauză pentru care experimentul liberal a eşuat atît în secolul trecut, cît şi după primul război mondial, cînd s-a încercat o revenire a lui, au fost lipsa unei distincţii metodologice clare între ştiinţa economică pură (teorie) şi ştiinţa economică aplicată (politică economică ştiinţifică), precum şi faptul că nu s-au studiat sistematic cerinţele de ordin practic — de structură şi funcţionare — pe care trebuie să le îndeplinească un sistem stabil aşa cum este el enunţat în teorie de către economiştii clasici. *Condiţiile reale* pentru o ordine economică bazată pe stabilitate endogenă nu au existat niciodată în cursul secolului al XIX-lea şi nici înainte sau după primul război mondial. Această problemă nu a fost niciodată analizată sau dezbătută în mod sistematic. Ceea ce a existat în realitate a fost un amalgam de instituţii şi practici, unele cu caracter de

echilibru, iar altele de dezechilibru şi cu un grad înalt de instabilitate cu sursa în sectorul privat.

Printr-o ironie a soartei, în Occident (după Marea Depresiune de la 1929—1934), urmîndu-se conceptul opus al stabilităţii exogene şi raţionamentul keynesian privind dezechilibrul, am sfîrşit, în anii ’70 prin a ajunge la situaţia contradictorie şi confuză din aşa-numitul *welfare state*, în care forţele majore de dezechilibru s-au deplasat din sectorul privat în cel public, în timp ce, în condiţiile vechiului sistem al capitalismului *laissez-faire*, problemele de bază păreau să se fi concentrat în economia privată, acum în era statului bunăstării generale, aparatul şi finanţele de stat sunt grevate de dificultăţi mari, insolubile, similare cu cele din vechea eră mercantilistă.

În lumina acestei situaţii, sînt convins că o reactualizare a conceptului de stabilitate endogenă sau a filozofiei economice bazate pe sistemul walrasian de echilibru general (stabil), cu îmbunătăţirile necesare, este indispensabilă şi va avea loc mai devreme sau mai tîrziu. Raţiunea este simplă, dar esenţială: nu există nici o altă cale de rezolvare efectivă şi eficientă a problemelor care frămîntă astăzi majoritatea naţiunilor, dacă nu întreaga omenire.

6. Două concepte diferite ale echilibrului

Varianta unui concept de echilibru vs. dezechilibru

Varianta bazată pe echilibru a unui concept sau teoreme este mai puţin vulnerabilă la critici întrucît presupune un set unic de condiţii economice şi financiare de natură a satisface pe deplin cerinţele legii walrasiene a echilibrului general în forma ei completă. Cu toate acestea, pentru ca această lege să merite cu adevărat calificativul de „generală" ea trebuie să fie extinsă spre a include şi alte elemente de bază, lăsate de Walras în afară, întrucît ele creau dificultăţi în concepţia sa destul de îngustă, puritană, despre ştiinţa pură. În Tabela de orientare ce urmează, aceste elemente ignorate de Walras sunt incluse în factorul R_1 care exprimă cadrul instituţional şi juridic corespunzător. Aceasta înseamnă că sistemul walrasian de echilibru stabil presupune nu numai concurenţă pură şi monedă-*Numéraire* în proporţie de sută la sută, ci şi un tip de echilibru al activităţii bancare, pieţelor de mărfuri şi valori, finanţelor publice şi private, al întregii activităţi economice de stat şi private, precum şi ocuparea deplină a resurselor de muncă, o repartiţie echitabilă a venitului naţional şi echilibrul balanţei de plăţi.

În acest set unic de condiţii ale unui model de echilibru general stabil nu există loc pentru ambiguităţi sau valori şi judecăţi de valoare personale. Un concept sau o teoremă dată este fie în concordanţă cu un anumit model de echilibru şi, prin urmare, este adevărată şi valabilă sub acest raport, fie în dezacord, căzînd deci în categoria dezechilibrului. În microanaliză, problema selecţiei este relativ simplă, întrucît un concept dat presupunînd că cl are un conţinut de adevăr reprezintă fie aspectul de echilibru, fie cel de dezechilibru al unui

domeniu determinat.

În cele ce urmează va fi prezentată o listă recapitulativă, conţinînd condiţiile de bază care caracterizează un sistem de echilibru general (stabil), unele luate de la Walras, altele de la alţi economişti clasici, iar unele dezvoltate de către autorul acestui studiu. Iată, deci caracteristicile principale ale unui sistem de echilibru general sau cu stabilitate endogenă:

1. Cererea efectivă = oferta efectivă de bunuri şi servicii, bunuri de capital, factori de producţie, bunuri şi servicii publice şi devize străine.

2. Preţurile pentru bunuri şi servicii (private şi publice) = cel mai mic cost total mediu pe unitatea de producţie = costul marginal = venitul marginal = unitatea marginală.

3. Preţurile factorilor de producţie (plătite sau imputabile):

renta = productivitatea marginală a pămîntului

salariile = productivitatea marginală a muncii

dobînda = productivitatea marginală a capitalului

profitul = productivitatea marginală a managementului sau a patronatului şi

impozitele = utilitatea marginală a bunurilor şi serviciilor publice

4. Investiţiile noi = economiile voluntare

5. Creditul utilizat în sistem = venitul real economisit în cadrul economiei şi alocat pentru acest scop

6. În cadrul economiei să nu aibă loc monetizare a datoriei sau a creditului bancar

7. Legea de bază a finanţelor: întîi venitul şi apoi cheltuielile, regulă aplicabilă atît la sectorul privat cît şi la cel public.

8. Venitul bănesc (renta, salariile etc.) = venitul real

9. Formarea de capital în cadrul economiei să se bazeze exclusiv pe economiile voluntare.

10. Bugetele publice ca şi cele private să fie echilibrate (pe ansamblu) din venitul real curent.

11. Valoarea internă a monedei = valoarea ei externă
12. Cursul valutar pe piaţă = paritatea oficială.

Aceste 12 condiţii garantează la rîndul lor realizarea şi menţinerea ocupării depline a resurselor de muncă, stabilităţii preţurilor, un maximum de echitate în repartiţia venitului naţional, funcţii optime de bunăstare individuală şi socială, un buget echilibrat şi o balanţă de plăţi echilibrată.

În domeniul microanalizei, noul program de cercetare poate fi folosit pentru cercetarea aprofundată a societăţilor moderne, alcătuindu-se o Tabelă A, cu elemente de echilibru (de stabilitate) şi o altă tabelă, Tabela B — cu elemente de dezechilibru (de instabilitate). Voi prezenta o imagine a unor asemenea tabele pe care le-am realizat prin activitatea mea de-a lungul unui număr de ani, făcînd menţiunea că ele nu sunt nicidecum complete. Ceea ce importă este nu numărul de elemente dintr-o tabelă sau alta, ci mai degrabă felul nou de analiză, care conduce la dezvoltarea de concepte simple, clare şi coerente, lucru de care avem extrem de mare nevoie pentru o mai bună înţelegere a complexităţii societăţilor şi economiilor moderne, complexitate care apare sub forma unor mixturi de diferite proporţii:

Tabela A: a elementelor de echilibru	Tabela B: a elementelor de dezechilibru
1	2
I. Domeniul stabil	
1. Libertatea individuală ca drept legitim, natural şi inalienabil 2. Justiţie socială prin asigurarea unei participări juste şi echitabile la distribuţia venitului naţional. 3. Inegalităţi normale, naturale, în repartiţia venitului naţional şi a avuţiei naţionale, inegalităţi datorate diferenţelor naturale între performanţele diverşilor	1. Suprimarea totală sau parţială a libertăţilor individuale ale omului. 2. Injustiţie socială în ceea ce priveşte participarea la distribuţia venitului naţional. 3. Egalitate sau inegalitate în repartiţia venitului naţional şi a avuţiei naţionale realizate cu forţa artificial sau impuse prin

indivizi. 4. Cooperare liberă, voluntară bazată pe consimţământ social 5. Echilibru stabil sau stabilitate endogenă. 6. Solidaritate umană şi pace (linişte). 7. Toleranţa şi înţelegere socială rasială, religioasă şi ideologică. 8. Ordine naturală în sensul de ordine decurgînd din natura lucrurilor, respectiv dintr-un sistem de echilibru general.	lege. 4. Cooperare impusă, obligatorie, bazată pe constrîngerea socială. 5. Echilibru instabil şi dezechilibre minore sau majore (făţişe sau ascunse). 6. Conflicte sociale, revoluţii şi război. 7. Intoleranţă de clasă, rasială, religioasă sau ideologică, precum şi activităţi subversive. 8. Dezordine (făţişă sau ascunsă), anarhie şi turbulenţe sau o ordine socială artificială şi impusă dinăuntru sau din afară.
II. Domeniul politic	
1. Opinia majorităţii este recunoscută şi respectată prin lege şi în fapt. 2. Drepturile minorităţilor sau disidenţilor sunt garantate. 3. Alegeri deschise, libere şi repetate în mod regulat. 4. Guvernare pe baza consimţământului majorităţii, cu respectul drepturilor minorităţilor. 5. Guvernare prin puteri delegate şi limitate. 6. Principiul separării sau echilibrării celor patru puteri în stat (legislativă, executivă, judecătorească şi presa liberă). 7. Sursa ultimă a puterii politice rezidă în voinţa liber exprimată a poporului. 8. Democraţia veritabilă, adevărată (socială, politică şi economică).	1. Opinia unei minorităţi ori opinia unui despot sau dictator unic este cea care prevalează. 2. Preocuparea redusă sau inexistentă pentru drepturile majorităţii, minorităţilor şi ale disidenţilor. 3. Absenţa alegerilor libere sau organizarea de alegeri de faţadă (măsluite). 4. Guvernare prin constrîngere socială. 5. Guvernare pe bază de puteri inerente, sau absolute. 6. Principiul concentrării politice într-un singur loc sau poziţie. 7. Sursa ultimă a puterii politice rezidă în prerogativele inerente ale suveranului (rege, regină, şef tribal) sau persoană care deţine autoritatea supremă. 8. Existenţa unei adevărate, autentice dictaturi sau oligarhii.
III. Domeniul economic	
1. Concurenţa liberă, deschisă, loială, echitabilă. 2. Proprietate privată şi publică bazată pe performanţe reale şi	1. Monopol (privat sau public) inclusiv oligopol, practica distrugerii adversarului, concurenţă imperfectă (în sensul

egalitate de şanse. 3. Opţiuni individuale libere în ce priveşte cheltuirea venitului obţinut legitim şi modul de consum. 4. Decizii private în ceea ce priveşte investiţiile în producţia de bunuri şi servicii private. 5. Un comerţ exterior şi mişcări libere, deschise, corecte şi echitabile. 6. O piaţă valutară, deschisă, corectă şi echitabilă. 7. Veniturile de orice fel (salarii, rentă, dobîndă, profit şi impozite) sunt exprimate în monedă-*Numéraire* şi corespund cu venitul real. 8. Preţurile de echilibru = cel mai mic CTM = CM = VM CTM = costul total mediu pe unitatea de producţie compus din: renta plătită/sau renta imputabilă, salariile, dobînda impozitele şi o rată normală de profit egală cu costul managementului şi inovaţiilor; CM = Costul marginal; VM = venitul marginal	avut în vedere de Joan Robinson) şi alte forme de concurenţă neloială şi inechitabilă. 2. Proprietate privată sau publică bazate pe abuzul de încredere, forţa brută sau speculaţii pure pe pieţele de mărfuri şi valori. 3. Decizie îngrădită în mod arbitrar, posibilităţi reduse sau inexistente pentru opţiuni individuale în ceea ce priveşte consumul sau utilizarea venitului cîştigat. 4. Decizii ale statului în ceea ce priveşte investiţiile în producţia privată de bunuri şi servicii. 5. Monopol privat sau public pentru dirijarea sau controlarea comerţului exterior şi a mişcărilor de capital. 6. Pieţe valutare controlate şi manipulate de stat. 7. Veniturile de orice fel (salarii, rentă, dobîndă, profit şi impozite) sunt exprimate în anti-*Numéraire*, veniturile nominale putînd fi diferite de cele reale. 8. Preţurile artificiale, fie mai mari decît CTM (aşa cum este definită pe partea stingă), cu o diferenţă nejustificată de profit (plusvaloare), fie grevată de sarcini suplimentare din motive de ineficienţă (plusvaloare negativă), sau mai mici decît CTM, ceea ce înseamnă o risipă de resurse sau o pierdere pentru economia naţională.
IV. Finanţele private	
1. O bancă centrală liberă şi independentă, cu sarcina de a crea exclusiv monedă—*Numéraire*, care este forma naturală de bani-marfă.	1. O Bancă centrală de stat sau controlată de stat şi care creează monedă nominală (credit monetizat, hîrtie-monedă) sau anti-*Numéraire*.

2. Pieţele monetare sunt separate de pieţele de capital prin cerinţa ca să se dispună în orice moment de o lichiditate de sută la sută, astfel încît să nu poată avea loc nici o criză financiară. 3. Ca rezultat al punctului 2 va exista o rată de echilibru a dobînzii pe pieţele monetare (lichiditate optimă) şi rate de echilibru ale dobînzii pe pieţele de capital (optimul formării de capital şi al investiţiilor). 4. Formare de capital bazată exclusiv pe economiile voluntare ale publicului, firmelor şi ale guvernului. 5. Rată a dobînzii reală, naturală, în sensul lui Wicksell. 6. Investiţiile noi = economiile voluntare. 7. Interdicţia prin lege ca băncile private sau publice inclusiv Banca centrală să monetizeze sub orice formă creditul. 8. Pe pieţele organizate — de mărfuri, de valori şi valutare — sunt permise legal numai tranzacţii reale. 9. Fluctuaţii de preţuri şi venituri simple şi finite. 10. Concordanţă organică între scopurile stabilităţii preţurilor şi ocupării depline a resurselor de munci pentru economia internă şi stabilitatea monetară pentru balanţa de plăţi.	2. Pieţele monetare sunt amestecate cu pieţele de capital, astfel încît, din cauza speculaţiilor pure, în unele momente poate exista ori un exces de lichiditate (inflaţie) ori un deficit de lichiditate (deflaţie). 3. Ca rezultat al punctului 2 este imposibil să se formeze rate de echilibru real ale dobînzii pe pieţele monetare sau pe pieţele de capital. 4. Formare de capital bazată pe efectul inflaţionist produs de tehnica creditului bancar monetizat, adică reducerea automată a venitului real al maselor (altă formă de plusvaloare. denumită în literatură economii forţate). 5. Rată nominală, artificială a dobînzii în sensul lui Wicksell. 6. Investiţii noi mai mari sau mai mici decît economiile voluntare. 7. Băncile private sau publice, inclusiv Banca centrală — pornind de la regula fracţiunii sau regula zero în formarea rezervelor — se pot angaja în practica monetizării creditului pentru sectorul privat, sectorul public, sau pentru ambele sectoare. 8. Pe pieţele organizate — de mărfuri, de valori şi valutare sunt permise şi speculaţii pure, adică asupra fluctuaţiilor de preţuri în viitor. 9. Fluctuaţii cumulative şi nedeterminate de preţuri şi venituri. 10. Conflict organic între scopurile stabilităţii preţurilor şi folosirii depline a resurselor de

	muncă pentru economia internă, precum şi între stabilitatea valutară şi balanţa de plăţi internaţionale.
V. Finanţele publice	
1. Separarea clară între sectorul public (activitatea economică de stat) şi sectorul privat al economiei. 2. Emisiunea de monedă-*Numéraire* clar separată de administrarea bugetului şi finanţelor publice. 3. Descentralizare în administraţia publică potrivit naturii ţelurilor sociale — naţionale, regionale şi locale. 4. Existenţa unor bugete, naţionale, regionale şi locale ca entităţi independente. 5. Toate veniturile publice sunt separate la sursa de origine într-o proporţie corectă (echitabilă), între cele trei nivele ale conducerii de stat şi potrivit obiectivelor stabilite. 6. Impozitarea voluntară, în sensul că bugetele sunt supuse la un referendum, o dată în cursul fiecărei perioade legislative (de. 1—5 ani) şi sunt aprobate prin votul unei majorităţi calificate. Impozitele vor fi limitate la cuantumul stabilit prin votul majorităţii. Potrivit experienţei din timpurile moderne, această importantă sarcină nu poate fi lăsată la discreţia reprezentanţilor poporului, pe care, în probleme financiare, aşa cum s-a demonstrat, nu se poate conta. 7. Datoria publică şi cea privată sunt separate de emisiunea	1. Separare insuficientă sau inexistentă între sectorul public şi cel privat al economiei. 2. Administraţia bugetului şi finanţelor publice amestecată cu problemele monetare. 3. Centralizare în administraţia publică. adoptarea deciziilor fiind concentrată în mîinile autorităţii centrale de stat. 4. Toate bugetele sunt legate direct de bugetul autorităţii centrale de stat, dependente de acesta sau subordonate acestuia. 5. Toate veniturile publice sau majoritatea lor merg la guvernul central sau sunt cheltuite mai mult sau mai puţin la discreţia lui inclusiv prin stabilirea de către acesta a cotelor alocate celorlalte nivele ale administraţiei de stat. 6. Impozitarea obligatorie sau pe bază de constrîngere socială, în sensul că puterea executivă, singură sau împreună cu puterea legislativă decide cuantumul cheltuielilor publice, iar cetăţenii sunt constrînşi să suporte povara respectivă, fie sub formă de impozite directe, fie indirect prin inflaţie. Nu există recurs sau vreo procedură la care cetăţenii să apeleze spre a aminti unor deputaţi care în timpul alegerilor promit un lucru (de pildă, că nu se vor stabili noi impozite sau că se vor face economii în cadrul guvernului), iar după ce sunt

monetară în sensul că nu se practică monetizarea datoriei publice sau private. 8. Sectorul public este în echilibru atunci cînd costul marginal al serviciilor publice este egal cu utilitatea marginală a serviciilor publice, aşa cum s-a stabilit mai sus la pct. 6. Marea majoritate a populaţiei nu va avea resentimente faţă de plata impozitelor întrucît 100$ cheltuit pentru serviciile publice va avea aceeaşi utilitate ca şi 100$ cheltuit pentru bunuri private.	aleşi fac exact contrariul, adică votează pentru mai multe cheltuieli. Şi, prin urmare, pentru o mai puternică impozitare directă sau indirectă. 7. Problema monetară nu este separată de datoria publică sau privată, astfel încît masa monetară (în acest caz anti-*Numéraire*) poate fi extinsă sau restrînsă potrivit nivelului datoriei publice sau private. 8. Sectorul public este într-o stare de dezechilibru sau de echilibru instabil (dezechilibru stabil) ori de cîte ori costul marginal al serviciilor publice este mult mai ridicat decît utilitatea lor marginală. Drept urmare, cetăţenii care plătesc factura, în acest caz prin supraimpozitare simt intuitiv injustiţia socială. În aceste condiţii, sunt desigur ostili la plata impozitelor şi recurg la tot felul de tertipuri şi scuze pentru a se sustrase de la o povară fiscală nejustă.

Cum putem fi siguri, sau cum putem testa în mod obiectiv că elementele prezentate în Tabela A sunt realmente elemente de echilibru sau stabile, iar cele din Tabela B sunt elemente de dezechilibru sau instabile? în acest scop, am alcătuit un fel de etalon metodologic compozit, pe care l-am denumit Piramida înţelepciunii umane, în sensul de moştenire acumulată sub formă de idei şi experienţe ce ne-au fost transmise de generaţiile, civilizaţiile şi culturile trecute. Ea poate fi reprezentată ca în figura 2. Această piramidă este compusă din trei valori finale: 1. libertăţile omului: 2. justiţie şi echitate şi 3. solidaritate umană, pace şi stabilitate endogenă,

ancorate în temelie solidă a parametrului *PaNaNu*. Aceste valori supreme, care sunt de fapt în număr de 5 sunt legate una de alta, precum şi cu parametrul *PaNaNu*. În fapt, ele constituie toate la un loc o entitate conceptuală, logică şi empirică. Ceea ce se ignora în trecut era legătura organică existentă între *PaNaNu* şi celelalte valori fundamentale. Mesajul special pe care îl extragem din Piramida înţelepciunii umane este că libertăţile umane, justiţia şi echitatea socială, solidaritatea omului, pacea şi stabilitatea endogenă nu sunt şi nu pot fi complete fără a avea o monedă şi un sistem financiar bazate pe *Numéraire* în proporţie de 100%. Istoria pare să confirme adevărul acestei relaţii din cele mai vechi timpuri şi pînă în zilele noastre.

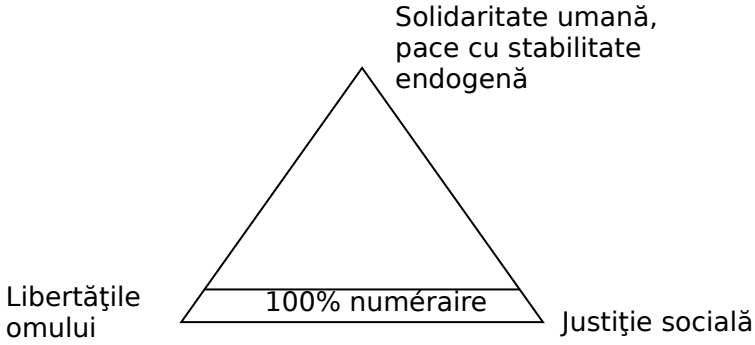

Fig.2

Toate elementele incluse în Tabela A trebuie să satisfacă toate valorile fundamentale, precum şi parametrul *PaNaNu*. Orice alt element care poate fi sau va fi adăugat în această Tabelă trebuie să satisfacă aceeaşi cerinţă. Toate elementele incluse în Tabela B nu satisfac cerinţa respectivă. Dacă o dovadă în sens contrar poate fi adusă la vreun element, în acest caz singura schimbare necesară este de a transfera elementul respectiv în cealaltă Tabelă.

În ceea ce priveşte microanaliza nu există probleme

deosebite pentru a determina natura stabilă a unui element, Piramida înţelepciunii umane fiind suficientă pentru a permite un raţionament complet în cazul dat. Este posibil, desigur, să se adauge mai multe cerinţe, lucru care va fi determinat de natura problemei, cu menţiunea că cerinţele suplimentare trebuie să fie în concordanţă cu elementele cuprinse în structura piramidei.

Dificultăţile cele mai serioase pot apărea atunci cînd vrem să determinăm natura unui întreg sistem în dezechilibru, adică în cazul unei macroanalize. În acest caz un concept sau o teoremă să fie raportate la una sau mai multe poziţii de dezechilibru posibil. În oceanul vast al dezechilibrelor posibile, intră în calcul şi fenomenele de relativitate şi incertitudine, ceea ce face ca fiecare variantă de dezechilibru a unui concept sau teoreme să poată lesne duce, dacă nu este clar definită, la ambiguităţi şi numeroase dispute. După ştiinţa mea, nici un economist cunoscut nu a ridicat problema metodologică a modalităţii de a defini în mod precis diferenţa dintre un dezechilibru minor, şi unul major care pot să ţină de două lumi economice diametral opuse de instabilitate. Nu a existat niciodată vreo dezbatere serioasă privind distanţa dintre un model de echilibru general, stabil, cu ocupare deplină a resurselor de muncă în sensul walrasian şi un model de echilibru instabil, cu şomaj, în tradiţia keynesiană. Dacă se utilizează Tabela de orientare se poate vedea însă importanţa distincţiei între un dezechilibru minor şi unul major şi stabili în mod precis distanţa între domeniul metodologic al modelului walrasian M_1 şi domeniul metodologic keynesian M_4, două lumi economice total diferite.

Două legi diferite ale cererii şi ofertei

O altă problemă larg dezbătută dar la care nu s-a găsit un răspuns definitiv este următoarea: între ce limite, pe

plan ştiinţific, se dovedeşte adevărată şi valabilă legea clasică a cererii şi ofertei şi cînd putem ajunge în prezent la acel pămînt al făgăduinţei reprezentat de funcţionarea ei normală? Foarte adesea, nu numai oamenii obişnuiţi, cu puţină sau fără pregătire economică, dar şi o parte importantă a economiştilor (şcoala monetaristă de la Chicago, economica ofertei şi teoria anticipaţiilor) pornesc, ca şi economiştii din şcoala clasică veche, de la premisa că, în absenţa obstacolelor pe care le pot constitui reglementările şi intervenţiile statale legea cererii şi a ofertei va acţiona indiferent de condiţiile monetare financiare şi economice din ţară. Această veche convingere continuă să formeze obiect de dezbateri, atît în teorie cît şi în practică.

Leon Walras a fost primul economist modern care a pus sub semnul întrebării această concepţie (făcînd abstracţie de Karl Marx şi Şcoala socialistă), el condiţionînd echilibrul general de existenţa concurenţei pure şi a monedei-*Numéraire* ca instrument unic de exprimare a tuturor preţurilor. Dar nici chiar marele Walras nu a mers atît de departe încît să formuleze şi o a treia condiţie de bază pentru un sistem de echilibru general stabil, anume un cadru instituţional şi juridic adecvat, în concordanţă cu concurenţa pură şi cu parametrul natural al *Numéraire*-ului (PaNaNu).

În lumina legii walrasiene a echilibrului general în forma ei completă şi a cunoştinţelor empirice pe care le avem despre funcţionarea reală a unei economii moderne afectate de problemele asociate cu fluctuaţiile ciclice şi inechităţile sociale, inclusiv şomajul de proporţii mari, putem identifica, cu ajutorul noului program de cercetare, două legi total diferite ale cererii şi ofertei, dintre care una a fost ignorată sau prost interpretată, atît în trecut, cît şi în prezent. Acestea sunt:

1. Legea clasica a cererii şi ofertei reprezentată de curbele marshalliene normale, regulate ale cererii şi ofertei, aşa cum sunt ele atît de generos prezentate în

toate cursurile introductive de economie politică sau de economică, chiar de nivel postuniversitar.

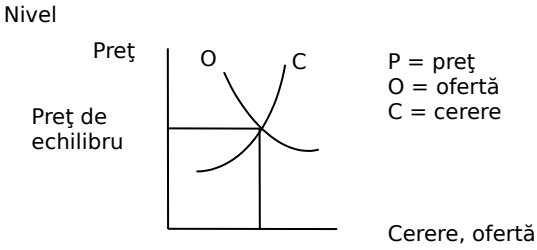

Fig. 3

Regula nr. 1: Cererea şi oferta pe o piaţă perfect concurenţială converg spre o poziţie unică de echilibru

O atenţie insuficientă s-a acordat totuşi, faptului că aceste curbe frumoase şi regulate reflectă numai *comportamentul normal, natural* al consumatorilor şi producătorilor, ceea ce se întîmplă numai într-un sistem de echilibru general stabil. În acest caz şi numai în acest caz, consumatorii cumpără mai mult la preţuri mai scăzute şi mai puţin la preţuri mai ridicate, iar producătorii oferă mai puţin la preţuri scăzute şi mai mult la preţuri ridicate. Cu alte cuvinte, curba cererii are o pantă negativă, iar cea a ofertei — o pantă pozitivă: ele se intersectează într-un punct în care cererea efectivă este egală cu oferta reală, adică la preţul de echilibru. Dar toate acestea sunt simple ipoteze valabile doar în mod abstract, atît timp cît în viaţa reală condiţiile necesare pentru un echilibru general (p. 24) nu sunt pe deplin întrunite.

Potrivit Tabelei de orientare, legea clasică a cererii şi

ofertei este adevărată şi valabilă numai în modelul M_1 fără excepţie şi în modelul M_2, cu uşoare devieri. În funcţie de forţa sau slăbiciunea parametrului *PaNaNu*, valabilitatea acestei legi scade, atît în teorie cît şi în practică, la 65 la sută în M_3, la 50% în M_4, la 35% în M_5 şi la 5% în M_6. La limită, în modelul M_7, legea clasică a cererii şi a ofertei este complet nulă, nu mai are nici un sens real.

Bazîndu-se pe istoria economică a timpurilor moderne, marcată de fenomenele ciclului economic, crize financiare repetate şi şomajul involuntar de proporţii mari, putem demonstra că sistemul modern mixt (eterogen) şi contradictoriu al capitalismului, inclusiv statul bunăstării a oscilat dezordonat în sus şi în jos în jurul Modelului M_4, care reflectă condiţiile de echilibru instabil. Dar dacă de la modelele M_1 şi M_2 ne îndreptăm spre M_4 şi M_5 etc., atunci curbele marshalliene normale încep întîi să prezinte goluri şi discontinuităţi şi, în cele din urmă, în modelele din partea inferioară a Tabelei, ele capătă o formă anormală, inversă, în care curba cererii prezintă o *pantă pozitivă*, iar cea a ofertei — *o pantă negativă*.

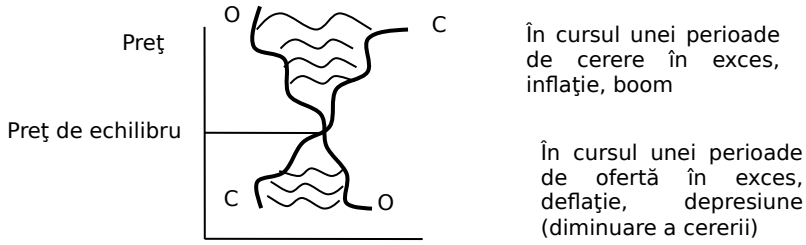

Fig. 4

Dacă lucrurile stau astfel — şi cu nu văd cum ar putea fi altfel! — în acest caz avem în economie şi finanţe un concept nou, care poate fi formulat ca cea de-a *doua* versiune, mult mai realistă, a legii tradiţionale a cererii şi ofertei, anume:

2. *Legea modernă a cererii şi ofertei anormale* care poate fi reprezentată prin curbe non-marshalliene, inverse cu aspect oscilatoriu, ca în diagrama din figura 4.

Regula nr. 2: Cererea şi oferta pe pieţele imperfecte se îndepărtează (dispersează) de poziţia de echilibru

Un timp, economiştii au încercat să justifice posibilitatea unor asemenea curbe inverse. Marshall, de exemplu, a utilizat paradoxul lui Giffen (pentru a explica o curbă a cererii cu o pantă pozitivă) în care oamenii săraci cumpără mai multă pîine la preţuri mai ridicate din cauză că nu pot să-şi permită produse alimentare mai scumpe (carne) şi de aceea ei consumă mai multă pîine (49). Economiştii contemporani utilizează exemplul unui muncitor care, la nivele mai înalte ale salariului, se hotărăşte să lucreze mai puţine ore ca un exemplu de curbă cu pantă negativă a ofertei. Dar, de fapt, nu este necesar să facem uz de asemenea exemple nesemnificative. Calea cea mai bună şi mai uşoară este de a ne referi la condiţiile economice şi financiare ale unui sistem în dezechilibru major, cum este capitalismul modern (şi socialismul eşuat în ţările estice de astăzi), care oferă numeroase date statistice pentru a construi curbe inverse şi oscilatorii ale cererii şi ofertei.

În capitalismul modern sau regimurile care au existat în ţările estice pot fi identificate, în momente de inflaţie puternică, sau atunci cînd există teama de raţionalizare a consumului, situaţii cînd cresc atît preţurile, cît şi cererea. Astfel, în condiţii de dezechilibru semnificativ, la nivele de preţuri ridicate şi crescînde (chiar pe piaţa neagră dintr-o ţară socialist-comunistă) cererea creşte şi capătă în mod inevitabil o alură pozitivă, ca şi cînd ar fi o curbă normală a ofertei, deşi nu este. În aceleaşi condiţii, curba ofertei, pe de altă parte, se orientează spre stingă, capătă adică o pantă negativă, ca şi cînd ar fi o curbă normală a cererii, deşi nu este. Cu noul program de cercetare, explicaţia acestor noi curbe este simplă şi convingătoare. De exemplu, în capitalism, rate ale

dobînzii artificial ridicate duc nu la mai multe investiţii reale în scopuri productive pentru a spori oferta de bunuri, ci mai degrabă la mai multe tranzacţii pur speculative. Rezultatul final este o curbă a ofertei cu o alură negativă şi şomaj involuntar. O observaţie similară poate fi făcută în cursul unei perioade de stagflaţie, cînd deşi ratele dobînzii sunt foarte ridicate şi în creştere, cererea de fonduri creşte şi ea, ceea ce determină alura pozitivă a curbei cererii.

În concluzie, curbele de dezechilibru cu alură inversa indică, la început, un exces prelungit al cererii asupra ofertei de bunuri sau fonduri, ceea ce face ca preţurile, inclusiv ratele dobînzii să se ambaleze atît de puternic încît o explozie (o criză economică şi financiară) devine inevitabilă. În momente de depresiune, se înregistrează fenomenul opus, ofertă în exces faţă de cerere (surplus de mărfuri pe pieţe, ca în observaţia lui Malthus) sau pierdere de cerere (cum observa Keynes). Acest fenomen continuă pînă ce criza financiară ajunge la punctul cel mai scăzut. Ulterior, întreaga istorie se repetă, dacă *status quo*-ul regimului nu este schimbat. Cea de-a doua lege — a curbelor inverse ale cererii şi ofertei — este, evident, un instrument mai bun de analiză pentru a explica ceea ce se întîmplă într-un sistem în dezechilibru. Din păcate, atît în cursuri, cît şi în publicaţii cu reputaţie bine stabilită, mulţi economişti utilizează curbele normale, marshalliene pentru a demonstra probleme de dezechilibru, ceea ce nu este corect şi nu atacă miezul problemelor în discuţie.

Echilibrul stabil vs. echilibrul instabil

În ceea ce-i priveşte pe economiştii clasici, aceştia, ori de cîte ori se ocupă de conceptul de echilibru au în vedere în mod implicit *echilibrul stabil*. La vremea respectivă, în ştiinţele naturii acesta era conceptul dominant.

Webster's New Twentieth Century of the English Language descrie echilibrul stabil ca fiind „acea condiţie în care un corp, uşor mişcat dintr-o poziţie de repaus, tinde întotdeauna să se reîntoarcă la poziţia sa, iar dacă este lăsat liber, se va şi reîntoarce la ea" (50). Aceasta ne aduce aminte de binecunoscuta lege a pendulului. În aceeaşi sursă, echilibrul este caracterizat ca fiind o „... egalitate de greutăţi sau forţe; ca o stare de repaus produsă de contrareacţia reciprocă a două sau mai multe forţe, ca o stare a celor două capete ale unei pîrghii sau balanţe atunci cînd ambele sunt încărcate cu greutăţi egale şi îşi menţin o poziţie egală sau echilibrată, paralelă cu orizontul" (51).

Legea pendulului, ca şi teorema balanţei (egalitate de greutăţi sau forţe) poate fi aplicată la înţelegerea naturii şi funcţionării unui sistem socioeconomic bazat pe legea walrasiană a echilibrului general stabil, aşa cum a fost ea extinsă şi formulată în lumina Teoremei posibilităţii speciale. Walras, care a utilizat legea pendulului, descrie echilibrul stabil în felul următor: „Un astfel de echilibru este exact ca cel al unui corp suspendat al cărui centru de greutate se află direct sub punctul de suspensie, astfel încît dacă acest centru de greutate este deplasat de la linia verticală de sub punctul de suspensie, el se va reîntoarce automat la poziţia lui originală prin forţa gravitaţiei" (52). Pentru a aplica acest concept la economie trebuie să înlocuim „forţa gravitaţiei" cu „forţa concurenţei" şi „punctul de suspensie" (care este o constantă) cu „parametrul natural al *Numéraire*-ului".

Putem, de asemenea, să utilizăm teorema balanţei pentru a descrie condiţia de echilibru stabil. În acest caz, trebuie să înlocuim cele „2 capete ale balanţei... încărcate cu greutăţi egale", cu situaţia economică în care cererea agregată globală este egală cu oferta agregată globală, neuitînd că balanţa are şi un punct de suspensie exact în mijloc (parametrul natural) şi că acest parametru este asociat cu forţa gravitaţiei. Tradusă în

termeni economici, teorema balanţei cere nu numai ca cererea să fie egală cu oferta, dar şi ca aceste două cantităţi egale să fie în concordanţă cu parametrul natural al *Numéraire*-ului şi totodată, ca ambele să fie determinate sub incidenţa aceleiaşi forţe — concurenţa. Dacă, de exemplu, cererea a fost determinată în condiţii de concurenţă, iar oferta în condiţii de monopol, în acest caz, chiar dacă cele două cantităţi sunt egale, teorema balanţei nu mai este aplicabilă (calitativ nu cantitativ) şi, prin urmare, condiţiile economice reale din acest caz particular nu reprezintă echilibrul stabil. Acelaşi lucru este adevărat atunci cînd preţurile, atît la nivelul ofertei, cît şi la cel al cererii, nu sunt exprimate în moneda-*Numéraire*. Indiferent dacă utilizăm legea pendulului sau teorema balanţei, echilibrul stabil se caracterizează prin acel set unic de condiţii în care forţele majore din sistem converg spre un punct sau o poziţie, în care nu există nici un fel de probleme.

Conceptul de *echilibru instabil* este mai puţin înţeles pentru că, după părerea mea, el nu a fost niciodată definit clar. Teorema posibilităţilor generale, aşa cum a fost ea formulată în noul program de cercetare ne poate ajuta să elucidăm şi această chestiune. Walras a descris echilibrul instabil prin analogie cu un pendul într-o poziţie inversată avînd centrul de greutate deasupra şi nu sub (aşa cum este obişnuit) punctul de suspensie. În cuvintele sale: „Acest echilibru este întru totul asemănător cu cel al unui corp suspendat, al cărui punct de suspensie se află direct sub centrul de greutate, astfel încît dacă acest centru de greutate părăseşte linia verticală de deasupra punctului de suspensie, corpul nu mai revine în poziţia iniţială, ci continuă să se mişte tot mai departe de ea pînă ce, prin forţa gravitaţiei, atinge poziţia aflată sub punctul de suspensie” (53). Walras considera că analogia cu un pendul într-o poziţie inversă este suficientă pentru a exprima şi explica poziţia de echilibru instabil în economie, dar eu nu cred că aceasta

este suficientă. Mai există alte două puncte nemenţionate de Walras, care se cer elucidate. În primul rînd, este imposibil să se conceapă echilibrul în această poziţie, dacă nu presupunem şi că, exact în punctul în care se află centrul de greutate, acţionează simultan două forţe opuse şi de egală putere (50: 50). Numai două asemenea forţe opuse pot aduce pendulul inversat într-o poziţie de echilibru aparent (static, îngheţat), care nu este stabil, ci, mai degrabă instabil. El este instabil, întrucît de îndată ce proporţia de 50:50 a forţelor opuse este încălcată, pendulul se va afla automat într-o poziţie de dezechilibru şi va tinde să se îndepărteze şi mai mult de poziţia sa de echilibru instabil. Walras conchide totuşi că prin forţa gravitaţiei, în cele din urmă „el atinge poziţia aflată vertical sub punctul de suspensie", ceea ce înseamnă echilibru stabil. Cum este posibil ca o condiţie de echilibru instabil să fie transformată, nu imediat, ci după unele perturbări, într-o poziţie de echilibru stabil? Pentru a răspunde la această întrebare, trebuie să introducem o a doua ipoteză, anume că şi atunci cînd pendulul se află într-o poziţie inversată, anormală, parametrul său natural (punctul de suspensie) era totuşi prezent şi împreună cu forţa de gravitaţie aducea pendulul înapoi, într-o poziţie de echilibru stabil.

Dacă aplicăm acum acelaşi concept, al pendulului inversat la economie, situaţia ne apare ca fiind mult mai complicată decît cea avută în vedere de Walras. În primul rînd, la Walras se pare că poziţia de echilibru instabil se află undeva în vecinătatea echilibrului stabil şi astfel, prin unele mişcări într-o parte şi alta, el se autoreglează. Ceva mai tîrziu, Alfred Marshall, folosind o prezentare diferită („cumpăna apelor care separă două bazine fluviale") a ajuns la aceeaşi concluzie, anume că un echilibru se realizează de la sine (54). Lucrurile nu pot sta, însă, astfel!

Marshall, care în atît de multe alte probleme este atît de clar, a estompat distincţia dintre cele două feluri de

echilibru. În ceea ce priveşte conceptul de echilibru stabil, el a împărtăşit aceeaşi concepţie cu Walras şi Pareto (55). După părerea mea, poziţia sa devine discutabilă numai în ceea ce priveşte echilibrul instabil. El a scris: „Pe lîngă poziţiile de echilibru stabil există, cel puţin teoretic, poziţii de echilibru instabil: ele reprezintă hotarele despărţitoare între două poziţii de echilibre stabile, cumpene ale apelor separînd, ca să spunem aşa, două bazine fluviale, iar preţul tinde să fugă de aceste cumpene în ambele direcţii. Cînd cererea şi oferta se află în echilibru instabil, atunci, dacă în scara producţiei se produc perturbări, reprezentînd devieri fie şi restrînse de la poziţia de echilibru, vor avea loc deplasări spre una din poziţiile de echilibru stabil” (56).

Pe aceeaşi pagină, Marshall a prezentat grafic această problemă ca în figura nr. 5.

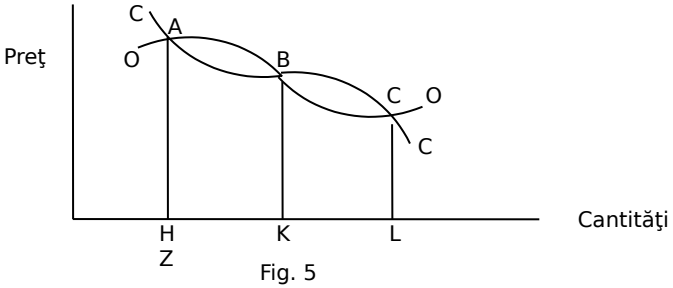

Fig. 5

Punctele A şi C reprezintă două poziţii de echilibru stabil, şi, prin urmare, sunt amplasate într-un teritoriu al curbelor normale sau de echilibru ale cererii şi ofertei. La mijloc, Marshall a interpus punctul B la intersecţia unui tip total diferit de curbe. Mai înainte, m-am referit la acestea ca la curbe inversate, anormale, sau neregulate, asociate cu comportamentul anormal, atît al consumatorilor, cît şi al producătorilor.

Pentru a atinge punctul B, condiţiile economice trebuie să se schimbe atît de radical încît, la preţuri mai ridicate, consumatorii să cumpere mai mult (curba cererii căpătînd o pantă pozitivă), iar producătorii să ofere mai

puţin (curba ofertei căpătînd astfel o pantă negativă). Prin urmare, atît metodologic, cît şi empiric, curbele inversate ce trec prin punctul B nu pot fi asociate cu două poziţii de echilibru stabil. Interpretarea dată de Marshall în această problemă este de nesusţinut. Curbe ce trec prin punctul B sunt însă foarte potrivite pentru a exprima situaţii ca în sau în jurul modelului M_4 din Tabela de orientare, în care cele două forţe opuse 50:50 (concurenţă şi monopol) creează condiţii pentru o situaţie de imobilitate, adică pentru ceva care se aseamănă cu echilibrul, dar nu cu un echilibru stabil. Acesta este un *locus* de echilibru instabil, o poziţie amplasată nu în vecinătatea echilibrului stabil (M_1), nici între două poziţii de echilibru stabil, ci în mijlocul a două oceane de dezechilibre, unul de dezechilibre minore, iar altul de dezechilibre majore.

Nimeni nu poate blama pe Marshall sau Walras că nu au fost în stare să ajungă la o asemenea interpretare, întrucît, la vremea lor, nu exista instrumentul Tabelei de orientare şi, ca atare, ei nu puteau să vadă cît de departe erau una de alta cele două poziţii diferite de echilibru: unul stabil — M_1 şi altul instabil — M_4. Nu trebuie să uităm nici faptul că în cazul pendulului inversat, parametrul natural (punctul de suspensie) şi forţa gravitaţiei rămîn neschimbate, în timp ce atunci cînd avem de-a face cu probleme economice şi financiare într-un sistem de echilibru instabil, parametrul natural al *Numéraire*-ului este inexistent, iar forţa de echilibru a concurenţei este redusă la jumătate sau oscilează în jurul a 50 la sută din intensitate. Concluzia: o situaţie economică de echilibru instabil sau ceea ce Keynes a denumit „echilibru cu şomaj” nu poate să se amelioreze de la sine. Observaţia lui Keynes era corectă.

În ştiinţele naturii, Albert Einstein a demonstrat în mod explicit că, schimbînd cadrul de referinţă — sau ceea ce Thomas S. Kuhn denumea paradigma dominantă — soluţia şi chiar natura elementelor pertinente ale unei

probleme date se schimbă. În economie, Keynes a fost cel care în acest secol a deplasat cadrul de referinţă de la modelul clasic, abstract şi ipotetic de echilibru stabil spre un model nou pentru timpul său, mai realist şi relativist — modelul condiţiilor de dezechilibru instabil. În acest fel, el a ajuns la rezultate noi, atît în teorie, cît şi în materie de politică economică. Şi deşi, metodologic, revoluţia realizată de Keynes în gîndirea economică este similară cu cea săvîrşită mai înainte de Einstein în fizică, totuşi nimeni nu a încercat să asocieze pe cei doi gînditori prin conceptul comun al relativităţii.

Scurt dialog cu Keynes şi Ragnar Frisch privind echilibrul vs. Dezechilibru

La vremea cînd Keynes îşi scria lucrarea intitulată *A Treatise on Money (Tratatul asupra monedei)* (1930), el înţelegea foarte clar conţinutul conceptului de echilibru stabil vs. dezechilibru, aşa cum fusese el moştenit de la maestrul său, Alfred Marshall: „Obiectul meu a fost să găsesc o metodă utilă spre a defini nu numai caracteristicile echilibrului static, ci şi pe cele ale dezechilibrului şi să descopăr legile dinamice care guvernează trecerea unui sistem monetar de la o poziţie de echilibru la alta”.

Acesta este un raţionament tipic pentru un economist neoclasic, care priveşte lumea economică reală în mişcare de la o poziţie la alta, chiar dacă acest lucru nu este adevărat dacă ne gîndim la situaţia reală din capitalismul modern sau din socialism, în orice moment dat.

Există mai multe pasaje în care ceea ce prezintă Keynes corespunde foarte bine analizei unui sistem de echilibru stabil, aşa cum era văzută el de Walras. Acesta este, de exemplu, cazul atunci cînd Keynes scrie: „Dacă producţia exprimată prin costul de producţie se împarte în bunuri de consum şi bunuri de investiţii în aceeaşi

proporţie în care cheltuielile se împart între consumul curent şi economii, atunci nivelul preţurilor bunurilor de consum va fi în echilibru cu costul lor de producţie" (57), acesta însemnînd că C (consumul) plus I (investiţiile) = C (consumul) + S (economiile). În ultima analiză I = S ceea ce constituie condiţia primordială pentru un sistem de echilibru general stabil. El nu uită să adauge aspectul de dezechilibru, întrucît continuă în felul următor: „Dar dacă proporţiile în care se face împărţirea nu sunt aceleaşi în ambele cazuri, atunci preţul bunurilor de consum va diferi de costul lor de producţie" (58).

Mai departe el repetă: „în condiţii de echilibru, prin urmare, atît valoarea cît şi costul investiţiilor curente trebuie să fie egale cu suma economiilor curente, iar profiturile să fie egale cu zero" (59). Aici din nou constatarea lui este corectă pentru un sistem de echilibru stabil, dar cu menţiunea că şi Keynes, ca şi alţi economişti din acest secol, a luat de la Walras teza discutabilă că profiturile trebuie să fie, în acest caz, egale cu zero. Dar acest lucru nu este adevărat şi nu poate fi adevărat, aşa cum, în altă parte, am explicat mai în detaliu (60). Dacă o lungă perioadă de timp profiturile ar fi egale cu zero, atunci activitatea economică n-ar mai fi posibilă, nici conceptual, nici empiric. Ceea ce trebuie să înţelegem din citatul de mai sus este că profiturile „suplimentare, supranormale sau superioare celor normale" trebuie să fie egale cu zero. În acest caz totul este în ordine. Profiturile normale urmează să fie definite ca reprezentînd costul marginal al factorului managerial, antreprenorial. El repetă pînă şi viziunea neoclasică a procesului economic atunci cînd scrie: „Un obiect principal al acestui tratat este de a stabili… dacă acestea (fluctuaţiile nivelului de preţ) se datorează oscilaţiilor în jurul unui nivel de echilibru stabil sau trecerii de la o stare de echilibru la alta" (61). În ambele cazuri, această constatare nu pune la îndoială concepţia clasică.

În 1930, Keynes a acceptat şi conceptul wicksellian al

ratei naturale a dobînzii, care era echivalentul ratei de echilibru a dobînzii într-un sistem de echilibru stabil. În acest sens el a scris: „În felul acesta, rata naturală este rata la care economiile şi valoarea investiţiilor sunt perfect echilibrate, astfel încît nivelul de preţ al producţiei luate în ansamblu corespunde în mod exact expresiei monetare a sporurilor de eficienţă ale factorilor de producţie” (62).

El nu uită să sublinieze din nou că „orice îndepărtare a ratei de piaţă de la rata naturală tinde, pe de altă parte, să producă o perturbare a nivelului de preţ” (63).

Chiar distincţia pe care el a făcut-o în 1930 între echilibrul „intern “ şi „extern” nu este în dezacord cu modul de a raţiona al unui gînditor clasic. El a făcut observaţia că atîta timp cît sistemul monetar internaţional este bazat pe aur datoria primordială a unei bănci centrale este să menţină echilibrul extern cu urmarea — pe care el nu o agreează — că „situaţia internă trebuie, mai devreme sau mai tîrziu, să fie pusă în echilibru cu situaţia externă” (64). Ceea ce lui nu-i plăcea în activitatea unei bănci centrale era faptul că ajustarea la situaţia externă era dăunătoare economiei interne, întrucît sfîrşea, de regulă, cu şomaj de mari dimensiuni. Această observaţie a sa era şi ea corectă, dar nu lua în considerare structura diferită pe care etalonul aur modern o avea pe plan intern şi pe plan internaţional. Pe plan intern, etalonul aur modern era diluat sau poluat cu anti-*Numéraire* (credit bancar monetizat) în proporţie de aproape 90%, în timp ce la nivel internaţional, el era pur. Nu este de mirare că, la nivel internaţional, acest sistem funcţiona corespunzător, ceea ce nu se întîmpla pe plan intern (65). Keynes însă nu recunoştea şi nu putea să recunoască aceste diferenţe, întrucît el era împotriva etalonului aur sub orice formă.

În jurul anului 1936, cînd şi-a publicat *Teoria generală a ocupării resurselor de muncă, dobînzii şi banilor*,

poziţiile sale conceptuale în ceea ce priveşte echilibrul se schimbaseră radical. Un studiu comparativ care ar arăta ce s-a întîmplat între 1930 şi 1936 în atelierul de lucru şi modul de gîndire al lui Keynes ar fi cît se poate de util pentru o mai bună înţelegere a contribuţiei sale la ştiinţa economică modernă. El scrie: „Dacă mai înainte conceptul unei rate „naturale” a dobînzii îmi apărea ca o idee foarte promiţătoare, în prezent nu mai împărtăşesc părerea potrivit căreia conceptul de rată naturală a dobînzii, care la un moment dat mi s-a părut a fi o idee dintre cele mai promiţătoare, poate să aducă vreo contribuţie foarte utilă sau importantă la analiza noastră” (66).

Se constată o schimbare în optica şi gîndirea lui Keynes, care se îndepărta de tradiţia clasică, reprezentată în acest caz prin. conceptul lui Wicksell asupra ratei naturale a dobînzii.

El îl priveşte şi îl interpretează pe Wicksell într-o lumină nouă, total diferită, aşa cum rezultă din cele ce urmează: „Am trecut cu vedere faptul că în orice societate dată trebuie să existe, potrivit acestei definiţii, o rată naturală diferită a dobînzii pentru fiecare nivel ipotetic de ocupare a resurselor de muncă. În mod similar, pentru fiecare rată a dobînzii există un nivel al ocupării resurselor de muncă, la care rata respectivă este „naturală”, în sensul că sistemul va fi în stare de echilibru la acea rată a dobînzii şi la acel nivel al ocupării... Pe atunci nici nu-mi dădusem seama că în anumite condiţii sistemul poate fi în stare de echilibru la un nivel al ocupării situat sub ocuparea deplină” (67).

Avem aici de-a face cu o chestiune diferită, cu un Keynes diferit în rolul său de gînditor original, el vorbind acum o limbă diferită şi utilizînd o logică diferită. La Wicksell, rata naturală sau reală a dobînzii era o rată unică, corespunzînd stabilităţii preţurilor în condiţii de echilibru stabil, şi, prin urmare, şi de ocupare deplină a resurselor de muncă. Aici, constatarea că „pentru fiecare

rată a dobînzii există un nivel al ocupării resurselor de muncă la care rata respectivă este «naturală»“ contrazice, desigur, pe Wicksell şi modul clasic de a raţiona. Aici nu mai este Wicksell, aici este un nou Keynes.

Termenul de „natural” şi-a pierdut conţinutul de adevăr în sensul clasic şi este utilizat de către Keynes în cele de mai sus ca un simbol pur, o denumire lipsită de orice conţinut concret şi aplicabilă, astfel, la orice nivel de ocupare a resurselor de muncă şi la orice societate dată, aşa cum se raţionează în termenii filozofiei nominaliste utilizată de Wittgenstein în sistemul său de logică (68). Fără îndoială, că, în acest caz, Keynes era un gînditor nominalist în economie şi că, fără legătură cu logica lui Wittgenstein, este greu să se explice această poziţie a lui.

Sublinierea că, „în anumite condiţii” — pe care el nu le precizează — „sistemul ar putea fi în stare de echilibru la un nivel al ocupării situat sub ocuparea deplină nu poate să aibă un alt înţeles decît acela al unui sistem în stare de echilibru instabil”. Din păcate, el nu avea instrumente metodologice adecvate pentru a defini mai precis acest model special. Cu toate acestea, atunci cînd el este în situaţia să prezinte un rezumat al teoriei sale generale, prezentarea pe care el o face se potriveşte foarte bine cu aspectul empiric al unui sistem în stare de echilibru instabil, sau cu modelul M_4 din Tabela de orientare.

„Între altele, o caracteristică remarcabilă a sistemului economic în care trăim constă în aceea că, deşi expus la mari fluctuaţii ale producţiei sociale şi ocupării resurselor de muncă, nu este totuşi marcat de instabilitate violentă. Într-adevăr, el pare a fi capabil să se menţină de-a lungul unei perioade considerabilă într-o stare cronică de activitate subnormală fără să manifeste vreo tendinţă evidentă nici spre redresare, nici spre o prăbuşire totală” (69). Mai mult prin intuiţie decît printr-un proces raţional genialul Keynes, care era înzestrat cu un extrem de

puternic simţ al observaţiei, oferă aici cea mai bună descriere a capitalismului modern, conceput teoretic ca în modelul M_4, sau în jurul acestuia, adică un sistem în stare de echilibru instabil, respectiv de dezechilibru stabil. La urma urmelor, Keynes a fost în acest secol un maestru al gîndirii economice în termeni de dezechilibru.

Aşa cum s-a arătat, ar fi interesant un studiu în care să se identifice momentul în care Keynes a început să se îndepărteze de moştenirea clasică, orientîndu-se spre o viziune nouă mai modernă, în căutarea de instrumente analitice corespunzătoare, pentru a explica anomaliile, devierile şi perturbările dintr-un sistem în stare de dezechilibru, moment pe care l-aş situa în perioada 1930-1936. Cîteva detalii ar putea fi aici utile în această privinţă. În metamorfoza lui Keynes pot fi identificate două surse de bază. Prima este propria sa activitate şi desfăşurarea evenimentelor în cursul anilor zbuciumaţi ai Marii Depresiuni. Cea de-a doua a fost influenţa noii metodologii din ştiinţele naturii, care, de la începutul secolului, treceau printr-o revoluţie. Trebuie, de asemenea, să adăugăm şi lucrările de logică ale lui Wittgenstein şi Russell, care îi erau binecunoscute. Din evoluţia activităţii sale de creaţie rezultă că adoptînd în *A Treatise on Money (Tratatul asupra monedei, 1930)*, conceptul monedei reprezentative drept „concept fundamental al unei teorii asupra monedei”, Keynes ar fi ajuns inevitabil mai devreme sau mai tîrziu într-un conflict direct şi deschis cu tradiţia clasică şi conceptul de echilibru stabil sau de stabilitate endogenă. Prima frază din Tratat are următoarea precizare clară: „Moneda de calcul, anume aceea în care sunt *exprimate* datoriile şi preţurile şi puterea de cumpărare, reprezintă conceptul fundamental al unei teorii a monedei” (70). Dar acest concept asupra banilor include numai bancnote şi depozite bancare fără acoperire sau parţial acoperite, create de băncile particulare împreună cu banca centrala, precum şi monedă — fiat sau monedă cu

curs forţat, emisă direct de către guvern — adică anti-*Numéraire*, sau formele de dezechilibru ale banilor. Aceasta însă face abstracţie de forma *Numéraire* a monedei (aur, argint sau orice altă marfă care poate juca rolul de bani) lucru acceptat implicit sau explicit de către toţi gînditorii clasici fără excepţie, inclusiv Marshall. Conflictul dintre Keynes şi aceşti gînditori de factură clasică era, prin urmare, inevitabil. După toate probabilităţile, înrăutăţirea continuă a situaţiei în anii 1930 şi trecerea de la depresiunea primară (1929—1931) la o depresiune secundară (1931—1933) l-a convins definitiv că procesul economic real — atît din anii 1930, cît şi de mai înainte — nu evolua de la o poziţie de echilibru stabil la alta. Din punctul său de vedere, concepţia economică clasică era moartă. Iată de ce, el s-a hotărît în grabă să caute instrumente de analiză diferite, mai corespunzătoare.

Cea de-a doua sursă de influenţă a fost nu mai puţin importantă. Intelectul viu al lui Keynes nu putea să rămînă impasibil la ceea ce se întîmpla în ştiinţele naturii, unde, de la începutul secolului, o grandioasă revoluţie generase concepte noi şi o nouă perspectivă în activitatea ştiinţifică. Teoria relativităţii a lui Einstein, principiul incertitudinii al lui Heisenberg şi mecanica cuantică al lui Planck, Bohr şi alţii nu numai, că au produs o profundă impresie asupra lui Keynes, dar l-au şi influenţat puternic, determinîndu-l să treacă de la tradiţia clasică, de analiză a problemelor exclusiv prin prisma echilibrului la o abordare nouă, similară cu cea utilizată în domeniul ştiinţelor naturii din secolul XX; adică la studierea anomaliilor, devierilor şi aspectelor de dezechilibru ale realităţii. Aşa cum s-a menţionat mai înainte, cea mai reprezentativă contribuţie a lui Keynes pare să fie „economica” nouă, relativistă sau economica dezechilibrului.

Ragnar Frisch, primul laureat al „Premiului Nobel” pentru economie, a trecut printr-o experienţă traumatică

similară cu cca a lui Keynes şi, probabil şi cu a altor economişti proeminenţi ai timpului, atunci cînd a fost confruntat cu problema tranziţiei de la tradiţia clasică, a echilibrului stabil la abordarea mai modernă, a dezechilibrului, inclusiv a echilibrului instabil. Într-un articol *Asupra naturii echilibrului şi dezechilibrului*, publicat în Review of Economic Studies, vol. III, nr. 2, februarie 1936, Frisch scrie că: „... la reuniunea de la Namur a societăţii de econometrie, din septembrie 1935, s-a iscat o discuţie privind conceptul lui Wicksell asupra ratei „naturale a dobînzii". Discuţia s-a extins apoi spre a se găsi un răspuns la întrebarea: ce trebuie înţeles în general printr-o poziţie „naturală" sau „de echilibru" a unui anumit ansamblu de variabile economice".

Termenii în care este înfăţişată deplasarea centrului de interes de la echilibrul stabil la dezechilibru, mai precis la o poziţie în jurul celei de echilibru instabil sunt mai puţini categorici decît la Keynes. Acest lucru se datora probabil diferenţei de stil dintre cele două personalităţi, precum şi faptul că Frisch era un econometrician şi ca atare era mai interesat de teoria pură decît de latura aplicativă, sau de problemele de politică economică şi monetară. Keynes, pe de altă parte, era foarte interesat atît să descopere instrumente analitice noi, cît şi să treacă la aplicarea lor imediată pentru a soluţiona probleme ale vieţii economice reale. Asupra participării lui Keynes la Reuniunea din 1935, de la Namur, există îndoieli, întrucît el nu a fost menţionat printre cei care au alimentat iniţial discuţia pe tema echilibru vs dezechilibru respectiv Breit, F.G. Koopmans, Marschak, Tinbergen şi Frisch.

În primul rînd, referirea la o „poziţie naturală sau de echilibru a unui anumit sistem de variabile economice", legată de conceptul lui Wicksell asupra unei rate naturale a dobînzii, reflectă în mod clar percepţia clasică despre existenţa unei valori sau preţ (dobînzi) unice în cadrul unui ansamblu unic de condiţii în care nu există

probleme de dezechilibru. Aceasta este imaginea sistemului walrasian, sau Modelul M_1 din Tabela de orientare, care, la limită, este static, dar, de fapt, este susceptibil de schimbări dinamice. În felul acesta, el permite evoluţia (în sens istoric), dar cu menţiunea că el admite numai devieri sau fluctuaţii simple şi limitate. Aceasta înseamnă că sistemul walrasian — contrar multor interpretări înguste sau eronate — este şi static, la limită şi dinamic prin însăşi natura lui. Orice şocuri externe suportate de acest sistem vor genera fluctuaţii simple şi finite, dar nu vor altera natura sistemului, decît dacă sunt extraordinar de puternice.

Este absolut clar că Ragnar Frisch şi-a început cercetarea cu un asemenea model. Folosind propriile sale cuvinte: „Caracterul esenţial al unui sistem de ecuaţii dinamice în sensul de mai sus este, într-adevăr, acela că el nu *închide* sistemul „nu opreşte mişcarea" deşi el este determinat (adică deşi conţine acelaşi număr de ecuaţii cu numărul necunoscutelor). Din acest punct de vedere el diferă de un sistem de ecuaţii statice" (71).

Evident, ne aflăm aici în faţa unui *sistem dinamic normal* în tradiţia walrasiană. Putem introduce aici noţiunea de „evoluţie", dar *elementul timp* va genera în acest caz numai o ajustare normală, naturală şi *nu* probleme de dezechilibru.

Nu există indicii clare că, în acest caz, Frisch manifestă vreun interes special sau era conştient de existenţa unei distincţii clare cu toate consecinţele decurgînd din ea, între *dinamica normală* asociată cu sistemul walrasian (modelele M_1 şi M_2) şi *dinamica anormală*, reflectînd fluctuaţii cumulative nedeterminate, în afara spaţiului metodologic al modelelor M_1 şi M_2, adică un vast ocean de dezechilibre minore şi majore, aşa cum rezultă din Tabela de orientare. Pentru studiul problemelor rezultînd din introducerea „evoluţiei", Frisch propune două metode: una, „modelată după noţiunea mecanică a stării staţionare" şi alta, bazată pe „un concept economic (sau

social) mai special”.

Aplicînd prima metodă, el a propus să se opereze cu conceptul de stare staţionară, care nu pare să fie identic sau apropiat de conceptul clasic al echilibrului stabil. „Este imaginabil”, scrie el, „că pot exista unele situaţii particulare în care să nu existe tendinţe de schimbare”. El a denumit aceasta „stare staţionară sau echilibru staţionar”. În cursul expunerii, el a pus condiţia ca „sistemul să fie permanent în repaus”. El a ajuns apoi la concluzia că ori de cîte ori nu există tendinţe de schimbare, sistemul poate fi considerat „ca fiind în stare de echilibru”.

El nu pare să fie conştient că, prin aceasta, a intrat într-o zonă de ambiguităţi, rezultate din utilizarea conceptului de echilibru instabil, aşa cum este reprezentat de modelul M_4 în Tabela de orientare. Într-adevăr, Ragnar Frisch pare să nu-şi dea seama de faptul că „echilibrul staţionar”, aşa cum îl defineşte el, nu este un echivalent perfect al conceptului de echilibru stabil (modelul M_1), în care forţele economice nu sunt blocate, ci mai curînd sunt libere să acţioneze, şi nici măcar nu se apropie de acest concept. În cazul de mai sus, avut în vedere de Frisch, sistemul trebuie să fie blocat, întrucît numai atunci, condiţia lui, după care „sistemul trebuie să fie permanent în repaus”, este pe deplin satisfăcută. El pare să nu înţeleagă că există două feluri diferite de poziţii „statice”: una de echilibru stabil la limita sistemului walrasian (M_1) şi alta — de dezechilibru special, la limita lui M_4, adică de echilibru instabil, sau, altfel spus de dezechilibru stabil ca să evităm astfel orice ambiguitate în utilizare a termenului de echilibru. Cred însă că n-ar fi drept să-l acuzăm pe Frisch pentru această neînţelegere, întrucît fără ajutorul Tabelei de orientare este foarte greu, dacă nu imposibil, să se vadă diferenţa dintre cele două categorii de statică şi de echilibru şi distanţa lungă care separă pe plan metodologic domeniile lor de existenţă. Frisch nu este conştient de

faptul că aceleaşi şocuri vor duce într-un caz dat *(statică de echilibru într-un sistem de echilibru stabil)* la ajustări simple şi finite, în timp ce, în celălalt caz *(statică de dezechilibru într-un sistem de echilibru instabil)*, vor duce la discontinuităţi în condiţiile iniţiale sau mai precis, la fluctuaţii cumulative şi nedeterminate. Totuşi, introducînd în calcul un şoc sub forma unei mici perturbări, el ajunge la concluzia clară că dacă „tendinţa este să se revină la situaţia de echilibru iniţială", atunci „echilibrul în cauză este stabil, iar în caz contrar — el este instabil" (73). Nu există însă indicii precise că în spatele celor două poziţii diferite — una de echilibru stabil şi alta de echilibru instabil — el ar fi văzut două sisteme diferite. El se referă numai la „starea staţionară sau valori de echilibru staţionar", ca şi cînd ar fi implicat numai Un singur sistem, ceea ce poate crea confuzii pentru înţelegerea deplină a celor două concepte de statică şi echilibra.

Nu am putut găsi nimic greşit în prezentarea matematică a lui Frisch. Ea pare elegantă şi logică sub raport formal. Pe alocuri, pentru cineva fără pregătire în domeniul matematicilor superioare, întreaga schemă poate să apară ca fiind cam complicată. Eu însă pot spune că pe plan conceptual, şi poate şi din punct de vedere matematic, multe lucruri s-ar putea simplifica şi clarifica cu ajutorul noului program de cercetare şi mai concret, al Tabelei de orientare. De exemplu, conceptele de „valori normale" sau „normalitate", utilizate de Frisch, pot fi raportate pur şi simplu la modelul M_1 (în teoria pură) şi M_2 (în practică). „Abaterile de la normal" sau „variabilele de dezechilibru" pot fi raportate la orice model de dezechilibru minor sau major aflate dincolo de modelul M_3, pînă la modelul M_7 inclusiv. În ceea ce priveşte aparatul matematic utilizat, acesta trebuie însă să fie de un fel atunci cînd se tratează un dezechilibru minor şi de alt fel cînd se tratează un dezechilibru major, întrucît cele două categorii de dezechilibre sunt diferite

prin natura lor. De asemenea, din punct de vedere metodologic „echilibrul în mişcare” trebuie să fie limitat la modelul M_1 şi modelul M_2.

Revenind la teoria lui Wicksell asupra ratei naturale a dobînzii, nu încape nici o îndoială din punct de vedere analitic că trebuie asociată organic cu sistemul walrasian, aşa cum este el reprezentat de modelele M_1 sau M_2, cu uşoare devieri în practică. Ea decurge din poziţia de echilibru stabil a pieţelor de capital, în care volumul investiţiilor este egal cu volumul economiilor voluntare. Contribuţia originală a lui Wicksell constă nu în faptul că a ajuns la o definiţie a ratei naturale a dobînzii, care nu era foarte precisă, ci mai curînd în magistrala constatare că în capitalism există uneori o *diferenţa semnificativă* între ceea ce el numea rata naturală sau reală (în fapt de echilibru) a dobînzii şi rata efectivă sau nominală (în fapt de dezechilibru). Din păcate, el nu a definit din punct de vedere teoretic cele două forme de dobîndă prin raportarea lor specifică la condiţiile de echilibru stabil şi, respectiv, de dezechilibru. Din această cauză, în analizele ulterioare s-au ivit unele confuzii şi neînţelegeri.

O asemenea interpretare eronată era ideea că simultan, ar exista două rate ale dobînzii în unul şi acelaşi sistem. Acest lucru nu este şi nu poate fi adevărat. Pînă şi Frisch pare să fi căzut în acest gen de capcană, atunci cînd a definit cele două rate ca o „funcţie de timp”. Acest lucru nu este suficient. Diferenţa dintre cele două rate ale dobînzii este o chestiune de sistem. Rata naturală este determinată de un sistem de echilibru general stabil, în timp ce rata nominală sau efectivă, aşa cum este văzută ea de Wicksell, este produsul unui sistem în stare de dezechilibru, cum este capitalismul modern. Diferenţa în acest caz este foarte mare. În timp ce rata naturală fluctuează în jurul modelului M_1 de echilibru stabil, rata nominală oscilează în sus şi jos împreună cu capitalismul modern în jurul

modelului M_4. În concluzie, diferenţa sau decalajul dintre cele două rate ale dobînzii nu pot fi explicate ca o funcţie de timp, ci mai curînd ca o funcţie a unui sistem în stare de dezechilibru, în sfîrşit, este adevărat — aşa cum Ragnar Frisch a subliniat în articolul său — că studierea decalajelor dintre cele două rate ale dobînzii „revarsă o puternică lumină asupra proceselor care au loc în timpul unui ciclu de fluctuaţii ale activităţii economice” (74). Ceea ce este discutabil poate rezulta din teza lui Frisch că un astfel de sistem de decalaje „este prin esenţa sa un sistem dinamic determinat în care totul determină totul” (75). Există aici, într-adevăr, o problemă deschisă dezbaterii. Potrivit Tabelei de orientare numai sistemul walrasian, adică modelul M_1 sau M_2 (cu precizări) este „prin esenţa sa un sistem dinamic determinat”. Restul, inclusiv modelul wicksellian pot fi numite „sisteme dinamice nedeterminate prin esenţa lor”.

Este posibil ca în această dezbatere să existe o faţetă în care ecuaţiile utilizate să ceară o coerenţă formală, pur matematică, fără de care nu se poate lucra. Nu pun la îndoială acest lucru, recunoscut ca o caracteristică a logicii formale moderne. Ceea ce mă interesează este numai aplicabilitatea teoriei wickselliene, ceea ce presupune ca ecuaţiile utilizate să aibă nu numai o consistenţă matematică, ci şi o consistenţă economică. În această privinţă dacă avem în vedere un sistem economic în dezechilibru în care decalajul wicksellian există, nu putem spune că un asemenea sistem este „prin esenţa lui un sistem dinamic determinat”, întrucît, în condiţiile date şi sub raportul conţinutului de adevăr, soluţia problemei nu este şi nu poate fi determinată, chiar în cazul în care ecuaţiile utilizate sunt adevărate din punct de vedere matematic. Toate acestea ne arată limitele posibilităţilor de a aplica cu succes la economie matematica şi econometria.

În sfîrşit, dacă ar fi adevărat că asemenea sisteme eterogene şi contradictorii cum sunt capitalismul modern

şi socialismul sunt într-adevăr sisteme dinamice determinate, atunci problema ciclului fluctuaţiilor ciclice ale activităţii economice ar fi putut să fie rezolvată încă de mult, ambele sisteme putînd să fie stabilizate. Din păcate, condiţiile economice şi financiare din anii ’80, şi de la începutul acestui deceniu nu lasă să se întrevadă vreo perspectivă de reală şi durabilă de stabilizare, atîta timp cît *status-quo*-ul este menţinut.

Legile clasice n-au fost niciodată testate corespunzător, nici în teorie şi nici în practică

O altă sursă de confuzie şi de inepuizabile controverse o constituie absenţa unei evaluări obiective a legilor clasice, care ori sunt acceptate orbeşte, ori sunt total respinse, fără temeiuri suficiente. Printre cele mai disputate legi din economia clasică figurează Legea debuşeelor a lui Say şi legea cererii şi a ofertei aplicabilă la aproape tot ceea ce se produce în condiţii de raritate a resurselor umane sau naturale.

Argumentele pro şi contra utilizate în această controversă formează o imensă literatură. Nu avem intenţia să analizăm aici vreun segment al acestei vaste literaturi. Dacă revenim la acest subiect, la care ne-am mai referit de cîteva ori înainte, o facem pentru a sublinia principalul aspect al problemei, anume acela că legile clasice n-au fost niciodată testate corespunzător nici în teorie şi nici în practică. Cu siguranţă, însă, că legile economice clasice nu sunt moarte, ci sunt doar aruncate la o parte, multitudinea dovezilor care infirmă presupusa lor funcţionare normală deschizînd porţile pentru acceptarea unor substitute mai atractive. Pe măsură ce trece timpul, aceste substitute se dovedesc însă, la rîndul lor tot mai puţin utile. Ca atare, legea cererii şi a ofertei revine din nou la suprafaţă dar numai pentru ca, ulterior, să fie, din nou, dată la o parte.

Care este adevărul, în acest carusel, în ceea ce

priveşte legea cererii şi a ofertei şi toate celelalte legi clasice? Adevărul este că vina pentru această ambiguă stare de lucruri o poartă atît partizanii, cît şi criticii acestor legi. Partizanii sunt răspunzători de faptul că nici în trecut şi nici în prezent, n-au recunoscut şi nu recunosc că legile respective sunt discutabile în măsura în care anumite condiţii, indispensabile pentru valabilitatea lor, n-au fost asigurate nici în teorie, nici în practică.

Criticii au şi ei partea lor de vină pentru că, urmărind să denunţe în mod continuu diferenţa dintre teorie şi practică, manifestă în cazul acestor legi, ei au utilizat în trecut şi utilizează şi în prezent un procedeu critic de îndoielnică valabilitate metodologică, anume acela de a culege de ici de colo date empirice (luate din realitatea economică plină de contradicţii) şi de a le opune cunoştinţelor teoretice (a concluziilor trase din analiza şi gîndirea conceptuală). Chiar mari economişti moderni de felul lui Keynes au folosit acest tip de argument prin care nici nu învingi cu adevărat, dar nici nu rişti să fii cu totul înfrînt.

Se pare că nu am învăţat îndeajuns din experienţa economiştilor germani în cursul aşa-numitei Methodenstreit[13] din cea de-a doua jumătate a secolului

[13] *Methodenstreit*, controversa sau disputa asupra metodelor, l-a opus ps Carl Menger (1840-1921) lui Gustav Schmoller (1838-1917) şi reprezintă una dintre cele mai importante dezbateri metodologice din istoria analizei economice. A început cu publicarea cărţii iui Menger asupra metodei (1883), în care se avansau argumente în favoarea teoriei pure sprijinite pe supoziţii asupra comportamentului şi condiţiilor anterioare. Schmoller, într-o recenzie (1883), a reacţionat polemic susţinînd o metodologie bazaţi pe datele istorice şi metoda inductivă. Disputa a continuat timp de cîteva decenii, concretizîndu-se într-o serie de cărţi şi articole şi antrenînd numeroşi gînditori. La baza ei se aflau dezacorduri mai complexe asupra caracterului şi obiectului ştiinţei economice şi a implicaţiilor ei pe plan empiric, al politicii economice. Menger susţinea existenţa unor legi eoonomice asemenea celor naturale, principiul *laissez faire*, în timp ce Schaioller se pronunţă pentru intervenţionism şi

al XIX-lea, cînd istoria economică era folosită împotriva teoriei economice. Chiar dacă, la vremea lui, Carl Menger din Şcoala economică de la Viena părea să fi marcat multe puncte pentru teoria economică, rezultatul bătăliei nu a fost niciodată decis în mod clar. La drept vorbind, cunoaşterea teoretică nu poate fi negată în mod corespunzător decît printr-un contraargument de aceeaşi natură, exact în acelaşi fel în care cunoaşterea empirică (istorică) nu poate fi combătută decît prin alte cunoştinţe sau informaţii istorice, mai consistente sau mai aproape de adevăr. În mod similar, nu este corect ca politica economică sau devierile de la o funcţionare normală a legilor clasice să fie utilizate pentru a contesta teoria economică ce se află la baza lor.

Este timpul să se recunoască faptul că în ştiinţa economică, ca şi în alte ştiinţe sociale, putem întîlni cinci categorii distincte de probleme şi cunoştinţe: 1) istoria economică; 2) teoria economică; 3) etica economică; 4) politica economică; 5) doctrinele economice. Dacă este

---

protecţionism în vederea consolidării economice a statului german.

C. Menger considera că o economie politică pură poate fi dezvoltată pornind de la ipoteze deduse pe calea analizei logice. Concluziile bazate pe date empirice nu pot fi valabile decît în circumstanţele concrete pe care se bazează. Studiile empirice în concepţia lui pot servi la verificarea şi ilustrarea cercetării teoretice. Ele erau necesare de asemenea pentru stabilirea domeniului de aplicabilitate a concluziilor teoretice.

G. Schmoller respingea logica deductivă a lui Menger pe motiv că supoziţiile sale erau nerealiste; că gradul său înalt de abstractizare le făceau în mare măsură irelevante pentru economia din lumea reală şi pentru că era lipsită de conţinut empiric. El susţinea metoda inductivă a derivării de principii generale, pornind de la studii istorico-empirice.

Concomitent cu Schmoller şi şcoala istorică germană şi istoriştii britanici conduşi de Hobson şi instituţionaliştii americani, conduşi de T. Veblen au supus criticii metoda deductivă, respectiv şcoala clasică. *Methodenstreit* a avut însă o mare influenţă în dezvoltarea ştiinţei economice. Adepţii şcolii neoclasici au început să folosească mai larg studiile empirice şi s-a acceptat necesitatea îmbunătăţirii teoriei cu studiile empirice, în spiritul celor propuse de Menger.

înţeleasă şi acceptată în mod corespunzător, această clasificare poate să faciliteze rezolvarea sau să asigure evitarea unor dispute inutile ca *Methodenstreit*, sau disputa actuală dintre partizanii pozitivismului şi cei ai normativismului în ştiinţa economică.

Dacă atît partizanii, cît şi criticii legilor clasice şi-ar fi îndeplinit pînă la capăt menirea, am fi descoperit de mult că 1) formularea teoretică a acestor legi era incompletă şi că 2) în practică, funcţionarea lor normală presupunea reforme ample vizînd introducerea şi menţinerea unui sistem de echilibru general stabil.

Din legea echilibrului general a lui Walras — chiar dacă ea era incompletă — trebuia să fi învăţat că în practică, dacă vrem să ne bucurăm de toate avantajele legii cererii şi a ofertei, trebuie ca mai întîi să se neutralizeze toate monopolurile şi oligopolurile, stabilindu-se printr-o lege de justiţie economică regula ca toate întreprinderile, indiferent de talia lor, să-şi calculeze preţuri reale, de echilibru, în care, în afară de costurile reale, să fie inclusă doar o rată normală de profit. Aceasta ar însemna crearea de condiţii apropiate de concurenţă pură, aşa cum era ea văzută de Walras.

În al doilea rînd, nu putem fi îndreptăţiţi să impunem întreprinderilor obligaţia de a calcula preţuri de echilibru, dacă, în acelaşi timp, nu se iau măsurile necesare pentru a expurga sistemul financiar de orice formă de anti-*Numéraire* şi pentru a introduce simultan un sistem monetar şi financiar bazat pe *Numéraire* în proporţie de sută la sută. Vom avea atunci condiţii adecvate pentru un calcul economic, sigur şi echitabil, atît în sectorul privat, cît şi în cel public. În sfîrşit, în al treilea rînd, ne trebuie ceva nesubliniat de Walras, anume un cadru instituţional şi juridic adecvat, în acord cu *PaNaNu* şi cu forţa creatoare a concurenţei pure, loiale şi echitabile. Numai atunci cînd toate aceste trei cerinţe fundamentale sunt îndeplinite, putem spune, în numele ştiinţei, că legile clasice sunt adevărate şi valabile, atît în teorie cît

şi în practică.

În cursul acestui secol, cea mai mare eroare care a fost comisă în societatea occidentală din punct de vedere economic şi financiar a fost campania incredibilă dusă mai întîi în cercurile ştiinţifice, iar apoi prin litera legii, pentru a defăima şi elimina conceptul solid şi sănătos al monedei-*Numéraire*. În felul acesta corpului social al civilizaţiei occidentale i-a fost injectat un extrem de puternic element de descompunere şi instabilitate economică — moneda de hîrtie şi de credit — şi de inechitate socială pe scară întinsă, ceea ce duce în final la conflicte sociale şi chiar la convulsii sociale grave.

Cea mai mare deficienţă a analizei economice şi financiare de astăzi o constituie neglijarea — dacă nu respingerea — unei componente majore a unui sistem de echilibru stabil, anume o monedă bazată sută la sută pe *Numéraire*, cu două funcţii de bază: una — de mărime constantă, sau de etalon pentru un calcul economic sigur şi obiectiv şi cealaltă — de amortizor puternic al perturbărilor posibile prin legea compensaţiei, aşa cum s-a arătat mai înainte în text.

Adevărul este că, la nivel microeconomic, fiecare element stabil din natură şi fiecare fiinţă biologică (inclusiv omul) are propriul său parametru natural, sub forma unui punct, axe sau mărimi constante care, împreună cu anumite forţe de echilibru asigură coeziunea entităţii. Avem, prin urmare, de-a face cu o lege universală a parametrului natural. În universul fizic în care trăim, parametrul natural este dat. În structura unei fiinţe umane, dotate cu liber-arbitru parametrul natural nu se manifestă într-o formă vizibilă, ca în natură. Deşi în străfundul fiinţei umane există o dorinţă de ceva constant (valori şi instituţii), care să ofere siguranţă şi pace spirituală pe plan social, acest lucru trebuie însă să fie descoperit, formulat şi materializat în obiceiuri, legi şi instituţii.

În ceea ce priveşte societăţile umane, o „ordine

naturală”, cu minim de probleme şi cu stabilitate endogenă este de domeniul posibilului, aşa cum corect apreciau gînditorii clasici. Din păcate, ca nu este însă dată, ca în restul naturii, ceea ce deosebeşte ştiinţele naturii de ştiinţele sociale. Cu toate acestea, de îndată ce cunoaştem roadele unei asemenea ordini sau „economii umaniste”, în care sistemul serveşte pe om, şi nu viceversa problema care se pune este construirea şi menţinerea condiţiilor necesare pentru existenţa şi funcţionarea ei normală. Aceasta necesită, desigur, o lucrare empirică dificilă, anume a face uz de ceea ce Kant numea *praktische Vernunft* pentru a concepe şi pune în practică instituţii şi legi cît mai bune în concordanţă cu *PaNaNu* şi în acord cu tot ce este mai bun în natura umană şi cu aspiraţiile omenirii de pretutindeni pe glob, aşa cum s-a arătat în Piramida înţelepciunii umane, utilizate mai înainte în text (vezi infra, p. 86).

Acesta este, în esenţă, mesajul special pe care ni l-a lăsat tradiţia clasică, dar care, din păcate, ne-a fost transmis într-o formă incompletă. Este regretabil că nu ne-am adus şi noi o contribuţie adecvată. Sper că în acest studiu s-a subliniat cu toată claritatea că toate legile clasice necesită o formulare mai completă şi trebuie să fie testate în mod corespunzător. Un argument repetat adesea ca scuză este că în domeniul economic şi social nu putem face experimente. Această atitudine negativă, preluată de la trecut, trebuie să fie abandonată — cu cît mai repede, cu atît mai bine — întrucît din punct de vedere ştiinţific nu este nici dezirabilă şi nici justificată. Adevărul este că fiecare act legislativ sau reformă aplicată la scara unei întregi ţări este un experiment, efectuat mai mult sau mai puţin orbeşte, în întuneric. Într-adevăr, orice normă juridică este instituită cu speranţa că va beneficia de suport popular şi cu iluzia că circumstanţele vor fi favorabile, contribuind la reuşita experimentului. Din păcate, în viaţa reală de astăzi sau

de ieri experimentele n-au beneficiat nici de cooperarea voluntară a populaţiei, nici de împrejurări favorabile, întrucît sistemul în cauză (capitalism modern sau socialism) era, în trecut, şi este, în prezent, într-o stare de dezechilibru major, semnificativ. Nu este, deci, de mirare că, cel mai adesea, rezultatul final a fost şi este fie un eşec total, fie un iluzoriu succes pe termen scurt, însoţit mai tîrziu de dificultăţi mai numeroase.

N-am suferit îndeajuns de pe urma unor asemenea politici şi reforme arbitrare de tip efect/contraefect? A sosit timpul să terminăm cu asemenea mijloace inoperante şi să trecem la experimentarea, la început pe o scară mică, a unor politici şi reforme economice de un tip nou, de echilibru şi bazate pe principiul clasic de cauză şi efect. Aceasta, va permite să observăm reacţia oamenilor şi să le cîştigăm încrederea, convingîndu-i că asemenea reforme sunt în propriul lor interes. Dacă miniexperimentul reuşeşte, politicile economice respective pot fi aplicate la scara întregii ţări.

Legea parametrului natural al Numéraire-ului confirmată într-o carte asupra istoriei economice britanice şi americane

O carte publicată în anii ’70, de profesorul Roy W. Jastram şi intitulată simbolic *Constanta de aur: Experienţa engleză şi americană, 1560-1976*, New York, 1977, aduce numeroase dovezi statistice cu privire la faptul că legea parametrului natural al *Numéraire*-ului există şi funcţionează bine (chiar şi în condiţii imperfecte) atîta timp cît autorităţile monetare recunosc şi respectă această lege, care, mai simplu, ar putea fi denumită regula Constantei de aur, aşa cum am explicat în cartea mea *American Capitalism at a Crossroads (Capitalismul american la răscruce)*, 1976.

Jastram nu a avut intenţia să facă o demonstraţie în sensul concluziei mele. În fapt, sunt sigur că el nu a avut

în vedere formularea dată de mine legii respective. Cartea sa este esenţialmente statistică şi cuprinde „un studiu cantitativ al istoriei economice a Angliei şi Statelor Unite” (Introducere) între 1560 şi 1976, cu referiri specifice la aur şi la indicele preţurilor de vînzare cu ridicata a mărfurilor. El a luat ca bază statistică 1930 = 100.

Nu există indicii că Jastram a fost conştient de distincţia antinomică între aur utilizat ca *Numéraire* (tipul de echilibru al banilor) şi banii de hîrtie, cu credit bancar monetizat, sau anti-*Numéraire* (tipul de dezechilibru). Cert este că el n-a auzit niciodată de legea parametrului natural al *Numéraire*-ului (*PaNaNu)*, aşa cum este ea formulată în cartea mea şi în acest studiu. Cu toate acestea, materialul adunat de profesorul Jastram (în pofida interpretării sale, bazate pe filozofia economică keynesiană) arată clar din punct de vedere statistic faptul că analiza mea conceptuală cu privire la sus-numita lege este confirmată de istoria economică engleză şi americană.

Să luăm cîteva exemple din această interesantă şi incitantă carte a lui Jastram. În primul rînd, referitor la experienţa engleză, constatăm că etalonul aur a fost introdus în 1717 la propunerea făcută de Sir Isaac Newton, care în acel timp era înaltul demnitar din fruntea monetăriei. Instituţionalizarea s-a realizat printr-o Proclamaţie regală, care stabilea că o guinee de aur reprezenta 21 de şilingi, ceea ce însemna că paritatea oficială sau preţul monetar al unciei de aur era stabilită la 3 lire, 17 şilingi şi 10,5 peni.

Cu excepţia războaielor napoleoniene, a primului război mondial şi a cîtorva suspendări temporare care au avut loc între timp, libera convertibilitate a lirei britanice a fost menţinută pînă în 1931, la paritatea din 1717. Aceasta înseamnă că legea parametrului natural al *Numéraire*-ului sau regula Constantei de aur a fost respectată din punct de vedere legal în această perioadă

de timp. Rezultatul cel mai de seamă a fost că indicele preţurilor de vînzare cu ridicata, cu baza 1930 = 100, a oscilat în sus şi în jos de la 96,4 în 1718 la 88,3 în 1750, la 96,5 în 1790, la 79,4 în 1850, la 77,3 în 1900 la 80,4 în 1910, la 87,6 în 1914, la 118, 6 în 1929 şi la baza 100 în 1930 (Jastram, Tabelul nr. 2, p. 31—33).

Aceasta pune în lumină o remarcabilă stabilitate pe termen lung a preţurilor, chiar dacă, pe termen scurt, existenţa fenomenului ciclului conjunctural pe care nu trebuie să o ignorăm, face ca tabloul să fie diferit. Aceasta nu afectează însă stabilitatea decurgînd din legea parametrului natural, întrucît perioadele de prosperitate şi depresiunile de scurtă durată nu erau finanţate cu aur (*Numéraire*), ci mai ales cu hîrtie monedă şi credit bancar monetizat (anti-*Numéraire*). Un fapt mai trebuie să fie adăugat. Frîna pe care o constituia aurul nu permitea o sporire nelimitată a *Numéraire*-ului. Regula Constantei de aur cerea ca inflaţia din orice fază de avînt să fie eliminată înainte de începerea unui ciclu nou, iar procesul de eliminare era dureros, întrucît era realizat cu instrumentele brutale ale politicilor deflaţioniste. Conceptul unei unităţi monetare multiple pentru a drena şi elimina instantaneu inflaţia nu era cunoscut. Toate aceste elemente suplimentare nu schimbă însă legea parametrului natural al *Numéraire*-ului cu remarcabila stabilitate ce îi este asociată; dimpotrivă, ele pun mai bine în lumină trăsăturile şi forţa ei.

Apoi, în septembrie 1931, guvernul britanic a abandonat etalonul aur şi a adoptat în schimb conceptul keynesian al monedei administrate (neconvertibile). Aceasta a marcat, desigur, sfîrşitul regulei Constantei de aur şi a legii parametrului natural al *Numéraire*-ului. Care a fost rezultatul introducerii sistemului hîrtie-monedă administrate şi al creditului bancar monetizat? Cartea profesorului Jastram oferă cele mai puternice argumente împotriva concluziei că „monedă administrată” poate da

vreodată rezultate bune în practică. De la 100 în 1930 indicele britanic al preţurilor de vînzare cu ridicata a urcat la 105,2 în 137, la 162 în 196, la 406,1 în 1956, la 506,8 în 1966 şi ia cifra uluitoare de 1248,4 în 1976 (Jastram, Tabelul nr. 2, p. 33). Aceasta poate fi considerată drept o inflaţie progresivă, de durată, fără un sfîrşit vizibil şi care subminează încet dar sigur temelia economică a societăţii britanice, altminteri libere şi democratice.

Oricît de sofisticate ar fi politicile economice de ajustare şi oricît de mare ar fi cantitatea de petrol din fundul mării în dreptul coastelor sale nordice, Marea Britanic nu poate, mergînd pe această cale, să se redreseze din punct de vedere economic şi financiar. Această ţară duce o bătălie pierdută dinainte cu Teorema imposibilităţilor (b) care arată că este imposibil să se realizeze o adevărată stabilitate dacă, între altele, nu este satisfăcută legea parametrului natural al *Numéraire*-ului. Dar, după cum ştim, în Marea Britanie, începînd din 1931, această lege fundamentală a stabilităţii a fost complet ignorată, atît juridic cît şi *de facto*. Nu este de mirare că, în condiţiile unei asemenea filozofii economice negative (dezechilibru), nici o politică economică nu poate da rezultate bune, indiferent de guvernul, liberal, socialist sau conservator, aflat la putere.

Dacă ne întoarcem privirea spre experienţa americană şi utilizăm statisticile din cartea lui Jastram, concluziile sînt identice. Faptele sînt următoarele. Ca bază pentru indicele preţurilor de vînzare cu ridicata a fost luat tot 1930 = 100. În cursul aceleiaşi lungi perioade, dintre 1800 şi 1930, cînd legea parametrului natural al *Numéraire*-ului sau regula Constantei de aur a fost respectată prin legi, deşi cu unele excepţii (ca în timpul războiului civil), indicele preţurilor s-a situat la 100 în 1804, la 66,6 în 1850, la 100 în 1874, la 64,8 în 1900, la 81,4 în 1910, la 78,7 în 1914, la 110,1 în 1929 şi la baza = 100 în 1930 (Jastram, Tabelul nr. 7, p. 145—146).

Putem constata că şi în istoria economică americană dinainte de 1930 a dominat o neobişnuită stabilitate a preţurilor influenţată desigur, pe termen scurt şi în acest caz, de fenomenul ciclului economic — cu aceeaşi explicaţie ca cea dată pentru Marea Britanic.

Ulterior, Marea Depresiune din anii ’30 a schimbat tabloul economiei americane, al gîndirii economice şi al politicii economice a statului. Convertibilitatea dolarului a fost suspendată în 1933, dar numai pe plan intern, păstrîndu-se convertibilitatea pe pieţele străine. În 1945 poziţia internă a dolarului a fost slăbită prin reducerea de la 40 la 25 la sută a cerinţei legate de acoperirea în aur. Pe plan internaţional însă, dolarul american continua să fie utilizat ca şi cînd ar fi fost 100 la sută acoperit în monedă *Numéraire*, întrucît libera sa convertibilitate pentru posesorii străini fusese păstrată intactă, ca înainte de 1933. În 1965 şi 1968 poziţia internă a dolarului s-a deteriorat în continuare prin abolirea oricăror condiţii legale de acoperire în aur. Ţara s-a îndreptat spre un sistem de hîrtie-monedă sau de monedă administrată. Finalmente, în august 1971, administraţia Nixon a suspendat convertibilitatea dolarului pe pieţele internaţionale şi, astfel de la o zi la alta, dolarul american a devenit şi pentru străini anti-*Numéraire*.

Care a fost rezultatul final al acestor încercări de a elimina Constanta de aur în America? În cartea lui Jastram putem găsi un răspuns clar: indicele preţurilor de vînzare cu ridicata a trecut de la 100 în 1930 la 90,8 în 1940, la 185, 7 în 1948, la 204,3 în 1951 la 247,5 în 1970 şi la 410,2 în 1976 (Jastram, Tabelul nr. 7, p. 146).

Cititorul poate să tragă propria sa concluzie, dar este evident că guvernul american dintre 1933 şi 1976 a urmat exemplul britanic de desconsiderare a parametrului natural al *Numéraire*-ului, prima dată parţial (doar în interiorul ţării), iar ulterior — total. Drept urmare, ca şi în Marea Britanie, guvernul S.U.A. s-a

angajat în 1930 într-o luptă zadarnică cu aceeaşi Teoremă a imposibilităţilor. Diferenţa între nivelurile de inflaţie, aşa cum rezultă ele din indicele preţurilor de vînzare cu amănuntul (1248 pentru Marea Britanie şi 410 pentru Statele Unite), este doar o chestiune de timp, întrucît suspendarea completă a convertibilităţii lirei engleze a avut loc în 1931, în timp ce aceea a dolarului — abia în 1971. Astfel, ne aflăm în faţa unui exemplu clasic de cauze similare care produc efecte similare.

Există şi un alt fapt important care trebuie să fie pus în lumină. Tabelul nr. 1 în care Jastram prezintă evoluţia indicelui preţului aurului poate produce o anumită confuzie pentru orice cititor şi nu numai pentru acela care nu este familiarizat cu problemele de economie monetară. Luînd ca bază 1930 = 100 pentru Marea Britanie, cartea lui Jastram ne prezintă următoarele rezultate: 99,5 în 1718, 99,5 în 1750, 100 în 1773, 99,5 în 1790, 109,1 în 1800, 99,8 în 1850, 100 în 1897, 99,9 în 1900, 99,9 în 1929, şi îndărăt la baza = 100 în 1930 (Jastram, Tabelul nr. 1, p. 27—29). Pentru Statele Unite, indicii sunt similari şi chiar şi mai grăitori: 93,8 în 1800, 100 în 1850, 100 în 1897, 100 în 1900, 100 în 1929 şi îndărăt la baza = 100 în 1930 (Jastram, Tabelul nr. 6, p. 143—144).

Ne aflăm din nou în faţa unei remarcabile stabilităţi pe termen lung, întrucît legea parametrului natural al *Numéraire*-ului a fost respectată din punct de vedere legal. Dar, în Marea Britanie, acelaşi indice al preţului aurului a ţîşnit în sus de la 100 în 1930, la 220,7 în 1940, la 319,1 în 1950, la 418,7 în 1968, pentru ca finalmente să atingă cifra uluitoare de 1697,5 în 1976 (Jastram, Tabelul nr. 1, p. 29). Pentru Statele Unite, acelaşi indice a trecut de la 100 în 1930 la 169,3 în 1940, a rămas la 169, 3 în 1950, spre a trece apoi la 200 în 1969 şi 612,3 în 1976, după ce atinsese 781,5 în 1975 (Jastram, Tabelul nr. 6, p. 144).

Cum trebuie să interpretăm aceste rezultate destul de

ciudate ale comportamentului indicelui preţului aurului, aproape perfect stabil între 1800 şi 1930, dar care apoi începe brusc să fluctueze cu o violenţă fără precedent? Nu este un paradox faptul că acest indice a rămas stabil de la 1718 la 1930, în timp ce între 1930 şi 1976 a sporit de 17 ori în Anglia şi aproape de opt ori în Statele Unite? Profesorul Jastram nu are nici un răspuns la acest paradox. Mai mult decît atît, chiar şi pentru stabilitatea din prima perioadă, pe care a numit-o „Fenomenul de recuperare” *(Retrieval Phenomenon)*, el nu are nici o explicaţie precisă., afară de sublinierea că aceasta a reprezentat un comportament unic pe termen lung. Pe termen scurt, Jastram chiar neagă stabilitatea Constantei de aur.

Şi acum, iată care este explicaţia, cum nu se poate măi clară şi simplă a acestui paradox. Între 1718 şi 1930, indicele preţului aurului a fost exprimat în *Numéraire* (tipul de echilibru al banilor), în timp ce, între 1930 şi 1970, el a fost exprimat în anti-*Numéraire* (tipul de dezechilibru). Fluctuaţiile demonstrează instabilitatea inerentă şi deprecierea continuă a formei anti-*Numéraire* a banilor, care a precumpănit după 1930. În această privinţă, cartea profesorului Jastram suferă de lipsa unei distincţii clare între două concepte total diferite ale valorii aurului. Unul este reprezentat de valoarea naturală (reală, de echilibru) a aurului, determinată de utilitatea marginală a producţiei de aur şi exprimată în unităţi stabile (constante) ca în forma de *Numéraire* 100 la sută. Celălalt este reprezentat de valoarea nominală (artificială sau de dezechilibru) a aurului, determinată într-o mare măsură de speculaţii pure şi exprimată în unităţi monetare abstracte inerent instabile) ca în forma de anti-*Numéraire* (hîrtie-monedă sau credit bancar monetizat), cînd 1$ = 1$, un simbol nominal fără vreun conţinut real obiectiv.

Este, desigur, inexact (economic şi ştiinţific) ca ascensiunea fulgerătoare a indicelui preţului aurului,

care de la 100 în 1930 a trecut la 1697,5 în 1976 să fie interpretată în sensul că valoarea naturală (reală) a aurului nu ar fi fost stabilă în cursul acestei perioade. Adevărul este că în acest caz este vorba de altceva, anume de valoarea nominală (artificială) a aurului, exprimată în dolari şi lire sterline de hîrtie, depreciate. De fapt, nu valoarea aurului a fost aceea care a luat-o în sus, ci mai degrabă valoarea dolarului şi lirei de hîrtie, afectate de inflaţie, a fost aceea care s-a dus în jos, ceea ce nu poate să nu modifice într-o mare măsură prezentarea şi înţelegerea problemei.

Cartea profesorului Jastram poate să devină o carte revoluţionară din punct de vedere ştiinţific, dar numai dacă este interpretată cu ajutorul noului program de cercetare, deci al analizei prin prisma echilibrului vs dezechilibru: şi în lumina parametrului natural al *Numéraire*-ului şi a corolarului său. Statisticile, oricît ar fi ele de complete şi de rafinate, nu sunt relevante *per se*, în sensul că numai ele singure nu pot să arate sau să explice natura unei probleme. Numai în asociere cu o teoremă sau un concept adecvat, datele statistice încep să prindă viaţă, ca să spunem aşa, să capete un sens, pot dezvălui foarte strînse legături reciproce. Teoria, conceptele... acestea dau semnificaţii faptelor şi nu *viceversa*. Buna noastră Terra se învîrtea de milioane de ani în jurul Soarelui, dar numai teoria gravitaţiei a dat un înţeles deplin acestui fapt simplu, dar deloc uşor de înţeles şi a creat baze pentru ştiinţa modernă a fizicii.

*

Ultima şi cea mai presantă întrebare pe care trebuie să şi-o pună orice om de ştiinţă responsabil şi orice cetăţean luminat este: cît timp societatea occidentală va mai putea să meargă pe drumul actual al subordonării complete fată de un concept eronat (bazat pe dezechilibru) al banilor de hîrtie şi de credit şi pe o filozofie economică de încredere oarbă în capacitatea

statului de a conduce cu succes economia şi finanţele, în condiţii cînd pînă acum, toate indiciile (din practică) arată contrariul?

În tabelul nr. 1 sunt prezentate unele date statistice referitoare la Statele Unite care se potrivesc cu rezultatele din cartea profesorului Jastram asupra aceleiaşi perioade

Tabelul nr. 1

PMB	PNB	Cheltuieli ale guvernului federal (în miliarde de dolari-cifre rotunde)	Datoria naţională
1929	100	3	16
1966	600	100	320
1970	1000	200	400
1977	2000	460	710

de timp în care regula Constantei de aur şi legea parametrului natural al *Numéraire*-ului au fost neglijate.

Între 1929 şi 1977 PNB al SUA a crescut de aproximativ 20 de ori, în timp ce cheltuielile guvernului federal au crescut de 150 de ori, iar datoria naţională de 45 de ori. Dacă trîmbiţatul „efect multiplicator” al lui Keynes ar exista în realitate, ar trebui ca, pe termen lung PNB să crească mai repede decît datoria naţională şi cheltuielile guvernamentale. În acest caz şi numai în acest caz, am putea accepta teza că, sprijinindu-se pe anti-*Numéraire*, un stat modern poate să asigure conducerea cu succes a unei economii naţionale şi a finanţelor acesteia. Din păcate însă, prin datele statistice de mai sus, istoria economică americană neagă în mod absolut această posibilitate. În fapt, avem de-a face cu paradoxul efectului multiplicatorului. Revolta fiscală din

iunie 1978 din California şi alte state pare, de asemenea, să fi fost justificată.

Anti-*Numéraire*-ul sub formă de hîrtie-monedă şi credit bancar monetizat împreună cu iluzoriile politici de reglare (de acord fin) erodează zi de zi temelia sau, mai bine zis partea sănătoasă a societăţii şi civilizaţiei libere şi democratice moderne, tot astfel cum pe vremuri, într-un context diferit, el a erodat caracterul sănătos al societăţii şi civilizaţiei romane şi greceşti.

Un subtil recenzent al cărţii lui Jastram a desprins următoarea concluzie interesantă: „Toate acestea au importanţă în măsura în care ne reamintesc faptul că inflaţia preţurilor este nu o componentă a condiţiei umane, ci mai curînd un dar al ştiinţei economice moderne” (76).

7. Observaţii finale: *Principia oeconomica* şi noile frontiere ale cunoaşterii

Drumul spre elaborarea a ceea ce numim *Principia oeconomica* este deschis. Studiul de faţă reprezintă o parte a preliminariilor necesare pentru o aplicare mai semnificativă şi, să sperăm, mai plină de succes a noului program de cercetare, bazat pe o abordare simultană a echilibrului vs dezechilibru. Aceasta trebuie să ne ajute să asigurăm claritate în evaluarea rezultatelor acumulate pînă acum în ştiinţa economică. Deocamdată profesiunea economiştilor nu dispune de un aparat metodologic adecvat, capabil să arate precis pînă unde şi în ce împrejurări rezultatele (modelele) din trecut şi din prezent sunt adecvate şi valabile. Utilizîndu-se însă maniera nouă de abordare pe care am prezentat-o devin accesibile noi frontiere ale cunoaşterii.

În ceea ce priveşte situaţia actuală în ştiinţele economice, James Tobin, laureat al „Premiului Nobel" a scris; „Mulţi economişti contemporani se simt ne la îndemînă în faţa unor asemenea mari probleme, cum sunt organizarea economiei naţionale, interpretarea istoriei economice, raporturile de forţă pe plan economic şi politic, originile şi funcţiile instituţiilor economice. Terenul este nepotrivit pentru instrumentele noastre. Considerăm, deci, că este dificil să se formuleze probleme semnificative în acest sens şi cu atît mai mult să se găsească răspunsul la ele" (77).

Profesorul Tobin are dreptate făcînd această observaţie, dar el nu este suficient de explicit în ceea ce priveşte dificultăţile întîmpinate. Adevărul este că, deşi autorităţile recurg pretutindeni la consultanţi şi cheltuiesc enorme resurse financiare, problemele presante ale prezentului nu sunt rezolvate satisfăcător. Care este explicaţia acestei enigme? Faptul că, aşa cum

s-a arătat mai înainte, problemele sunt privite exclusiv prin prisma dezechilibrului şi a gîndirii *ex-post* (sau a metodei de analiză inversă) duce inevitabil la supremaţia *abordării cantitative* şi a politicilor economice de tip efect-contraefect. În realitate, însă, rădăcinile problemelor din timpurile noastre nu pot fi exprimate numai în termeni cantitativi. Cauzele fundamentale ale dificultăţilor economice şi financiare întîmpinate în prezent rezidă în relativ scăzuta calitate a cadrului instituţional şi juridic sau factorul *R* din Tabela de orientare. Focarul fenomenului de dezechilibru îl reprezintă şi reacţiile umane din sectorul privat şi din cel public ale unei economii moderne care evoluează într-un cerc vicios, ca o barcă fără cîrmă, ca o apă care ajunge într-un vîrtej. Evident că abordarea cantitativă utilizată în economia pozitivă şi econometrie nu este suficientă, iar observaţia lui Tobin este binevenită şi trebuie să fie luată în serios.

Dr. Barrie O. Pettman, directorul Institutului internaţional de economie socială, din Anglia, situîndu-se pe terenul economiei sociale, trece în revistă multe probleme nerezolvate ale lumii de azi, cînd scrie: „Posibilitatea ca reformismul ştiinţific să devină o mişcare politică majoră, în special în ţările avansate industrial, este atît de evidentă, încît, într-o bună zi, poate să accelereze considerabil evoluţia omenirii spre o societate bazată cu adevărat pe ideea de justiţie socială” (78).

Dr. John C. O’Brien, care în acelaşi spirit, porneşte de la necesitatea pregătirii unei lumi viitoare mai bune, insistă de mulţi ani ca etica economică să devină o componentă obligatorie a programelor de învăţămînt, cel puţin pentru toţi studenţii din învăţămîntul economic. Pentru el „părerea dominantă... că economia este o ştiinţă speculativă şi nu o ştiinţă normativă” este discutabilă. După ce face o analiză critică a lui Gunnar Myrdal ca filozof moralist, a lui K. H. Tawney şi apelului

său la principii, a lui Marx cu părerile sale despre morala burgheză şi a pragmaticului Ayres, O'Brien scrie: „Orice progres îşi are sursa în dezvoltarea ştiinţei şi tehnicii. Şi cum nimeni nu pare să ştie încotro ne îndreptăm, căutarea (de valori) continuă" (79).

Noul program de cercetare are un răspuns clar la toate dificultăţile posibile care s-au ridicat pînă acum. Viziunea lut Pettman merge mînă în mînă cu realizarea Modelului M_1, adică în practică Modelul M_2 conceput ca fiind cît se poate de aproape de primul model. „Strigătului din deşert" a lui John O'Brien i se răspunde cu ajutorul aceluiaşi nou program de cercetare care înfăţişează în mod clar cele cinci categorii diferite, atotcuprinzătoare în sensul kantian, de probleme. Acestea sunt următoarele:

1) descrierea relaţiilor economice din prezent sau din trecut, adică *istoria economică*;

2) explicarea realităţilor de fapt sau posibile, indiferent de timpul istoric sau de loc, adică *teoria economică*;

3) determinarea ţelurilor, valorilor şi obiectivelor finale, adică *etica economică*; avem, desigur, în vedere aici valorile sociale şi nu pe cele personale;

4) crearea de mijloace şi procedee practice pentru atingerea anumitor obiective sau sarcini precise, fără a se atrage apariţia altor probleme, adică *politica economică* în sensul de ştiinţă aplicativă; şi

5) reconstruirea teoriilor şi şcolilor de gîndire economică şi evaluarea lor corespunzătoare în perspectiva timpului istoric, adică *istoria gîndirii economice* sau a doctrinelor economice.

Pe scurt, atunci cînd se elaborează *Principia oeconomica*, reperele călăuzitoare trebuie să fie: o distincţie clară între cele cinci categorii diferite de probleme; o respectare riguroasă a diferenţei dintre logica clasică, a conţinutului de adevăr şi logica modernă, a formei de adevăr şi, mai presus de orice, aplicarea Tabelei de orientare. Pentru a clarifica şi mai

bine problema posibilităţii aplicării noului program de cercetare nu numai la toate ramurile economiei, dar şi la toate ştiinţele sociale, am adăugat în Anexă o posibilă Tabelă de orientare pentru studierea problemelor monetare şi bancare; ale riscului incertitudinii şi profitului; a problemelor de sociologie şi ştiinţă politică.

Noua metodologie, în cazul de faţă Tabela de orientare demonstrează că, atît în teorie cît şi în practică, în funcţie de modelul de bază sau sistemul adoptat, pentru una şi aceeaşi problemă există cel puţin şapte soluţii posibile. Din punct de vedere analitic, fiecare dintre aceste soluţii este adevărată şi valabilă, dar numai în propriul său context metodologic.

În lumina noii abordări prin prisma echilibrului vs dezechilibru, cercetătorii din viitor vor fi în măsură să realizeze în creaţia lor mai mult decît predecesorii lor. Climatul intelectual va fi mai flexibil, permiţînd ca forţele creatoare ale cercetătorilor de mîine să fie folosite nu atît pentru a detrona sau infirma o teorie dominantă din trecut sau din prezent, ci pentru a cerceta, în mod obiectiv şi stăruitor, măsura şi domeniul, adică tipul de model specific în care conceptul sau teorema respectivă este adevărată şi valabilă. Rivalităţile personale şi disputele înveninate se vor reduce la minim, întrucît, în orice fel de dialog în care se înfruntă păreri sau interpretări opuse, problema care se va pune, în primul rînd, va fi aceea de a se identifica cele două modele pertinente în care fiecare parte are dreptate, admiţînd că există un conţinut de adevăr în fiecare poziţie. Ultima problemă care rămîne de clarificat după aceea este de a stabili care din cele două modele este mai potrivit pentru a duce la o soluţie rezonabilă şi satisfăcătoare a problemei date.

Tocmai un asemenea *nou climat intelectual*, marcat de mai puţine dispute negativiste şi de o activitate mai creatoare, va duce la *o a treia revoluţie* paşnică în gîndirea economică, pe care o văd în plină desfăşurare

pe la sfîrşitul secolului. Plănuitele *Principia oeconomica* trebuie să fie considerate drept un prim pas sau uvertura la marea operă a generaţiei viitoare de economişti. Sunt sigur că, încă de pe acum, economiştii tineri sunt şi, în foarte scurt timp, vor fi convinşi din ce în ce mai mult că ştiinţa economică dominantă bazată pe dezechilibru (în occident sub egida lui Keynes, iar în ţările estice — în cadrul moştenirii lăsate de Marx)[14] nu este şi nu poate fi adecvată şi suficientă pentru a rezolva problemele urgente de ordin economic şi social ale contemporanităţii.

După părerea mea, neputinţa rezolvării problemelor de astăzi prin acest mod de raţionament care porneşte de la dezechilibru şi echilibru instabil, este cea mai bună garanţie că viitorul aparţine *economiei sociale a echilibrului general stabil* în sensul tradiţiei walrasiene, dar într-o formă îmbunătăţită. În plus, se pare că în timpurile moderne există o lege ciclică a evoluţiei ideilor economice, potrivit căreia are loc o alternare în ceea ce priveşte dominaţia teoriilor bazate pe echilibru şi, respectiv, pe dezechilibru. Secolul al XVII-lea şi prima jumătate a secolului al XVIII-lea par să fi fost dominate de o gîndire prin prisma dezechilibrului, avînd în centrul său sistemul sau doctrina mercantilistă.

În cursul celei de-a doua jumătăţi a secolului al XVIII-lea şi în secolul al XIX-lea, s-a produs o schimbare în orientarea gîndirii, pe coordonatele unui model incomplet de echilibru stabil, sau ceea ce Adam Smith a numit „sistemul de libertate naturală”. Aceasta a fost şcoala clasică, adică rezultatul *primei revoluţii* în gîndirea economică.

În secolul nostru, după ce experimentul liberal cu sistemul *laissez-faire* al capitalismului a eşuat, sfîrşind cu Marea Depresiune, atenţia pare să se fi concentrat cu precădere asupra studiului condiţiilor de dezechilibru. Aceasta ne-a adus roadele *celei de-a doua revoluţii*,

[14] Studiul de faţă a fost publicat în 1986.

adică economia dezechilibrului, aşa cum este ea exprimată în lucrările lui Keynes şi ale unei întregi şcoli din anii ’30 şi de mai tîrziu.

Între 1930-1980, economica dezechilibrului şi-a trăit traiul, iar succesorul său nu poate fi decît o nouă şcoală de gîndire economică, bazată pe echilibrul general stabil într-o formă mai perfecţionată. Astfel condiţiile sunt coapte pentru o *a treia revoluţie* în gîndirea economică. În mod profetic, ultimul paragraf scris de Victor Hugo în jurnalul său este următorul: „Există ceva mai puternic decît toate armatele din lume, iar aceasta este o idee al cărei timp a sosit”. Acesta este mesajul timpurilor noastre ca să ne exprimăm ca Toynbee. Nu ne trebuie decît un răspuns adecvat la chemarea istoriei care, sunt sigur, a fost găsit şi se va amplifica în continuare.

Se impune să aducem un binemeritat tribut memoriei lui Leon Walras, primul care a întrevăzut posibilitatea unor *principia economica*, desigur, într-un sens mai îngust şi mai restrictiv, aşa cum impunea spiritul vremii, dar similar contribuţiei lui Newton în ştiinţele naturii şi reprezentînd, în fapt, o replică a ei în ştiinţele sociale. Iată cum se exprimă în această privinţă Walras:

„Foarte puţini dintre noi sunt în stare să citească *Philosophiae naturalis principia mathematica* a lui Newton sau *Mécanique celeste* a lui Laplace şi totuşi, dînd crezare oamenilor de ştiinţă cu experienţă în materie acceptăm cu toţii descrierea universului fenomenelor astronomice pe baza principiului gravităţii universale.

De ce atunci explicarea universului fenomenelor economice, pe baza principiului liberei concurenţe n-ar fi şi ea acceptată în acelaşi fel”? (Walras, *Elements*, p. 428).

Principia economica, aşa cum au fost ele concepute în această lucrare, au un conţinut mai larg şi mai profund decît cel pe care Walras îl avea în vedere cînd îşi scria volumul de economie pură. În primul rînd, urmîndu-se

Quinta Methodica, conceptul însuşi de ştiinţă economică devine mai larg, în fapt atotcuprinzător în sensul kantian, cu cinci ramuri diferite, dar legate între ele: istoria, teoria, etica, politica şi gîndirea economică. În al doilea rînd, noul program de cercetare, în care se procedează la o abordare simultană a echilibrului în raport cu dezechilibrul, oferă analistului posibilitatea ca, încă de la început, să aibă, în analiza microeconomică, o privire mai cuprinzătoare asupra problemei date. În al treilea rînd, cu ajutorul Tabelei de orientare, un om de ştiinţă poate să facă explorări mai profunde şi la nivele diferite ale cunoaşterii economice. El poate începe cu o situaţie de certitudine, imaginînd un regim de concurenţă pură, perfectă, adică existenţa unor condiţii de echilibru general, stabil la limita (modelul walrasian M_1) sau în proximitatea certitudinii (în termeni realişti), aşa cum au conceput-o Adam Smith, Quesnay şi alţi economişti clasici pînă la Marshall şi Pareto (Modelul M_2). El poate să meargă apoi la cel puţin două nivele de relativitate (Modelele M_3 şi M_5) şi la cazul keynesian special al „echilibrului cu şomaj" sau al echilibrului instabil (adică în jurul modelului M_4). El poate analiza, în continuare, un grad foarte înalt de relativitate, ca în cazul unei economii şi societăţi planificate centralizat (modelul M_6) în care un dezechilibru major apare într-un veşmînt deghizat, într-o formă modificată. În sfîrşit, el poate să trateze cazul limită al incertitudinii complete, imaginînd un regim de monopol de stat pur şi perfect (modelul M_7) sau de dezechilibru total, ca în condiţiile de anarhie totală din timpul unei revoluţii marxiste. Într-un cuvînt, Tabela de orientare oferă cadrul metodologic sau, pentru a utiliza langajul kantian, prolegomenele la orice studiu economic, în sensul analitic şi empiric al termenului, privind trecutul, prezentul sau viitorul.

Scopul acestor prolegomene este de a pregăti terenul pentru prezentarea ulterioară a corpului de bază a ceea ce numim *Principia economica*, care va conţine o

reexaminare a celor şase probleme-complexe fundamentale (salarii, rentă, dobîndă, profit, fiscalitate şi valută străină) în lumina noului program de cercetare. În felul acesta, sper să adun laolaltă fundamentele noi şi vechi ale analizei economice concepute şi să le prezint ca fiind nu opuse, ci mai curînd complementare.

În acelaşi timp, voi continua preliminariile aplicînd acelaşi aparat metodologic la alte probleme importante, dar încă nerezolvate, cum sunt:

1) imperfecţiunile economiei versus imperfecţiunile ştiinţei, un dialog cu Henri Guitton;

2) conceptul revizuit de analiză statică vs dinamică, un dialog cu Samuelson versus Walras;

3) reexaminarea lucrării *O reconsiderare a teoriei valorii*, un dialog cu Sir John R. Hicks;

4) căutarea unor noi *Principia ethica*, un dialog cu George E. Moore;

5) reexaminarea legii entropiei în ştiinţa economica, un dialog cu Nicholas Georgescu-Roegen;

6) o reconsiderare a legii a walrasiene a echilibrului general; şi

7) problema valorilor şi a judecăţilor de valoare în ştiinţă, un dialog cu Max Weber şi Ludwig Wittgenstein.

Această listă nu epuizează, desigur, problemele importante încă nerezolvate, dar este suficient de cuprinzătoare pentru a permite cititorului să-şi formeze o idee despre conţinutul preliminariilor. De altfel, sunt conştient de faptul că indiferent cît de mare sunt efortul şi strădania depuse într-o asemenea cercetare vor exista întotdeauna destule elemente ignorate sau omise, ceea ce va lăsa altora foarte mult loc şi şanse să-şi aducă contribuţia.

În acest spirit, un citat din Montesquieu pare să fie cel mai bun mod de a încheia această prezentare: „Il ne faut pas toujours tellement epuiser un sujet, qu’on laisse rien a faire au lecteur. Il ne s’agit pas de faire lire, mais de faire penser” (80). („Nu trebuie ca un subiect să fie

descifrat într-o asemenea măsură încît cititorului să nu i se mai lase nimic de făcut. Problema, este nu de a-l face să citească, ci de a-l face să gîndească”).

ANEXE

Anexa 1

Tabelă de orientare pentru studierea monedei şi băncilor

Mon = sistem monetar
Nu = *Numéraire*
anti-Nu = *anti-Numéraire*
Ba = sistem bancar
Li = lichiditate
Caf = formare de capital
E_v = economii voluntare
E_f = economii forţate
R_1, R_2,...R_7 = un cadru instituţional şi legal în acord cu modelul dat

Modele

M_1 = Mon 100% *Nu* + *Ba* 100% *Li* + *Caf* 100% E_v + R_1
= un sistem de echilibru monetar, bancar şi financiar liber, just şi stabil, la limita perfecţiei.

M_2 = Mon (95% *Nu* + 5% anti-Nu)+ *Ba* 95% *Li* + *Caf* (95% E_v + 5% E_f) + R_2
= un sistem monetar, bancar şi financiar cît se poate de perfect, conceput în termeni cît mai realişti.

M_3 = Mon (65% *Nu* + 35% anti-Nu)+ *Ba* 65% *Li* + *Caf* (65% E_v + 5% E_f) + R_3
= un sistem monetar, bancar şi financiar 65% stabil.

M_4 = Mon (50% *Nu* + 50% anti-Nu)+ *Ba* 50% *Li* + *Caf* (50% E_v + 50% E_f) + R_4
= un sistem monetar şi financiar organic static.
Dincolo de această linie, apare fenomenul ciclului economic, cu fluctuaţii cumulative de preţuri şi venituri.

M_5 = Mon (35% *Nu* + 65% anti-Nu)+ *Ba* 35% *Li* + *Caf* (35% E_v + 65% E_f) + R_5
= un sistem monetar, bancar şi financiar instabil în proporţie de 65%. Fluctuaţiile cumulative de preţuri şi venituri pot să aibă loc în toate direcţiile şi nu mai pot fi stăpînite cu politicile monetare şi fiscale keynesiene. Fenomenul de stagflaţie poate apărea oricînd în această zonă. Gradul înalt de instabilitate reclamă schimbări structurale. Sistemul ori se îndreaptă. prin reforme, spre modelul M_1 de stabilitate completă, ori, dacă este lăsat în voia lui, este

condamnat să cadă sub controlul deplin al guvernului.

M_6 = Mon (5% *Nu* + 95% anti-Nu)+ *Ba* 5% *Li* + *Caf* (5% E_v + 95% E_f) + R_6
= un sistem monetar, bancar şi financiar naţionalizat în proporţie de 95%

M_7 = Mon 100% anti-Nu+ *Caf* 100% E_f + R_7
=un sistem monetar, bancar şi financiar controlat de stat în mod absolut.

Anexa 2

Tabelă de orientare pentru studierea incertitudinii riscului şi profitului

Eco = sistem economic
Co = concurenţă pură
Nu = *Numéraire*
Mo = monopol pur
Fin = sistem financiar
E_v = economii voluntare
E_f = economii forţate
R_1, R_2,...R_7 = un cadru instituţional şi legal în acord cu modelul dat.

Modele

M_1 = *Eco* 100% *Co* + 100% *Nu* + *Fin* 100% E_v + R_1
= un sistem de concurenţă pur şi perfectă şi de stabilitate financiară 100%, aflat la limita perfecţiunii (certitudine). Acesta este modelul walrasian incluzînd finanţele. La limitele acestuia, incertitudinea este egală cu zero; prin urmare riscul este egal cu zero şi nu există exces de profit (profit pur).

M_2 = *Eco* 95% (*Co* + *Nu* + E_v) + 5% (*Mo* + *anti-Nu* + E_f) + R_2
= un sistem economic şi financiar perfect, conceput în coordonate cît se poate de realiste. Este perimetrul unei dinamici normale, cu minim de incertitudine (5%). Tot astfel sunt şi riscul şi profitul pur.

M_2 = *Eco* 65% (*Co* + *Nu* + E_v) + 35% (*Mo* + *anti-Nu* + E_f) + R_3
= un sistem economic mixt de stabilitate în proporţie de 65%. Este şi el perimetrul unei dinamici normale, dar în care gradul de incertitudine este relativ ridicat (35%). Riscul şi profitul sunt şi ele

relativ ridicate. Este terenul unor dezechilibre minore semnificative.

M_4 = *Eco* 50% (*Co* + *Nu* + E_v) + 50% (*Mo* + *anti-Nu* + E_f) + R_4
= un sistem economic financiar organic static cu un regim staţionar de echilibru instabil în sensul conceptului keynesian al echilibrului cu şomaj.

M_5 = *Eco* 35% (*Co* + *Nu* + E_v) + 65% (*Mo* + *anti-Nu* + E_f) + R_5
= un sistem economic mixt cu o instabilitate de aproximativ 65%. Aici putem introduce conceptul lui Frank Knight de incertitudine incomensurabilă. Este perimetrul unei dinamici anormale, cu un grad înalt de incertitudine şi, prin urmare, cu riscuri şi profituri înalte.

M_6 = *Eco* 5% (*Co* + *Nu* + E_v) + 95% (*Mo* + *anti-Nu* + E_f) + R_6
= sistem economic cu un grad foarte înalt de instabilitate (95%) care, în mod necesar, reclamă riguroase măsuri de control şi reglementări guvernamentale. Este. perimetrul unei economii conduse. şi planificate centralizat.

M_7 = *Eco* 100% (*Mo* + *anti-Nu* + E_f) + R_7
= un sistem de monopol de stat pur şi perfect.

Anexa 3

O Tabelă de orientare pentru ştiinţa politică

Dem = democraţie pură sau tipul ideal al unei forme de echilibru a guvernării bazate pe consimţământul social potrivit cu opinia majorităţii, dar asigurîndu-se protecţie drepturilor minorităţii
Olig = oligarhie pură sau tipul ideal al unei forme de dezechilibru a guvernării bazate pe constrîngere socială şi voinţa arbitrară a unui număr restrîns de guvernanţi.
Nu = *Numéraire* sau tipul de echilibru al banilor.
anti-Nu = anti-*Numéraire* sau tipul de dezechilibru al banilor.
R_1, R_2,...R_7 = un cadru instituţional şi legal corespunzător fiecărui model.

Modele

M_1 = *Dem* 100% + *Nu* 100% + R_1
= un sistem politic de democraţie pură. Un sistem perfect de

libertăţi, justiţie şi echitate socială şi solidaritate umană (Partheniu) la limită.

M_2 = *Dem* 95% + *Olig* 5% + *Nu* 95% + *anti-Nu* 5% + R_2
= un sistem politic de perfectă democraţie în termeni realişti. Cîmpul unor conflicte sociale minore.

M_3 = *Dem* 65% + *Olig* 35% + *Nu* 65% + *anti-Nu* 35% + R_3
= un sistem politic de democraţie cu proporţie de aproximativ 65%.

M_4 = *Dem* 50% + *Olig* 50% + *Nu* 50% + *anti-Nu* 50% + R_4
= un sistem politic bazat în proporţie de 50:50 pe democraţie şi oligarhie.

M_5 = *Dem* 35% + *Olig* 65% + *Nu* 35% + *anti-Nu* 65% + R_3
= un sistem politic cu 65% dictatură.

M_6 = *Dem* 5% + *Olig* 95% + *Nu* 5% + *anti-Nu* 65% + R_6
= un sistem politic cu 95% dictatură (de dreapta, stînga sau centru). În mod obişnuit aceasta este asociată cu o economie şi societate planificate şi conduse în mod centralizat.

M_7 = *Olig* 100% + *anti-Nu* 100% + R_7
= un sistem politic de oligarhie sau dictatură pură.

P. S. Sistemele dominante de capitalism şi socialism-comunism pot să se mişte în aceeaşi direcţie (Modelul M_1) atunci cînd au fost realizate reformele necesare.

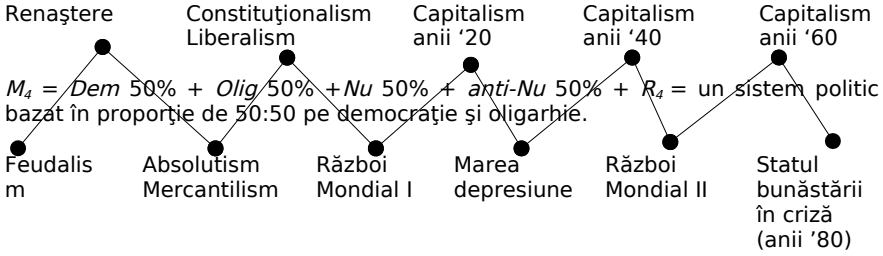
Renaştere
Constituţionalism Liberalism
Capitalism anii ‘20
Capitalism anii ‘40
Capitalism anii ‘60
M4 = Dem 50% + Olig 50% + Nu 50% + anti-Nu 50% + R4 = un sistem politic bazat în proporţie de 50:50 pe democraţie şi oligarhie.
Feudalism
Absolutism Mercantilism
Război Mondial I
Marea depresiune
Război Mondial II
Statul bunăstării în criză (anii ’80)

Fig. 6

Anexa 4

O Tabelă de orientare pentru sociologie

So = sistem social
A_v = acţiune şi reacţie umană voluntară şi liberă, potrivit principiilor de coeziune socială (Parsons)
A_f = acţiune şi reacţie umană involuntară, forţată potrivit constrîngerii sociale (Hobbes)

Modele

M_1 = *So* 100% A_v = o societate liberă, justă şi stabilă la limita perfecţiunii sale şi un sistem social bazat pe condiţii de echilibru general stabil

M_2 = *So* (95% A_v + 5% A_f) = un tip cît mai aproape de perfecţiune de societate liberă astfel încît să fie posibilă în realitate

M_3 = *So* (65% A_v + 5% A_f) = o societate liberă mixtă, în care precumpănesc elementele de echilibru. Cele 35% conflicte sociale posibile reprezintă un factor serios, dar aceste conflicte pot fi ţinute sub control dacă majoritatea înţelege situaţia şi este gata să le rezolve prin consens.

M_4 = *So* (50% A_v + 50% A_f) = o societate mixtă, divizată egal între democraţie şi oligarhie. Un sistem social de stratificare socială osificată. Arenă a unor conflicte sociale majore

M_5 = *So* (35% A_v + 65% A_f) = o societate mixtă, în care o minoritate are controlul legal şi instituţional asupra unei majorităţi dezavantajate, în virtutea unor circumstanţe istorice, politice

M_6 = *So* (5% A_v + 95% A_f) = o societate sub dictatură de orice fel, în care principiul constrîngerii sociale devine regulă; o ordine socială manipulată de un mănunchi de persoane avînd în frunte un despot sau dictator

M_7 = So 100% A_f = o societate şi o economie caracterizate în proporţie de 100% prin conducere planificată, control de stat, şi maximum de coerciţie socială, adică oligarhie sau dictatură pură sau un regim de putere politică absolută.

REFERINŢE

1. Schumpeter, J.A., *History of Economic Analysis*, Edited by Elizabeth Boody Schumpeter, Oxford University Press, 1955, p. 827.
2. Clark, R.W., *The Life of Bertrand Russell*, New York, A. Knopf, 1976, p. 62.
3. Clark, R.W., *ibid.*, p. 69.
4. Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-Philosophicus*, translated by D.F. Pears and B.F. McGuiness, with an introduction by Bertrand Russell, (first English edition, 1922). Routledge & Kegan Paul, 1961; ediţie românească în editura Humanitas, Bucureşti, 1991.
5. Rugină, A., *The Problem of Anomalies' in Natural Sciences and Economics: Toward a Methodological Unification of all Sciences*, paper presented at the 1981 Annual Meeting of the History of Economic Society held at Michigan State University în East Lansing, Michigan. Revăzută şi publicată sub titlul: *Principia Methodologica 1: A Bridge from Economics to all other Natural Sciences. Towards a Methodological Unification of all Sciences* în „International Journal of Social Economics", vol. 16, No. 4, 1989.
6. Ibid.
7. Kuhn, T., The Structure of Scientific Revolutions, 2-nd edition University of Chicago Press, 1970, p. 98. Ediţie română, p. 143.
8. Clark, R.W., *op. cit.*, p. 80.
9. Whitehead, A. N., and Russell, B., *Principia Mathematica*, Cambridge University Press, reprinted 1978, Preface, p. vii.
10. *The Collected Writings of John M. Keynes, Vol. VII: The General Theory of Employment, Interest and Money*, (1936), London, Macmillan. St. Martin Press, 1973, p. 3.
11. *Ibid.* pag. XXXI.
12. Rugina, A., *op. cit.*
13. Rugina, A., *What is the Alternative for the East? Neither Orthodox Marxism nor Capitalism but "Liberal Socialism"*, International Journal of Social Economics, vol. 10, nr. 4, 1983.
14. *The Crisis in Economic Theory; The Public Interest; Essays în Supply-Side Economics*, Edited by David G. Raboy with a forword by Edwin J. Faulner, Jr., Institute for Research on the Economics of Taxation, Washington, DC, 1982.
15. Lucas, R.E., and Sargent, T.J., (Eds.) *Rational Expectations and Econometric Practice*, University of Minnesota Press, 1981.

16. Barry, B. and Hardin, R., (Eds.) *Rational Man and Irrational Society*, Sage Publications, Beverly Hills, California, 1982.
17. Ward, B., *What's Wrong With Economics?*, New York, Basic Books, 1972.
18. Rugina, A., *Toward a Third Revolution in Economic Thinking: The Concept of Balanced (Equilibrium) Growth and Social Economics*, International Journal of Social Economics, vol. 10, nr. 1, 1983.
19. Samuelson, P., *Economics*, 5th edition, New York, McGraw-Hill Book Co., 1973, p. 82.
20. Rugina, A., *American Capitalism at a Crossroads! Where Do We Go From Here?* New York, Exposition Press, 1976, p. 15 ff; *Geldtypen und Geldordnungen: Fundamente Fur eine echte Allgemeine Geld und Wirtschaftstheorie*, Sttutgart, W. Kohlhammer Verlag, 1949.
21. Rugina, A., *The Missing Parts of the Walrasian Law of General Equilibrium*, Graduate School of Industrial Studies, Piraeus, 1982; *A Reconsideration of the Walrasian Law of General Equilibrium*, unpublished paper presented at the International Conference of the International Conference of the Atlantic Economic Society held at the London School of Economics on 14—21 August 1981.
22. Walras, L., *Elements of Pure Economics or The Theory of Social Wealth*, translated by William Jaffe, published by the American Economic Association and the Royal Economic Society, Homewood, Illinois, Richard D. Irwin, 1954, p. 117, 307, 318 and 380.
23. Rugina, A., *What is the Alternative for the West?*, International Journal of Society Economics, vol. 8, nr. 2, 1981.
24. Arrow, K.J., *Social Choice and Individual Values* (1951), 2nd edition, New Haven, Yale University Press, 1963.
25. Einstein, A., *Out of My Later Years*, New York, The Wisdom Library, p. 100 ff, în româneşte, în antologia Cum văd eu lumea, Humanitas, Bucureşti, 1992.
26. Rugina, A., *What is the Alternative for the East?, op. cit*.
27. Newton, Sir I., *Principia Mathematica*, translated by Florian Cajori, Vol. I, University of California Press, 1962, p. XVIII.
28. Smith, A., *The Wealth of Nations*, edited by Edwin Cannan with an introduction by Max Lerner, New York, The Modern Library 1937, Chapters V & VII.
29. Marx, K., *Capital, Vol. I: a Critical Analysis of Capitalist Production*, Edited by Frederick Engels, New York, International Publishers 1967, p. 146, 148 ff.
30. Wicksell, K., *Interest and Prices*, translated by R. F. Kahn and

with an introduction by Bertil Ohlin, Reprints of Economic Classics, New York, Kelly, 1962.
31. Rugina, A., *Considerations for a New Methodology in Economics: The Development of an Orientation Table and its Significance*, unpublished paper presented at the annual conference of the History of Economics Society held at Duke University, North Carolina, 23—26 May, 1982.
32. Lakatos, I., *History of Science and its Rational Reconstructions*, în Method and Appraisal in the Physical Sciences, Cambridge University Press, 1976, p. 1—39, *Falsification and the Methodology of Scientific Research Programmes*, în Criticism and the Growth of Knowledge (1970), by I. Lakatos and A. Musgrave (Eds.), Cambridge University Press, reprinted 1976, p. 91—196.
33. Kuhn, T., *op. cit.*
34. Houmanidis, L., *Humanitarian Economics*, SPOUDAI, vol. 28, nr. 2, Piraeus 1978, Lutz, M. and Lux, *The Challenge of Humanistic Economics*, Palo. Alta, Benjamin Cummings, 1979.
35. Pareto, V., *Corso di Economia Politica*, vol. 1 (1896), Editore Bovinghieri, Torino, 1961. p. 26.
35a. Say, J.B., Lettres à Mr. Malthus sur different sujets d'economie politique, Paris, 1820.
36. Schumpeter, J., *Money and the Social Product*, translated by A.W. Margaret, International Economic Papers, Nr. 6, New York, Macmillian, 1956, p. 205-206.
37. Keynes, J.M., *op. cit.*, p. 26.
38. Quesnay, F., *Tableau Economique*, prima ediţie din 1758, reprodusă în facsimil pentru British Economic Association, London, 1894, p. VI.
39. Rae, J., *Life of Adam Smith*, London, Macmillian, 1985, cap. XXI.
40. Smith, A., *op. cit.*, p. 55.
41. *Ibid*. p. 58.
42. Say, J. B., *Traité d'Economie Politique*, *ou Simple exposition de la maniere dont se forment, se distribuent et se consomment les richesses*, Paris, Guillaumin et Cie, 8-e edition, 1876, p. 146 ff.
43. Ricardo, D., *The Works and Corespondence of David Ricardo*, edited by Piero Sraffa, vol. I: *On the Principles of Political Economy and Taxation* (1817), Cambridge University Press, p. 91 ff.
44. Mill, J.S., *Principles of Political Economy with Some of their Application to Social Philosophy*, (1848), Edited by W. J. Ashley Longmans, Green & Co, 1909, p. 456.
45. Mill, J.S., *op. cit.* p. 728.

46. Walras, L., *op. cit.*, p. 172.
47. *Ibid.*, p. 173. ■
48. Marshall, A., *Principle of Economics* (1890), 8th edition, New York, Macmillian, 1952, p. 346.
49. Marshall, A., *op. cit.*, p. 132.
50. *Webster's New Twentieth Century Dictionary of the English Language*, unabridged, Cleveland and New York, The World Publishing Co., 1950, p. 1652.
51. *Ibid.*, p. 589.
52. Walras, L., *op. cit.*, p. 109.
53. Walras, L., *ibid.*, p. 112.
54. Marshall, A., *op. cit.*, Appendix H, op. 806.
55. *Ibid.*, p. 363 ff.
56. *Ibid.*, Appendix H, p. 806.
57. Keynes, J. M., *The Collected Writings, Vol. V: A Treatise on Money: The Pure Theory of Money*, Published by the Royal Economic Society, Cambridge, Macmillian, St. Martin Press, 1971, p. 121.
58. *Ibid.*
59. *Ibid.*, p. 137
60. Rugina, A., *Leon Walras: The Pure Scientist versus the Social Reformer*, International Journal of Social Economics, vol. 9, nr. 3, 1982, p. 10-11.
61. Keynes, J.M., *A Treatise, op. cit.*, p. 137.
62. *Ibid.*, p. 139.
63. *Ibid.*
64. *Ibid.*, p. 147.
65. Rugină, A., *A Monetary and Economic Dialogue with Lord Keynes*, SPOUDAI, Ouarterly economic journal published by the Piraeus Graduate School of Industrial Studies, nr. 2, 1977, p. 270 — 273.
66. Keynes. J.M., *The General Theory, op. cit.*, p. 243. Ediţia română, p. 255.
67. *Ibid.*, p. 242—243. Ediţia română, p. 255.
68. Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-Philosophicus, op. cit.*
69. Keynes, J.M., *The General Theory, op. cit.*, p. 249. Ediţia română, p. 261.
70. Keynes, J.M., *A Treatise, op. cit.*, p. 3.
71. Frisch, R., *On the Notion of Equilibrium and Disequilibrium*, The Review of Economic Studies, vol. III, nr. 2, February, 1936, p. 100.
72. *Ibid.*, p. 101.
73. *Ibid.*, p. 102.
74. *Ibid.*, p. 105.

75. *Ibid.*
76. Wanniski, J., *Barbaric Metal or Gold Anchor?*, editorial page in the Wall Street Journal, 15 March, 1978.
77. Tobin, J., citat în *Views on Capitalism*, 2nd editions R. Romano and M. Leiman (Eds), Beverly Hills, Glencoe Press, 1975, p. 305
78. Pettman, B.O., *Socioeconomic Systems and Economic Synthesis*, referat prezentat la primul Congres Mondial de economie socială, Mexico City, 7-9 August, 1980, p. 18.
79. O. Brien, J.C., *The Economist in Search of Values*, International Journal of Social Economics, vol. 9, nr. 4, 1982, p. 2.
80. Citat din lucrarea lui Mill: *Principles of Political Economy* (1848), W.J. Ashley (Ed.), London, Longman, Green & Co., 1909, p. 482.

PRINCIPIA OECONOMICA 2: IMPERFECŢIUNILE ECONOMIEI SAU ALE ŞTIINŢEI ECONOMICE?

Dedic această lucrare în onoarea lui Henri Guitton, membru şi fost preşedinte la *Institut de France*, unul dintre primii care au înţeles natura şi potenţialul noului program de cercetare, bazat pe o abordare simultană prin prisma echilibrului versus dezechilibru

CUPRINS

Introducere: unele precizări

1. Clasic versus modern în ştiinţa economică: contradicţie sau complementaritate?
2. O Tabelă de orientare în ştiinţa economică şi aplicaţiile ei
3. Unele reguli de analiză deduse din Tabela de orientare
4. *Quinta methodica* şi legea concordanţei logice în dezbaterile ştiinţifice
5. Teorema imposibilităţilor

Imperfecţiunile unei economii moderne sau ale ştiinţei economice moderne? Un dialog deschis cu Henri Guitton

1. Perfecţiune creatoare sau imperfecţiune creatoare?
2. Imperativul unificării metodologiei clasice (bazate pe echilibru) cu cea modernă (bazată pe dezechilibru)
3. "Efectul Serendip" şi problema puterii economice
4. Guitton ca şef al unei noi şcoli franceze care critică economismul sau economia contrasensului
5. Discrepanţa existentă între cultura modernă şi civilizaţia modernă şi rădăcinile ei
6. Problema tranziţiei de la precapitalism la capitalismul modern
7. Aspectul „intern" şi cel „extern" al fenomenelor economice
8. Evaluări asupra capitalismului occidental şi a socialismului estic

Referinţe
Surse bibliografice

Introducere: Unele precizări

Obiectul oricărei ştiinţe, fie că e vorba de o ştiinţă a naturii sau de psihologie, este de a ordona experienţele noastre şi de a le orîndui într-un sistem logic.

ALBERT EINSTEIN

Ori de cîte ori o teorie nu a putut fi aplicată în practică, cauzele trebuie căutate nu în respectiva teorie ca atare, ci mai curînd în faptul că nu se dispunea de suficientă teorie pe care omul să o fi învăţat din experienţă.

IMMANUEL KANT

Întrucît prezint acest studiu sub forma unui dialog, am fost nevoit să apelez la citate mai frecvent decît într-o cercetare obişnuită. O mare parte din text se referă la o carte purtînd în franceză titlul *De l'imperfection en économie*, de Henry Guitton (1). Dată fiind importanţa problemelor ridicate în această carte şi personalitatea proeminentă a autorului ei, profesorul Guitton, unul dintre cei mai mari economişti contemporani din Franţa şi fost preşedinte al prestigiosului Institut de France, care reuneşte Academia de Ştiinţe şi Academia de Ştiinţe Morale şi Politice, o grijă deosebită trebuie să se manifeste încă de la început spre a se evita orice interpretări sau percepţii eronate. Dezbaterea va urmări exclusiv prezentarea adevărului ştiinţific, supus doar rigorilor logicii ştiinţifice sau ale probei practicii.

Cartea lui Guitton este o contribuţie remarcabilă la ştiinţa economică într-un moment cînd aceasta se afla realmente la o răscruce. Este o carte bine scrisă şi, pentru orice economist, indiferent de convingerile lui reprezintă o provocare la dezbatere, întrucît ca şi demersul ştiinţific al lui Toynbee, ea reclamă o replică sau o poziţie explicită din partea cititorului. Guitton are

darul rar al scrisului literar în domeniul ştiinţei, un stil aparte ca al unui Schumpeter şi Kant în germană, sau Marshall şi Keynes în engleză, un stil captivant, care absoarbe în asemenea măsură pe cititor încît el uită de alte probleme, conexe, şi se concentrează întru totul asupra chestiunilor de fond prezentate în text. Este întotdeauna o mare plăcere să citeşti şi mai ales să studiezi, asemenea cărţi.

Eseul de faţă nu este o recenzie a cărţii în sensul obişnuit al cuvîntului, ci mai degrabă un autentic dialog cu autorul ei asupra unor poziţii de principiu, referitoare, pe de o parte, la economia modernă şi problemele ei de astăzi, iar, pe de altă parte, la ştiinţa economică însăşi şi la problemele care se pun în cadrul ei. În carte se lansează o dezbatere de mare anvergură, iar scopul dialogului este de a se aduce o contribuţie la elucidarea problemelor puse în discuţie.

1. Clasic versus modern în ştiinţa economică: contradicţie sau complementaritate?

În cursul acestui dialog, se va proceda la o confruntare în spirit nepolemic între două curente de gîndire considerate pînă acum ca fiind mai mult sau mai puţin opuse. În ceea ce mă priveşte, eu cred că, folosindu-se noile instrumente metodologice, se poate face o demonstraţie deplină şi incontestabilă că raportul dintre ele nu este de opoziţie, ci, mai curînd, de complementaritate. Să precizăm, însă, mai întîi, în ce constau aceste două diferite curente de gîndire.

Primul dintre ele este cercetarea clasică a problemelor economice pe baza unui model, cum se spune astăzi, sau a unui „sistem”, în terminologie clasică — de echilibru general stabil. Aceasta este calea pe care au bătut-o un şir lung de gînditori începînd cu Francois Quesnay şi Adam Smith şi sfîrşind cu creatorul, deşi într-o formă

incompletă, a legii echilibrului general — Leon Walras (2) şi cu cei care au adus bogate contribuţii la dezvoltarea ei — Marshall, Wicksell, Menger, Jevons şi Pareto, pentru a nu menţiona decît cîţiva dintre titanii clasici.

Cel de-al doilea curent este reprezentat de ceea ce ar putea fi numit cercetarea modernă în termeni de dezechilibru parţial sau total. Aici, de asemenea, există o listă lungă de gînditori originali începînd cu Malthus, care, primul, a pus sub semnul întrebării validitatea practică a Legii debuşeelor a lui Say şi continuînd cu şcoala socialistă franceză, Karl Marx şi şcoala istorică germană, inclusiv instituţionalismul american.

John Maynard Keynes a încheiat acest lung şir de gînditori în termen de dezechilibru formulînd în 1936 Teoria sa generală a ocupării resurselor de muncă în care se pot găsi fragmente din conceptele şi analizele utilizate de Malthus, înainte de el — de autori mercantilişti, iar după el — de Marx şi instituţionaliştii americani. Desigur, spre a ajunge la rafinamentul ei final, Teoria generală a lui Keynes a trebuit să beneficieze şi de contribuţia ulterioară a altor economişti proeminenţi contemporani, a căror listă include pe Joan Robinson, Ragnar Frisch, Gunnar Myrdal, Jan Tinbergen, Paul A. Samuelson, Sir John R. Hicks, James Tobin şi mulţi alţii, din diferite părţi ale lumii, toţi acceptînd, cel puţin în principiu, moştenirea lui Keynes.

În ce categorie se încadrează Guitton? Un cititor imparţial al cărţii sale l-ar plasa inevitabil în cea de-a doua categorie, a gînditorilor moderni în termeni de dezechilibru, dar cu o „precizare”. Pe de altă parte însă, cel care scrie ţine de prima categorie de gînditori, adepţi ai cercetării în termeni de echilibru general stabil într-o formă îmbunătăţită şi mai completă — aşa cum am mai arătat, între altele, în *Principia oeconomica 1*, unde reexaminez conceptul de stabilitate şi echilibru(3). Aceste sublinieri sunt, cred, suficiente pentru a arăta cum înţeleg eu natura şi esenţa dialogului. Ce înseamnă,

însă, în context termenul de „precizare”?

Profesorul Guitton şi cu mine suntem de acord, aşa cum rezultă din numeroasele scrisori pe care le-am schimbat în anii din urmă, că nici modul clasic de gîndire, nici cel modern nu mai pot, dacă sunt folosite separat, să permită rezolvarea efectivă şi eficientă a problemelor zilelor noastre, nici în teorie şi nici în practică. Avem, prin urmare, nevoie de teorii noi pentru a explica mai veridic realităţile economice şi financiare din zilele noastre, precum şi de politici şi reforme noi, în stare să îndrepte cursul istoriei în direcţia justă spre făurirea unei lumi mai bune, caracterizate prin stabilitate, maximum de bunăstare economică şi justiţie socială. În esenţă aceasta este puntea de legătură dintre gîndirea ambelor orientări, chiar dacă uneori s-ar părea că singurul punct de acord este constatarea că există un dezacord.

Exprimînd o convingere intimă, aş putea spune, în continuare, că ambele şcoli de gîndire au vizat, de la început, înfăptuirea unei lumii mai bune pentru viitor. Principala problemă în dispută a fost şi mai este încă aceea a drumului de urmat:

1) efectuarea de *reforme structurale* pentru a schimba prin mijloace paşnice, raţionale, *status quo*-ul de astăzi, potrivit condiţiilor de bază ale echilibrului general stabil (în sensul lui Walras), sau

2) menţinerea *status quo*-ului, adică, evident a unui sistem de dezechilibru, şi dotarea guvernului cu suficiente puteri şi mijloace financiare pentru a planifica şi domina economia şi populaţia din ţara respectivă, fie sub forma unui compromis democratic ca în Occident, fie într-o manieră mai cuprinzătoare şi mai autoritară, ca în ţările estice dinainte de colapsul comunismului.

Acest tablou arată lipsa de unitate şi dezbinarea ce domneşte în ştiinţa economică, atît în teorie cît şi în practică. Confruntările din trecut şi, într-o mare măsură chiar şi de astăzi, n-au dus la nici o concluzie pozitivă, ci

numai la constatarea că o şcoală de gîndire o neagă pe cealaltă. Putem deschide orice capitol din Keynes sau din Marx spre a ne convinge că acest lucru este adevărat.

Nu tot aşa vor sta lucrurile şi în ce priveşte prezenta contribuţie. Acest dialog cu Guitton nu va avea un caracter polemic; el nu va face uz de vechiul stil inamical şi negativist de confruntare, care nu face decît să antagonizeze pe doi gînditori. În loc de aceasta, se va recurge la o formă raţionala şi calmă de cercetare comparată, în care judecăţile subiective de valoare sunt ţinute în afara dezbaterii. Totodată, ori de cîte ori va fi necesar, se va apela la judecăţi de valoare ştiinţifice, impersonale, obiective. Acestea, aşa cum, se arată într-un alt loc (4), presupune că problema valorilor şi a judecăţilor de valoare în ştiinţă, cu un amendament la principiul neutralităţii formulat de Max Weber, are o soluţie pozitivă.

2. O Tabelă de orientare în ştiinţa economică şi aplicaţiile ei

O teză importantă, pe care o prezentăm, mai pe larg într-o altă lucrare(5) este aceea că, în opoziţie cu opinia curentă promovată în lucrarea lui Kuhn, *Structura revoluţiilor ştiinţifice*, şi în lumina rezultatelor noului program de cercetare, în care problemele sunt abordate simultan prin prisma echilibrului vs. dezechilibru, cele două curente de gîndire — clasic şi modern, în pofida faptului că au rezultat din două revoluţii diferite, sau tocmai de aceea, apar nu ca opuse, cum se credea în mod obişnuit, ci mai curînd ca fiind complementare, în sensul că fiecare este adevărat şi valabil în mediul, modelul sau lumea care îi sunt proprii. Într-adevăr, aplicat riguros şi sistematic, noul program de cercetare duce la alcătuirea unei Tabele de orientare pentru ştiinţa economică, care nu este altceva decît o hartă

metodologică a tuturor sistemelor economice şi financiare posibile, reduse, din necesităţi de studiu, la şapte modele de bază. Cu ajutorul acestei Tabele de orientare, care va fi prezentată în continuare, hotarele celor două lumi economice diferite, implicate sau considerate de economia clasică şi cea modernă, sunt simple, clare şi finite. Dacă lucrurile stau astfel, atunci cele două curente principale de gîndire nu sunt şi nu pot fi opuse, ci mai curînd, complementare. Din gîndirea ambelor curente putem extrage cunoştinţe utile pentru o mai bună înţelegere a lumii de astăzi. Opinia eronată contrarie, moştenită din trecut, se datora faptului că lipseau instrumentele metodologice adecvate care să permită să vedem şi liniile despărţitoare dintre cele două orientări. Acum însă aceste instrumente există. Noile rezultate schimbă radical întregul aspect al controversei dintre cele două şcoli de gîndire. Înainte însă de a merge mai departe, să aruncăm o privire asupra noii Tabele de orientare, bazată mai ales pe Ipoteza universală a dualităţii după care: „Universul fizic în care trăim, ca şi economiile şi societăţile umane sunt compuse din elemente, forţe, instituţii, comportamente şi valori stabile (de echilibru) şi instabile (de dezechilibru)”.

Spre a construi modele de studiere a economiei naţionale, se va folosi conceptul de elemente constitutive preluat din teoria tipurilor ideale[15] a lui Max

[15] Prin tipuri ideale, Max Weber înţelegea conceptele sau modelele dezvoltate de teoreticieni din domeniul ştiinţelor economico-sociale şi folosite în analiza empirică, precum şi o metodă specifică de analiză în ştiinţele sociale. Viaţă socială fiind infinit de complexă, ea nu poate fi descrisă inteligibil decît cu ajutorul unor concepte *artificial pure*, cum ar fi *economia naturală, economie de piaţă, monedă, meşteşuguri, capitalism, socialism*, care sunt construcţii intelectuale, implicînd un grad înalt de abstracţiune din lumea reală. Ele cuprind cele mai tipice elemente ale unei forme de acţiune ce se repetă istoriceşte, relaţii, instituţii etc., aşa cum se văd ele dintr-un unghi parţial de vedere (economic, politic etc.) şi combinate într-o unitate cu coerenţă internă şi inteligibilă. Sprijinindu-se pe asemenea concepte, cercetătorul din domeniul

Weber (7), îmbunătăţită într-o anumită măsură de Walter Eucken (8).

Elemente constitutive:

Eco = Sistem economic

Co = Concurenţă pură

Nu = Monedă *Numéraire* (aur sau marfă-bani)

Mo = Monopol pur

anti-Nu = monedă anti-*Numéraire* (hîrtie-monedă şi monedă de credit)

$R_1R_2...R_7$ = cadru instituţional şi legal adecvat la modelul respectiv M_1, M_2... M_7.

Tabela de orientare se pretează la adaptări pentru

ştiinţelor sociale este în stare să definească un anumit obiect de studiu şi să facă inteligibilă complexitatea lui (în concordanţă cu gradul de conformitate cu prescripţiile conceptului sau modelului respectiv). Adesea un anumit complex social va necesita o combinaţie de asemenea concepte. Astfel, structura de clasă a unei societăţi date poate fi explicată ca o combinaţie de elemente separabile analitic — proprietate (clasă), respectul social (statut) şi poziţia în ce priveşte autoritatea (putere).

Utilizînd ceea ce el a numit *morfologia economică*, Walter Eucken porneşte de la premisa că orice acţiune economică se desfăşoară, pretutindeni şi oricînd pe baza unui plan. Aceasta înseamnă că toate situaţiile posibile pot fi reduse la două tipuri de bază:

a) planul unei autorităţi superioare, se impune tuturor agenţilor (economie centralizată, condusă de la centru), situaţie imaginablă atît pentru unităţi simple — familia, domeniul, mînăstirea —, cît şi pentru unităţi complexe ca economie naţională.

b) planurile diverşilor agenţi sunt independente şi deci incompatibile *ex ante*, ceea ce înseamnă o economie descentralizată, de schimb.

Eucken subliniază că în realitatea economică prezentă şi trecută nu se întîlnesc alte forme economice şi nici nu este de conceput că ar exista şi altele.

După Raymond Barre, *economia centralizată* este o economie bazată pe injoncţiuni (ordine, comenzi): planul de stat este determinat pentru stabilirea obiectivelor, mijloacelor, termenelor de realizare, ea este o economie de unităţi tehnice de producţie, tehnicianul birocrat substituindu-se antreprenorului; ea este, în al treilea rînd o economie de calcul administrativ, preţurilor de piaţă substituindu-se estimările administrative.

utilizări diferite în probleme de metodologie. Aşa cum arată denumirea ei, ea a fost alcătuită pentru nevoi de orientare. Ea poate fi utilizată în analiza microeconomică, pentru a stabili natura empirică, dar şi conceptuală a unei unităţi economice: companie comercială sau menaj, agenţie particulară sau publică. Ea poate fi utilizată, de asemenea, în analiza macroeconomică spre a determina natura unui întreg sistem sau regim economic, naţional ori internaţional.

Economia naţională şi finanţele unei ţări, la un moment dat, se pot încadra în una din cele şapte categorii de bază indicate în Tabelă, începînd cu modelul M_1 (un sistem de echilibru general stabil în forma sa pură), aşa cum a fost conceput de Walras, M_2 (acelaşi sistem de echilibru general conceput ca posibil în lumea reală); un ocean de dezechilibre minore (între M_2 şi M_3 şi M_4); un alt ocean de dezechilibre majore, de proporţii (între M_4 şi M_5 şi M_6) şi sfîrşind cu un alt model limită, de dezechilibru total ca M_7, care reprezintă o stare de anarhie totală, ca cea din timpul primei faze a unei revoluţii marxiste victorioase, respectiv al instalării unei puteri absolute în domeniul politic, economic şi social în condiţii cînd vechea ordine a fost desfiinţată. Tot acest exerciţiu de clasificare ţine de istoria economică.

O Tabelă de orientare pentru ştiinţa economică

Modele:

$M_1 = Eco$ 100% $(Co + Nu) + R_1$

Acesta este sistemul walrasian de echilibru general stabil la limita perfecţiunii sale şi în forma sa cea mai completă (economie politică pură sau model al echilibrului stabil).

$M_2 = Eco$ 95% $(Co + Nu)$ + 5% $(Mo + anti\text{-}Nu) + R_2$

Acesta se apropie de modelul utilizat de Quesnay, Adam Smith şi alţi economişti clasici pînă la Marshall inclusiv. Este modelul legilor clasice cu mici abateri.

$M_3 = Eco$ 65% $(Co + Nu)$ + 35% $(Mo + anti\text{-}Nu) + R_3$

Acesta este un model mixt în care elementele de echilibru mai precumpănesc, dar în care relativitatea începe să joace un rol important. Acesta este baza, fundamentul pe care se manifestă dezechilibre minore mai puternice.

$M_4 = Eco$ 50% *(Co + Nu)* + 50% *(Mo + anti-Nu)* + R_4

Acesta este un model mixt de natură statică şi cu inflaţie latentă. Este însuşi modelul folosit de Keynes, dar denumit impropriu „echilibru cu şomaj”. În realitate, acesta este domeniul economiei echilibrului instabil. Keynes a făcut abstracţie de limită 50:50 şi s-a ocupat de economia relativităţii în termeni generali. În realitate, capitalismul modern s-a deplasat în sus şi în jos în jurul modelului M_4 sau între modelul M_3 şi M_5. Astfel observaţia lui Keynes cu privire la şomajul involuntar era şi continuă să fie corectă.

Aici începe zona unor dezechilibre majore întîi slabe şi apoi mai puternice.

$M_5 = Eco$ 35% *(Co + Nu)* + 65% *(Mo + anti-Nu)* + R_5

Acesta este un model mixt în care elementele de dezechilibru predomină. Sub această linie ciclul conjunctural devine incontrolabil. Este domeniul economiei relativităţii I.

Aici începe zona unor dezechilibre majore puternice,

$M_6 = Eco$ 5% *(Co + Nu)* + 95% *(Mo + anti-Nu)* + R_6

Acesta este modelul unei economii capitaliste mixte în descompunere în care o revoluţie marxistă sau fascistă a reuşit să răstoarne vechiul regim şi să introducă o economie planificată şi condusă centralizat. Este domeniul economiei relativităţii II.

$M_7 = Eco$ 100 la sută (*Mo + anti-Nu*) + R_7

Acesta este modelul limită al revoluţiei, dezechilibrului şi incertitudinii totale, care presupune o autoritate politică cu puteri absolute. Este domeniul economiei monopolului de stat pur şi perfect sau al incertitudinii pure.

O problemă pertinentă care poate fi ridicată este cum evaluăm sau măsurăm gradul de stabilitate sau instabilitate dintr-un sistem dat? Răspunsul este că trebuie să calculăm dimensiunea relativă pe care o are în cadrul său moneda-*Numéraire*, întrucît *Numéraire*-ul. constituie axa (constanta) sau parametrul natural a unui sistem cu deplină stabilitate endogenă; ca în M_1 şi M_2. Pe acelaşi plan cu *Numéraire*-ul se află forţa de echilibru a concurenţei pure.

Aceeaşi Tabelă de orientare poate fi utilizată în teoria economică şi financiară pentru a determina modelul în care un concept sau o teorie dată sunt adevărate şi valabile. De exemplu, Legea echilibrului general a lui Walras este adevărată şi valabilă numai în modelul M_1 şi modelul M_2 cu precizarea că persistă un mic reziduu de dezechilibru, care însă nu ridică nici o problemă cît de cît serioasă. Acelaşi lucru se poate spune despre legea cererii şi a ofertei, Legea debuşeelor a lui Say şi multe alte legi clasice. Conceptul de „echilibru cu şomaj”, elaborat de Keynes, este adevărat şi valabil numai în modelul M_4, de echilibru instabil, care poate fi folosit pentru a caracteriza, capitalismul modern într-un moment cînd nu există nici faza de „boom”, cu expansiunea ce-i este caracteristică lui, şi nici depresiune profundă şi persistentă, ca în anii ’30. Observaţia lui Keynes că „echilibrul cu şomaj” poate fi întîlnit în realitate în timpurile moderne este absolut corectă, dar el nu dispunea de instrumentele metodologice necesare spre a repera, a identifica modelul M_4. El credea însă şi susţinea în mod eronat că fenomene ca „şomajul involuntar” sau subutilizarea involuntară a resurselor disponibile (umane şi naturale) ar reprezenta o caracteristică a modelului clasic M_2 (9). Conceptul şi teoria plusvalorii a lui Marx sunt adevărate şi valabile, dar numai de la modelele M_3, M_4 şi pînă la M_7 indiferent de sistemul social sau politic. Într-adevăr, observaţia lui Marx despre existenţa unui fenomen de

plusvaloare în lumea reală din vremea sa şi chiar de mai înainte era corectă, însă formularea ei lasă de dorit sub raportul preciziei ştiinţifice. Tocmai de aceea, în opinia mea, ea nu s-a bucurat de o acceptare deplină în lumea ştiinţei. Această deficienţă poate fi însă corectată, iar adevărul şi valabilitatea teoriei plusvalorii poate fi demonstrată (10).

Acelaşi lucru poate fi spus despre observaţia magistrală a lui Wicksell referitoare la discrepanţa sau decalajul dintre rata naturală (reală) şi cea oficială (nominală) a dobînzii în capitalismul modern. Din păcate, nici Wicksell nu poseda instrumentele metodologice necesare pentru a putea demonstra cu exactitate în care anume fel de sistem sau model discrepanţa respectivă constituie realmente o problemă serioasă. Cu ajutorul Tabelei de orientare se poate însă demonstra că *procesul wicksellian*, termenul folosit în literatura de specialitate pentru a defini discrepanţa sus-menţionată, pune o problemă serioasă numai în modelele M_3, M_4, M_5 pînă la M_7. Decalajul dintre salariile exprimate în bani şi salariile reale, sau dintre investiţii exprimate în bani şi investiţiile reale de capital, care joacă un rol atît de important în teoria keynesiană este şi el adevărat şi valabil în acelaşi cîmp bine determinat aflat dincolo de modelul clasic. În sfîrşit, teoria lui Pigou (11) despre rezervele în numerar reale şi rezervele nominale are aceeaşi valabilitate restrînsă.

3. Unele reguli de analiză deduse din Tabela de orientare

Din aceeaşi Tabela de orientare putem deduce o serie de reguli fundamentale de gîndire în orice dezbatere pe probleme economice şi financiare.

Regula numărul 1: Înţelepciunea acumulată din

experienţă şi gîndire

Din punct de vedere analitic, ca şi din punct de vedere practic, o examinare mai aprofundată a Tabelei arată în mod explicit că, în realitate, există o singură soluţie cu adevărat durabilă, efectivă şi eficientă la orice problemă semnificativă de dezechilibru din lumea de azi şi de mîine, şi anume să se întreprindă reformele structurale necesare şi să se aducă sistemul sau regimul respectiv (în Vest, Est, Nord sau Sud) cît mai aproape posibil de modelul M_1 în care gîndirea şi practica de echilibru şi cea în termeni de dezechilibru converg spre realizarea ţelurilor finale arătate mai jos.

Această regulă a înţelepciunii acumulată este asociată cu cea ce poate fi numită „Piramida înţelepciunii umane”, în care ţelurile finale sunt explicit reprezentate de o entitate logică şi empirică (vezi figura 2 de la pagina 91).

Regula numărul 2: Necesitatea ştiinţifică

Din punct de vedere strict analitic, studiul modelelor şi teoriilor de dezechilibru, ca cele moştenite de la Marx nr. 1 revoluţionarul, de la Keynes, Sraffa, Joan Robinson şi alţii menţionaţi mai înainte este nu numai instructiv, dar şi absolut necesar pentru explicarea şi înţelegerea discrepanţelor de tot felul din orice sistem gravat de dificultăţi economice şi sociale. De precizat însă este regula că nu trebuie să se încerce rezolvarea finală a problemelor respective numai cu ajutorul aceloraşi teorii bazate pe dezechilibru, întrucît în acest caz, aceasta ar însemna ignorarea sau încălcarea Regulei numărul 1. Teoria dezechilibrului este utilă pentru explicarea, iar teoria echilibrului — pentru rezolvarea finală a problemelor.

Regula numărul 3: Legea contradicţiilor şi discrepanţelor care se reproduc în cadrul sistemului de dezechilibru

O nouă lege economică nescrisă ne previne că: dacă sistemul dat este în stare de dezechilibru, iar de-a lungul unei perioade de timp se aplică numai politici cu caracter de dezechilibru (măsuri gen efect-contraefect) (12), există riscul ca, pe termen scurt, să fim induşi în eroare de anumite ameliorări, în timp ce, pe termen lung, se va înregistra, în mod sigur o sporire a dificultăţilor, datorită contradicţiilor şi discrepanţelor cumulative din lumea reală.

Acţiunea acestei legi poate fi uşor sesizată dacă ne străduim să identificăm efectele pe termen lung ale politicilor de genul aplicate în Vest, ca şi în Est în perioada dintre 1930 şi 1992.

Regula numărul 4: Căutarea adevărului în ştiinţă

În cadrul cercetărilor ştiinţifice avem posibilitatea să căutăm două genuri de adevăr (bazat pe echilibru şi bazat pe dezechilibru) pe care trebuie să le urmărim în mod separat, spre a evita confuziile şi controversele sterile şi ireductibile, controverse de tip antinomic, în care nu se poate ajunge la o soluţie.

Două alte întrebări s-ar mai putea pune, spre a completa regula numărul 2, referitoare la necesitatea ştiinţifică:

1) de ce trebuie să studiem modul de gîndire în termeni de echilibru?

2) de ce trebuie să studiem modul de gîndire în termeni de dezechilibru?

Să luăm prima întrebare. Care este scopul studiului gîndirii în termenii unui model de echilibru general stabil, de genul celui formulat de Walras, chiar dacă nu într-o formă completă (13, 14) şi care îşi are originea în gîndirea lui Quesnay şi Smith? Răspunsul este simplu, clar şi consecvent. Utilizarea unui model avînd o asemenea structură ideală, perfectă, cu alte cuvinte, coerent în proporţie de 100 la sută, este cea mai bună cale de pregătire pentru studierea aprofundată a

problemelor economice, sociale şi politice, întrucît acesta este singurul model în care soluţia oricărei probleme este simplă, clară şi finită. Avem aici o parte a răspunsului.

Nu trebuie uitat însă (aşa cum au făcut gînditorii clasici), că un model de ordine perfectă de acest fel poate fi departe de condiţiile existente într-o ţară dată sau în lume, în special în lumea de astăzi, plină de contradicţii, divergenţe şi dezordine.

Dacă trăim într-o lume plină de contradicţii, ceea ce este evident, se poate pune întrebarea de ce trebuie să irosim un timp preţios pentru studiul prin prisma condiţiilor de echilibru cînd ar fi mai practic (regula pragmatismului) să investim tot timpul şi energia noastră în studiul prin prisma condiţiilor de dezechilibru. Astfel, economistul maghiar Janos Kornai a scris cartea *Antiechilibrul* (15) — în spiritul timpului nostru, iar economişti celebrii şi fundaţii cu reputaţie din SUA l-au ajutat s-o publice. Care este adevărul adevărat în această problemă controversată?

Ignorarea modelului clasic este ceva lipsit de sens dacă nu de-a dreptul absurd. Procedînd astfel, se renunţă la un instrument de cunoaştere de o importanţă vitală pentru salvarea noastră în acest timp al tentaţiilor, iar consecinţa inevitabilă este grevarea inutilă cu o povară incredibil de grea a nivelului de trai al celor mulţi. Nu numai că am încălca, dar de fapt am ignora Regula Numărul 1 referitoare la înţelepciunea acumulată şi ne-am pune în situaţia să vieţuim într-un sistem condamnat la dezechilibru şi îndreptîndu-se încet, dar sigur, spre infernul condiţiilor de dezechilibru total şi anarhie deplină. Iată ceea ce este în joc şi ceea ce constituie cea de-a doua parte a răspunsului la întrebarea de ce trebuie să nu abandonăm niciodată sau să nu ignorăm gîndirea în termenii modelului clasic de perfecţiune.

Mai explicit, ordinea de mărime a dezechilibrului sau dezordinii ce domnesc într-un sistem dat nu poate fi evaluată corect şi nici nu există o cale mai bună spre a-i

preveni din timp pe cei de la putere şi pe toţi cei implicaţi decît de a te folosi cu pricepere şi consecvenţă de modelul de echilibru general stabil sau de ordine perfectă. În aceeaşi ordine de idei, fără cunoaşterea condiţiilor de echilibru perfect nu vom fi niciodată în stare să examinăm şi să formulăm cu precizie ce înseamnă relativitate, incertitudine sau dezordine. Cu alte cuvinte, fără un Newton şi alţi gînditori clasici (Copernic, Galileo Galilei, Kepler), Einstein n-ar fi fost în stare să formuleze conceptul şi teoria relativităţii. Fără un Adam Smith, Quesnay, Walras, Pareto sau Marshall, John Maynard, Keynes n-ar fi fost niciodată în stare să intuiască şi să formuleze complexa sa teorie asupra discrepanţelor şi contradicţiilor din economia capitalistă modernă. Acestea sunt învăţămintele istoriei în ceea ce priveşte dezvoltarea ştiinţei moderne şi ele nu pot fi schimbate, atîta timp cît respectăm adevărul ştiinţific.

În ce priveşte cea de-a doua întrebare, anume de ce trebuie să studiem modul de gîndire în termeni de dez-echilibru, răspunsul este la fel de simplu, clar şi consecvent. Tabela de orientare arată că, în afară de cele două modele relevante din perimetrul echilibrului general stabil (M_1 şi M_2), mai pot exista două vaste oceane de dezechilibre (unele minore în partea superioară a tabelei şi altele majore, în partea inferioară) separate printr-o zonă de echilibru instabil (M_4).

O explorare sistematică a celor două oceane de dezechilibru reprezintă o arie imensă de cunoaştere potenţială, din care pînă acum nu s-a materializat decît o fracţiune prin lucrările lui Malthus, ale socialiştilor francezi, ale şcolii istorice germane, ale lui Marx, Keynes şi adepţilor lor. Vom vedea mai departe că Guitton are dreptate atunci cînd se plînge că generaţia sa a fost educată numai în spiritul echilibrului perfect şi că instrumentele însuşite din studierea unui asemenea model nu pot fi utilizate cu succes pentru a înţelege aspectele complexe ale unor condiţii posibile de

dezechilibru. Într-adevăr, cu instrumentele analitice rezultate din studierea unui model de echilibru perfect nu putem explica nimic substanţial în legătură cu natura modelelor de dezechilibru, nu putem spune nimic altceva decît că este vorba despre o problemă diferită, ceea ce este departe de a fi suficient. Aceasta a fost, de fapt, principala carenţă sau deficienţă a şcolii clasice atît în ştiinţele naturii, cît şi în ştiinţele sociale, neglijarea studierii aprofundate a diferitelor sisteme în dezechilibru.

Dintr-o investigare riguroasă a sistemelor în dezechilibru, putem afla nu numai cît de complexe sunt (în teorie şi în practică) problemele de dezechilibru, dar şi ce nu trebuie făcut, respectiv necesitatea de a nu repeta greşelile trecutului, aşa cum facem astăzi. Pe de altă parte, nu trebuie să judecăm prea sever pe economiştii clasici şi nici chiar pe economiştii moderni, pentru că n-au văzut toate aspectele complexe pe care le comportă studiul fenomenelor de dezechilibru; diferenţa între un dezechilibru minor şi unul major sau distanţa lungă ce separă o poziţie de echilibru stabil faţă de una de echilibru instabil. De fapt, nici Marx, nici Keynes n-au reuşit să vadă mai mult decît o imagine neclară, confuză a dezechilibrului, primul o imagine total neagră, iar celălalt — una în tonuri, cenuşii. La drept vorbind, cum ar fi putut cineva să identifice toate implicaţiile unei infinităţi de sisteme în dezechilibru posibile, fără ajutorul Tabelei de orientare care, numai din necesităţi de studiu, reduce toate sistemele la şapte modele de bază diferite.

În studierea problemelor care se pun în diferitele sisteme în dezechilibru posibile mai avem un lung şi greu traseu de parcurs. Conceptele de relativitate şi incertitudine, de o importanţă vitală în orice teorie economică a dezechilibrului au fost utilizate de Keynes, dar numai în termeni generali. Deşi în deceniile din urmă s-a putut apela la economia matematică, ducem încă lipsa unei teorii a relativităţii sau incertitudinii în

problemele economice şi financiare, teorie din care ar trebui să avem, probabil, cel puţin trei ramuri sau versiuni. În această privinţă, Tabela de orientare oferă o viziune nouă şi deschide noi perspective în vastul cîmp de studiu al dezechilibrului. O asemenea tabelă este absolut necesară pentru a restabili şi consolida studiul echilibrului general stabil în teorie şi practică. Fără acesta, grandioasa civilizaţie şi cultură modernă se află în marea primejdie de a fi distruse ca urmare a efectelor negative generate de înţelegerea greşită a naturii reale a problemelor urgente care confruntă lumea contemporană pretutindeni.

4. Quinta methodica şi legea concordanţei logice în dezbaterile ştiinţifice

Dispute numeroase, cu argumente şi contraargumente inutile şi adesea lipsite de fundament, ar putea fi evitate dacă sau atunci cînd următoarele cinci categorii de probleme (atotcuprinzătoare în sensul kantian) ar fi acceptate şi tratate în mod separat, deşi sunt concepute ca fiind organic legate între ele:

1) Chestiuni în legătură cu ce s-a întîmplat, sau o descriere a realităţilor economice şi financiare ale trecutului şi prezentului, adică *istoria economică şi financiară*;

2) Chestiuni în legătură cu întrebarea de ce, sau explicarea fenomenelor economice şi financiare avute în vedere, sau *teoria economică şi financiară*;

3) Chestiuni legate de întrebarea cum ar trebui să stea lucrurile, sau concepţia despre ţelurile, sarcinile şi obiectivele finale, adică *etica economică şi financiară*;

4) Chestiuni legate de întrebarea cum să se transpună în practică anumite obiective, ţeluri şi sarcini, adică *politica economică şi financiară*;

5) Chestiuni privind întrebarea cine este autorul sau

şcoala de gîndire de care este legată un anumit concept, o anumită teorie şi explicarea lor, adică *istoria gîndirii sau doctrinelor economice şi financiare*.

Aceasta este, în esenţă, ceea ce s-ar putea numi *Quinta methodica*. Dacă aceste cinci categorii de probleme ar fi investigate separat, iar respectivele cunoştinţe (istorice, teoretice, etice, practice şi de doctrină) dobîndite n-ar fi amestecate între ele sau opuse unele altora, multe dispute într-o anumită măsură insolubile din trecut sau din prezent ar fi putut fi încheiate demult sau n-ar mai fi avut loc. Exemplele sunt numeroase, ca *Methodenstreit* din şcoala istorică germană sau conflictul peren dintre abordările economice aşa-numite pozitive şi normative sau dintre teoria pură şi instrumentalism, instituţionalism sau pragmatism.

Din *Quinta methodica* putem formula o *lege* a concordanţei logice în controversele ştiinţifice, după care, în orice problemă supusă dezbaterii, contraargumentul trebuie să fie întotdeauna de aceeaşi natură.

Dacă un concept sau o teorie devin discutabile, ceea ce li se opune trebuie să fie de aceeaşi natură. Dacă, de exemplu, se încearcă să se combată teze teoretice utilizîndu-se cunoştinţe istorice, cum s-a făcut în timpul aşa-numitei *Methodenstreit* germane, se creează o antinomie, care niciodată nu poate fi rezolvată pînă la capăt. Într-un asemenea caz, legea concordanţei logice în disputele ştiinţifice este încălcată şi orice încercare de a continua discutarea problemei în chestiune devine sterilă, inutilă.

5. Teorema imposibilităţilor

Din Tabela de orientare se poate dezvolta Teorema imposibilităţilor după cum urmează:

1. Este imposibil prin definiţie să se dezvolte o singură teorie generală capabilă să explice toate combinaţiile sau sistemele posibile, aşa cum a încercat Einstein să facă atunci cînd a elaborat Teoria timpului unificat şi Keynes în economie cu încercarea sa de a crea o teorie generală a folosirii resurselor de muncă, a dobînzii şi banilor.

Raţionament: Orice teorie generală, elaborată spre a include toate modelele posibile din partea superioară a tabelei, va fi negată logic de corespondentul ei din partea inferioară (de fapt orice model — M_1, M_2 etc. — are o teorie generală). Nu există nici o posibilitate de a evita această antinomie. În cartea sa *Out of My Later Years* (16), Einstein a subliniat în mod explicit că o asemenea teorie universală era, după toate probabilităţile, imposibilă. Sir John R, Hicks în faimosul său articol publicat, în 1937, în *Econometrica* ajungea la concluzia că teoria generală a lui Keynes reprezintă de fapt „economica depresiunii" sau „economica crizei", o apreciere care era pe de-a întregul exactă, dar care totuşi a fost ignorată de contemporanii săi, inclusiv de Keynes însuşi (17).

2. Este imposibil să dezvolţi în teorie şi să realizezi în practică o economie liberă, justă şi stabilă cu un optim de bunăstare individuală şi socială, dacă mai întîi nu se introduce în sistem monedă-*Numéraire* în proporţie de 100 la sută şi dacă nu sunt întreprinse reformele necesare pentru a realiza un cadru instituţional şi juridic în concordanţă cu parametrul natural al *Numéraire*-ului şi cu forţa concurenţei pure. Aceasta explică de ce capitalismul modern, inclusiv „welfare state", statul bunăstării[16], a eşuat în practică.

---

[16] Termenul de *welfare state* (statul bunăstării) a fost creat în 1941 de arhiepiscopul Temple-pentru a sublinia diferente dintre Anglia aflată, în război şi *warfare state* (statul provocator de război) al Germaniei. El a intrat rapid în uz în legătură cu planul Beveridge (1942) care preconiza responsabilitatea statului pentru bunăstarea

3. Este imposibil să se înscăuneze şi să se menţină o dictatură politică, socială şi economică (de stînga, dreapta sau centru) atîta timp cît sistemul în chestiune păstrează o monedă-*Numéraire* în proporţie de 100 la sută şi un sistem financiar fără monetizare a datoriei sau creditului (anti-*Numéraire*).

Această introducere pregătitoare conţinînd cîteva lămuriri esenţiale a fost necesară ca bază informativă pentru înţelegerea lungului dialog ce va urma cu profesorul Guitton. El nu va fi, în sine, decît un dialog

---

individului „din leagăn şi pînă la mormînt”. Culmea ironiei este că, în practică, rolul de pionier l-a jucat Germania, care a introdus atît sistemul modern de asigurări sociale, în anii ’80 ai secolului trecut, cît şi termenul de stat al bunăstării *(Wohlfahrstaat)* în anii ’20 ai secolului nostru.

Welfare state defineşte intervenţia statală în scopuri de protecţie socială într-o economie de piaţă, capitalistă vizind: a) să asigure indivizilor şi familiilor lor un venit minim, indiferent de valoarea de piaţă a proprietăţii lor; b) să reducă marja de insecuritate, ajutînd pe indivizi şi familiile să facă faţă la anumite, „accidente” sociale (cazuri de boală, vîrstă înaintată, şomaj); c) să garanteze că toţi indivizii, indiferent de clasă sau statut, pot să beneficieze de cele mai bune servicii sociale (Briggs, A., *The welfare state în historical perspective*, „Archives europèenes de sociologie”, 2 (2), 221-259).

Desigur, obiectivele de mai sus nu sunt unanim acceptate, dar există consens că statul răspunde de bunăstarea individului în virtutea drepturilor (sociale) ale omului.

Evantaiul serviciilor sociale în definiţia QIM cuprinde toate drepturile băneşti acordate indivizilor (asigurări sociale, asistenţă socială şi drepturi cu caracter general), precum şi serviciile medicale publice. De regulă această listă cuprinde şi învăţămîntul, alte prestaţii sociale în folosul indivizilor şi construcţia de locuinţe sociale. Dincolo de acest „nucleu dur”, obiectivele de asistenţă şi protecţie socială sunt discutabile.

Calculat prin ponderea cheltuielilor sociale în PNB, welfare state s-a dezvoltat considerabil. În secolul XX şi, în pofida unor încercări de a inversa tendinţa, cheltuielile respective reprezentau peste o treime din PIB (în 1981) în Olanda, Danemarca, Suedia şi R. F. Germania. Dispersia Statelor este însă destul de mare. Către baza scării se află SUA şi Japonia, iar către vîrf Suedia şi R. F. Germania.

În franceză, cel mai adesea, termenul este tradus prin Etat-providence, mai rar Etat social.

deschis între un gînditor în termeni de echilibru general stabil şi un gînditor în termeni de dezechilibru, două moduri de gîndire în care versiunea clasică şi cea modernă a economiei se întîlnesc şi-şi joacă rolul nu ca abordări care se exclud reciproc, ci mai degrabă ca parteneri complementari, interesaţi în căutarea adevărului neprihănit.

Imperfecţiunile unei economii moderne sau ale ştiinţei economice moderne? Un dialog deschis cu Henri Guitton

1. Perfecţiune creatoare sau imperfecţiune creatoare?

În unele locuri Henri Guitton se referă în mod specific la ceea ce este cunoscut ca teorie pură (în sensul walrasian), în timp ce în alte locuri apare ca un critic înverşunat al teoriei pure, avansînd alte puncte de vedere, cum sunt filozofia economică, sociologia economică, economia culturii, economie instituţională şi, nu în ultimul rînd, economia socială. Aceasta n-ar trebui să ne mire, întrucît el este recunoscut de mult ca un om cu o formaţie intelectuală renascentistă, îmbrăţişînd domenii multiple, respectiv de economist matematic, sociolog, istoric social şi politic, filozof, fiind cum spunea un comentator, „o sursă inepuizabilă de inspiraţie... un spirit deschis spre universul cunoaşterii umane potenţiale" (18). În contactul cu o asemenea personalitate poţi avea tot felul de surprize. Traducerea din textul francez este liberă, iar nu *mot à mot*.

În introducerea la cartea sa, există un pasaj în care el ajunge foarte aproape de cercetarea simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibru, şi anume atunci cînd arată că „ideile echilibrului şi dezechilibrului constituie fondul dezbaterii *(le fond du débat)*. În continuare, el adaugă: „Ideea de echilibru nu va fi prea mult timp absentă. Echilibrul într-un flux circular pare să fie mai bogat decît echilibrul de pe piaţă, tocmai din cauza noţiunii timpului care se scurge în mod ireversibil, precum şi a faptului că noi forme de ordine se ivesc din aparenta dezordine a istoriei. Aceasta poate conferi gîndirii o formă (de echilibru) mai apropiată de realitate"

(19).

Aici Guitton încearcă să aducă teoria (analiza) cît mai aproape de realitate, dar lucrurile sunt prezentate ca şi cînd istoria economică s-ar afla în poziţie de comandă, dacă ne putem exprima astfel. Teoria economică pură, în forma ei walrasiană, apare ca o Cenuşăreasă, analogie, care, fără îndoială nu i-ar fi fost pe plac lui Walras. Vom putea vedea mai departe că acest mic incident poate fi depăşit dacă este restabilit adevăratul model walrasian, iar critica lui Guitton este legată de o interpretare eronată a lui Walras, preluată şi continuată de aşa-numita revoluţie nominalistă, realizată de economia matematică în anii ’50.

Piaţa însăşi poate fi privită ca un flux circular; de fapt, aşa cum se va arăta mai departe, ca un dublu flux circular, dacă introducem elementul timp (analiza dinamică) într-un sistem walrasian de echilibru general cu 100 la sută monedă-*Numéraire*. Dar indiferent de modul cum privim problemele — în termeni de piaţă sau de flux circular — rămînem confruntaţi, atît în teorie, cît şi în realitate cu condiţii de echilibru sau dezechilibru. Pe Guitton nu-l interesează să meargă pe analiză comparativă, el fiind atras mai mult spre analiza puterii economice în economia modernă (în istorie, în realitate) şi a moştenirii noastre în domeniul cunoaşterii economice (teorie pură, aşa cum a fost ea plămădită de Şcoala clasică, în special de Walras). El juxtapune întotdeauna „perfecţiunea” şi „imperfecţiunea”, atît în sensul empiric, cît şi în cel conceptual, pentru a sfîrşi în cartea sa cu un elogiu al „imperfecţiunii creatoare”. Scrie Guitton: „Oamenii din generaţia mea şi-au petrecut o bună parte din viaţa lor fie învăţînd de la alţii, fie învăţînd pe alţii cum să înţeleagă perfecţiunea economică sau cedînd tentaţiei de a construi o teorie a perfecţiunii economice. Frumoasă contribuţie, nu-i vorbă! Spiritul gîndeşte şi cere perfecţiune. Dar realitatea nu este sensibilă la acest apel. Şi cu timpul îmbătrînim, iar după

ce studenţii noştri părăsesc universitatea şi intră în viaţa activă, ajungem împreună la concluzia că ceea ce am învăţat sau gîndit nu corespunde realităţii. Aceasta ne face să ne întrebăm din ce cauză: a teoriei sau a realităţii? întrucît între ele există o diferenţă, care are dreptate şi care nu are dreptate. Ce atitudine trebuie să avem faţă de acest decalaj? Să încercăm să-l eliminăm, desigur.

Există însă două căi pentru a elimina acest decalaj. Una este să acţionezi asupra realităţii, care nu are altă vină decît că nu este în acord cu modelul ales. Un om cum este Colson ar spune că în general teoria are dreptate. Cea de-a doua cale este de a corecta teoria astfel ca ea să poată fi adaptată mai uşor la realitate.

Suntem aici în prezenţa a două atitudini opuse; a două maniere de a concepe metoda ştiinţifică; poate chiar a două filozofii. Fără îndoială că nu există un singur răspuns bun, absolut, categoric. Un grăunte de adevăr există în fiecare dintre cele două metode de a elimina diferenţa sus-numită. Totuşi ţinînd seama de locul în care ne aflăm în procesul evoluţiei, se înţelege că, din respect pentru realitate, prefer să modific teoria şi să fac din imperfecţiune noul centru de interes” (20).

Ce putem spune după lectura acestui lung citat? Mai întîi, cred că, fără cea mai mică umbră de îndoială, adevărul este că în anii 1930 (dar nu şi în perioada de după 1970) noi am învăţat sau ni se preda doar o singură teorie — cea a economiei clasice, care nu era suficientă sau adecvată spre a ne permite să înţelegem pe deplin condiţiile de dezechilibru prevalent pe atunci. Decalajul dintre „teorie” şi „realitate” apar în acest caz ca indiscutabil. Este însă aceasta suficient pentru a-ţi pune întrebarea „care are dreptate şi care nu are dreptate”: teoria clasică sau realitatea? Decalajul în chestiune este nu de natură etică, ci mai degrabă de natură tehnică şi provine din faptul că nu se înţelege clar adevăratul raport dintre teorie şi realitate. Kant ne-a prevenit încă

din 1793 că dacă o teorie este inadecvată în practică (în cadrul unor realităţi ca cele din anii 1930) de vină este nu teoria în cauză, ci mai curînd faptul că omul n-a învăţat destulă teorie din experienţă (21). În plus, regula concordanţei logice, dedusă din *Quinta Methodica* nu permite să negi o teorie a perfecţiunii economice utilizînd instrumente istorice deduse dintr-un model de imperfecţiune, care reprezintă realitatea istorică a unei perioade date caracterizate prin dezechilibru.

Desigur că Guitton are dreptate cînd vorbeşte de un conflict între teorie şi realitate, dar cu precizarea că acest conflict a existat numai în perioada în care teoria clasică a perfecţiunii s-a bucurat de un fel de monopol în lumea ideilor. Din Tabela de orientare rezultă că pentru acest conflict potenţial există un amplu teren de manifestare dincolo de modelul clasic M_2, de-a lungul celor două vaste oceane de dezechilibru.

Perioada monopolului teoriei clasice a luat însă sfîrşit în anii 1930, cînd economica keynesiană, bazată pe dezechilibru, a devenit predominantă. Tabela de orientare ne arată că, din experienţă şi din analiză, ar trebui să ne însuşim cel puţin şapte teorii diferite spre a fi în stare să explicăm toate combinaţiile posibile într-o stare de echilibru şi cea de dezechilibru, inclusiv realităţile din anii ’30. Atunci şi numai atunci am putea da un răspuns satisfăcător la problema inadecvării teoriei la realitate a conflictului dintre ele. Din păcate, suntem încă departe de a fi dezvoltat teoria atît de mult cît ne recomanda Kant. Astfel tema ridicată de Guitton referitor la modul de a rezolva problema decalajului sau conflictului dintre teorie şi realitate rămîne o problemă deschisă spre dezbatere în viitor.

Citind observaţiile lui Guitton, gîndul ne duce la ecoul unei alte voci, cea a lui Keynes, care încă de la începutul capitolului I din *Teoria generală* a scris: „Scopul acestui titlu *(Teoria generală)* este de a opune caracterul argumentelor şi concluziilor mele celor ale teoriei clasice

asupra problemelor tratate, teorie în spiritul căreia am fost crescut şi care domină gîndirea economică practică şi teoretică a cercurilor guvernante şi academice ale generaţiei actuale, aşa cum a dominat-o în ultimii 100 de ani" (22).

Cu instrumente analitice diferite, Guitton încearcă şi el să dezvolte o teorie economică mai apropiată de condiţiile de dezechilibru sau imperfecţiune şi deci, şi ea în contrast cu teoria clasică a echilibrului sau perfecţiunii. El crede că dacă acceptăm să modificăm teoria (în acest caz doctrina clasică, a perfecţiunii) introducînd teze mai apropiate de realitate, problema va putea fi rezolvată. După spusele lui „din respect pentru realitate, prefer să modific teoria şi să fac din imperfecţiune noul centru de interes. Dar Keynes n-a adoptat şi el aceeaşi poziţie în anii '30? Poate cineva să conteste acest lucru? Chiar dacă Guitton are propriile sale instrumente de analiză, diferite de cele utilizate de Keynes, aici persistă o neclaritate, ceea ce impune noi cercetări.

Decalajul dintre teorie şi realitate a existat pe timpul gînditorilor clasici (chiar dacă ei nu l-au văzut), în perioada anilor '30 şi nu mai puţin în anii '80, desigur, în circumstanţe istorice diferite. În această privinţă să lăsăm istoria să-şi spună ultimul cuvînt. După al doilea război mondial, ceea ce se preda invariabil, aproape pretutindeni în lume, nu mai era teoria clasică a perfecţiunii, ci noile teorii economice ale imperfecţiunii şi dezechilibrului, prezentate sub egida lui Keynes în Occident şi a lui Marx în ţările estice. Cu alte cuvinte, teoria clasică fusese deja înlocuită; cu toate acestea în anii '70 şi '80 pretutindeni pe glob, problema care se punea era aceea a decalajului dintre teoria dominantă a dezechilibrului şi aplicaţia ei în practică. Desigur liderii politici şi experţii economici de pretutindeni doresc şi se străduie din răsputeri să realizeze ocuparea deplină a resurselor, stabilitatea şi justiţia socială, dar citîndu-l pe Guitton „realitatea răspunde în mod diferit la acest apel".

Ce întorsătură negativă a mai survenit acum? Suntem victima unui concurs de împrejurări amintind de dramele antichităţii greceşti, sau suntem noi înşine de vină pentru că am ignorat anumite relaţii analitice pe care ar fi trebuit să le fi învăţat pînă acum din istorie şi din analiză aşa cum ne sfătuia Kant cu multă vreme în urmă? Am motive puternice să inclin spre opinia că n-am tras şi nu tragem din istorie învăţămintele care ar fi trebuit să fie trase. Aceasta este, după părerea mea, adevărata problemă asociată cu cea ridicată de Guitton. Este problema raportului dintre „teorie" şi „practică", dintre ştiinţa pură şi ştiinţa aplicată în domeniul economic.

Potrivit noului program de cercetare bazat pe abordarea simultană a problemelor prin prisma echilibrului vs. dezechilibru, trebuie să lucrăm în ambele direcţii în acelaşi timp. Astfel problema reală, cum o văd eu, prezintă două aspecte distincte:

1) *Explicarea realităţilor date*, în care îşi au originea problemele de dezechilibru sau imperfecţiune, adică o sarcină analitică ce se pretează la aplicarea economiei dezechilibrului, aşa cum este ea prezentată în lucrările lui Keynes, Marx, Joan Robinson, E.H. Chamberlin, Ragnar Frisch, Jan Tinbergen, von Neuman, Hicks, Kaldor, Guitton şi mulţi alţi economişti contemporani proeminenţi;

2) Corectarea acestor realităţi, caracterizate prin contradicţii, discrepanţe şi inechităţi sociale, adică o sarcină practică (ştiinţă aplicată), care trebuie să fie bazată pe o riguroasă aplicare a principiilor din Teoria echilibrului general stabil. E vorba de o formă îmbunătăţită a moştenirii clasice conţinute în lucrările lui Quesnay, Adam Smith, iar mai tîrziu — în cele ale lui Walras, Menger, Jevons, Marshall, Wicksell şi Pareto, spre a nu menţiona decît pe cîţiva dintre marii gînditori clasici. De ce trebuie procedat în acest fel? Răspunsul este că, din raţiuni evidente, o soluţie operaţională atît pe termen scurt, cît şi pe termen lung reclamă mijloace

şi proceduri (reforme şi politici) de echilibru, capabile să asigure restabilirea sănătăţii organismului economic şi menţinerea unui regim în ordine, fără a crea şi perpetua noi probleme.

Guitton vede şi el problema sub două aspecte, dar care sunt cu totul diferite şi independente — unul negativ şi altul pozitiv.

1. „A acţiona asupra realităţii", gîndeşte el, este greşit pentru că „realitatea n-are altă vină decît că nu este în concordanţă cu modelul ales".

2. A aduce necesarele corective teoriei (citeşte teoria clasică) „astfel încît ea să se poată adapta mai uşor la realitate".

Deşi nu spune acest lucru în mod explicit, linia gîndirii sale implică acceptarea şi prelungirea *sine die* a status quo-ului, adică a condiţiilor existente de dezechilibru. Am mari rezerve în legătură cu posibilitatea de a rezolva efectiv şi eficient pe această cale problemele care ne confruntă în zilele noastre pe toate fronturile. Potrivit Tabelei de orientare, dacă modificăm teoria clasică a perfecţiunii, valabilă pentru modelul M_1 (Walras) şi M_2 (toţi ceilalţi clasici), aşa cum recomandă Guitton, ne deplasăm în mod automat în cîmpul teoriilor noi, ale dezechilibrului, valabile pentru modelele M_3, M_4, M_5, M_6 şi M_7. Dacă lăsăm de o parte teoria perfecţiunii atunci, în oricare alt model de imperfecţiune, vom fi nevoiţi să aplicăm teoriile moderne ale dezechilibrului atît pentru explicare (sarcina analitică) cît şi pentru corectarea situaţiei şi eliminarea contradicţiilor discrepanţelor şi dificultăţilor (sarcina practică). Aceasta înseamnă a rămîne la discreţia unei politici monetare, fiscale şi a veniturilor mai mult sau mai puţin arbitrare, fie în forme de compromis ca în Occident, fie sub imperiul unui plan cuprinzător ca în fostele ţări comuniste. Este exact ceea ce s-a făcut începînd din anii '50. Dovada eşecului acestei abordări şi politici bazate pe dezechilibru nu mai poate rămîne mult timp ascunsă. Rezultatul final este că

o nouă poziţie, necunoscută de dezechilibru, este iarăşi substituită unei situaţii anterioare de dezechilibru.

Slăbiciunea gînditorilor clasici a fost că ei au lucrat numai cu factorul *„P”* (realitatea potenţială de echilibru stabil) neglijînd factorul *„A”*. Gînditorii moderni comit aceeaşi greşeală metodologică, dar în sens invers adică lucrînd numai cu factorul *„A”* (realitatea actuală de dezechilibru) neglijînd factorul *„P”*. O soluţie practică justă la o problemă dată (S) cere conlucrarea la *„A”* şi *„P”*. Aceasta explică deficienţele din teoria keynesiană şi din cea marxistă în secolul nostru; nu e vorba de faptul că n-ar exista nimic adevărat în cele două teorii, ci mai curînd de faptul că ele au fost aplicate fără discernămînt dincolo de perimetrul lor firesc de valabilitate, dincolo de tema analitică a explicării condiţiile şi fenomenelor de dezechilibru.

Disputa nu se încheie însă aici. Este adevărat că s-a mers pe două drumuri diferite, dar acum aceste drumuri se apropie şi se vor uni unul cu altul. Acest lucru nu este chiar aşa de surprinzător întrucît în ambele cazuri amîndoi am fost preocupaţi de acelaşi obiectiv final, respectiv făurirea unei societăţi şi economii mai bune, mai libere, juste şi stabile. Profesorul Guitton a fost nemulţumit de tipul *laissez-faire* al economiei clasice bazate pe echilibru, inclusiv de revoluţia nominalistă matematică din ştiinţa economică a anilor ’50 (lipsită de aplicaţii practice) şi a căutat o alternativă, pe care el a numit-o „imperfecţiunea creatoare”. Dat fiind că şi eu eram nemulţumit de tipul de dezechilibru al teoriei economice moderne aşa cum a fost moştenit de la Keynes şi Marx nr. 1, revoluţionarul, am căutat o alternativă, care, în lexicul guittonian, ar putea fi numită „perfecţiune creatoare”.

După mai multă reflecţie şi după o analiză mai aprofundată, am constatat că ceea ce el numeşte „imperfecţiune creatoare”, iar eu „perfecţiune creatoare” reprezintă de fapt modelul M_2, din Tabela de orientare,

adică o economie şi societate liberă, justă şi stabilă. Dar să continuăm dialogul spre a afla mai mult despre cele două drumuri.

2. Imperativul unificării metodologiei clasice (bazate pe echilibru) cu cea modernă (bazată pe dezechilibru)

Deşi nu într-o formă pe deplin elaborată, cercetarea simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibru este tot atît de veche ca şi ştiinţa economică. Ea a fost utilizată de prima şcoală economică franceză, în cursul secolului al 18-lea, cînd Franţa se afla în avangarda progresului civilizaţiei şi culturii moderne. Într-adevăr, atunci cînd Francois Quesnay (23) şi discipolii săi aplicau teoria distincţiei între *le droit naturel* (dreptul natural) şi *le droit positif* (dreptul pozitiv), ei nu făceau altceva decît să aplice cercetarea, simultană prin prisma echilibrului (dreptul natural) şi a dezechilibrului (dreptul pozitiv).

Ceva mai tîrziu, în 1776 cînd în cartea sa *Avuţia naţiunilor* (24), Adam Smith făcea distincţie între preţurile naturale (reale) şi cele nominale (de piaţă), el aplica aceeaşi cercetare simultană bazată pe echilibru (preţuri naturale) vs. dezechilibru (preţuri nominale). Din păcate, el n-a explorat mai în profunzime consecinţele unei asemenea metode de cercetări.

Cînd în 1867, Karl Marx a ridicat problema (25) discrepanţei dintre „banii care sunt numai bani” şi „banii care devin capital” şi dintre „circulaţia de mărfuri simplă” şi ordinea inversă a circulaţiei, a continuat şi a extins şi el aceeaşi veche metodologie clasică, făcînd clar distincţia între conceptul de echilibru şi cel de dezechilibru al banilor şi schimburilor, respectiv pieţelor. Interesul lui Marx şi contribuţia lui principală se situau, însă în domeniul dezvoltării unei metodologii moderne (de dezechilibru).

Cîţiva ani mai tîrziu, în 1874, Leon Walras (26) avea să formuleze legea echilibrului general, compusă din două elemente de bază — o variantă de echilibru a banilor şi o forţă de echilibru pe piaţă, respectiv concurenţa pură — făcînd astfel o distincţie netă între economia echilibrului pe care (el o numea „economie pură”) şi economia dezechilibrului. Walras a studiat prima dintre aceste două forme de economie şi a lăsat altora sarcina de a cerceta pe cea de-a doua. El a pus însă o tuşă finală la metodologia clasică a studiului problemelor de echilibru.

În 1896 Knut Wicksell (27) a venit cu teoria decalajului între rata naturală (reală) şi cea nominală (oficială) a dobînzii, o observaţie magistrală pentru înţelegerea naturii mixte, contradictorii a capitalismului modern. El a continuat, de asemenea, vechea metodologie clasică, punînd accent pe cercetarea bazată pe echilibru.

În sfîrşit, în 1936 Lord Keynes (28) a formulat în mod tranşant, cu fermitate o nouă problemă în ştiinţa economică, aceea a distincţiei dintre „echilibrul cu ocupare deplină a resurselor de muncă şi echilibrul cu şomaj”. Cînd însă, cu atîta abilitate el a analizat consecinţele discrepanţei între salariul real (natural) şi cel bănesc (nominal), el s-a situat pe platforma, vechii metodologii clasice, bazate pe abordarea simultană a echilibrului vs. dezechilibru. Keynes însă, ca şi Marx nu era interesat în explorarea mai aprofundată a moştenirii clasice, întrucît el era un critic al acesteia. Atenţia şi interesul său se concentrau asupra studierii fenomenelor de dezechilibru cu instrumente nemarxiste de analiză. În ce-l priveşte, Keynes a avut un succes enorm reuşind să deplaseze preocupările economiştilor de la metodologia clasică bazată pe echilibru la cea modernă, bazată pe dezechilibru.

Mă simt dator să aduc un omagiu lui Walter Eucken care, în cursul său de economie, monedă şi credit, de la Universitatea din Freiburg i. Br., Germania, prezenta întotdeauna problemele economice majore sub un dublu

aspect: „economia liberă, de piaţă” *(freie Verkehrwirtschaft)* şi „economia condusă centralizat” *(zentralgeleitete Wirtschaft)*.

La universitatea din Freiburg, unde am avut privilegiul să lucrez cu Eucken, am fost frapat de faptul că el realiza, *sur le vif*, cum spun francezii, o analiză în care erau juxtapuse condiţiile de echilibru şi cele de dezechilibru.

Curînd, am realizat că abordarea sa era oarecum incompletă. Frămîntat de această idee, am încercat să o completez. Drept rezultat, am ajuns la această cercetare simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibru ducînd de-a dreptul la Tabela de orientare, căreia la început nu i-am dat nici un nume, dar pe care am aplicat-o în cartea mea, scrisă în germană, *Geldtypen und Geldordnungen (Tipuri de monedă şi de ordini monetare)* (29). Gîndirea în concepte de *„Ordnungen”* era proprie şcolii din Freiburg, dar nimeni nu dispunea de instrumente analitice necesare spre a merge dincolo de cele două principale *„Ordnungen”*, imaginate şi utilizate de Eucken. Tabela de orientare avea să furnizeze aceste instrumente.

Din nefericire, Eucken a murit curînd după aceea, în primăvara lui 1950, în timpul unei vizite în Anglia, unde fusese invitat să ţină o serie de prelegeri la „London School of Economics”. În aceste tragice circumstanţe, prefaţa pe care Eucken mi-o promisese la cartea mea, a rămas nescrisă, în ultimul moment, acest angajament a fost preluat de un foarte cunoscut economist şi sociolog german, profesorul Oswald von Nell Breuning, din Frankfurt am Mein, căruia îi sunt veşnic recunoscător.

Nu voi putea uita niciodată cursurile lui Eucken şi personalitatea lui extraordinară, pe omul cald atît de disponibil oricînd să sprijine activitatea ştiinţifică a discipolului său din România care avea deja un doctorat în ţara sa. Eucken mă invita în casa lui, unde aveam împreună lungi convorbiri despre profunzimea crizei

politice din vremea aceea, ca şi din ştiinţa economică. În aceste împrejurări, am reuşit să întrevăd o nouă rază de lumină în ştiinţa economică. Aşa am ajuns să extind vechea metodologie clasică (bazată pe echilibru), în care am fost educat şi să o leg de metodologia modernă, mai recentă (bazată pe dezechilibru), ceea ce şi-a găsit încarnarea în Tabela de orientare.

Mi-a făcut plăcere faptul că profesorul Guitton împărtăşeşte acest profund interes pentru metodologie. În primul capitol din cartea sa, intitulat *Perfecţiunea „ismelor”*, el încearcă cu deplin temei să separe problemele legate de procesul cunoaşterii de cunoaştere (epistemologice) de problemele privind aspectul empiric al puterii economice, adică de observarea realităţii unei economii naţionale. În prima parte a cărţii sale, atenţia lui se îndreaptă mai ales spre tema perfecţiunii şi imperfecţiunii puterii economice.

Personal, nu pot să subscriu la concluzia că un „ism”, indiferent de formă, este întotdeauna perfect. O asemenea afirmaţie nu poate şi nici nu trebuie acceptată ca atare; şi totuşi Guitton are ceva dreptate trăgînd această concluzie. Pentru el, un „ism” (liberalism, capitalism, socialism etc.) este ceva pur abstract, un concept ideologic, ceva ce „nu poate cunoaşte un eşec”. Acest ceva nu poate nici măcar să dispară pentru că nici nu apare în realitate. Dar chiar şi cu o asemenea precizare, afirmaţia în cauză rămîne discutabilă. Citate ca „Socialismul, aşa cum îl înţelegem noi, nu există nicăieri” (Jean Ellenstein), sau „Astăzi nu există nici o ţară socialistă în lume, nici în Vest şi nici în Est” (Ygal Allon), sau „Capitalismul încă nu există. Dar el proiectează în viitor ceva ce apare dacă nu ca perfecţiune, atunci măcar ca un regim de mai puţină imperfecţiune” (Henri Lepage) (30) nu sunt suficiente pentru a fundamenta o asemenea concluzie discutabilă. Vom reveni asupra acestei probleme.

Observaţia lui Guitton că trebuie să facem distincţie

între termenul de „sistem” şi cel de „regim” este pertinentă, dar, din nou, se pot ridica probleme în legătură cu modelul în care înţelege să facă această distincţie[17]. De exemplu, un sistem este definit ca un „ansamblu de elemente legate între ele şi care formează astfel un tot coerent”, care, „se apropie mai mult de conceptul de perfecţiune” (31).

Această definiţie pare să-şi găsească foarte bine locul în domeniul teoriei pure, adică în modelul walrasian M_1 care este coerent în proporţie de 100 la sută.

În ceea ce priveşte termenul de „regim” el spune: „întrucît perfecţiunea se degradează în procesul realizării sale (in practică) vom desemna regimul ca încarnare reală a unui sistem, deci ca tranziţia de la domeniul logicului la cel al istoricului, de la puritate la impuritate” (32).

Nu avem obiecţii faţă de utilizarea expresiei de „regim” cu o conotaţie empirică, practică în istoria economică sau în problemele de politică, dar serioase îndoieli provoacă interpretarea că „perfecţiunea se degradează în procesul realizării” în practică. Vom relua această temă atunci cînd se va discuta problema transformării precapitalismului în capitalism.

Sub aspect metodologic este interesantă de menţionat şi calea inversă pe care Guitton o utilizează pentru a-şi elabora fundamentele conceptuale (elementele

[17] Conceptul de *regim*, folosit de economiştii francezi, apare ca un releu între conceptul de sisteme şi tipuri ideale, utilizate de economiştii germani, şi realitate. Sistemele concrete, denumite „regimuri economice" sunt mult mai puţin coerente şi specifice decît sistemele pure şi abstracte. Între altele regimurile îşi datoresc incoerenţa faptului, că, de regulă, conţin vestigii *(survivances)* ale regimurilor anterioare sau prefigurări *(prodromes)* ale regimurilor viitoare, care pot stimula sau frîna evoluţia economică reală. Profesorul A. Rugină foloseşte şi el noţiunea de regim de pildă, în formularea „ipotezei universale a dualităţii”. De asemenea, el este implicit prezent în conceptele ruginiene de sisteme sau modele mixte.

constitutive) pentru analiza fenomenelor economice legate de subiectul său predilect — puterea economică, fenomen care reprezintă într-adevăr o caracteristică a economiei moderne. El pune trei întrebări fundamentale: cine? de ce? şi cum? şi în răspunsul său cu două posibilităţi antitetice, el identifică două tipuri opuse, bipolare de organizare, susceptibile să explice realitatea economică; unul este bazat pe principiul multiplicităţii şi altul — pe principiul unicităţii. După propriile sale cuvinte „cînd există multiplicitate, distribuţia rezultatelor are loc printr-un schimb liber între agenţi responsabili pe ceea ce numim piaţă", iar „cînd unicitatea este cea care prevalează nu mai există schimb liber piaţa fiind înlocuită printr-un plan care stabileşte dinainte ce i se cuvine fiecăruia" (33). Nu este nici o dificultate să realizezi că primul caz se identifică cu modelul sau sistemul de liberă întreprindere, iar cel de-al doilea cu o economie planificată şi condusă centralizat de stat.

Am ajuns astfel la punctul în care ne lăsase Eucken în prelegerile sale, în care, la orice problemă, el căuta separat soluţia atît în condiţii de liberă întreprindere, cît şi în condiţiile economiei planificate şi conduse centralizat. Spre deosebire de Eucken, profesorul Guitton merge mai departe şi ridică o problemă fundamentală întrebîndu-se ce există între cele două modele extreme. Din păcate, el nu are la dispoziţie suficiente instrumente analitice spre a rezolva această problemă pînă la capăt, şi anume, să identifice clar un număr mare de combinaţii posibile. Pot să-i înţeleg sentimentul de frustrare pe care l-a încercat ocupîndu-se de această chestiune, întrucît şi eu am trecut printr-o experienţă similară înainte să elaborez Tabela de orientare. Guitton are însă de partea sa *le génie français*, forţa raţionalismului aşa cum a fost moştenit de la Descartes, deşi lui nu i-ar place să se considere sau să fie considerat drept un cartezian.

Aşa cum am menţionat, Guitton are în vedere două răspunsuri analitice la cele trei întrebări fundamentale —

cine, de ce şi cum. Unul este abstract logic şi pur, iar celălalt concret, istoric şi impur. Sprijinindu-se pe această caracterizare el abandonează cele două modele — de liberă întreprindere şi de economie condusă centralizat — lăsîndu-le în domeniul ideologiei, şi rezumîndu-se deci la un fel de exerciţiu spiritual lipsit de aplicaţii practice.

Explicaţia dată de Guitton în legătură cu primul fel de răspunsuri, poate ridica unele probleme cînd spune: „Răspunsuri de un fel abstract, pur şi logic pe care spiritul le poate concepe el însuşi, fără legătură cu experienţa" (34). Desigur, această teză este consecventă cu poziţia sa de a trata teoria pură separat de aplicaţie, dar este aceasta o interpretare justă, constructivă? Nu pot să nu subliniez că o astfel de interpretare este contrară opiniei lui Walras — părintele teoriei pure în economie — după cum este contrară vederilor lui Einstein cuprinse în *motto*-ul utilizat la începutul acestui studiu, din care rezultă că teoria nu trebuie să fie separată de experienţă.

Să ne întoarcem însă la chestiunea fundamentală pe care am ridicat-o mai înainte, şi anume de a identifica ce se află între cele două modele extreme deasupra lor sau dincolo de ele şi să vedem ce păreri are Guitton. Mai întîi, el spune că: „De-a lungul secolelor răspunsurile date de oameni au fost de tip concret, istoric şi impur, dar, în timp ce spiritul uman caută să simplifice, istoria complică. Termenul de sistem ţine de această tendinţă de simplificare, în timp ce termenul de regim pare mai apropiat de realitate" (35). Apoi, două pagini mai departe, el adaugă: „Mi-am permis să scriu că nu pot exista mai mult de două sisteme perfecte. Dacă ele sunt amalgamate, sistemele nu mai pot fi definite ca perfect coerente. În acest caz de la raţionalitate s-ar reveni la imperfecţiune" (36). Punctul culminant al demonstraţiei este următorul: „Răspunsurile simplificate ale logicianului trebuie acum să lase locul răspunsurilor

complexe ale istoricului. Răspunsurile istoriei sunt răspunsuri impure. Astfel un sistem liberal n-a existat niciodată în forma sa pură, după cum nici un sistem socialist n-a existat în forma sa pură. Ceea ce s-a realizat au fost regimuri mixte, în care principii opuse au fost într-o măsură sau alta asociate" (37).

Ce înseamnă toate acestea? Să ne asumăm pentru un moment rolul de avocat al diavolului. Este oare adevărat că spiritul tinde întotdeauna să simplifice, în timp ce istoria (practica) — să complice? Dacă acţiunile noastre sunt dictate întotdeauna de spirit, nu trebuie să distingem între spiritul binelui (echilibru) şi spiritul răului (dezechilibru)? Nu este de asemenea adevărat că, în general viaţa reală încearcă să simplifice lucrurile în timp ce un spirit mai puţin organizat, care are puţin sau nimic de spus, va manifesta tendinţa de a complica lucrurile sau de a le face să pară mai complicate decît sunt în realitate? Putem noi oare demonstra în mod ştiinţific, că cele două sisteme extreme (libera întreprindere în condiţii de concurenţă pură şi economia condusă centralizat în condiţii de monopol pur) sunt realmente „perfecte", în acelaşi sens, dacă facem uz de „Piramida înţelepciunii umane"? Este, într-adevăr, necesar să se abandoneze raţionalitatea dacă sau atunci cînd concepem sau analizăm un sistem mixt (amalgamat) în care, desigur, caracterul de imperfecţiune va apărea? Dacă procedăm în mod sistematic la elaborarea unei teorii capabile să explice un sistem economic mixt cu un anumit grad de imperfecţiune aceasta nu mai este raţională?

Repet, este oare bine să abandonăm cu totul teoria şi să ne bizuim pe „răspunsurile complexe ale istoricului", deşi suntem conştienţi că „răspunsurile istoriei sunt impure"? Este oare bine să se abandoneze teoria economică în favoarea istoriei economice, aşa cum recomanda cu un secol în urmă şcoala istorică germană? Dacă un sistem liberal „n-a existat niciodată în forma lui

pură”, înseamnă oare aceasta că nici în viitor nu vom putea construi un sistem de acest fel, care să fie cît se poate de aproape de forma lui pură? O călătorie pe lună nu era decît un vis acum 50 de ani, un simplu vis de care se extaziau doar poeţii. Acest vis a devenit o realitate datorită tehnologiei moderne, bazată pe aspectele aplicative ale fizicii, chimiei, astronomiei. De ce o ştiinţă economică reîntinerită n-ar putea ca, împreună cu alte discipline sociale să înfăptuiască un vis similar, vizînd realizarea aici pe pămînt a unei economii şi societăţi libere, juste şi stabile, cu un guvern dotat numai cu puterile strict necesare?

Toate aceste întrebări pot fi privite ca jenante sau ca reprezentînd o critică negativistă dacă nu le însoţim de o motivare raţională sau cel puţin de o explicaţie, dacă nu de un răspuns complet. În ceea ce mă priveşte, eu cred că o explicaţie poate fi adusă şi că se poate demonstra că deşi Guitton merge pe un drum diferit (al dezechilibrului) şi utilizează propriile sale instrumente de analiză, el ajunge pînă la urmă la un punct, dincolo de care nu mai poate înainta. Acest punct a fost deja atins atunci în momentul sus amintit cînd s-a identificat (cu repere sigure) vastul cîmp eterogen al vieţii reale, al imperfecţiunii, al sistemelor sau regimurilor hibride, mixte. În acest moment critic, putem însă trece de la conceptul său de perfecţiune şi imperfecţiune la conceptul nostru de echilibru vs. dezechilibru care, în principiu, reprezintă, de fapt, acelaşi lucru. Mergînd de aici mai departe şi folosind Ipoteza universală a dualităţii putem să construim cu uşurinţă Tabela de orientare, în care, ceea ce Guitton denumeşte „realitate” se întinde pe o distanţă mare pe care din loc în loc sunt bornele indicînd clar M_2, M_3, M_4, M_5, M_6, între care putem interpune oricîte combinaţii sau repere dorim sau avem nevoie.

Dacă dispunem de noile instrumente metodologice, chestiunile ridicate mai înainte nu mai apar ca

supărătoare pentru nimeni, întrucît ele pot fi studiate fără să se înfrunte dificultăţi insurmontabile. Problema cea mai importantă rămîne probabil aceea dacă este într-adevăr necesar ca teoria să fie abandonată în favoarea răspunsurilor impure ale istoricului. Tabela de orientare răspunde limpede la această întrebare, subliniind că nu dispunem de suficientă teorie şi că tocmai de aceea suntem confruntaţi cu paradoxul guittonian al conflictului între teorie şi realitate, între perfecţiune şi imperfecţiune. De îndată ce vom fi elaborat cele minimum şapte teorii fundamentale de la M_1 la M_7, paradoxul guittonian va fi rezolvat.

Spre a lămuri şi mai bine lucrurile, aş aduce unele elemente suplimentare. Pe cînd participam la Primul Congres al Asociaţiei Internaţionale a Economiştilor, care s-a ţinut la Roma în 1956, m-am decis în urma unei mici dispute cu Sir Denis Robertson să revăd metodele mele anterioare de cercetare şi să utilizez întărindu-l, conceptul Tabelei de orientare. În acest scop, a trebuit să transform conceptele pereche de ordine şi dezordine (utilizate de Eucken la Şcoala din Freiburg) de ordine naturală şi ordine artificială (38), de perfecţiune şi imperfecţiune (utilizată acum de Guitton) în conceptul privind elementele, forţele, instituţiile, comportamentele şi valorile de echilibru şi cele de dezechilibru. De atunci, n-a mai fost nevoie să mai schimb ceva, ci doar să explorez noi şi noi consecinţe şi aceasta, nu numai în economie şi alte ştiinţe sociale, dar şi în ştiinţele naturii.

Rezultatul final a fost că cercetarea simultană prin prisma echilibrului şi dezechilibrului s-a dovedit a fi o bază solidă pentru unificarea metodologică a tuturor ştiinţelor

Convingerea mea este că, în felul acesta, uşa a fost deschisă pentru ca metodologia clasică (a echilibrului) şi cea modernă (a dezechilibrului) să poată fi unificate fără contradicţii şi discordanţe fără ca ele să-şi piardă identitatea, ci, dimpotrivă, consolidîndu-se printr-o

asociere sub acelaşi acoperiş, fiecare continuînd să aibă cîmpul său propriu şi limitat de aplicare. Imperativul unificării lor se resimţea de mult timp. Graţie noului program de cercetare, ele sunt pe cale de a fi unificate.

3. „Efectul Serendip” şi problema puterii economice

Guitton, ca orice intelectual francez, este foarte preocupat de problema puterii economice, care într-o economie modernă este asociată cu puterea politică, ambele legate, la rîndul lor, de problema drepturilor naturale ale omului. El este îngrijorat de faptul că în sistemul capitalist puterea economică impietează asupra puterii politice legitime şi într-o anumită măsură se substituie acestei puteri chemate să ţină sub control privilegiile dobîndite în domeniul economic şi financiar.

Problema puterii politice se întrepătrunde într-o măsură cu cea a puterii economice, ca urmare a unui fenomen straniu, numit „efectul Serendip”. Ca sursă de inspiraţie, Guitton a utilizat cartea *Le mal français (Răul franţuzesc)* de Alain Peyrefitte, fost prim ministru în timpul cînd generalul de Gaulle era preşedinte al Franţei. Ce este „efectul Serendip”? Guitton îl descrie ca pe un fapt foarte curios care se întîmplă cînd realizezi ceva la care nu te-ai aşteptat. Astfel, în cele din urmă, te trezeşti în faţă cu ceva ce n-ai căutat şi nici n-ai dorit. Expresia face aluzie la o poveste de Horace Walpole, în care este vorba de o insulă imaginară numită Serendip, un alt nume pentru Ceylon.

În limba franceză se face o distincţie între cuvîntul *pouvoir* (care înseamnă putere, adică dorinţă de dominaţie) şi *puissance* (rezultatul obţinut prin exerciţiul puterii). Distincţia este relevantă pentru a înţelege că ceea ce rămîne în istorie este *puissance* şi nu *pouvoir* şi că aceasta din urmă fără cea dinţii are foarte puţină sau

nici o semnificaţie practică. În cartea lui, Alain Peyrefitte face o confidenţă referitoare la de Gaulle, care într-o zi i-a spus: „Puterea este neputinţă!”. Distincţia făcută mai sus explică ce avea în vedere de Gaulle. Guitton, la rîndul lui se întreabă: „Nu este acesta un paradox?”, după care scrie: „Mărturisesc că am observat acest fenomen din propriile mele experienţe.” Şi el face o referire concretă la unele mostre de ţesuturi care au rezultat dintr-un experiment de laborator, considerat altminteri ca un eşec. Dar noile ţesuturi s-au dovedit a fi o descoperire, un nou punct de plecare în domeniul cercetării.

Ca toţi intelectualii francezi, înzestraţi de natură şi prin formaţie cu un simţ analitic deosebit, Guitton nu se opreşte aici, ci continuă: „Vercingetorix (şeful gal) a fost înfrînt de Caesar. Sfîntul Ludovic a murit într-o cruciadă soldată cu un eşec. Ioana d’Arc a fost abandonată de regele pe care l-a ajutat să-şi recîştige tronul. Napoleon a fost deportat de britanicii pe care a vrut să-i pedepsească cu foametea” (40). După acest *tour de force* în istorie, el conchide că „Toate regimurile noastre politice au reuşit să realizeze exact contrariul a ceea ce au urmărit. Revoluţia duce la dictatură, iar excesele acesteia din urmă permit revenirea regalităţii, şi aşa mai departe” (40).

Mare admirator al lui de Gaulle, Alain Peyrefitte, este nevoit să declare deschis că cea de-a cincea Republică n-a putut să evite efectul Serendip. „În dorinţa de a restaura autoritatea statului”, scrie Peyrefitte, „cea de-a cincea Republică a dat amploare fenomenului birocraţiei, ceea ce a dus la subminarea statului dinăuntrul său” (41). Vom mai reveni asupra acestui interesant subiect al cauzelor pentru care experimentul întreprins de de Gaulle şi materializat în cea de-a cincea Republică a reprezentat într-o anumită măsură, un eşec.

În paragraful următor Guitton face o descriere foarte pertinentă a aspectelor de suprafaţă ale problemei

puterii economice:

„Existenţa dublului aspect al puterii politice (*pouvoir* et *puissance*) nu poate fi pusă la îndoială. Dar putem oare transpune asupra vieţii economice un raţionament de asemenea natură? La drept vorbind nu există nici o prevedere constituţională care să definească şi să distribuie puterea economică. În realitate, cei care deţin puterea economică *(pouvoir)* deţin şi capacitatea *(puissance)* de a o utiliza. Eu nu pot să disociez una de alta. Fără îndoială că această problemă se pune diferit în funcţie de natura regimului respectiv. Într-un regim de tip liberal, puterea economică aparţine celor care au iniţiativa şi responsabilitatea conducerii întreprinderilor. Într-un regim de tip socialist, ea aparţine grupului care acţionează în calitate de conducere politică; puterea economică este identică în acest caz cu puterea politică” (43).

După acest tablou clar, Guitton revine la aforismul lui de Gaulle şi repetă întrebarea: „Este oare adevărat că şi în domeniul economic acţionează efectul Serendip, şefii de stat obţinînd altceva decît au dorit?” (42). Apoi el se referă la un alt fost prim ministru francez (de profesie economist), Raymond Barre, pe care autorul acestei cărţi a încercat în zadar să-l convingă că vechile metode de analiză şi de gîndire nu mai dau rezultatele dorite (43). Barre a rămas însă mai departe la terapia keynesiană de gen *ex-post* pentru a combate flagelul inflaţiei, ceea ce a dus, desigur, la un alt fiasco. Comentariul lui Guitton este următorul: „Primul ministru are putere, dar pentru ca aceasta să fie convertită într-o *puissance* efectivă, mai trebuie şi ca realitatea săi se conformeze”. Or, realitatea nu s-a conformat! Efectul Serendip a fost din nou în acţiune.

Ce s-ar mai putea spune de efectul Serendip şi de semnificaţia lui? Nu încape îndoială că acest efect a fost şi este o realitate a timpurilor moderne şi în special a zilelor noastre. El se manifestă nu numai în domeniul

politic, ci şi în cel economic. Ne vom ocupa aici mai mult de aplicarea efectului Serendip la domeniul economiei, lăsînd în sarcina specialiştilor în ştiinţe politice celălalt aspect.

Ceea ce trebuie spus mai întîi este că efectul Serendip nu este deloc un fenomen neobişnuit. Neobişnuit este numai faptul că breasla economiştilor n-a reuşit o perioadă îndelungată să-l sesizeze şi şi-a dat seama de existenţa lui numai cînd noua şcoală critică franceză l-a semnalat ca problemă majoră în ştiinţa economică. Trebuie să fim conştienţi că această problemă (ca orice alte probleme majore) implică trei stadii ale cercetării:

1) o observare clară şi repetată de natură istorică şi descrierea fenomenului respectiv;

2) o explicaţie sintetică, teoretică, adică ştiinţifică a acestuia;

3) asumarea sarcinii practice de a elabora reforme şi măsuri politice de natură să ducă la eradicarea acestui fenomen evident anormal (dezechilibru) şi nociv din punct de vedere social.

Guitton prezintă o listă de eminenţi oameni de ştiinţă economişti francezi care au observat această problemă şi au fost conştienţi de importanţa ei, dar din examinarea mai atentă a materialului prezentat în cartea sa, rezultă că investigarea problemei n-a depăşit prea mult stadiul istoric al observaţiei şi descrierii. În ceea ce mă priveşte, pot spune că de cel puţin trei decenii am observat acest straniu fenomen, chiar dacă nu l-am numit efectul Serendip, ci am utilizat o terminologie diferită.

Noul program de cercetare ne poate ajuta sa rezolvăm problema enunţată în stadiile 2 şi 3. Spaţiul nu ne permite să abordăm aici probleme din stadiul 3, dar ne putem referi la stadiul 2. În acest scop apelăm la teoria cererii şi a ofertei, care arată comportamentul consumatorilor şi producătorilor într-o economie modernă mixtă.

Într-un sistem de echilibru general, aşa cum este

înfăţişat el în modelele M_1 şi M_2, în care cerinţele cardinale ale Piramidei înţelepciunii umane sunt satisfăcute, consumatorii şi producătorii nu se tem de inflaţie sau deflaţie şi, prin urmare, într-o economie de piaţă liberă ei se comportă într-o manieră naturală, în acord cu natura umană. Cu alte cuvinte, la preţuri mai ridicate, ei vor tinde să cumpere mai puţin, iar la preţuri mai scăzute — să cumpere mai mult. În domeniul ofertei, la preţuri înalte producătorii şi oamenii de afaceri vor oferi mai mult, iar la preţuri mai scăzute vor fi înclinaţi să ofere sau să producă mai puţin. Iată ceea ce guvernul poate să anticipeze şi, totodată, ceea ce oamenii vor face în realitate. Drept urmare. Într-un regim de adevărat echilibru, nu există diferenţă sau contradicţie posibilă între ceea ce oamenii sau statul doresc să facă şi rezultatele finale, în acest caz avem de-a face cu curbe normale, marshalliene sau walrasiene ale cererii cu pantă negativă şi curbe ale ofertei cu pantă pozitivă care, la punctele de intersectare, ne indică preţurile de echilibru.

Concluzie

Într-un sistem de echilibru general într-o formă completă, atît în teorie, cît şi în practică, nu există nici o raţiune, nici o posibilitate pentru apariţia unui efect Serendip.

Într-un sistem în stare de dezechilibru şi în special, într-un model caracterizat prin dezechilibru major, ca în M_5 sau M_6 din partea inferioară a Tabelei de orientare, aceeaşi problemă se prezintă într-un mod cu totul diferit. Aici fenomenul inflaţiei sau deflaţiei (în formă deschisă sau ascunsă) este o realitate a vieţii de fiecare zi. În asemenea condiţii (pe piaţa liberă sau cea neagră) la preţuri mai ridicate largi segmente ale masei de consumatori vor fi înclinaţi să cumpere mai mult, întrucît se tem că mai tîrziu pot fi nevoiţi să plătească şi mai mult. În acest caz curba cererii va căpăta o pantă

pozitivă. Potrivit aceluiaşi scenariu, producătorii sau oamenii de afaceri vor tinde să micşoreze oferta pe piaţa sau, pot chiar decide să producă mai puţin, atunci cînd, de pildă statul ar încerca să impună preţuri maximale (reduse artificial). În acest caz, curba ofertei ca căpăta o pantă negativă, orientîndu-se spre stînga orientîndu-se spre stînga, în timp ce curba cererii, cu o pantă pozitivă, se va orienta spre dreapta, aşa cum se arată în *diagrama* care urmează. Pe aceste curbe le-am denumit curbe nemarshalliene, inverse sau pur şi simplu curbe anormale ale cererii şi ofertei. Ele caracterizează şi explică perfect efectul Serendip, care de fapt este o „anomalie” a unei economii moderne mixte, în special în vremurile noastre.

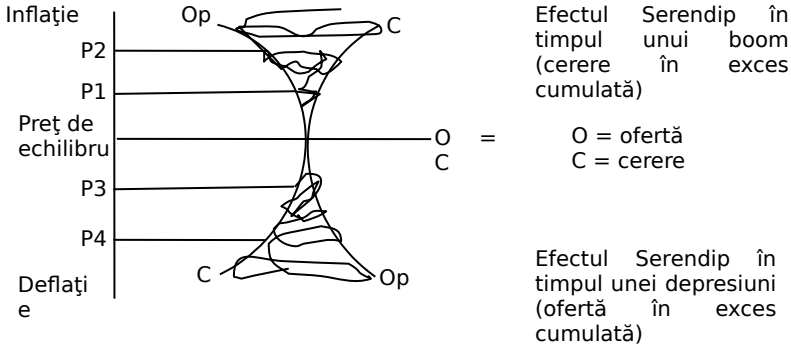

Fig. 7

Toate politicile economice de după anii ’30 promovate sub auspiciile moştenirii keynesiene în Occident şi sub cele ale moştenirii revoluţionare marxiste în ţările estice, fie că a fost vorba de Franţa, Anglia, Statele Unite sau Uniunea Sovietică, s-au sfîrşit cu un eşec, adică cu efectul Serendip. Acelaşi lucru se poate spune despre aşa-numitele *programe de austeritate*, aplicate în diferite ţări în deceniile din urmă, de guverne liberale sau conservatoare, de regimuri capitaliste şi socialiste, care au dus la acelaşi fiasco. Fondul Monetar Internaţional urmează politici similare, care se soldează cu aceleaşi

rezultate negative.

De ce se întîmplă acest lucru? Analitic, deoarece aşa cum s-a arătat mai înainte, dacă o ţară are o situaţie de dezechilibru, această ţară trebuie să aplice nu o soluţie de dezechilibru, ci o soluţie de echilibru. Aceasta este Regula Numărul 1 a înţelepciunii acumulate, care în deceniile din urmă a fost încălcată în repetate rînduri, ceea ce în mod inevitabil a dus la repetate rezultate negative, adică la efectul Serendip. Putem examina şi latura practică a acestei explicaţii. Desigur, pretutindeni autorităţile doresc stabilitatea preţurilor, dar ele încearcă să lupte împotriva inflaţiei sau deflaţiei folosind măsuri nepotrivite, eronate. În acelaşi timp, oamenii fac tot ce pot pentru a-şi proteja interesele, recurgînd la comportamente inverse, indiferent de sistemul social sau politic. Întreaga situaţie arată în mod explicit că politicile economice promovate în aceste cazuri de autorităţi sunt antiumane şi în contradicţii cu dorinţele, aspiraţiile şi înclinaţiile naturale ale majorităţii covîrşitoare a populaţiei.

Explicaţia reală şi completă a efectului Serendip rezidă în dominaţia gîndirii în termeni de dezechilibru şi aplicarea ei fără nici un fel de discernămînt. Cititorul poate să tragă singur concluzii în ce priveşte soluţia la asemenea regretabile stări de lucruri din epoca noastră. Un lucru este însă sigur: există un conflict fundamental între populaţie care, la nivel individual, gîndeşte şi acţionează pretutindeni în termeni de echilibru, şi oamenii politici aflaţi la putere, care, urmînd sfatul unor falşi profeţi (experţi), gîndesc şi acţionează, iau şi aplică decizii în termeni de dezechilibru. Aceasta este o maladie universală a timpurilor noastre şi numai o nouă generaţie, în stare să vadă că „paharul s-a umplut” şi că nu mai e cazul să se repete greşelile trecutului, va putea pune capăt acestei jalnice stări de lucruri.

În ceea ce-i priveşte pe francezi, ei au fost printre primii care s-au ridicat în timpurile moderne spre a face

înţeleasă pretutindeni pe glob ideea că drepturile naturale ale omului şi idealul de justiţie şi echitate socială nu pot fi de-a pururi călcate în picioare. Înţeleg pe deplin sentimentele lor de dezamăgire şi frustrare cărora le-au dat glas de-atîtea ori în istoria mai recentă. Francezii au aspirat, desigur, la idealurile de *Liberté, Egalité et Fraternité* şi au sprijinit Revoluţia de la 1789, dar ei n-au fost de acord cu modul în care revoluţionarii (Robespierre, Marat şi alţii) o dată ajunşi la putere s-au comportat şi au luat decizii. De aceea, în cele din urmă ei şi-au retras suportul.

În acelaşi spirit, la francezi au găsit ecou idealurile generalului de Gaulle de a restaura grandoarea virtuţilor şi instituţiilor Franţei. Cînd însă ei au realizat că o dată ajuns la putere, generalul încearcă să folosească maşina tentaculară a statului modern pentru a stoarce mai multe impozite decît putea să suporte omul de rînd şi că pe deasupra, pregătea şi alte măsuri de austeritate, aceeaşi francezi au căutat să se apere recurgînd la comportamentul invers, iar efectul Serendip a intrat în acţiune din nou. Oamenii erau dezamăgiţi, iar cînd în 1968 o minoritate militantă era pe punctul de a-l răsturna pe de Gaulle de la putere, ei au reacţionat cu nepăsare.

Ca şi Alain Peyrefitte, am şi eu unele impresii personale pe care le pot împărtăşi în legătură cu personalitatea generalului de Gaulle. Spre sfîrşitul lui 1957 am trimis generalului un „Plan de stabilizare economică, financiară şi socială a Franţei”. Mi-a răspuns cu amabilitate printr-o scrisoare semnată de el însuşi şi datată 6 februarie 1958. În această scrisoare aprecia că planul era „îndrăzneţ” şi, totodată, sprijinit pe o solidă argumentaţie. În ansamblu, mi s-a părut foarte interesant, încheia el.

Curînd după aceea, de Gaulle a venit la putere, iar planul în chestiune a fost publicat în „Revue d’Economie Politique”, martie/aprilie 1959 (44), prin amabilitatea

redactorului şef din acea vreme, René Courtin. În decembrie 1959, o importantă reformă financiară a fost făcută în Franţa, în cadrul căreia, între altele, 100 de franci vechi, erodaţi de inflaţie au fost înlocuiţi cu un franc nou. Acest lucru a fost făcut spre a elimina o inflaţie instalată de mai multă vreme. În planul meu şi potrivit estimărilor mele de atunci, pentru a extirpa cum se cuvine şi pînă la capăt inflaţia, ar fi trebuit ca schimbul să se facă după formula 1 franc nou = 10000 franci vechi. Mi-am dat seama imediat că reformele din 1959 erau slabe şi insuficiente şi că, prin urmare erau sortite eşecului.

Ştiind că generalului de Gaulle îi era cunoscut planul meu, am încercat de mai multe ori să-l previn de deficienţele reformelor şi de posibilitatea unui eşec, dar el nu mi-a mai răspuns personal niciodată. Confirmarea cu mulţumiri a primirii scrisorii era semnată întotdeauna de unul dintre colaboratorii săi de la *Présidence de la République*. Această experienţă poate da de gîndit. Nu încape îndoială că generalul a fost o mare, copleşitoare personalitate, dar nu poţi să nu te întrebi: cînd a devenit prim ministru şi apoi preşedinte al Republicii Franceze, generalul de Gaulle mai era persoana care fusese înainte de accesul său la cea mai înaltă magistratură? Se mai pot adăuga şi alte întrebări. Este adevărat că, aşa cum am observat lordul Acton, istoricul britanic, puterea privată sau publică corupe pe liderii politici, cu precizarea că puterea absolută corupe în mod absolut? Nu cumva falşii profeţi (experţi numiţi sau angajaţi) ai epocii noastre sunt direct implicaţi într-un fel de cenzură discretă, dar de fapt brutală, prin faptul că nu lasă să parvină celor de la putere nici un fel de idei opuse sau avertismente cu privire la posibilitatea eşecului anumitor măsuri politice curente? La aceste întrebări nu se poate da un răspuns aici pentru simplul fapt că ele se situează în afara cîmpului ştiinţei. Dacă le pun, o fac pentru generaţia următoare, cu speranţa că ea poate fi mai

atentă la prezervarea adevăratei şi deplinei libertăţi de dezbatere în lumea ideilor, eliminînd orice fel de cenzură privată sau publică.

Poate că ar mai fi necesar un cuvînt, spre a-i caracteriza pe „falşii profeţi” Cine sunt aceştia? Ei sunt, în primul rînd, cei despre care se crede că ar cunoaşte problemele respective şi că ar avea soluţii concrete la ele. Tocmai de aceea li se spun experţi şi sunt numiţi sau angajaţi pentru a fi consilieri ai celor de la putere. În realitate, ei nu au soluţii concrete sau, mai bine zis, au o filozofie economică falsă de unde şi expresia de „falşi profeţi”. În ce constă această filozofie falsă? Ea este, de fapt, ideea că ori de cîte ori există o problemă în societate sau în economie, autoritatea politică este aceea care trebuie să o rezolve prin intervenţia sa directă sau indirectă şi că acest lucru este posibil dacă există voinţă politică şi mijloace financiare şi administrative adecvate. Ambele premise sunt false, aşa cum ştim foarte bine din experienţele trecute din anii ’30 şi pînă în anii ’90. Aşa cum arată experienţa din Occident, ca şi din ţările foste socialiste, guvernul singur nu poate să facă acest lucru, şi prin urmare, întreaga filozofie devine discutabilă; în fapt ea este eronată. Efectul Serendip îşi face apariţia. Autoritatea politică, poate interveni cu succes numai promovînd măsuri politice şi soluţii de echilibru, în condiţii în care şi-a asigurat cooperarea voluntară a populaţiei ceea ce nu costă nimic. Acest lucru este subliniat şi de Guitton atunci cînd scrie că „primul ministru are putere, dar pentru ca această putere să fie convertită într-o forţă efectivă, mai este necesar şi ca realitatea să se conformeze”.

În ceea ce priveşte problema propriu-zisă a puterii economice — privată sau publică — nu încape îndoială că aceasta este complexă şi plină de enigme, dar ea nu este insolubilă dacă aplicăm noul program de cercetare. Detalii mai multe au fost prezentate în alte locuri (45),

astfel că aici ne vom limita la unele chestiuni de esenţă. În primul rînd, trebuie să fie clar că cetăţenii, oamenii de afaceri şi persoanele publice luate individual trebuie să dispună de un anumit grad de libertate şi, prin urmare, să aibă suficientă putere spre a-şi îndeplini activitatea de zi cu zi, indiferent că trăiesc în capitalism, socialism sau orice alt regim. Această putere specifică destul de limitată nu ridică nici o problemă în teorie sau în practică şi nu este de natură să genereze controverse. Ea este ceea ce poate fi numită putere naturală (în sensul că derivă din natura lucrurilor implicate) finită sau determinată. Orice depăşeşte nivelul natural de putere constituie o problemă în orice sistem sau regim social, economic şi politic.

De aceea, pentru a înţelege complexitatea întregii probleme a puterii este necesar ca atît teoretic, cît şi practic să facem distincţie între:

1) Nivelul justificat natural sau de echilibru al puterii care exista într-un sistem de echilibru general; şi

2) Nivelul nejustificat, artificial, monopolist sau simplu spus excesul cu caracter de dezechilibru al puterii care există, de regulă, într-un sistem în stare de dezechilibru.

Tratîndu-se efectul Serendip, s-a explicat de ce şi cum un sistem în dezechilibru reclamă intervenţia statală şi, prin urmare un surplus de putere. Dacă această intervenţie nu este utilizată pentru a introduce condiţii de echilibru general, în acest caz un dezechilibru nou este substituit unui dezechilibru vechi, iar lumea, care are resentimente faţă de noua situaţie, recurge la comportamentul invers. Efectul Serendip devine deci inevitabil. Un dezechilibru mai mare naşte nevoia de tot mai multă putere şi, începînd din acest moment se formează un cerc vicios, la discreţia efectului Serendip. În acest caz, aşa cum observa în mod judicios de Gaulle, „puterea” este asociată cu „neputinţa”, în zilele noastre acest fenomen se manifestă pregnant în cadrul Administraţiei Mitterand din Franţa, precum şi în restul

lumii.

În concluzie, cel mai dificil aspect din problema puterii este faptul că linia de demarcaţie dintre puterea justificată şi cea nejustificată este clară din punct de vedere teoretic, dar nu poate fi stabilită în practică, cu excepţia cazului că se introduc sistematic condiţiile de echilibru general stabil, care fac inutile orice forme de putere nejustificată şi permite înlăturarea lor.

4. Guitton ca şef al unei noi şcoli franceze care critică economismul sau economia contrasensului

Profesorul Henri Guitton este foarte preocupat de impasul în care se află pretutindeni economia în zilele noastre. Într-adevăr este binecunoscut că există o inflaţie generalizată în întreaga lume, ceea ce înseamnă că trăim în condiţiile unui efect Serendip extins la scară globală.

Există două mari probleme la care trebuie dat răspuns. Una din ele constă în a explica în mod conceptual cum a luat fiinţă economia modernă a contrasensului şi cum s-a transformat ea spre a ajunge la situaţia precară de astăzi. A doua problemă, de natură practică, se referă la modalitatea de a pune capăt acestei situaţii. Ne vom ocupa aici numai de prima chestiune.

Guitton şi această nouă şcoală franceză, în întregul ei, au un singur punct de vedere în ceea ce priveşte cauzele pentru care am căzut victimă situaţiei precare de astăzi. Foarte pe scurt, ei cred cu toţii că s-a pornit prost încă din secolul al 18-lea, cînd s-a creat doctrina clasică a armoniei „universale”; am avut perfecţiunea şi acum trebuie să culegem roadele imperfecţiunii; sau cum spune Guitton „perfecţiunea se degradează în procesul realizării ei” în practică. În aceasta constă, în esenţă, conceptul economiei moderne a contrasensului. „Perfecţiunea este imposibil de obţinut”, iar acesta este

păcatul originar pentru care trebuie să plătim un preţ atît de mare astăzi.

„De la sfîrşitul secolului al 18-lea domneşte doctrina armoniei universale. Fiecare individ, spun liberalii, îşi urmăreşte propriul său interes, chiar dacă o face în detrimentul altora. În pofida acestui fapt, totul se petrece ca şi cînd o mînă invizibilă ar dispune dispariţia diverselor antagonisme şi întronarea societăţii perfecte, fără ca cineva să-şi fi propus aceasta ca un scop precis. Fericită contradicţie, să obţii ceva mai prost decît ceea ce se urmărea să se obţină. Dar tocmai aceste contradicţii fericite sunt cele care pun probleme. Iar autorii socialişti sunt cei care au acceptat provocarea.

În lucrarea sa *Contradictions économiques*, Proudhon a subliniat că atunci cînd concurenţa devine generală, ea sfîrşeşte prin a ucide concurenţa, ducînd astfel la contrariul ei, adică la monopol. Marx a fost acela care a lansat ideea existenţei unor paradoxuri ale sistemului capitalist.

Contradicţiile scoase la iveală de istorie îşi schimbă forma, dar nu dispar şi nu vor dispare din lumea noastră. Dacă ele sunt semne ale imperfecţiunii, aceasta poate fi o modalitate de a spune că perfecţiunea este imposibil de atins” (46).

Ce putem spune citind aceste observaţii? Pentru un gînditor în termeni de echilibru, ele par cam stranii. Dar nu încape îndoială că ele au un conţinut de adevăr care se cere analizat în continuare. Întreaga teorie a sistemului perfect ce se autodegradează nu pare să fie corectă. Lucrurile bune nu se degradează decît numai dacă elemente sau forţe rele venind din afară invadează teritoriul celor bune. Cu alte cuvinte, chestiunea trecerii de la un regim precapitalist la un regim capitalist (cu probleme în sensul marxist) nu poate fi explicată prin teoria guittoniană a perfecţiunii ce se autodegradează. Va trebui să mai revenim asupra acestui subiect deosebit de important.

Oricum motivele pentru care doctrina clasică a „armoniei universale” a eşuat rămîne o problemă de elucidat. „Economia contrasensului” este o realitate şi, pînă la un punct, poate fi pusă în legătură cu eşecul doctrinei clasice. Aceasta nu este însă decît o observaţie corectă, ori cum spun francezii *Comparaison n’est pas raison!*, cu alte cuvinte nu am lămurit încă problema respectivă. În rezumat, iată care sunt, după părerea mea, motivele care explică eşecul doctrinei clasice, dar care nu confirmă existenţa unei legi a perfecţiunii ce se autodegradează:

1) Gînditorii clasici nu fac o distincţie clară între „ştiinţă pură” (teorie) şi „ştiinţa aplicată” (politici economice ştiinţifice);

2) Clasicii nu şi-au dezvoltat niciodată complet modelul teoretic al unei economii şi societăţi libere juste şi stabile, în concordanţă cu idealul „armoniei sociale”. Walras a fost singurul care a încercat să construiască un asemenea model introducînd în legea echilibrului general, două cerinţe de bază: concurenţa pură (absenţa monopolului) şi 100 la sută, monedă-*Numéraire*. Dar chiar şi Walras căruia îi era foarte clar conceptul de ştiinţă aplicată a omis să includă ceea ce eu numesc „Factorul R” (în Tabela de orientare), adică un cadru instituţional şi juridic corespunzător în care un asemenea regim de armonie socială să poată funcţiona cum trebuie pentru a asigura în permanenţă preţuri de echilibru, excluzînd plusvaloarea.

3) Întrucît gînditorii clasici n-au dezvoltat niciodată un model teoretic complet al unei economii şi societăţi libere, juste şi stabile şi n-au testat niciodată legile denumite de ei naturale (cerere şi ofertă, legea lui Say etc.), este evident că ei n-au putut să conceapă necesitatea unor reforme imediate pentru a crea un mediu adecvat pentru un asemenea sistem perfect.

Rezultatul final a fost un fiasco inevitabil, o discrepanţă între teoria economică şi istoria economică,

o antinomie între teoria curentă şi practică, într-un cuvînt tot felul de „contradicţii”, pe care socialiştii le-au prezentat ca deficienţe ale sistemului capitalist. Din păcate, socialiştii nu aveau o explicaţie corectă a problemei transformării regimului precapitalist în capitalism şi, de aceea ei au rămas pînă în prezent *buni critici* ai capitalismului, dar nu şi *buni constructori* ai unei mai bune societăţi şi economii.

Guitton are o viziune cam *pesimistă*, în timp ce eu sunt înclinat spre o viziune mai *optimistă*. Sunt conştient; că în lumea de astăzi există contradicţii şi discrepanţe şi că nu este uşor să se atingă perfecţiunea într-o societate de oameni liberi. Dar nu văd nici un motiv pentru care aceste contradicţii şi discrepanţe să nu poată fi reduse la minimum astfel încît ele să nu mai creeze probleme pentru cei ce trăiesc într-o societate civilizată. Este adevărat că se poate ca perfecţiunea să nu fie atinsă niciodată pînă la ultimele limite, adică în proporţie de 100 la sută. Dar dacă punem cu perseverenţă şi sistematic în acţiune toate cunoştinţele şi întreaga noastră energie, perfecţiunea poate fi atinsă în proporţie de 95 sau 98 la sută; contradicţiile scoase la iveală de istorie s-ar reduce astfel la un procent minim de pînă la 5 la sută, sau mai puţin ceea ce ar permite autorităţilor rezolvarea lor cu uşurinţă la un nivel scăzut de impozite. La mai mult nici n-ar trebui să aspirăm, fiindcă ar fi imposibil de realizat şi nu e necesar.

Cum fundamentez eu o asemenea viziune mai curînd optimistă? După opinia mea, legile clasice şi modelul unui sistem ideal, chiar dacă sunt imperfecte în primele stadii, pot fi îmbunătăţite, aşa cum am încercat să demonstrez în alte lucrări. Aceasta este calea spre realizarea vechiului vis al omului şi al omenirii — realizarea unei societăţi şi economii libere juste şi stabile. Ca om de ştiinţă nu doresc ca cineva să sufere pe nedrept din cauza mea ca urmare a aplicării unui asemenea sistem de echilibru general. Tocmai de aceea

am recomandat ca principiile respective să fie testate ia o scară restrînsă şi să se acumuleze un volum mare de probe care să ateste că ele pot opera fără să genereze probleme. Prejudecata în virtutea căreia se spune că nu putem experimenta în cîmpul social şi economic este complet nejustificată. Aceasta este scuza celor care vor să perpetueze *status-quo*-ul în Vest, ca şi în Est. Resursa inepuizabilă a „cunoaşterii umane" (47) n-a fost încă utilizată pe deplin în scopuri *constructive*, ci, dimpotrivă, nu rareori a fost utilizată în scopuri negative. Este relativ uşor să critici, dar dificil să utilizezi imaginaţia şi judecata pentru a găsi căi şi metode pentru a îndrepta şi îmbunătăţii condiţiile (realităţile) sociale nesatisfăcătoare, lucru care trebuie făcut mai întîi analitic (în teorie) şi apoi empiric (în practică). A sosit timpul să punem punct capitolului vechi — al criticii negativiste — şi să ne consacram toate energiile inaugurării unui capitol nou, de activitate creatoare, atît în domeniul teoriei pure, cît şi în cel a ştiinţei aplicative.

O altă chestiune fundamentală pe care o ridică profesorul Guitton şi care, de asemenea, ne intrigă este următoarea:

„Nu ne trădează oare opulenţa la care avem acces în timpurile moderne?"

„Nu avem odihnă în strădania noastră de a cuceri şi perpetua progresul. Nu este greu să alcătuim o listă de realizări care pentru părinţii noştri ar fi părut incredibilă. Minunile vitezei, realizările permise de calculatoarele electronice, călătoria pe lună... toate acestea n-au avut darul să amelioreze condiţia umană şi nici să faciliteze rezolvarea conflictelor sociale" (48).

Sursa de inspiraţie pentru această teză este o carte, *La trahison de l'opulence (Trădarea opulenţei)* de Jean-Pierre Dupuy, un tînăr inginer economist de la École *Politechnique* un fel de Massachusetts Institute of Technology din Franţa, care s-a făcut cunoscut prin analiza şi critica economiei contemporane. Se face

referire şi la *Nemesis medicale, L'expropriation de la santé* (1975) *(Nemesis în medicină, Exproprierea sănătăţii publice)*.

Tema o puteţi bănui. Se presupune că opulenţa aduce fericire. Acum însă, se pare că ea ne-a trădat. În această lucrare, destul de densă, care utilizează un limbaj puţin cam sibilinic, formulele paradoxale captivează pe cititor: medicina creează pacientul; şcoala joacă un joc nepotrivit; creşterea intensităţii traficului duce la imobilizare; comunicarea pare să fie surdă şi mută. În spatele acestor aforisme se ascunde un adevăr, uneori puţin cam brutal. Aş alege două exemple: medicina împotriva sănătăţii publice şi marasmul transporturilor. Întrucît dincolo de un anume punct (prag), creşterea consumului tinde să aibă efecte inverse, sănătatea publică nu se ameliorează. Morbiditatea pare să fie legată de accesibilitatea tot mai mare a asistenţei medicale. Illitch denumea asemenea boli „iatrogenes". Există aici ceva care seamănă cu un proces cumulativ paradoxal. Cu cît eşti mai sănătos cu atît ai mai mare nevoie să apelezi la medic şi cu atît mai mult cresc cheltuielile pentru asistenţa medicală, care, la rîndul lor. sporesc povara asupra bugetului de stat.

Transporturile sunt similare cu asistenţa medicală. Nu e nevoie să fii un mare savant ca să realizezi că sporirea producţiei de automobile face ca circulaţia să fie tot mai dificilă. Dincolo de un anumit punct, traficul supracongestionat va face circulaţia imposibilă şi e clar că ne apropiem tot mai mult de acest punct critic.

În oraş, la orele de vîrf, te poţi deplasa mai rapid cu o bicicletă decît cu un automobil. Ce să mai vorbim despre costul accidentelor rutiere, de pierderea de timp şi de tensiunea nervoasă, provocate de congestia traficului, de suprimarea mersului pe jos... cum să nu fie impresionat cînd priveşti la celălalt taler al balanţei?

Există aici un paradox. Năzuind fără încetare, la o continuă ameliorare a productivităţii, dorind să se aşeze

totul pe umerii economiei, societatea contemporană a obţinut cu totul altceva decît îşi propusese. Este ceea ce Dupuy a numit *l'économie du contre sens* (economia contrasensului) şi, de asemenea, *l'économie de la contre-productivité* (economia contraproductivităţii) (49).

Guitton invocă şi alţi autori care s-au ocupat de paradoxul respectiv. De exemplu, el citează pe Cornelius Castoriades care, în cartea sa *Developpement et rationalité*, scrie „Puterea sporită este *ipso facto* şi neputinţă sporită sau chiar antiputere, adică putere de a crea opusul a ceea ce s-a urmărit sau dorit" (50).

Andre Grjebine în „Le Monde", din 28 octombrie 1977, a scris cele ce urmează: „Cea mai rea dintre contradicţii este aceea care împinge pe om (şi toţi suntem oameni) să caute remedii la nemulţumirea sa, să ia decizii care, fără ca el să-şi dea seama îi sporesc răul de care suferă. Dezorientat de propriul său succes şi în dorinţa de a scăpa de nelinişstea şi nesiguranţa care-l frămîntă, Occidentul va căuta refugiu tocmai în răul care-l înconjoară. Pentru a realiza ocuparea deplină a resurselor de muncă, care apare ca un obiectiv major, el va recomanda un gen de activitate, care este mai mult sau mai puţin lipsit de interes, respectiv să se consume mai mult din bunurile care sunt tot mai puţin utile. Fiinţe umane care să intre în relaţii directe cu natura nu mai există. Maşinile sunt cele care ne conduc. Aceasta înseamnă domnia lucrurilor, care înlocuieşte domnia fiinţelor umane. Valorile de schimb determinate de piaţă şi de producţia celorlalţi dau la o parte valorile de întrebuinţare şi o dată cu ele — producţia însăşi".

Suntem astfel conduşi de un „anonim colectiv", de un *determinism material*, care poate fi cel al pieţei sau cel al planului. Este timpul să încercăm a stabili cum şi cine poate să ne ajute să ne eliberăm de domnia lucrurilor şi maşinilor şi să ne întoarcem la rolul care ne revine ca fiinţe umane.

„Genialul Illitch ne-a ajutat să înţelegem că dincolo de

un anumit punct al excesului este posibil ca fenomenele să-şi schimbe sensul, iar acţiunile umane să ducă la rezultate opuse celor urmărite”.

Dupuy

„Spiritului genial al lui Girard îi datorăm observaţia că dincolo de un anumit punct, toate realităţile umane sunt marcate de o tragică răsturnare care face ca orice adevăr să se transforme în opusul lui” (51).

Guitton

Aceasta este natura economismului sau a economiei contrasensului, care este nu perfecţiune, ci deviaţie de la normal şi care ne ameninţă la fiecare pas în lumea contemporană, atît sub imperiul pieţei libere (capitalism), cît şi sub imperiul unui riguros plan de stat (socialism). Tabloul condiţiei umane apare în culori destul de sumbre.

Înainte de a trece în capitolul următor la o discuţie mai în detaliu a aceleiaşi probleme este cazul să menţionăm încă o dată altă problemă care merită o atenţie specială. Este vorba de o componentă a economiei moderne a contrasensului, şi anume de concentrare monopolistă a puterii în mîinile unui grup restrîns de lideri sindicali. Într-o foarte interesantă cercetare pe care sper că o va continua, Barrie O. Pettman a denumit acest fenomen „problema celei de-a patra puteri” (52). Este adevărat că lupta sindicatelor este motivată de existenţa unui profit anormal, nejustificat (plusvaloare netă) în sistemul economic, dar, pe de altă parte, mijloacele utilizate de aceste organizaţii (oprirea activităţii economice prin greve) nu diminuează, ci mai curînd sporesc forţele de dezechilibru din economie. Cu alte cuvinte, efectul Serendip se instalează din nou.

5. Discrepanţa existentă între cultura modernă şi civilizaţia modernă şi rădăcinile ei

Ce se poate spune citind acuzaţia globală adusă de Guitton economiei moderne din zilele noastre?

Înainte de toate, trebuie să ne fie clar că reprezentanţii noii şcoli franceze privesc problemele în termeni de dezechilibru. În acest sens, după părerea celui care scrie, gîndirea lor este logică, dar nu şi suficientă. Să ascultăm acum şi opinia unui economist, preocupat şi el de aceste probleme, dar care le priveşte atît prin prisma echilibrului, cît şi prin cea a dezechilibrului, modalitate caracteristică noului program de cercetare.

Toate observaţiile critice de mai înainte sunt pertinente şi judicioase, dar cu o precizare adecvată. Acumularea de bogăţie, sau cum spunea Keynes, propensiunea sau înclinaţia spre îmbogăţire ne-a trădat într-un anume sens. Minunile tehnice moderne ne-au cucerit mintea, trupul şi sufletul. Suntem în stare să ajungem pe Lună, dar, în pofida incredibilului progres al ştiinţei şi tehnicii, n-am fost în stare să ameliorăm în aceeaşi măsură şi condiţia umană; după cum reuşim să rezolvăm satisfăcător conflictele sociale! existente. Statul bunăstării *(welfare state)* n-a făcut decît să stîrnească apetitul unui mare număr de nefericiţi. Unii dintre ei nu găsesc locuri de muncă adecvate. Alţii pur şi simplu nu sunt interesaţi să lucreze cum se cuvine şi se mulţumesc cu acel minim pe care-l asigură alocaţiile de şomaj sau alte alocaţii acordate de stat în cadrul asistenţei sociale. Ei nu fac astfel nimic decît să sporească acel segment al societăţii care ar trebui să dea dovadă de abţinere în ceea ce priveşte procreaţia. Economiştii poartă în mare măsură răspunderea de a fi provocat haos în problema socială şi de a fi utilizat statul bunăstării, ca un panaceu pentru a găsi soluţii la toate problemele sărăciei şi suferinţelor umane.

Chiar dacă aceste critici sunt întemeiate, ele nu explică de ce am ajuns într-o asemenea situaţie în care,

într-o anumită măsură, opulenţa şi sărăcia, progresul tehnic şi regresul social merg mînă în mînă. Ridicîndu-se la un nivel mai înalt, mai cuprinzător, problema de bază care se pune este aceea a cauzelor discrepanţei apărute între civilizaţie şi cultură. Prin *civilizaţie* înţelegem progresul tehnic, material, iar prin *cultură* progresul spiritual, intelectual, ştiinţific. De ce civilizaţia modernă a luat-o înaintea culturii? Necazurile de astăzi se datoresc, în principiu, faptului că nu dispunem de suficientă cultură, de o suficientă dezvoltare a ştiinţelor sociale şi economice pentru a înţelege ceea ce s-a întîmplat în timpul primei revoluţii şi lucru şi mai condamnabil, în timpul celei de-a doua revoluţii industriale de după cel de-al doilea război mondial. Aceasta este problema problemelor şi aceasta ne face să privim într-o lumină nouă criticile care vin din partea noii şcoli franceze, şi anume să avem faţă de viitor o atitudine mai optimistă, iar nu pesimistă.

Personal cred că rădăcinile discrepanţei dintre civilizaţia modernă şi cultura modernă (două culturi diferite, cum le-a numit C.P. Snow) rezidă în metoda specială (dăunătoare din punct de vedere social) de finanţare a tehnologiei, folosită în întreaga perioadă cuprinsă între prima şi cea de-a doua revoluţie industrială şi, cu atît mai mult, în zilele noastre. Dintre toţi marii economişti, Schumpeter a fost acela care a descris cel mai bine această metodă dăunătoare din punct de vedere social a formării de capital pe care a numit-o „funcţia capitalistă a monedei” (53) şi care constă în expansiunea excesivă a volumului monedei de credit pentru finanţarea inovaţiilor în economie şi în general în cadrul liberei întreprinderi.

În literatura de specialitate, acest lucru, rar menţionat, este cunoscut sub denumirea de fenomen al „economiilor forţate”, care pot fi obţinute prin utilizarea unor procedee variate. Spunînd lucrurilor pe nume, este vorba de faptul că mase largi de consumatori sunt

expropriate de o anumită parte a venitului lor real, ceea ce în formă agregată devine o sursă suplimentară de acumulare de capital în plus faţă de ceea ce se economiseşte în mod voluntar. În capitalism, economiile forţate sunt extorcate prin tehnicile bancare moderne de monetizare a creditului nominal sau datoriei de către băncile moderne sub forma bancnotelor fără acoperire (practicată acum doar de băncile centrale) sau depozitelor bancare neacoperite, manipulate de băncile private, ceea ce produce un *„efect inflaţionist”*. Inflaţia se caracterizează prin faptul că se creează condiţii de dezechilibru în care, în mod automat veniturile reale se micşorează în raport cu cele nominale, băneşti. Astfel, economiile forţate nu sunt nimic altceva decît exproprierea unei anumite părţi a venitului real al maselor fără ca aceasta să fie însoţită de vreo compensaţie corespunzătoare, juridică sau de altă natură. Aceasta constituie totodată şi adevărata bază a fenomenului plusvalorii nete sau pure, atît de magistral observată de Karl Marx, dar din păcate definită într-un mod necorespunzător adevărului. În sistemul socialist — comunist modern, metoda economiilor forţate, adică a reducerii venitului real al maselor, este utilizată chiar mai intens decît în capitalism ca principala sursă de acumulare de capital. O modalitate de finanţare utilizată prin planurile cincinale socialiste era aceea de a ţine salariile la nivel relativ scăzut, iar preţurile multor bunuri şi servicii la nivel relativ ridicat. O altă modalitate era de a pune impozite foarte mari asupra tranzacţiilor sau bunurilor importate şi de a recurge la alte procedee monopoliste similare. În final, ne regăsim în faţa aceluiaşi fenomen al plusvalorii pure (distinctă de conceptul de plusvaloare brută utilizat de Marx), adică al economiilor involuntare, forţate, extorcate de la populaţie. Cu alte cuvinte, asistăm în socialism la aceeaşi expropriere a unei părţi a venitului real de la masele de consumatori, fără asentimentul lor şi fără a li se acorda o despăgubire

corespunzătoare.

Formarea de capital prin *economii forţate* are două urmări principale. În primul rînd, ea generează o serie de fenomene economice şi sociale de instabilitate, indiferent de sistemul social sau politic. Pe de o parte, în raportul (echilibrul) dintre investiţiile în producţia de bunuri şi servicii de consum imediat şi investiţiile în producţia de echipamente de producţie intervine o distorsiune ceea ce face inevitabilă, mai devreme sau mai tîrziu o criză în sectorul bunurilor de consum. Această criză perenă sub forma penuriei de bunuri de consum apare mai curînd şi este mai vizibilă în socialismul modern decît în capitalismul modern.

Pe de altă parte, în special, în capitalismul modern, reducerea venitului real al celor aflaţi la baza scării sociale îi condamnă la imposibilitatea de a economisi şi de a-şi îmbunătăţi statutul social în viitor. Ca urmare a repetatelor crize economice (fenomenul ciclului conjunctural), un număr destul de mare de oameni din categoriile inferioare de venituri nu pot niciodată să urce pe scara socială, ceea ce generează paradoxul sărăciei în cadrul opulenţei. Aceşti oameni devin clienţii statului bunăstării, adică al aşa-numitului „Welfare State”. Din toate aceste motive, putem să denumim metoda formării de capital prin economii forţate „o adevărată *înşelăciune pe seama maselor*”, atît în capitalismul modern, cît şi în socialismul modern. Dacă ar putea să reapară şi să vadă ce-a făcut din visul său social acumularea prin economii forţate, Karl Marx ar merge mai în profunzime în activitatea sa teoretică şi ar schimba titlul cunoscutului său *magnum opus* în felul următor: *Capital prin economii forţate*.

Cel de-al doilea aspect al aceluiaşi fenomen de acumulare prin economii forţate constă în faptul că atunci cînd progresul tehnic modern este finanţat în acest fel, atunci, în acelaşi timp, şi ritmul industrializării este inevitabil forţat, iar tehnologia modernă se extinde

pe o scară mai mare. Această creştere de ritm poate induce în eroare la prima vedere, în măsura în care, în practică, ea apare, ce-i drept, ca o îmbunătăţire a utilizării resurselor, ca o utilizare în proporţie mai mare a resurselor umane şi naturale şi, deci ca o sporire a calităţii vieţii. În acelaşi timp însă se acumulează şi problemele sociale ale adaptării la noul stil de viaţă, mai mult sau mai puţin mecanizat, care se adaugă la sus-menţionatul fenomen al înşelării maselor şi la conflictele sociale potenţiale.

În ultimă analiză, ne trezim confruntaţi cu problemele sociale create printr-un ritm accelerat artificial al *civilizaţiei moderne*, care nu lasă suficient timp pentru adaptare naturală, antagonizînd astfel pe intelectuali (poeţi, scriitori, filozofi, oameni de ştiinţă) în atitudinea lor faţă de noile schimbări. Guitton sesizează această problemă de adaptare, dar îi dă o explicaţie diferită:

„În fiecare epocă, fiecare generaţie are nevoie de un efort de adaptare pentru a rezolva inevitabilele tensiuni dintre corp şi spirit. Indiferent de epocă, omul transgresează temporalul spre a păşi în etern” (54).

Este un adevăr, exprimat într-o formă filozofică şi un stil agreabil. Dar el nu face distincţie între:

a) tensiunile individuale, personale dintre trup şi spirit, care sunt relative şi solubile şi b) tensiunile sociale dintre individ şi societate, care sunt absolute, individul izolat nefiind în stare, să se apere, să le rezolve.

Revenind la explicaţia discrepanţei între civilizaţia modernă şi cultura modernă, relativ rămasă în urmă, cred că aceasta constituie principala cauză a crizei spirituale din zilele noastre care îşi are replica în cealaltă criză ştiinţifică — a ştiinţei economice şi, în general, a ştiinţelor sociale moderne, incapabile să ofere soluţii eficiente la problemele cu rădăcini adînci ale epocii noastre, pur şi simplu pentru că se bazează doar pe forţa gîndirii în termeni de dezechilibru. Iată de ce sunt de perfect acord cu Guitton că „economismul” constituie o

mare primejdie pentru noi toţi, în special ideea materialistă care, după cum spune el, doreşte să ne facă să credem că „atunci cînd problemele cantitative din economie vor fi rezolvate, se vor rezolva şi problemele umane fundamentale”.

În concluzie, subscriind la formula atît de patetică a lui Guitton că suntem trădaţi de opulenţa societăţii moderne, trebuie adăugat că aceasta se întîmplă, deoarece opulenţa n-a fost realizată pe căi fireşti, naturale spre a satisface nu numai idealul de libertate, ci şi pe cel de justiţie socială bazată pe principiul echităţii.

Discrepanţa dintre civilizaţia modernă şi cultura modernă poate să explice neliniştea omului contemporan care se simte singur în această lume, încleştat şi ameninţat la aproape fiecare pas din viaţă de un enorm proces de mecanizare care din producţia de bunuri materiale se întinde şi în sanctuarul simţămintelor şi gîndurilor umane, aşa cum arată şi Constantin Virgil Gheorghiu în romanul său *Ora 25* (55). Dar mai există şi un alt erou, de data aceasta din piesa *Rinocerii*, de Eugen Ionescu, este vorba de Berenger, care refuza să creadă că o fiinţă umană poate cădea în starea de animalitate. Omul contemporan s-a descurcat pînă în prezent utilizînd comportamentul său inversat pentru a contracara politicile absurde impuse de politicienii incompetenţi de la putere şi a-şi apăra astfel drepturile sale naturale sacre de a lua decizii aşa cum crede de cuviinţă.

Aceeaşi discrepanţă explică ce s-a întîmplat cu medicina modernă din timpurile noastre, care creează pacienţi noi în loc să-i vindece pe cei vechi.

Nu este nici un paradox în această situaţie, ci este vorba de faptul că civilizaţia modernă a luat-o înaintea culturii moderne. O medicină sofisticată, cuplată cu o reclamă abilă servind interese private în capitalism şi organizată într-un sistem de stat în socialism a creat o psihoză socială care face ca un număr mare de cetăţeni

să recurgă la medicamente sau tratament medical în măsură mai mare decît au de fapt nevoie. Substratul cultural n-a avut suficient timp pentru a asimila acest ritm rapid al progresului în medicină. Există un supraprofit (plusvaloare pură) care revine doctorilor şi societăţilor producătoare de medicamente şi aparatură medicală, în special atunci cînd asistenţa medicală devine socială, iar statul este cel care suportă cheltuielile respective. În acest caz, nici doctorii, nici pacienţii nu sunt nici interesaţi nici stimulaţi să stopeze sau să raţionalizeze acest proces. Efectele Illitch şi Girard pot şi ele să fie explicate prin această discrepanţă, iar marasmul din transporturi poate fi adăugat la această listă.

Poate că un cuvînt mai trebuie spus înainte să încheiem discuţia asupra economismului sau a economiei moderne a contrasensului. Atît efectul Illitch, cît şi efectul Girard conţin restricţia că ele se manifestă numai după ce un „anumit punct a fost depăşit”. Deşi acest lucru este corect, nici o indicaţie nu s-a dat în text cu privire la amplasarea acestei linii despărţitoare. Teoretic, acest punct critic nu poate fi conceput sau explicat clar decît dacă se utilizează Tabela de orientare pentru a stabili linia de demarcaţie dintre modelele M_1 şi M_2 de echilibru stabil şi restul celorlalte modele, respectiv modelele mixte de dezechilibru M_3, M_4, M_5 etc. Într-adevăr, efectul Illitch şi efectul Girard împreună cu celelalte paradoxuri ale economiei şi societăţii moderne sunt produse secundare ale unui sistem sau regim aflat în dezechilibru un timp îndelungat. Soluţia finală pentru a elimina aceste calamităţi este introducerea condiţiilor de echilibru general stabil şi prohibiţia legală a formării de capital prin economii forţate sau „înşelarea maselor”, indiferent de regimul politic şi social.

6. Problema tranziţiei de la precapitalism

la capitalismul modern

O întrebare fundamentală este următoarea: de ce şi cum s-a trecut de la precapitalism la capitalismul modern cu toate problemele lui? Teza avansată de profesorul Guitton, după care „perfecţiunea se degradează în procesul realizării sale" în practică, adică în istorie, ca şi interpretarea că în forma sa modernă capitalismul a fost conceput ca un sistem perfect, care însă a decăzut în cursul procesului îndelungat al realizării rămîne o problemă deschisă. Ea nu este confirmată nici de logică şi nici de experienţa practică. Cu alte cuvinte, sus-amintita problemă a tranziţiei nu poate fi rezolvată printr-o astfel de explicaţie.

Trebuie să ne reamintim, înainte de toate, că modelul de „armonie socială" sau de perfecţiune, conceput de gînditorii clasici din secolele al 18-lea şi al 19-lea, nu era decît o imagine, *o posibilitate teoretică* proiectată de ei sub influenţa ordinii din natură, observate şi descrise de Newton în lucrările sale, adică o *teorie pură într-o formă incompletă*. În rest, adică din punct de vedere practic, ei nu aveau nici un proiect în sens ştiinţifico-aplicativ. Ei nu au întreprins nimic pentru a materializa, a pune în practică acest sistem cît se poate de perfect de armonie socială şi echilibru economic. Prin urmare, ideea că, la începuturile lui, capitalismul modern era un sistem perfect sau că el era orientat în aceasta direcţie trebuie să fie abandonată ca inconsistentă din punct de vedere teoretic şi în contradicţie cu experienţa istorică. Profesorul Guitton are o opinie diferită şi, ca semn al prieteniei pe care i-o port, trebuie să o prezint şi să las pe cititor să decidă asupra interpretării. Guitton scrie:

„Am putea fi tentaţi că în abordarea perfecţiunii, adică a „economismului", detaşat de orice alte considerente (culturale, spirituale, morale, religioase), să credem că perfecţiunea umană ar putea fi atinsă prin supracreştere, bunăstarea fiind singura care permite o asemenea

perfecţiune. Pînă la un anumit punct acest lucru poate fi adevărat. Dar dincolo de acest punct, nu mai este adevărat deloc.

Excesul de productivitate a declanşat numeroase racile sociale, care şi ele trebuie luate în seamă, şi care, curînd, vor fi mai importante decît înseşi avantajele acestei productivităţi" (56).

În istoria timpurilor moderne, nu există nici un fel de indicii că un asemenea plan de a atinge perfecţiunea umană şi economică ar fi fost elaborat şi, cu atît mai puţin, pus vreodată în aplicare. Ceea ce a existat a fost doar acea încredere oarbă a gînditorilor clasici (cu excepţia lui Walras) că de îndată ce există libertate economică, iar dirijismul şi reglementările statale sunt suprimate, progresul economic şi social va continua, fără opriri, la infinit. Dacă aceasta este ceea ce profesorul Guitton a avut în vedere cînd a scris gîndurile de mai sus, el are, desigur, dreptate, dar nu fără o precizare corespunzătoare. Celălalt element menţionat de el, respectiv „alte considerente — culturale, spirituale, morale şi religioase", şi el este susceptibil de critică, ridicînd o problemă nouă asupra căreia vom reveni. Pentru moment problema tranziţiei de la precapitalism la capitalism rămîne deschisă.

Werner Sombart în monumentala sa lucrare (din punct de vedere istoric) *Der moderne Kapitalismus (Capitalismul modern)*, apărut în trei volume (57) avea în vedere trei trăsături caracteristice ale capitalismului modern: 1) spirit (raţionalitate, concurenţă, spirit, achiziţie); 2) formă (întreprindere bazată pe individualismul economic) şi 3) tehnologie (utilizarea ştiinţei moderne, organizare inovativă pentru a spori la maximum productivitatea). Chiar dacă Sombart, folosind informaţia istorică, a identificat trei faze diferite ale capitalismului modern (capitalismul timpuriu, dezvoltat şi tîrziu), el n-a putut să explice cauzele şi modul în care dezvoltarea economică a dus de la precapitalism la

capitalism. Sombart era lipsit de instrumentele analitice necesare.

Karl Marx a oferit instrumente analitice bune, aşa cum sunt distincţia între cele două forme de monedă şi cele două forme de schimb, dar din păcate nu le-a folosit corespunzător pentru a răspunde la această problemă concretă. Făcînd uz de instrumentele sale, putem formula astfel, într-un mod mai precis problema fundamentală respectivă: de ce şi cum s-a trecut de la circulaţia de mărfuri simplă, în care moneda îndeplinea numai funcţii strict monetare ceea ce nu este de fapt altceva decît expresia unui sistem de echilibru general fără probleme la capitalismul modern, în care ordinea inversată a circulaţiei de mărfuri (aş adăuga şi comportamentul inversat al consumatorilor) cu monedă care devine capital, ne prezintă un sistem în dezechilibru? Acum există mai multă substanţă pentru dezbatere chiar dacă nu suficientă şi chiar dacă nu am rezolvat problema studiului de perfecţiune, care era discutabil la Guitton.

În opinia mea, tot Schumpeter a fost acela care a oferit alte instrumente de analiză şi observaţii concrete, în plus faţă de cele moştenite de la Marx, chiar dacă nu direct corelate cu ele. În primul rînd, Schumpeter a scos la lumină faptul că natura reală a capitalismului modern se află nu numai în proprietate privată asupra mijloacelor de producţie, sau în producţia pentru profit (aşa cum cred pînă astăzi adepţii lui Marx), ci mai degrabă în practica băncilor moderne de a *monetiza credit* pentru finanţarea întreprinderilor private. El a denumit această practică „metodă specific capitalistă” de a realiza progresul economic. Ea creează teren pentru funcţia capitalistă a banilor în contrast cu funcţia lor de piaţă (58). „Funcţia capitalistă a banilor” ne aminteşte în mod evident de Marx, deşi Schumpeter nu menţionează numele lui. În acelaşi loc Schumpeter descrie şi fenomenul „economiilor forţate” şi deşi o face în termeni

precişi, el nu-l asociază cu fenomenul marxist al plusvalorii. Cu toate acestea, este meritul lui Schumpeter de a ne fi oferit instrumente sigure şi o explicaţie clară ducînd la concluzia că sistemul capitalist modern şi practica monetizării creditului sunt legate organic, astfel că unul nu poate exista fără celălalt. Acesta este un adevăr fundamental care aruncă o lumină nouă asupra naturii, funcţionării şi problemelor capitalismului modern cu metoda lui predominantă de acumulare de capital prin economii forţate.

Un răspuns precis la întrebarea privind cauzele trecerii de la precapitalism la capitalism continuă însă să ne lipsească. În schimb, acum suntem în posesia unor cunoştinţe sigure despre ceea ce s-a întîmplat negativ în sistem (şi încă se mai întîmplă!) anume, repetăm monetizarea de credit (anti-*Numéraire* sau forma de dezechilibru a banilor), banii devin astfel capital (Marx), adică îndeplinesc o funcţie capitalistă (Schumpeter). În această formă, prin însăşi natura lor, banii au efect inflaţionist — formarea de capital prin economii forţate şi comportamentul inversat al consumatorilor care încearcă să se protejeze împotriva racilelor sociale ale sistemului, pe care nu-l înţeleg, dar ale cărui efecte perverse le simt. Pe de altă parte, trebuie să fim foarte circumspecţi în aprecierea de ansamblu a capitalismului modern, care de la început a fost un sistem mixt şi a rămas aşa pînă astăzi. Aceasta înseamnă că paralel cu economiile forţate (pentru care nu avem statistici oficiale) se fac şi economii libere, voluntare, care sunt un element de echilibru în sistem. Astfel, în realitate tabloul capitalismului modern este şi a fost întotdeauna mult mai complicat, mai ambiguu şi mai greu de înţeles în absenţa unor instrumente analitice adecvate.

Din nou, din spirit de loialitate faţă de profesorul Henri Guitton şi faţă de cititor, voi cita: „De la începutul secolului al 16-lea putem vedea cum se extinde domeniul de activitate economică şi cum apar primele

manifestări ale unui anumit capitalism, care va dobîndi trăsături mai precise în cursul secolelor următoare. Abia în secolul al 19-lea, capitalismul, deşi nu purta încă acest nume, avea să-şi dobîndească deplina identitate. Abia în secolul al 20-lea acest capitalism, care devine din ce în ce mai puţin pur şi tot mai puţin sigur de perfecţiunea lui, va manifesta semne de decădere". (59) (Guitton).

Schumpeter oferă şi el unele informaţii istorice asupra acestui subiect, dar le dă o interpretare diferită. El situează începuturile capitalismului mult mai devreme — în secolul al 13-lea, aşa cum rezultă din cele ce urmează: „Întreprinderea capitalistă n-a fost absentă înainte, dar din secolul al 13-lea ea a început să atace cadrul instituţiilor feudale care de multă vreme încătuşau, dar şi protejau pe ţăran şi pe meşteşugar, şi să dezvolte contururile unui model economic care mai este, sau a fost pînă nu demult modelul nostru. Către sfîrşitul secolului al 15-lea multe din fenomenele pe care obişnuim să le asociem cu termenul vag de capitalism îşi făcuseră apariţia, inclusiv marile întreprinderi, specula cu mărfuri şi hîrtii de valoare, precum şi „marea finanţa", fenomene la care se reacţiona cam tot astfel cum reacţionăm şi noi astăzi".

Într-o notă de subsol, el adaugă: „Dată fiind importanţa complementului financiar al producţiei şi comerţului capitalist, dezvoltarea legislaţiei şi practica valorilor negociabile şi a „conturilor deschise", oferă poate cea mai bună indicaţie pentru datarea naşterii capitalismului" (60).

Nota este foarte interesantă deoarece aici Schumpeter a menţionat „importanţa complementului financiar al producţiei capitaliste", adică a băncilor moderne cu „conturi deschise" prin monetizarea de credit.

O dată mai mult putem spune, prin urmare, că începuturile capitalismului modern coincid istoriceşte cu apariţia băncilor moderne. În aceeaşi notă Schumpeter a adăugat că tranzacţiile cu hîrtii de valoare şi „conturile

deschise”, nu erau pe deplin statornicite înainte de secolul al 16-lea, ceea ce sporeşte credibilitatea afirmaţiei sus-amintite a profesorului Guitton după care începuturile capitalismului se situează în secolul al 16-lea. Aceasta se poate corobora şi cu faptul că prima bancă modernă, Banca di Rialto a fost constituită la Veneţia în 1587.

Cei pe care-i interesează şi se simt atraşi de istoria economică şi socială pot să aducă la lumină documente noi despre dezvoltarea capitalismului modern, studiind nu numai statutele, dar şi activitatea zi cu zi a următoarelor bănci: Banca din Amsterdam (1609); Banca din Hamburg (1619); Banca din Stockholm (1688); Banca Angliei (1694) şi Banca din Viena (1703). În studierea acestor documente se află cheia pentru a înţelege că sistemul capitalist modern n-a început ca un sistem perfect şi, de fapt, n-a fost niciodată perfect, iar nu după un plan îndreptat spre perfecţiune, ci s-a dezvoltat din ciocnirea de forţe economice cu interese deosebite. Acesta este răspunsul care rezultă din istorie.

În ceea ce priveşte cheia problemei tranziţiei în cadrul formulei marxiste, aceasta constă în faptul că „B” din ecuaţia circulaţiei de mărfuri simplă (M-B-M) reprezintă moneda-*Numéraire* sau o formă de echilibru a banilor în timp ce „B” din ecuaţia ordinii inversate a circulaţiei (B-M-B) reprezintă credit monetizat anti-*Numéraire*, sau forma de dezechilibru a banilor. Anti-*Numéraire*-ul este acela care transformă circulaţia de mărfuri simplă în ordinea inversată a circulaţiei, un fapt pe care Marx însuşi n-a reuşit să-l vadă cu destulă claritate, din cauză că nu dispunea de instrumente analitice adecvate pentru studierea activităţii bancare, din economia modernă. El a observat corect, că în cel de-al doilea caz, „banii devin capital”, chiar de la naştere, dar nu a sesizat lanţul de relaţii implicate aici, anume că „B” = Banii de credit, din formula a doua creează capital nominal (bănesc) care, la rîndul său, printr-un efect inflaţionist (economii forţate)

este transformat în capital real.

Toate acestea explică unele lucruri, dar nu elucidează pînă la capăt natura intimă a trecerii de la precapitalism la capitalism. Ştim acum ce s-a întîmplat cu capitalismul modern, adică de ce şi cum au apărut problemele sale, dar încă nu ştim de ce s-a produs tranziţia de la precapitalism la capitalismul modern. A avut loc realmente numai o transformare parţială a circulaţiei de mărfuri simplă într-o circulaţie cu ordine inversată a mărfurilor, aşa cum rezultă din aplicarea instrumentelor de analiză marxiste sau, în realitate, a fost vorba de o tranziţie de la un sistem anterior în dezechilibru — feudalismul — la un alt sistem, de un tip mai acceptabil deşi tot, în dezechilibru, dar cu libertate, şi anume capitalismul modern? Sunt înclinat să cred că cea de-a doua ipoteză trebuie cercetată cu toată rigoarea, fiind mai apropiată de cursul real al istoriei, deşi ipoteza primă rămîne valabilă în legătură cu rolul jucat de băncile moderne în dezvoltarea ulterioară a capitalismului.

Moneda-*Numéraire* (moneda de aur şi argint din epoca modernă) este anterioară băncilor moderne, aşa că prima forţă care a subminat feudalismul a fost moneda de aur şi argint şi dezvoltarea de pieţe libere care la rîndul lor au antrenat spiritul nou de libertate individuală.

Dacă lucrurile rămîneau la moneda-*Numéraire* atunci pe pieţele libere s-ar fi dezvoltat numai circulaţia simpla de mărfuri după formula:

Marfă 1 — Bani-*Numéraire* — *Marfă 2*

care ar fi însemnat un sistem de echilibru stabil fără inflaţie şi fără şomaj.

Intervenţia băncilor moderne cu manipularea banilor de credit (la început sub formă de bancnote, iar mai tîrziu de depozite bancare create prin credit pur) a schimbat cursul monedei prin promovarea ordinii inversate a circulaţiei:

Bani de credit — Marfă — Bani de credit (amplificat prin efectul inflaţionist) şi care stă la baza regimului

capitalist modern.

Schumpeter ne dă şi el de înţeles că aşa ar sta lucrurile, deşi fără suficientă precizie. Respingînd explicaţia lui Max Weber, care punea în legătură naşterea capitalismului modern cu spiritul nou generat de Reformă (*Etica protestantă şi spiritul capitalismului* de Max Weber), Schumpeter scrie: „N-a existat nici un spirit nou al capitalismului, de genul gîndirii protestante care ar fi trebuit să fie însuşite spre a se putea realiza transformarea vechii orînduiri feudale, într-o orînduire nouă, total diferită — capitalistă. De îndată ce se înţelege că atît feudalismul pur, cît şi capitalismul pur nu sunt decît abstracţii ale propriei noastre minţi, problema definirii acelui ceva care s-a transformat în altceva dispare cu desăvîrşire" (61).

Observaţia lui Schumpeter că feudalismul pur şi capitalismul pur n-au existat niciodată este absolut corectă, după cum corectă este şi interpretarea lui Guitton. Rămîne însă întrebarea: ce reprezenta acel ceva existent în realitatea caracterizînd sistemul mixt precapitalist? În cursul secolelor al 14-lea, al 15-lea şi al 16-lea avem Renaşterea; sau *Rinascimento*, caracterizată prin ascensiunea economică a oraşelor italiene şi ulterior prin fenomenul similar petrecut cu oraşele franceze, olandeze şi germane. Am făcut deja remarca privind faptul că primele monezi de aur ale epocii moderne (*Numéraire* sau forma de echilibru a monedei) au fost bătute la Florenţa în 1252 şi, apoi, în alte oraşe italiene. Dacă lucrurile stau astfel, înseamnă că a existat o perioadă în istoria Europei cînd circulaţia de mărfuri simplă, deci un sistem de echilibru stabil sau cvasiperfecţiune, ca să folosim limbajul lui Guitton, a fost o realitate. Cît de mult a durat această perioadă, rămîne să se afle din cercetările de istorie economică.

Ceea ce ştim şi ceea ce aruncă o umbră asupra imaginii de echilibru din acel timp este că la un moment dat a început *falsificarea monedelor de aur şi argint* şi

că, puţin după aceea, bancherii italieni au început să acorde mari împrumuturi, în asemenea monede falsificate regilor Franţei, Spaniei şi Portugaliei, chiar şi Angliei.

Acest lucru a continuat pînă cînd ei au reuşit să ruineze finanţele ţărilor respective ca urmare a importului inflaţionist de monedă depreciată adică de anti-*Numéraire*. Situaţia s-a deteriorat într-o asemenea măsură, încît în 1557, regii Franţei, Spaniei şi Portugaliei au refuzat să mai ramburseze asemenea împrumuturi, drept pentru care ei au fost declaraţi în stare de faliment (62). În diferite ţări se ajunsese ca populaţia să refuze să mai primească la valoarea nominală asemenea monezi depreciate, pe care au început să le cîntărească spre a le stabili conţinutul şi valoarea lor reală.

Tocmai în această împrejurare istorică, în care monedele falsificate erau refuzate şi-au început băncile activitatea de monetizare a creditului şi datoriei, adică de emisiune a unor bilete de bancă cu acoperirea parţială, reprezentînd anti-*Numéraire*. În comparaţie cu falsificarea de monezi, emisiunea de bancnote era o metodă mai rafinată şi mai ingenioasă de a practica economisirea forţată şi înşelarea maselor, dar nimeni nu dădea atenţie noilor schimbări survenite în activitatea bancară modernă. În cele din urmă, economistul englez David Ricardo a tras semnalul de alarmă. El a observat că atunci cînd băncile private fac uz de practica de a emite propriile lor bancnote, la concurenţă cu celelalte bănci şi în scopul de a obţine un profit adiţional, pericolul inflaţiei şi al altor efecte negative devine inevitabil. Abia în 1844 cînd în Anglia a fost adoptată legea lui Robert Peel, care a interzis băncilor private să mai emită bancnote, s-au manifestat primele semne că problema începe să fie tratată cu seriozitate. Ingenioşii bancheri au reuşit însă să eludeze această reglementare constituţională trecînd rapid de la practica emisiunii de bancnote — uzuală pînă atunci, dar după 1844 interzisă

— la monetizarea de credit prin intermediul conturilor bancare, şi-şi continuă nestingherit această practică pînă în zilele noastre.

Important de notat aici este faptul că şi în era precapitalistă, adică înainte de secolul al 16-lea situaţia existentă în domeniul financiar era asemănătoare celei dintr-un sistem mixt în dezechilibru întrucît din mînă în mînă treceau bani de două tipuri diferite, respectiv monede autentice de aur şi argint (*Numéraire*) utilizat ca etalon al preţurilor, cît şi monede falsificate (anti-*Numéraire*). Aceasta mă face să cred că trecerea de la precapitalism la capitalismul modern n-a fost o autentică transformare, ci mai curînd o tranziţie de la un dezechilibru anterior mai neplăcut la un alt dezechilibru, mai rafinat, mai acceptabil, dar totuşi — dezechilibru. Aşa cum am arătat, sunt de părere că la începutul Renaşterii, un timp, circulaţia simplă de mărfuri, sau un sistem de echilibru stabil cu un anumit grad de perfecţiune, atît cît era posibil pe atunci, a constituit o realitate. Pe de altă parte, teza des repetată de Guitton în cartea lui, că, de cele mai multe ori ceea ce întîlnim în istorie sunt *mélanges* (amestecuri, mixturi) pare să fie confirmată. Or, *mélange*-urile pot fi foarte diferite în ce priveşte compoziţia lor şi pot deci să pună şi probleme de natură cu totul diferite. Într-adevăr, contează dacă dezechilibrul (*mélange*-ul) în chestiune este minor sau major şi mai departe — dacă este un dezechilibru sau imperfecţiune din teorie sau din practică, trebuie să utilizăm Tabela de orientare.

7. Aspectul „intern” şi cel „extern” al fenomenelor economice

Chiar înainte de a începe să mă ocup de lucrarea *De l’imperfection en économie*, am avut privilegiul de a purta o interesantă discuţie un fel de „istorie orală” — cu

Richard Brinkman, autorul unei cărţi intitulate *Cultural economics (Economia culturii)* (63) şi cu John C. O'Brien, redactorul-şef de la „International Journal of Social Economics". Discuţia a avut loc în timpul reuniunii anuale a Asociaţiei economiştilor americani şi a Asociaţiei de Socioeconomie, ţinută la San Francisco, în intervalul dintre 28 şi 30 decembrie 1983. Subiectul discuţiei a fost următorul: care este de fapt adevăratul obiect de studiu al economiei, ca ştiinţă, şi, în particular, al economiei sociale?

Am încercat să leg discuţia de *Quinta Methodica* şi de legea concordanţei logice în dezbaterile ştiinţifice. Conceptul de „economia culturii", aşa cum îl definea şi susţinea Brinkman, părea că nu se prea potriveşte cu *Quinta Methodica*, sau că, în orice caz, lipsea ceva în cadrul discuţiei noastre. După reîntoarcerea la Boston, am început să studiez cartea lui Guitton şi am descoperit că şi el ridică aceeaşi problemă, dar în felul său propriu, mai filozofic. Spectrul convorbirii din San Francisco mă urmărea.

S-a subliniat mai înainte că Guitton condamnă economismul sau economia contrasensului, considerîndu-le „detaşate de orice alte considerente culturale, spirituale, morale şi religioase". În alte cîteva locuri, el atrage atenţia asupra unor puncte de vedere care se deosebesc de interpretarea strict materială a fenomenelor economice. Guitton scria: „În cursul săptămînii dedicate problematicii sociale, desfăşurate la Lille, în 1969, P. Calvez a denunţat o dată mai mult carenţele economismului: „Este inutil — spunea el — să se nege rolul activităţii economice în societatea noastră". Ar fi însă primejdios ca ea să fie considerată în afara contextului uman şi social". În continuare, el adaugă: „Suntem tentaţi să capitulăm, să cedăm, să ne lăsăm dominaţi de exigenţele realităţii, expansiunii (creşterii), concurenţei, fără a ţine seama de ceea ce există sau se întîmplă într-o firmă, un oraş sau o ţară.

Economia a fost cîndva o virtute, o forţă, un mijloc de a introduce ordine. Dacă însă ceea ce cîndva a fost o fericită vocaţie spre ordine s-a transformat ulterior în contrariul său aceasta se datoreşte probabil faptului că economia a fost golită de orice conţinut etic, de orice finalitate.

Cuvîntul economie a devenit sinonim cu fizica antiumană. Economismul exprimă imperialismul unei asemenea fizici. Oricît ar părea de paradoxal, tocmai antieconomismul realizează vocaţia unei veritabile economii.

Dacă ceea ce numim economism ne-a adus atîtea decepţii în anii din urmă suntem îndrituiţi să ne întrebăm: nu cumva acest lucru se întîmplă deoarece economismul constituie un sistem închis în sine deşi pretinde că ar fi în stare să rezolve cu propriile sale forţe o problemă care depăşeşte capacitatea sa? Dar universul social nu este deloc închis în sine şi, totodată, el conţine şi alte variabile decît cea a economiei în sensul strict.

Ştim şi vom mai discuta faptul că un sistem închis este expus inevitabil la o creştere a entropiei, adică a cantităţii de energic risipită şi degradată.

Dacă, asemenea altor gînditori, vom extinde asupra lumii aparent neeconomice procedeele şi rezultatele analizei economice, adică dacă în sistemul închis al economismului vom introduce variabila pe care o numim exogenă, nu cumva vom reuşi să eliminăm progresiv, într-un mod oarecum bizar elementul (aspectul) exterior în care pare să plutească sistemul economic?” (64).

Ce putem spune cînd citim din nou o lungă pledoarie împotriva economismului, adică a economiei moderne a contrasensului, în care nu există nici un fel de consideraţie pentru valorile culturale şi spirituale, o economie golită de orice conţinut etic? Ea apare ca o fizică antiumană expusă la o entropie crescîndă adică la risipirea şi degradarea energiei — şi văduvită de orice element social şi uman?

Să examinăm mai întîi avertismentul lui Calvez, care crede că „suntem tentaţi să capitulăm, să cedăm şi să ne lăsăm dominaţi de exigenţele rentabilităţii, expansiunii (creşterii) şi concurenţei, indiferent de ceea ce a existat sau se întîmplă într-o firmă, într-un oraş sau într-o ţară”. Acest avertisment reprezintă o bună mostră de critică şi este desigur pertinent.

Din punct de vedere analitic, nu este însă cîtuşi de puţin clar, el căpătînd un oarecare înţeles numai dacă este interpretat în mod simplificat ca un strigăt de protest împotriva sistemului capitalist occidental. Dacă vrem însă să luăm în serios acest avertisment, atunci este necesară o analiză suplimentară.

Cînd într-un sistem economic mixt, cum este capitalismul, vorbim de rentabilitate (profit), expansiune (creştere) şi concurenţă, trebuie să facem distincţie între următoarele elemente:

1. Între profitul normal, justificat, de echilibru şi profitul sau rentabilitatea anormală, excesivă, nejustificate, de dezechilibru;
2. Între creşterea sau expansiunea normală, de echilibru şi creşterea sau expansiunea anormală, de dezechilibru;
3. Între forma loială, creatoare, de echilibru a concurenţei şi forma ei neloială, exploatatoare, monopolistă, de dezechilibru.

Distincţia în chestiune este de natură fundamentală. Fără o formă normală, justificată de profit sau rentabilitate, fără o rată echilibrată de creştere şi fără o concurenţă loială şi creatoare, economia nu va funcţiona deloc normal, în absenţa acestora, nu vom beneficia deloc de progres şi în fapt vom fi condamnaţi să flămînzim. Miezul problemei constă în faptul că atît în capitalismul modern, cît şi în socialismul modern, economia mixtă este încă vie şi dacă nu suferim de foame, suntem siliţi să plătim un preţ pe cît de exorbitant, pe atît de inutil sub forma inegalităţilor

sociale nelegitime („înşelare a maselor”) şi instabilităţii (deschise sau deghizate), însoţite de efectele perverse, cumulative pentru economia internă şi balanţa de piaţă.

În subtextul sacrificiilor, posibil de evitat, impuse celor mulţi, se află problema esenţială a dezechilibrului într-un sistem de profituri anormale, nejustificate, de creştere anormală şi de concurenţă monopolistă sau de monopol (privat sau public).

Concluzia pe care trebuie să o desprindem din această analiză suplimentară este aceea că nu e corect sau mai bine zis, e discutabil, din punct de vedere ştiinţific, să criticăm în termeni generali capitalismul modern şi, de fapt, orice sistem mixt. Critica trebuie să fie concretă în ambele direcţii — să permită remedierea sistemului respectiv (critică constructivă) şi totodată, pe cît posibil, obţinerea de noi cunoştinţe teoretice. De acest fel de critică avem mare nevoie şi ducem lipsă pretutindeni.

Restul citatului se înscrie în acelaşi spirit ca şi dialogul de la San Francisco. După o reflecţie mai îndelungată, am ajuns la concluzia că pentru o mai bună înţelegere a ceea ce înseamnă *economia pură* în interacţiune cu *economia culturii* şi cu o diversitate de alte puncte de vedere, este necesar să facem şi să respectăm o distincţie clară între *aspectul interior* şi *aspectul exterior* al fenomenelor economice, distincţie ce poate fi extinsă asupra tuturor ştiinţelor sociale.

Considerînd aspectul interior al fenomenului, ne concentrăm doar asupra acelor factori, caracteristici sau forme, care sunt *intern* proprii fenomenului respectiv. De exemplu, valoarea *interioară* a monedei este generată sau determinată de utilitatea marginală a banilor sau a masei monetare raportate la cererea de monedă. Aceasta este total diferită de valoarea *exterioară* a monedei, aşa cum este ea determinată de nivelul preţurilor. În acest din urmă caz, în plus faţă de masa monetară, va trebui să ţinem seama şi de oferta de bunuri din producţia internă sau din import vizavi de

cererea de bani din partea publicului, firmelor şi statului, şi de alte considerente enumerate de Guitton, de natură culturală, spirituală, morală şi religioasă.

Pornind de aici, putem formula o nouă teorie economică. *Legea cunoaşterii diferenţiate în ştiinţă*, după care orice fenomen economic (rentă, salarii, dobîndă, profit, impozite, bani, activitate bancară, inflaţie, ocuparea forţei de muncă etc.) poate fi privit sau studiat fie în contextul caracterului său (aspectul interior), fie în legătură cu alte puncte de vedere, exterioare (aspectul exterior). Potrivit acestei legi trebuie să facem o distincţie între *ştiinţa pură* (ştiinţa propriu-zisă) dintr-un anumit domeniu, interesată de aspectul interior din domeniul concret respectiv, şi *ştiinţa diferenţiată* în care diferite alte elemente (aspectul exterior) pot fi considerate împreună, dar cu o identitate separată. Astfel avem economie pură sau economie propriu-zisă care nu trebuie amestecată sau confundată cu diferite alte ramuri de economie, aşa cum sunt: economia muncii, economia industriei, economia culturală, economia educaţiei, economia mediului, economia creştină sau catolică, economia ebraică, economia islamică, economia budistă etc. Inclusiv bioeconomia, economia filozofică, economia antropologică, economia sociologică, economia psihologică etc.

Legea concordanţei logice în dezbaterile ştiinţifice este valabilă şi în acest caz. Nu este admisibil să utilizezi rezultate din studiul aspectelor interioare ale fenomenelor economice (economie pură) pentru a contrazice sau nega rezultate din studiul aspectelor exterioare ale aceloraşi fenomene (alte domenii, asociate cu economia). Cu alte cuvinte, rezultatele din diferite studii nu trebuie să fie considerate contradictorii sau opuse, ca în trecut şi cum se mai face pe o scară largă şi astăzi, ci ca fiind complementare şi oferind o perspectivă mai largă în evaluarea şi utilizarea rezultatelor muncii ştiinţifice.

Se poate pune întrebarea: a încălcat profesorul Guitton această lege a concordanţei logice atunci cînd a procedat la aspra critică pe care o face „economismului”? Pot spune doar că în imaginea lui Guitton „economismul” caracterizează o economie capitalistă sau socialistă din zilele noastre, care pretinde că este pură (dar nu este) şi ne face să credem că răspunde şi la considerente de altă natură se poate (dar nu răspunde!). Astfel, după părerea mea, economismul înseamnă o economie mixtă, eterogenă şi ambiguă, o economie a contrasensului de tipul reprezentat în modelele M_4, M_5, sau M_6 din Tabela de orientare.

Pentru o clarificare suplimentară asupra distincţiei dintre economia pură şi alte feluri de ştiinţă economică, pot să fac trimiteri mai întîi la Ricardo şi apoi la Walras. Cînd Ricardo vorbea de „Homo oeconomicus” el avea de fapt în vedere studierea aspectului interior al fenomenelor economice, distinct de aspectele lor exterioare, care în opinia lui nu ţineau de teoria economică pură. Dar, asupra conceptului de „om economic” din tradiţia ricardiană (65) a existat şi mai persistă o mare confuzie.

Conceptul de *economie politique pure* (economie politică pură), utilizat de Walras, înseamnă şi el în mod explicit studierea aspectelor interioare ale vieţii economice. Pentru aspectul exterior, Walras avea un alt termen — *economie sociale* (economie socială) (66). Dacă luăm conceptul de valoare (Marx), aici, de asemenea, putem studia aspectele lui interioare ca fenomen pur monetar (67), precum şi aspectele exterioare adică sociopolitice pe care le avea în vedere Marx. Ceea ce în literatură poartă numele de „valoare de întrebuinţare” a unei mărfi exprimă de fapt aspectul interior, în timp ce „valoarea de schimb” reprezintă aspectul ei exterior.

O chestiune foarte interesantă este următoarea: există oare vreo relaţie între aspectul intern şi cel extern al

fenomenelor economice pe care trebuie să o sesizăm şi care să poată fi prezentată sub forma unei teorii? La Walras, de pildă, distincţia dintre valoarea de întrebuinţare şi valoarea de schimb nu pune nici un fel de probleme noi. La Marx, dimpotrivă, aceeaşi chestiune generează problema fundamentală a plusvalorii cu toate celelalte consecinţe. Care este explicaţia? Valoarea de schimb din modelul walrasian (M_1) reprezintă un preţ de echilibru, ca şi în circulaţia simplă de mărfuri, în care nu există plusvaloare. La Marx aceeaşi plusvaloare de schimb înseamnă un preţ de dezechilibru ca în ordinea inversată a circulaţiei unde există plusvaloare.

Aceste raporturi pot forma obiectul a două teorii. Prima, pe care am denumit-o *Legea simetriei (parităţii) în ştiinţa economică*, are următorul conţinut: în modelul walrasian de economie liberă, justă şi stabilă în forma sa cea mai desăvîrşită, avem simetrie, adică un set unic de relaţii necomportînd un conflict între aspectul interior şi cel exterior al fenomenelor economice. Şi, într-adevăr, în acest sistem economic de perfecţiune, care în viaţa reală va fi reprezentat de modelul M_2 (conceput ca fiind cît se poate de aproape de M_1) nu există nici un fel de probleme serioase, oricare ar fi unghiul din care privim.

Situaţia se schimbă dacă trecem spre sisteme sau regimuri aflate într-un dezechilibru semnificativ, în special din partea inferioară a Tabelei de orientare. Aici avem de-a face cu o *Lege a asimetriei (disparităţii)*, după care în orice sistem în dezechilibru există o discrepanţă ori conflict între aspectul interior şi cel exterior al fenomenelor economice. O incriminare de către Guitton a „economismului” şi a „economiei contrasensului” îşi găseşte justificarea în legea economică a disparităţii. Paradoxul guittonian al discrepanţei dintre „teoria” pură şi „realitate” (istorie) este, de asemenea, confirmat de această lege, dar cu o menţiune, la care ne vom referi.

8. Evaluări asupra capitalismului occidental şi a socialismului estic

Cartea lui Guitton conţine multe elemente valoroase de analiză, însă din ea lipseşte o evaluare simplă, dar cuprinzătoare asupra Occidentului, cît şi a ţărilor estice, din care să rezulte clar ce probleme trebuie să fie rezolvate dacă se dovedeşte o lume mai bună pentru viitor. Într-altă parte (68), am încercat să descriu mai detaliat atît laturile pozitive (virtuţile sociale), cît şi pe cele negative (carenţele sociale) ale ambelor sisteme existente în lume. Aici, numai problemele vor fi menţionate.

Capitalismul modern şi problemele lui:

1. Capitalismul modern în versiunea sa contemporană nu poate să rezolve problema stabilităţii economice şi financiare, fiind susceptibil de crize repetate;
2. Sistemul nu asigură suficientă justiţie socială bazată pe echitate în procesul de producţie şi în distribuţia venitului naţional şi a avuţiei naţionale;
3. În plus faţă de formarea obişnuită de capital prin economii voluntare, capitalismul modern recurge de multă vreme şi la metoda socialmente nocivă a formării inflaţioniste de capital (prin economii forţate), adică abuzîndu-se de libertatea economică şi de încrederea oamenilor, se monetizează creditul (monedă-credit) în favoarea firmelor private şi finanţelor publice;
4. Fiindu-i proprie monetizarea de credit de către băncile modeme, sistemul capitalist se caracterizează printr-o tendinţă de concentrare anormală a puterii economice şi financiare în mîinile unui grup restrîns, cu acces la mecanismul monetizării de credit. Acest grup restrîns (de persoane sau mari corporaţii) poate, la rîndul său, să practice o „strategie de piaţă” sau „preţuri administrate” şi să extragă astfel un profit excesiv, nefiresc (plusvaloare netă) de la masele largi de

consumatori;

5. O altă sursă permanentă de instabilitate a sistemului capitalist sunt speculaţiile pure pe pieţele de valori, de mărfuri şi pe pieţele monetare, ceea ce conduce la formarea de preţuri artificiale, excesive, anormale în dauna celor mulţi;

Practica monetizării creditului bancar se află, în bună măsură, şi la rădăcina corupţiei politice, ceea ce explică lacunele legislaţiei în vigoare care permit să se menţină privilegii nelegitime din activitatea economică şi financiară;

6. În sfîrşit, în ultima versiune a capitalismului modern, aşa-numitul „welfare state" sau statul bunăstării, există în deceniile din urmă o tendinţă vizibilă de a spori datoria publică — şi costul gestiunii acesteia — pe diverse căi, inclusiv prin împrumuturi de la alte state sau de la instituţiile financiare internaţionale.

Socialismul modern şi problemele lui:

1. Socialismul modern în versiunea cunoscută la vremea respectivă în Uniunea Sovietică, Europa de Est şi China Roşie, precum şi în Cuba era minat de instabilitatea ascunsă a preţurilor, care împreună cu penuria cronică de anumite bunuri, mai ales de larg consum îl făcea vulnerabil la influenţele pieţei negre şi speculei;

2. Sistemul suferea de şomaj ascuns, resursele naturale şi umane disponibile fiind utilizate într-un mod neeconomic, între altele datorită faptului că personal necalificat avea misiunea să supravegheze personalul tehnic de conducere şi că alocarea resurselor umane se făcea indiferent de calificare şi de nevoia reală de forţă de muncă într-un domeniu dat;

3. Sistemul era afectat de instabilitate financiară ascunsă şi inechităţi sociale, pe scară largă statul utilizînd şi în acest cadru practicile de monetizare a creditului prin intermediul băncilor de stat (singurele

existente), potrivit sarcinilor planului cincinal şi manipulînd preţurile şi salariile;

4. Sistemul socialist este expus la numeroase efecte sociale perverse, ca urmare a mitului marxist al industrializării rapide, forţate cu reversul ei inevitabil — neglijarea agriculturii care duce la lipsuri de tot felul;

5. Încrederea oarbă în obiectivele cantitative ale planului cincinal, adică în planificarea şi conducerea centralizată a economiei şi societăţii. Rezultatul final este alienarea vizibilă a unor segmente importante ale muncitorilor, oamenilor de ştiinţă şi intelectualilor, în general, care realizează că munca onestă nu este recompensată, nu se regăseşte în condiţii de viaţă substanţial mai bune. Realizarea aşa-zisului paradis socialist pe pămînt este necontenit amînată şi plasată într-un viitor vag, imprecis;

6. Miza greşită pe recursul continuu la împrumuturi obţinute din ţările capitaliste bogate şi incapacitatea rambursării acestor împrumuturi pentru motivul simplu că sporul net de productivitate generat de ele nu este suficient pentru a acoperi dobînzile şi anuităţile scadente;

7. Politizarea societăţii în general, inclusiv a şcolii, literaturii, ştiinţei şi artei şi nesocotirea libertăţilor şi aspiraţiilor individuale, a stimulentelor şi şanselor indivizilor de a-şi ameliora viaţa prin efort personal şi cooperare cu alţii.

Examinarea listei de probleme oferă cea mai bună dovadă a imperfecţiunilor, adică a serioaselor probleme de dezechilibru existente în societăţile contemporane. Întrebarea este cum să se rezolve aceste probleme spre a se crea o lume mai bună pentru viitor?

Profesorul Guitton porneşte în mod tacit de la premisa *status quo*-ului politic, economic şi social subliniind necesitatea unui fel de program clarvăzător — fără a da detalii asupra lui — de natură să permită ca, prin eforturi energice pe bază de tatonări şi transformări pragmatice

să se ajungă la obiectivul final al unei economii şi societăţi mai bune, libere, juste şi stabile. Aceasta este calea *status quo*-ului sau a *„imperfecţiunii creatoare”*, utilizînd gîndirea în termeni de dezechilibru. Propunerea mea este de natură diferită. Eu pun sub semnul întrebării însăşi *posibilitatea* de a se ajunge vreodată pe această cale la modelul M_2 din Tabela de orientare, în care îşi au locul o societate şi o economie mai bună, liberă, justă şi stabilă, dacă se menţine *status quo*-ul şi dacă se utilizează politicile tradiţionale în domeniul monetar, fiscal şi al veniturilor, inclusiv dacă se utilizează metodele planificării şi conducerii centralizate. Poziţia mea se bazează în ce priveşte teoria pe Principiul imposibilităţilor, iar în ceea ce priveşte practica, pe observarea a ceea ce s-a întîmplat în acest secol în lume, în special în perioada inaugurată de anii ’30 şi cea care a urmat celui de-al doilea război mondial. În această perioadă teoriile adecvate de gîndire bazate pe echilibru (stabil) pentru a rezolva efectiv şi eficient asemenea probleme au fost nu numai neglijate, dar nici măcar n-au fost discutate.

După anii ’30. şi mai ales în anii ’80 s-a încercat tot ce era imaginabil, în cadrul gîndirii bazate pe dezechilibru, dar rezultatele obţinute nu pot fi considerate un succes după nici un criteriu, ele reprezentînd, de fapt, un eşec.

Aceasta fiind situaţia, socot necesar să recomand reforme structurale imediate spre a se elimina elementele, instituţiile şi politicile de dezechilibru existente şi spre a se pune temelii sănătoase pentru un regim în care oamenii (în rolul de consumatori şi cel de producători) să se poată comporta din nou ca fiinţe umane şi nu ca furnici sau ca rotiţe ale imensei maşini tentaculare a statului modern. Acesta este în esenţă un nou regim care ar putea fi numit „liberalism social” (71). Este calea unor reforme paşnice dar vital necesare, avînd ca motto „perfecţiunea creatoare” şi dezvoltare printr-o gîndire nouă bazată pe abordarea simultană în termeni

de echilibru vs. dezechilibru a problemelor date, mai exact calea realizării unui model de echilibru general stabil.

După 1985 mai lent, iar după 1988—1989 pe scară mare şi în ritm rapid a început destrămarea dinăuntru a întregului imperiu socialist-comunist cu baza în Uniunea Sovietică, astfel că în 1992, în mod practic, în Europa Centrală şi Orientală nu mai existau regimuri comuniste.

Din nefericire, în loc să se rezolve mai întîi problemele de dezechilibru moştenite de la vechiul regim, a fost abolită, cum se impunea puterea politică absolută, dar, dintr-o miopie social-economică şi politică, nu s-a introdus un cadru instituţional şi juridic sănătos, ci peste vestigiile sistemului vechi au fost suprapuse instituţii şi practici capitaliste occidentale împreună cu problemele lor de dezechilibru. După doi ani de experimentări cu pieţe capitaliste mixte, problemele economice din Răsăritul Europei apar mai complicate decît în regimul vechi socialist lăsînd mulţimea celor nevinovaţi să sufere şi în regimul nou, presupus a fi al libertăţii.

REFERINŢE

1. Guitton, H., *De l'imperfection en Economie*, Paris, Calman-Levy, 1979.
2. Rugină, A.N., *The Missing Parts of the Walrasian Law of General Equilibrium*, "Graduate School of Industrial Studies", Piraeus, Greece, 1982.
3. Rugină, A.N., *Principia Oeconomica: New and old Foundation of Economic Analysis*, International Journal of Social Economics, Vol. 13, No. 7/8, 1986.
4. Rugină, A. N., *The Problem of Values and Value Judgements in Science and a Positive Solution*, International Journal of Sociology and Social Policy, Vol. 4, No. 3, 1984.
5. Rugină, A.N., *What is the Alternative for the West?*, International Journal of Social Economics, Vol. 9, No. 3, 1981.
6. Kuhn, T.S., *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd edition, University of Chicago Press, 1970.
7. Weber, M., *'Objectivity' in Social Science and Social Policy*, 1904 in The *Methodology of the Social Sciences*, translated by Shils and Finch, New York, the Free Press.
8. Eucken, W., *Die Grundlagen der Nationalokonomie* (1939), Vierte Auflage, Gustav Fischer, Jena, 1944.
9. Keynes, J.M., *The General Theory of Employment, Interest and Money* (1936), The Collected Writings, Vol. VIII, for the Royal Economic Society, London, Macmillan, St Martin Press, 1973.
10. Rugină, A.N., *What is the Alternative for the East?*, International Journal of Social Economics, Vol. 10, No. 4, 1983.
11. Pigou, A.C., *Economic Progress in a Stable Environment*, „Econometrica", New Series, Vol. 14, August, 1947.
12. Rugină, A.N., *American Capitalism at a Crossroads! Where do we go from here?* New York, Exposition Press, 1976.
13. Rugină, A. N., *A Stabilization Plan to Restructure American Capitalism for a Balanced Growth and Economic Development*; Hearings before the US Senate Committee on Banking, Housing and Urban Affairs Congressional Record, March 10, 14, 17, April 21, 1980.
14. Rugină, A.N., *Toward a Third Revolution in Economic Thinking*, International Journal of Social Economics, Vol. 10, No. 1, 1983.
15. Kornai, S., *Anti-Equilibrium. On Economic Systems Theory and the Tasks of Research*, North-Holland Publishing Co., 1971.
16. Einstein, A., *Out of my Late Years*, New York, The Wisdom Library, 1950.

17. Hicks, J.R., *Mr Keynes and the Classics: A Suggested Interpretation*, "Econometrica", April, 1987.
18. Guitton, H., *Mélanges Offerts à Henri Guitton*, Paris, Dalloz-Sirey, 1976.
19. Guitton, H., *De l'imperfection en Economie*, Paris, Calman-Levy, 1979, p. 9.
20. Ibid., pp. 8-9.
21. Kant, I., *Uber den Gemeinspruch: Das mag in der Theorie richtig sein, taugt aber nicht fur die Praxis* (1793), Philosophische Texte, Hrsg. von Prof. H. G. Gadame, Frankfurt a.m., 1946.
22. Keynes, J.M., op. cit., p. 3.
23. Quesnay, F., *Tableau Economique*, 1st edition, 1758; now reproduced in facsimile for British Association, London, 1894.
24. Smith, A., *The Wealth of Nations*, 1776, edited by Edwin Cannan with an Introduction by Max Lerner, The Modern Library, New York, 1987.
25. Marx, K, *Capital*, Vol. 1, *A Critical Analysis of Capitalist Production*, 1857, edited by Frederich Engels, New York, International Publishers, 1967.
26. Walras, L., *Elements of Pure Economics or the Theory of Social Wealth*, translated by William Jaffe, published by the American Economic Association and the Royal Economic Society, Homewood, Illinois, Richard D. Irwin Inc., 1954.
27. Wicksell, K., *Interest and Prices: A Study of the Causes Regulating the Value of Money*, 1896, translated by R. F. Kahn with an Introduction by Bertil Ohlin. Reprints A. Kelly, New York, 1962.
28. Keynes, J.M., *op. cit.*, p. 3.
29. Rugină, A.N., *Geldtypen und Geldordnungen. Fundamente fur eine echte allgemeine Geld und Wirtschaftstheorie*, Stuttgart, W. Kohlhammer Verlag, 1949.
30. Guitton, H., *op. cit.*, p. 25.
31. Ibid., p. 15—16.
32. Ibid., p. 15.
33. Ibid;, p. 18.
34. Ibid., p. 16.
35. Ibid., p. 16—17.
36. Ibid., p. 18.
37. Ibid., p. 21.
38. Rugină, A.N., *op. cit.*, Ch. 2.
39. Rugină, A. N., *A New, More Complete Interpretation (Vision) of the Modern World. Toward a Methodological Unification of all Sciences*, unpublished MSc, 1967.
40. Guitton, H., *op. cit.*, p. 28.

41. Ibid., p. 29.
42. Ibid., p. 30.
43. Rugină, A.N., *French Stabilization through Monetary Reform*, Inter-Economics, No. 8, August, 1970.
44. Rugină, A.N., *Un Plan de Stabilisation Economique, Financière et Sociale de la France*, „Revue d'Economie Politique", No. 2, March-April, Paris, 1959.
45. Rugină, A.N., *Toward a Third Revolution în Economic Thinking*, International Journal of Social Economics, Vol. 10, No. 1, 1988.
46. Guitton, H., *op. cit.*, p. 34.
47. Simon, J.L., *The Ultimate Resource*, New Jersey, Princeton University Press, 1981.
48. Guitton, H., *op. cit.*, p. 34.
49. Ibid., p.. 35—36.
50. Ibid., p. 36.
51. Ibid., p. 37—38.
52. Pettman, B.O., *British Trade Unionism: the Fourth Estate*, Reprint Series of the International Institute of Social Economics, Paper presented at the 56th Western Economic Association Annual Conference held in San Francisc, 2—6 July, 1981.
53. Schumpeter, J., *Money and the Social Product*, 1917—18, translated by A.W. Marget, „International Economic Papers", No. 6, London, Macmillan and Co., 1956.
54. Guitton, H., *op. cit.*, p. 39.
55. Gheorghiu, C.V., *The Twenty-Fifth Hour*, 1950.
56. Guitton, H., *op. cit.*, p. 36.
57. Sombart, W., *Der Moderne Kapitalismus*, 3 Volumes, 1902, 1928.
58. Schumpeter, J., *Money and the Social Product* (1917—18), p. 206.
59. Guitton, H., *op. cit.*, p. 21.
60. Schumpeter, J., *History of Economic Analysis*, edited from manuscript by Elizabeth Boody Schumpeter, Oxford University Press, 1955, p. 78.
61. Schumpeter, J., *op. cit.*, p. 80.
62. Rugină, A.N., *Geldtypen und Geldordnungen* (1949), p. 78.
63. Brinkman, R. L., *Cultural Economics*, Portland, Oregon, Hapi Press, 1981.
64. Guitton, H., *op. cit.*, p. 40—41.
65. Drucker, P., *The End of Economic Man. A Study of the New Totalitarianism*, London, 1939.
66. Walras, L., *Etudes d'Economie Sociale (Théorie de la Repartition de la Richesse Sociale, 1896)*, Paris, Pichon and Durand-Auzias, 1936.

67. Rugină, A.N., *A Monetary Dialogue with Karl Marx: Its Significance for both Capitalist and Socialist Countries*, East European Quarterly, Vol. XIII, No. 3/4, 1975/6.
68. Rugină, A. N., *What is the Alternative for the West?* (1981) and *What is the Alternative for the East?* (1983), op. cit.

SURSE BIBLIOGRAFICE

Arrow, K.J., *Social Choice and Individual Values*, Yale University Press, 2nd edition, 1963.
Arrow, K.J., *Collected Papers, Vol. 1, Social Choice and Justice, Vol. 2, General Equilibrium*, Harvard University Press, 1983.
Arrow, K.J., and Hahn, F.H., *General Competitive Analysis*, San Francisco, Holden-Day, 1971.
Debreu, G., *Theory of Value, an Axiomatic Analysis of Economic Equilibrium*, New York, John Wiley and Sons, 1959.
Frisch, R., *On the Notion of Equilibrium and Disequilibrium*, în "Review of Economic Studies", Vol. 3, No. 2, 1936.
Hicks, J.R., *Value and Capital. An Inquiry into some Fundamental Principles of Economic Theory*, (1939), Oxford, Clarendon Press, Reprinted 1957.
Hicks, J.R., *Wealth and Welfare*, Vol. 1, *Money, Interest and Wages*, Vol. 2, *Classics and Moderns*, Vol. 3, Collected Essays on Economic Theory, Harvard University Press, 1983.
Jaffe, W., *Walras Economics as others see it*, în Journal of Economic Literature, Vol. 18, No. 2, 1980.
Kaldor, N., A *Classificatory Note on the Determinateness of Equilibrium*, în Review of Economic Studies, Vol. 3, No. 2, 1934.
Knight, F.H., *Risk, Uncertainty and Profit* (1921), the London School of Economics and Political Science, 8th Impression, 1957.
Marshall, A., *Principles of Economics* (1890), 8th Edition, New York, Macmillan, 1952.
Neumann, J. and Oskar, M., *Theory of Games and Economic Behavior*, Princeton University Press, 1953.
Pareto, V., *Corso di Economia Politica*, Vol. 1 (1896), Torino, Editore Bovinghieri, 1961.
Robinson, J., *The Economics of Imperfect Competition* (1933), London, Macmillan, 7th reprint, 1948.
Say, J., *Lettres à M. Malthus sur Differents Sujets d'Economie Politique*, Paris, 1820.
Samuelson, P. A., *The Foundations of Economic Analysis* (1947),

Harvard University Press. 1983.
Schumpeter, J., *The Theory of Economic Development, An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle* (1911), translated by Redvers Opie, Harvard University Press. 1955.
Ward, B., *What's Wrong with Economics?*, New York, Basic Books Inc, Publishers, 1972.
Wittgenstein, L., *Tractatus Logico — Philosophicus*, translated by Pears and McGuinness with an Introduction by Bertrand Russel (1922), London, Routledge and Kegan Paul, 1961.

SPRE NOI *PRINCIPIA POLITICA*: A TREIA REVOLUŢIE ÎN ŞTIINŢELE POLITICE

CUPRINS

Preludiu: un glosar de gîndire politică. Voci din trecut ce ne reamintesc că nu trebuie să ne oprim niciodată în eforturile de a găsi o formă de guvernare mai bună pentru viitor

1. Introducere: ştiinţele politice într-o criză de metodologie şi calea de ieşire din ea
2. Un nou program de cercetare, aplicat la studiul ştiinţelor politice
3. Legătura organică dintre societate, stat, economie, monedă şi forma de guvernămînt
4. Observaţii finale: Criza democraţiei şi a regimurilor dictatoriale contemporane şi calea spre noi *Principia politica*

Preludiu: un glosar de gîndire politică. Voci din trecut ce ne reamintesc că nu trebuie să ne oprim niciodată în eforturile de a găsi o formă de guvernare mai bună pentru viitor

Atîta timp cît filozofii nu vor fi regi, ori regii şi principii din această lume nu vor avea spiritul şi forţa filozofiei; cît măreţia şi înţelepciunea politică nu vor constitui un singur tot, iar acele fiinţe netrebnice ce urmăresc să se nimicească nu vor fi nevoite să stea de o parte, cetăţile nu vor avea odihna din partea demonilor lor, nu, nici ele şi nici specia umană, după cîte cred, şi abia atunci acest stat al nostru va avea o posibilitate de a se naşte şi de a vedea lumina zilei.

Prin urmare, sfatul meu este să mergem neabătut pe drumul divin şi să aspirăm mereu la dreptate şi virtute, căci sufletul este nemuritor şi în stare să reziste şi la binele de tot felul şi la răul de tot felul… şi ne va fi bine atît în această viaţă, cît şi în pelerinajul de o mie de ani pe care l-am descris.

Socrate, în *Republica*, Platon, 380 i. H.

Scopul nostru este de a afla care anume formă de alcătuire politică este cea mai bună dintre toate pentru cei mai capabili să-şi realizeze idealul în viaţă… Statul este o pluralitate care trebuie să fie unită şi transformată, prin educaţie, într-o comunitate… Pentru a făuri un ideal, putem să precizăm ce dorim, dar trebuie să evităm lucrurile imposibile… O lege a simetriei se face simţită în corpul omului, întrucît între toate părţile lui există o anumită proporţie. Aceeaşi lege a proporţiei este valabilă în cadrul statelor.

În toate ştiinţele şi artele ţelul este binele, iar binele cel mai mare, mai înalt îl găsim, în cea mai prestigioasă

dintre toate aceste ştiinţe... ştiinţa politicii în care binele este dreptatea, cu alte cuvinte interesul general.

Concluzia este evidentă: guvernele care ţin seama de interesul general sunt constituite în concordanţă cu principiile riguroase ale justiţiei şi sunt prin urmare, forme adevărate; dar cele care se călăuzesc doar de interesul cîrmuitorilor sunt toate forme deficiente şi denaturate, pentru că sunt despotice...

Acum este evident că cea mai bună formă de guvernămînt este aceea în care oricare om, oricine ar fi el poate să acţioneze cel mai bine şi să trăiască fericit...

Aristotel, *Politica*, 334 i. H.

Şi astfel definim ţelul binelui în felul următor: nu este ceva prin care binele este consumat şi încetează să mai existe, ci ceva prin care binele se perfecţionează şi ajunge la desăvîrşire, iar scopul răului nu este un rău care prin consumare încetează să mai existe, ci care astfel, se amplifică şi ajunge la o nocivitate extremă. Aceste scopuri sunt «binele suprem» şi «răul suprem».

Sf. Augustin, *Cetatea lui Dumnezeu*, 426 A. D.

Toţi cei care au scris despre instituţiile civile demonstrează (şi istoria este plină de exemple care îi confirmă) că oricine doreşte să întemeieze un stat şi să-l înzestreze cu legi, trebuie să pornească de la premisa că toţi oamenii sunt răi şi chiar predispuşi să-şi manifeste natura lor perfidă ori de cîte ori au prilejul să o facă. (*Discursuri*, 1522)

Prinţului nu trebuie să-i pese de proasta reputaţie a cruzimii, dacă prin aceasta poate să-şi ţină supuşii uniţi şi loiali; cîteva mostre de severitate vor avea efecte mai benefice decît un exces de clemenţă care ar îngădui dezordinii să se producă şi să degenereze în jaf şi crimă; acestea aduc prejudicii întregii comunităţi, în timp ce execuţiile ordonate de principe lovesc doar pe unii indivizi izolaţi. (*Principele*, 1516)

Contele Carlo Sforza, *Ideile nepieritoare ale lui Machiavelli*, 1940

... că nu există doctrine autentice despre ce este drept şi ce este nedrept, despre bine şi rău, în afara legilor instituite în fiecare domeniu şi stat; iar întrebarea dacă rezultatele unei acţiuni viitoare vor fi drepte sau nedrepte, bune sau rele este o întrebare care nu poate fi pusă altcuiva în afara celor pe care divinitatea i-a însărcinat cu interpretarea legilor sale.

... că oamenii sunt astfel alcătuiţi prin natura lor încît, dacă nu sunt reţinuţi prin frică de o putere coercitivă fiecare om va manifesta suspiciune şi teamă faţă de ceilalţi şi cum dreptul natural îi îngăduie, necesitatea îi va dicta să facă uz de forţa pe care o are, spre a reuşi să supravieţuiască.

... legile civile nu sunt nimic altceva decît capacitatea de decizie a celui care deţine în cetate autoritatea supremă de a ordona cetăţenilor ei cum să acţioneze în viitor.

Thomas Hobbes, *De cive sau Cetăţeanul*, 1692

Legea naturii este... legea raţiunii. Raţiunea noastră este deci aceea care ne promulga legea naturii şi raţiunea noastră este aceea care ne face liberi.

Ne naştem liberi cum ne naştem raţionali.

... Raţiunea este modul de cooperare între oameni... (este) legătura comună prin care specia umană este unită într-o comunitate şi societate.

Dacă într-o ordine naturală omul este atît de liber cum s-a spus şi dacă el este stăpînul absolut al propriei sale persoane şi avuţii, egal cu cel mai puternic şi nesupus faţă de nimeni, de ce ar renunţa el la libertatea lui?

... el este însă foarte nesigur în ceea ce priveşte posibilitatea de a se bucura de aceasta şi în permanenţă expus atacurilor din partea celorlalţi... Aceasta îl face să dorească să părăsească o condiţie în care, deşi liber,

este plin de temeri şi expus la continue pericole. De aceea, nu fără temei, el caută altceva şi este doritor să se alăture în societate altora care sunt deja uniţi sau au de gînd să se unească pentru prezervarea reciprocă a vieţilor, libertăţilor şi averilor lor, lucru pe care cu un termen general îl denumesc proprietate.

Marele şi *supremul scop* al oamenilor care se unesc într-o comunitate şi care se plasează sub o stăpînire este, prin urmare, *apărarea proprietăţii lor*.

Libertatea omului în societate nu este supusă nici unei alte puteri legiuitoare în afară de cea stabilită prin acordul său, în comunitate şi nu este dominată de nici o voinţă sau restricţie din partea vreunei alte legi, în afară de cea adoptată de puterea legiuitoare potrivit încrederii ce i-a fost acordate.

Libertatea faţă de puterea arbitrară, absolută este atît de necesară şi strîns legată de existenţa omului, încît acesta nu se poate despărţi de ea decît dacă se atentează la existenţa şi viaţa sa.

Legea în adevăratul ei sens este nu atît limitarea, cît *îndrumarea unui agent liber şi inteligent* în propriul său interes şi cuprinde prescripţii strict necesare pentru binele general al celor aflaţi sub imperiul ei... scopul legii este nu de a aboli sau restrînge, ci de a prezerva şi extinde libertatea: căci în orice stat în care trăiesc fiinţe capabile să-şi asigure legi, *unde nu e lege nu e libertate. Oriunde sfîrşeşte legea, începe tirania*, dacă legea e călcată spre a face rău cuiva.

John Locke, *Două tratate de guvernare*, 1690

În toate formele de guvernare există o perpetuă luptă internă, făţişă sau ascunsă între autoritate şi libertate şi nici una dintre părţi nu poate să-şi asigure vreodată victoria absolută în această competiţie. Un mare sacrificiu pe seama libertăţii trebuie necesarmente să fie făcut în orice formă de guvernare; dar însăşi autoritatea care îngrădeşte libertatea nu va putea niciodată şi

probabil, că nici nu este bine ca vreodată, prin vreo constituţie, să devină absolută şi incontrolabilă.

Rareori popoarele cîştigă ceva de pe urma revoluţiilor în forma de guvernare, deoarece noul guvern, gelos şi simţindu-se nesigur, va trebui în general să recurgă la mult mai multă cheltuială şi severitate decît cel vechi…

Omul, născut într-o familie, este nevoit să menţină legăturile cu societatea din necesitate, din înclinare naturală şi din obişnuinţă. Aceeaşi creatură, în progresul său ulterior este nevoită să instituie societatea politică spre a administra justiţia, fără de care nu pot exista nici pace între oameni, nici relaţii reciproce... guvernul neavînd în cele din urmă vreun alt obiect sau scop în afară de a împărţi dreptatea.

Cei care-şi folosesc pana pentru a scrie pe subiecte politice, fără îndîrjire partizană şi fără prejudecăţi de partid, cultivă o ştiinţă care, dintre toate ştiinţele, contribuie cel mai mult la folosul obştesc şi la satisfacţia personală a celor care se dedică studiului acesteia. Sunt însă tentat să cred că omenirea este încă prea tînără pentru a fi în stare să identifice în politică multe adevăruri generale, care să-şi păstreze valabilitatea în cea mai îndepărtată posteritate.

David Hume, Eseuri politice, 1741 — 42

Legile, în accepţia lor cea mai generală, sunt relaţiile generale care se nasc din natura lucrurilor.

Trebuie prin urmare să identificăm relaţiile de justiţie anterioară legii pozitive prin care ele sunt stabilite: de exemplu, de îndată ce există, societăţile umane ar trebui să se conformeze legilor lor, iar fiinţele inteligente cărora li s-a făcut un bine de către alte fiinţe, ar trebui să-şi arate recunoştinţa.

…Ceea ce, într-o republică, disting prin termenul de virtute este dragostea de ţară, adică dragostea de egalitate. Aceasta nu e o virtute morală sau creştină, ci o virtute politică. Ea este sursa care pune în mişcare

guvernul unei republici, tot aşa cum onoarea este sursa care animă o monarhie. Iată ce am înţeles prin dragostea de ţară şi de egalitate cînd m-am referit la virtutea politică.

Pentru a încheia, om cinstit este… un om politic cinstit, care posedă virtutea politică menţionată. El este omul animat de dragoste faţă de legile ţării sale şi care este inspirat în ceea ce face de dragostea faţă de aceste legi.

Legea în general este raţiunea umană, încît ea guvernează pe toţi locuitorii de pe pămînt: legile politice şi civice ale fiecărei ţări nu sunt decît cazuri particulare în care se aplică raţiunea umană.

Ele trebuie să fie adaptate în aşa fel la poporul care le făureşte, încît numai printr-o mare întîmplare legile unei ţări se potrivesc alteia.

Baronul de Montesquieu, *Spiritul legilor*, 1748

Dacă aş putea să-mi aleg locul de naştere, aş alege o societate a cărei grandoare ar fi limitată numai de măsura facultăţilor umane, adică de posibilitatea de a fi bine guvernată şi în care orice individ ar fi propriul său stăpîn şi nimeni n-ar fi nevoit să cedeze altora atributele sale: un stat în care toţi cetăţenii se cunosc şi în care nici una dintre manevrele obscure ale viciului, după cum nici modestia virtuţii nu s-ar putea sustrage privirii şi judecăţii publice şi în care plăcutul obicei de a vedea şi cunoaşte pe ceilalţi face pe cetăţeni să-şi iubească ţara, mai curînd decît pămîntul ei.

Mi-ar fi plăcut să mă nasc într-o ţară în care atît suveranul, cît şi poporul să nu aibă decît un singur interes, acela ca mişcarea mecanismului (ţesutului societăţii) să nu tindă niciodată la altceva decît la binele tuturor… adică, mi-ar fi plăcut să mă nasc într-un regim democratic alcătuit cu înţelepciune.

Mi-ar fi plăcut să trăiesc şi să mor liber, adică sub imperiul unor legi, al căror onorabil jug pe care nici eu, nici alţii n-ar avea de ce să-l scuture, a căror salutară şi

dulce sclavie o suportă cele mai mîndre capete. Eşti mai supus cînd înduri un jug pentru a evita un altul.

Aş fi dorit ca nimeni din ţară să nu poată spune că este mai presus de lege şi că este în măsură să stabilească norme în stat. Oricare ar fi forma de guvernare dacă există un singur om care nu este supus legii, toţi ceilalţi sunt inevitabil la discreţia altcuiva.

J.J. Rousseau, *Du Contrat social ou Principe du droit publique*, 1750

Nu există alte atribute ale unui guvern în afară de virtute şi înţelepciune, reale sau presupuse. Oriunde acestea se regăsesc în realitate, ele au, în orice stat, condiţie, profesie sau îndeletnicire, un mandat divin care le asigură dreptul la existenţă şi la stima oamenilor. Vai de ţara care face nebunia şi sacrilegiul de a respinge serviciul talentelor şi virtuţilor civile, militare sau religioase, care sunt date spre a o cinsti şi servi şi care ar condamna la obscuritate orice are menirea de a înconjura un stat cu strălucire şi glorie.

Proprietatea este un factor indispensabil în perpetuarea. societăţii.

Puterea de a perpetua proprietatea familiilor noastre este una dintre cele mai interesante însuşiri ale societăţii ceea ce contribuie cel mai mult la perpetuarea societăţii însăşi.

Edmond Burke, *Reflecţii asupra revoluţiei în Franţa*, 1790

Industria modernă şi piaţa mondială pe care aceasta şi-o creează exclud perturbările politice în statul modern reprezentativ. Puterea executivă din statul modern nu este decît un comitet pentru administrarea intereselor comune ale întregii burghezii.

Revoluţia comunistă este cea mai radicală ruptură cu relaţiile de proprietate tradiţionale. Nu este de mirare că desfăşurarea acesteia implică cea mai radicală ruptură cu ideile tradiţionale.

Primul pas în revoluţia întreprinsă de clasa muncitoare este să ridice proletariatul la rangul de clasă conducătoare, să cîştige bătălia democraţiei.

Proletariatul îşi va utiliza supremaţia politică pentru a smulge, pas cu pas, întregul capital de la burghezie, a centraliza mijloacele de producţie în mîinile statului, adică ale proletariatului organizat ca o clasă conducătoare şi pentru a dezvolta forţele de producţie în ansamblul lor cît mai repede posibil.

Desigur, la început acest lucru nu poate fi făcut decît prin incursiuni despotice asupra drepturilor de proprietate şi a condiţiilor de producţie ale burgheziei, aşadar, prin măsuri care din punct de vedere economic par insuficiente, dar care în cursul mişcării sunt depăşite, necesitînd noi incursiuni împotriva vechii orînduiri sociale, inevitabile pentru a revoluţiona din temelii modul de producţie.

Karl Marx, *Manifestul comunist*, 1848

„Băncile şi noul lor rol: Funcţia principală şi primordială a băncilor este de a servi ca intermediari în efectuarea plăţilor.

Pe măsură ce activitatea bancară se dezvoltă şi se concentrează într-un număr mic de stabilimente, băncile se transformă şi din intermediari modeşti, devin monopoluri atotputernice care dispun de aproape întregul capital bănesc al tuturor capitaliştilor şi micilor întreprinzători, precum şi de o mare parte a mijloacelor de producţie şi a surselor de materii prime din ţara respectivă şi dintr-un număr de alte ţări...

...Fundamentul economic cel mai profund al imperialismului este monopolul. Acesta este un monopol capitalist, adică un monopol care s-a dezvoltat din capitalism şi există în ambianţa generală a capitalismului, producţiei de mărfuri şi concurenţei şi care rămîne într-o permanentă şi insolubilă contradicţie cu acest mediu general. Cu toate acestea, ca orice

monopol, acest monopol capitalist generează inevitabil o tendinţă de stagnare şi descompunere”.

V. I. Lenin, *Imperialismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului*, 1917

„Scopul acestei cărţi este de a descifra natura statului modern… de a explica această natură printr-o examinare a caracteristicilor sale, aşa cum au fost ele dezvăluite de istorie şi, în lumina lor, ea caută să sublinieze o teorie a statului care să fie mai concordantă cu istoria decît abordarea clasică.

Suntem de acord cu Aristotel cînd spune că statul există pentru a promova o viaţă mai bună. Insistăm odată cu Hobbes asupra ideii că nu poate exista civilizaţie fără securitatea pe care acesta o oferă prin puterea sa asupra vieţii şi a morţii. Suntem de acord cu Locke că numai un organ legiuitor comun ale cărui acţiuni se sprijină pe asentimentul oamenilor ne poate da dreptul la viaţă, la libertate şi proprietate şi că dacă nu ne bucurăm în pace de acestea suntem condamnaţi la o existenţă mizerabilă. Rousseau a reuşit să identifice anumite forme ale organizării statale în care, supunîndu-se legilor acesteia, oamenii pot fi mai liberi decît în societatea precivilă.

Aceste scopuri, au în istoria filosofiei politice un caracter destul de constant… El constituie o recunoaştere a faptului că întrucît indivizii acţionează diferit cu dorinţa lor de a-şi realiza interese divergente, un organ comun este necesar în societate pentru a defini condiţiile în care aceste acţiuni pot să se desfăşoare în mod legitim. Diferenţele de păreri sunt extrem de mari în ceea ce priveşte forma pe care trebuie să o capete acest organ. Baza pe care trebuie să se sprijine în acţiunea lui, limitele autorităţii sale, sunt chestiuni asupra cărora nu s-a ajuns niciodată la un punct de vedere unanim”.

Harold Laski, *Statul în teorie şi practica*, 1935.

În concluzie, aş spune că dacă actuala noastră structură socială ar fi să se dezvolte pe o linie normală, un prim pas, făcut necesar de imperativul asistenţei sociale, ar fi acela ca statul să iniţieze şi să sprijine, aşa cum ne arată remarcabilul exemplu oferit de Tennessee Valley Authority, acţiuni de amploare concepute şi conduse nu de către stat şi nu de la centru — de către administraţia politică a ţării, ci la faţa locului — de către întreprinderi private coordonate între ele şi de către diferitele comunităţi de oameni interesaţi, sub conducerea unor persoane desemnate ca responsabili independenţi.

Astfel însuşi statul ar lansa o mişcare de descentralizare progresivă şi „dezetatizare" a vieţii sociale, tinzînd spre apariţia unui regim oarecum nou, personalist şi pluralist.

Sintetizînd, binele comun al corpului politic reclamă că în societatea politică să existe o structură a autorităţii şi puterii şi, prin urmare, o instanţă specială înzestrată cu cea mai înaltă putere şi dedicată justiţiei şi legii.

Statul este cea mai înaltă instanţă politică. Dar statul nu este nici ansamblul corpului politic şi nici o persoană juridică sau fizică. El este o parte a corpului politic şi ca atare inferior şi subordonat acestuia, aflîndu-se în serviciul binelui comun. Binele comun al societăţii politice este scopul final al statului şi are precădere faţă de scopul imediat al statului, anume menţinerea ordinii publice. Statul are o îndatorire primordială în ce priveşte justiţia, care trebuie exercitate numai sub forma unei supravegheri de ultimă instanţă într-un corp politic esenţialmente just în ce priveşte structura sa internă.

Finalmente, corpul politic trebuie să controleze statul, care însă, conţine funcţiile guvernării în însăşi textura sa. Aflat în vîrful piramidei tuturor structurilor particulare ale autorităţii, care într-o societate democratică ia forma unei societăţi politice alcătuite de jos în sus, statul se bucură de cea mai înaltă autoritate de supraveghere.

Dar această autoritate supremă este primită de stat de la corpul politic, adică de la popor. Ea nu este un drept natural de supraveghere inerent puterii statale”.

Jacques Maritain, Omul şi statul, 1951

Educaţi şi informaţi masa poporului. Ajutaţi-i să înţeleagă că este în propriul lor interes să menţină pacea şi ordinea, iar ei le vor menţine. Şi nu este nevoie de studii foarte înalte spre a-i convinge de aceasta. Ei sunt singurul sprijin pentru menţinerea libertăţii noastre. Luminaţi poporul în general, iar tirania şi opresiunea fizică şi spirituală vor dispărea ca spiritele rele în zorii zilei.

Orice om şi orice colectivitate umană de pe pământ posedă dreptul de a se autoconduce. Ei îl primesc o dată cu fiinţa lor, din mîna naturii. Indivizii îl exercită prin simpla lor voinţă, iar colectivităţile umane — prin majoritatea lor, căci legea majorităţii este legea naturală a oricărei societăţi umane.

Acestea sunt drepturi care nu trebuie cedate statului şi pe care guvernele au fost întotdeauna tentate să le uzurpe. Acestea sunt dreptul de a gîndi şi de a ne face cunoscute gîndurile verbal sau în scris, dreptul la comerţ liber, dreptul la libertatea personală.

Va trebui, de asemenea ca toţi să ţină minte principiul sacru potrivit căruia deşi voinţa majorităţii are prioritate în toate cazurile, această voinţă, spre a fi dreaptă trebuie să fie rezonabilă; că minoritatea posedă şi ea drepturi egale, pe care legi egale trebuie să le protejeze, drepturi a căror violare ar însemna opresiune.

Sunt pentru un guvern extrem de frugal şi simplu, care utilizînd venitul public face toate economiile posibile spre a micşora datoria naţională şi nu pentru a multiplica numărul de demnitari şi salariaţi cu scopul de a-şi face partizani şi pentru a spori, pe orice cale, datoria publică pe motiv că aceasta ar fi spre binele public.

Adevăratul fundament al guvernului republican este

dreptul egal al fiecărui cetăţean întruchipat în persoana şi proprietatea sa şi în capacitatea de a dispune de ele. Verificaţi cu această măsură fiecare prevedere a Constituţiei noastre ca să vedeţi dacă ea decurge direct din voinţa poporului. Reduceţi legislatura voastră la o durată convenabilă pentru o discuţie completă, dar ordonată.

Credem că experienţa a demonstrat că este bine ca masa indivizilor care compun societatea să-şi rezerve dreptul de a exercita personal toate puterile legitime pentru care au competenţă şi să le delege pe cele pentru care nu au competenţă unor deputaţi numiţi şi revocabili imediat de către ei, în caz de conduită incorectă.

În orice ţară în care omul este liber să cugete şi să vorbească, vor apărea diferenţe de opinii ca urmare a diferenţelor de percepţie sau a imperfecţiunii în raţionament; dar, aşa cum este cazul în această ţară fericită, atunci cînd pot să se clarifice singure prin discuţie liberă aceste diferenţe nu sunt decît nori care umbresc efemer pămîntul nostru şi care lasă orizontul nostru mai luminos şi mai senin... voinţa poporului, această voinţă este unica fundaţie legitimă a oricărei guvernări.

Întrebarea dacă o generaţie de oameni are dreptul să se angajeze în numele altei generaţii pare să nu se fi pus niciodată de această parte sau de cealaltă a oceanului. Ea este însă o întrebare cu asemenea consecinţe încît merită nu numai o decizie, dar o plasează printre principiile fundamentale ale oricărui guvern. Cursul reflecţiei în care suntem cufundaţi aici, asupra principiilor elementare ale societăţii, a impus cugetului meu această întrebare. Şi cred că sunt pe deplin în stare să dovedesc că nici o asemenea obligaţie nu poate fi transmisă. Or, nimeni, nici un om nu poate, în virtutea vreunui drept natural, să oblige terenurile pe care le-a ocupat sau persoanele care i-au urmat în ocupare acestora să plătească datorii contractate de el.

Dacă acest lucru ar fi posibil, el ar putea ca în cursul vieţii sale să mănînce integral uzufructul pămînturilor pe mai multe generaţii viitoare. În acest caz terenurile ar aparţine morţilor, nu celor vii, ceea ce este exact opus principiului nostru.

În ceea ce priveşte datoria (publică), dacă aceasta să fie rambursată prin împrumuturi sau prin impozite, există două legi ale finanţelor care cred că trebuie să fie riguros respectate:

1) să nu împrumuţi niciodată fără a stabili un impozit suficient pentru a plăti capitalul şi dobînda într-o perioadă fixă de timp şi eu aş fixa această perioadă la 10 ani...

2) să nu împrumuţi niciodată sau să nu pui noi impozite fără să aloci banii respectivi pentru obiectul lor specific.

Considerăm că destinele republicii noastre depind de stingerea datoriei publice înainte de a ne angaja în vreun război...

Dacă datoria noastră s-ar mai dilata o dată la dimensiuni formidabile, achitarea ei integrală ar fi o operaţiune disperată şi ne-am trezi pe un drum jalonat de datorii, corupţie şi putrefacţie, care se încheie cu revoluţia.

Nu sunt printre cei care se tem de popor. El şi nu dreptul este sprijinul nostru în a menţine libertatea. Iar pentru a păstra independenţa lui, nu trebuie să permitem cîrmuitorilor noştri să ne împovăreze cu o datorie perpetuă. Trebuie să ne decidem ce preferăm: economia şi libertatea sau risipa şi servitutea.

Ameninţarea pe care o reprezintă mania speculei

Suntem ameninţaţi de ruină ca urmare a potopului de hîrtii emise de bănci, aşa cum eram ameninţaţi înainte de vechile monezi de hîrtie de pe continent (din Europa). Este cumplit că asemenea revoluţii care afectează averile particulare sunt la cheremul aventurierilor rapaci, care în loc să-şi folosească capitalul, dacă au vreun

capital, în producţia de bunuri, în comerţ sau alte asemenea îndeletniciri utile, fac din el un instrument pentru a greva toate schimburile de proprietate cu profiturile lor necinstite, profituri care sunt plata îndeletnicirii lor bune de nimic. Oamenii prudenţi trebuie să fie atenţi la acest joc cu focul şi să aibă grijă ca scînteia să nu se stingă în inimile lor. Sunt un duşman al tuturor băncilor care scontează hîrtii de valoare pe altceva în afară de monezi metalice”.

Thomas Jefferson, *On Democracy*
(Despre democraţie) 1809.

1. Introducere: ştiinţele politice într-o criză de metodologie şi calea de ieşire din ea

În 1741, Hume consemna că omenirea este încă prea tînără pentru a fi în stare să identifice în politică multe adevăruri generale care să-şi păstreze valabilitatea în cea mai îndepărtată posteritate (1, p. 101). Laski, 200 de ani mai tîrziu, nu putea să evite a recunoaşte că „părerile sunt extrem de diferite în ceea ce priveşte forma pe care ar trebui să o îmbrace acest organ" (adică forma de guvernare) şi că baza pe care trebuie să se sprijine acţiunea lui, limitele autorităţii sale sunt chestiuni asupra cărora nu s-a ajuns niciodată la un punct de vedere unanim (2).

Într-adevăr, cu greu ar putea fi găsite alte domenii ale cunoaşterii (poate, cu excepţia economiei) în care să existe mai multe poziţii conflictuale şi controverse între ideile şi soluţiile avansate de teoreticieni sau recomandate de oamenii de stat de la putere decît în domeniul politicii şi al politologiei. Poziţiile şi problemele fundamentale îşi pierd relieful datorită faptului că sunt în permanenţă trase în toate direcţiile, astfel că este imposibil să-ţi dai seama cel puţin în ştiinţă, care este calea cea bună.

Politologii denumiţi „liberali" din acest secol (în acest caz scriem liberali cu literă mică spre a-i deosebi de liberalii secolului al optsprezecelea şi al nouăsprezecelea, în cazul cărora folosim majuscula „L"[18], insistă neobosiţi că în aproape orice problemă (publică sau semiprivată) nu există altă soluţie care să funcţioneze decît mai multe programe şi reglementări statale (cu sau fără planificare centralizată), deşi acum, în anii 1980 avem tot mai numeroase dovezi că

[18] Termenul de „liberal" este folosit în acest sens în SUA, nu şi în Europa.

guvernele la putere, în Vest, ca şi în Est, nu sunt în stare să realizeze ceea ce promit.

În acelaşi timp, politologii conservatori (unii reacţionari dar mulţi dintre ei adevăraţi Liberali ai secolului al nouăsprezecelea) susţin cu aceeaşi tenacitate părerea opusă, anume că nu există soluţie mai bună decît mai puţină intervenţie şi planificare statală, deşi este evident şi faptul că numeroase probleme economice şi sociale reclamă imperativ o soluţie efectivă şi eficientă pe care numai guverne înţelepte o pot oferi. Nu este necesar să irosim mult timp pentru a blama această deplorabilă stare de lucruri. Este de ajuns să privim la revistele specializate şi la rubricile respective din presă pentru a vedea că în probleme curente gînditori liberali ca Paul Samuelson sau James Tobin, laureaţi ai Premiului „Nobel”, se situează pe poziţii diametral opuse faţă de cele ale unor gînditori conservatori ca Milton Friedman, sau Frederic A. Hayek, care şi ei sunt laureaţi ai Premiului „Nobel”.

Gîndirea politică şi economică din vremea noastră este scindată ca o casă învrăjbită şi incapabilă să ajungă la soluţii fezabile, acceptate de majoritatea oamenilor de specialitate. Nu este de mirare că omul de pe stradă sau tînărul student care de-abia intră în acest domeniu de studiu este cuprins de confuzie şi perplexitate şi este înclinat să manifeste neîncredere în orice ar spune oamenii politici (de stînga, de dreapta sau de centru). Astfel credibilitatea oamenilor de ştiinţă de specialitate se erodează pe zi ce trece.

Desigur există mult adevăr în ambele abordări — atît cea liberală, cît şi cea conservatoare —, dar nu în forma supergeneralizată şi exclusivistă care nu este prezentată în controversa dintre cele două grupuri. Tocmai aceste generalizări necondiţionate şi nenuanţate caracterizează marasmul intelectual al timpurilor noastre. Secolul al douăzecilea este mult mai dogmatic în gîndire şi acţiune în comparaţie, de exemplu, cu secolul al

nouăsprezecelea, deşi la suprafaţă poate să nu pară aşa. Pentru a fi mai precis, noi n-am pus încă la punct instrumentele metodologice necesare pentru a aprecia obiectiv în ce măsură este valabilă fiecare poziţie — liberală sau conservatoare, avansată în dispută şi, în plus, pentru a discerne alte posibile puncte de vedere, de luat în consideraţie spre a putea rezolva problemele timpurilor noastre. Repet, atît în teorie, cît şi în practică, nici o problemă n-a fost soluţionată în mod eficient în practică, fără ca mai întîi să fi fost rezolvată analitic, adică teoretic.

Existenţa atîtor probleme nerezolvate şi atîtor interminabile controverse fără şansă vizibilă de încheiere constituie cea mai bună dovadă că nu suntem, cum ar spune francezii, *sur la bonne voie!* (pe calea cea bună). Răsfoind orice ziar dintr-o ţară liberă se poate vedea cum promisiunile pe care un nou guvern le face înainte de a fi ales se spulbera pînă la sfîrşitul mandatului său, lăsînd în loc mai multe probleme, care pregătesc drumul pentru un nou guvern şi povestea se repetă cu noile guverne, ceea ce alienează şi pe cei mai loiali cetăţeni. Cît de mult timp mai poate să dureze o asemenea situaţie? Ce alte semne mai dramatice de dezastru aşteptăm să apară pentru a trage concluzia că ceva trebuie să fie în neregulă cu structura instituţională şi legală a societăţii moderne? Milioane de oameni nevinovaţi şi harnici din lumea întreagă, care muncesc zi de zi şi plătesc impozite, sunt condamnaţi la numeroase suferinţe şi privaţiuni dintr-un singur motiv şi anume impotenţa birocratică a guvernelor actuale (de stînga, de dreapta sau de centru), care fac promisiuni şi cheltuiesc banii contribuabililor pentru lucruri pe care ele nu le pot realiza satisfăcător sau irealizabile prin procedeele obişnuite la care se recurge.

Pe de altă parte, s-a acumulat şi continuă să se acumuleze o masă imensă de informaţii statistice care ameninţă să ne sufoce. Revistele de specialitate din

domeniul politologiei şi ştiinţelor economice sunt pline de nesfîrşite ecuaţii, tabele şi speculaţii abstracte dintre cele mai sofisticate, precum şi raţionamente care nu duc la nimic altceva decît la alte complicaţii şi controverse. În pofida acestei vaste mase de cunoştinţe, nu suntem în stare să ne punem de acord şi să garantăm că, fără cea mai mică îndoială, cutare sau cutare formulă sau concluzie este adevărată şi valabilă şi că ea poate fi aplicată pentru a rezolva efectiv o problemă concretă din zilele noastre. S-ar părea că trăim sub semnul a. ceea ce. s-ar putea numi „paradoxul prea multor cunoştinţe”, pe care din anumite motive, nu le putem utiliza corespunzător şi pe deplin. În aceste condiţii un observator atent nu poate sa nu tragă concluzia că ceva trebuie să fie fundamental greşit în metoda de abordare şi în modul de gîndire folosit în prezent în Vest ca şi în Est, în Nord ca şi în Sud.

Specialiştii din domeniul politologiei nu ezită să invoce deficienţe ca lipsa de „coerenţă”, de „corelare a generalizărilor”, lipsa unei relaţii corespunzătoare între structură şi interacţiune”, a unei „agregări şi secvenţializări” explicite, dar nu ajung să vadă natura reală a crizei (3). Într-o recenzie a unei cărţi recente se poate citi: Observînd că moartea teoriei politice a fost proclamată acum 20 de ani, coordonatorii intenţionează ca prin această culegere de nouă studii să restaureze această teorie ca o disciplină normativă şi reflectivă, care se ocupă de rezolvarea abstractă a problemelor legate de înţelegerea realităţii şi moralităţii politice (4).

În alte locuri (5, 6) s-a arătat că economia politică trece printr-o criză de metodologie. Acest studiu dezvăluie acelaşi adevăr, anume că şi politologia este perturbată de o criză similară a metodologiei. Trebuie să subliniem de la început că nu există aici nici o intenţie din partea autorului, ca economist să încalce sau să violeze domeniul de cercetare propriu politologului. Dorim mai degrabă să încercăm a demonstra că un nou

program de cercetare bazat pe o abordare simultană prin prisma echilibrului şi a dezechilibrului are o aplicare tot atît de largă în domeniul politologiei, ca şi în economia politică şi în alte ştiinţe sociale. În plus, acelaşi program de cercetare deschide noi perspective pentru studii interdisciplinare întrucît scoate în evidenţă legătura organică ce există între societate, stat, economie, bani şi formă de guvernămînt ducînd astfel la o unificare metodologică a tuturor ştiinţelor sociale.

Cum s-a ajuns la prezentul impas, căci impas este? La această incredibilă situaţie în care avem un „paradox al prea multor cunoştinţe”, dar nu avem soluţii eficiente? De bună seamă, impasul nu a apărut peste noapte. El are o istorie lungă şi complicată care merită un studiu analitic separat. Pentru moment, mă voi limita la a spune că după părerea mea, cheia înţelegerii situaţiei constă în interpretarea eronată a două revoluţii esenţiale dar incomplete în gîndirea politică, interpretare eronată care se întinde pe o lungă perioadă istorică. Scopul glosarului de gîndire politică, alcătuit ca preludiu la această cercetare (un accesoriu neobişnuit în procedeele curente de cercetare) este de a face lumină asupra acestor două revoluţii şi a modului în care ele s-au desfăşurat în timp.

Noul program de cercetare bazat pe abordarea simultană prin prisma echilibrului şi a dezechilibrului ne ajută să identificăm cele două revoluţii în chestiune. Prima dintre ele este reprezentată de abordarea sau şcoala clasică de gîndire, care datează din antichitate şi, de fapt, de la începutul istoriei vieţii sociale. Ea este căutarea perfecţiunii, ca să folosim langajul lui Guitton (7); în cazul nostru, ea este viziunea unui stat perfect şi a unei forme de guvernare perfecte, chiar dacă, după ştiinţa mea, condiţiile pentru un echilibru general stabil care să stea la temelia unei asemenea concepţii nu au fost niciodată prezentate în mod explicit, adică nu atît de amplu şi de cuprinzător, cum se face în acest studiu. Nu încape însă îndoială că abordarea clasică în termeni de

echilibru stabil în ştiinţa politică a fost o realitate aşa cum se va vedea, mai în amănunţime.

Cea de-a doua revoluţie ar putea fi numită concepţia sau şcoala modernă de gîndire, chiar dacă istoriceşte, datează şi ea din antichitate, şi se ocupă mai ales de imperfecţiuni, ca să folosim deci, din nou lexiconul guittonian, sau de devieri de la perfecţiune, sau simplu spus de aspectul de dezechilibru al stării sau formei de guvernare. Citîndu-l pe Sfîntul Augustin, toţi gînditorii clasici ţinteau spre perfecţiune în lumina şi spiritul din *Cetatea lui Dumnezeu* (un model de coerenţă în proporţie de 100 la sută), în timp ce gînditorii moderni au fost şi mai sunt orientaţi mai mult spre imperfecţiunea din Cetatea de pe Pămînt ca un model temporal de dezechilibru (de incoerenţă parţială sau totală) apropiat de realităţile istorice.

Cu această informaţie suplimentară, pe care ne-o oferă noul program de cercetare, nu este greu de înţeles că obiectivul de cercetare în cele două revoluţii este diferit; într-un caz (abordarea clasică) el este modelul ideal de echilibru, iar în celălalt (abordarea modernă) modelul mai realist, de dezechilibru. Mai departe, trebuie să ne fie clar că nu este posibil să se identifice sistematic poziţiile de dezechilibru dacă nu se acceptă conceptul de echilibru stabil. Din fericire atît ştiinţele naturii, cît şi ştiinţele sociale s-au dezvoltat în aceeaşi succesiune: studiul dezechilibrului l-a urmat pe cel al echilibrului, chiar dacă nu toate conexiunile au fost privite în această lumină. Cu toate acestea, ca problemă de epistemologie cele două revoluţii, şi, implicit, cele două abordări, apar în acest context ca fiind complementare. Într-adevăr, ambele sunt legate organic între ele şi ambele sunt necesare, pentru o concepţie şi înţelegere mai completă a omului în raporturile sale cu statul, forma de guvernare, economia şi societatea în general.

Aşadar, în ceea ce priveşte obiectul studiului, nu este nimic greşit în cele două revoluţii, luate în sine;

amîndouă sunt întemeiate şi se completează una pe alta. Dificultăţile au început în timpurile moderne cînd gîndirea clasică în termeni de echilibru stabil a fost prezentată şi susţinută ca singura modalitate ştiinţifică de a privi problemele umane, ceea ce nega şi aliena abordarea modernă în termeni de dezechilibru. De acum, cele două revoluţii s-au separat, dezvoltîndu-se şi extinzîndu-se într-un spirit de ostilitate ca şi cînd ar fi fost doctrine, concepţii şi moduri de gîndire opuse. Avem de-a face aici cu o *dezastruoasă eroare de interpretare*, care face ca timpurile noastre să fie pline de confuzii şi de atacuri nesfîrşite la adresa scolii clasice, situaţie greu sau imposibil de justificat şi care nu contribuie la rezolvarea problemelor epocii noastre. Chiar şi o privire sumară asupra obiectului de studiu arată că cele. două şcoli de gîndire nu sunt de fapt contradictorii, ci indiscutabil *complementare*. Aceasta este o chestiune de covîrşitoare importanţă în înţelegerea problemelor erei noastre şi a cauzelor pentru care nu le putem rezolva satisfăcător.

Să aruncăm o scurtă privire asupra glosarului şi să ne oprim mai în detaliu asupra celor două revoluţii în discuţie. Cînd în *Republica* lui Platon, Socrate recomandă ca regii şi principii din această lume să aibă spiritul şi puterea filozofiei, iar noi oamenii să urmăm neabătut drumul divin şi să mergem mereu pe calea dreptăţii şi virtuţii (8, p., 362, 495) el are, putem spune, abstracţie făcînd de toate deficienţele, o viziune a unei stări ideale perfecte, aşa cum se putea imagina în acel timp.

Aristotel, marele şi originalul filozof al antichităţii, a corectat unele din erorile Republicii lui Platon şi căutînd să afle „care formă de alcătuire politică este cea mai buna dintre toate” şi „care este adevărata formă de guvernare constituită în concordanţă cu principiile riguroase ale justiţiei şi servind interesul general” (9, p. 1146, 1185) ne transmite, în mod cert, aceeaşi viziune clasică despre o stare şi o formă perfectă de guvernare.

Ce altceva decît concepţia clasică poate fi dedusă din observaţia sa că „o lege a simetriei se face simţită în corpul uman întrucît între toate părţile lui există o anumită proporţie. Aceeaşi lege a proporţiei este valabilă în cadrul statelor”.

Masiva lucrare *Cetatea lui Dumnezeu* a Sfîntului Augustin, considerată pe drept cuvînt o „monumentală teologie a istoriei” şi ale cărei concluzii, interpretat corect, sunt „atemporale şi universale”, conceptualizează, pe o cale diferită, aceeaşi idee a unei stări perfecte după chipul lui Dumnezeu sub forma „binelui suprem” (10, p. IX). În acelaşi timp, Sfîntul Augustin ne transmite mesajul despre ceea ce se poate întîmpla unei Cetăţi terestre total degradate şi degenerate moral, în care răul suprem predomină. Este aceeaşi imagine pe care Eugen Ionescu o înfăţişează în piesa sa devenită clasică, Rinocerii (11). Cu ajutorul Tabelei de orientare, vom vedea mai tîrziu că Sfîntul Augustin, folosind abordarea simultană prin prisma echilibrului şi dezechilibrului, a identificat şi descris cele două modele-limită:

— M_1 adică viaţa socială cu virtute perfectă în condiţii de echilibru pur şi perfect şi, pe de altă parte, modelul

— M_7, adică viaţa socială cu rău perfect, în condiţii de dezechilibru total, anarhie completă sau haos, ceea ce este egal cu „iadul pe pămînt”. Dincolo de istoria religiilor, un cercetător obiectiv în domeniul ştiinţelor sociale poate să înveţe din opera Sfîntului Augustin concluzii eterne şi universale, aplicabile condiţiei umane oriunde pe glob.

Invaziile barbarilor au marcat sfîrşitul primei manifestări de gîndire clasică, dezvoltată în timpul antichităţii. Spre sfîrşitul evului mediu, are loc o renaştere a gîndirii clasice, reluîndu-se căutarea perfecţiunii prin gîndirea în termeni de echilibru stabil. Lucrările lui John Locke, Montesquieu, David Hume, J.J. Rousseau, Edmund Burke, Thomas Jefferson şi Jacques

Maritain, pentru a nu menţiona decît pe acei puţini titani incluşi în Glosar, sunt o vie mărturie a acestei moşteniri.

Cînd John Locke, campionul unei societăţi libere şi democratice şi a unui guvern căruia i se deleagă puteri limitate scria în 1690 că „legea naturii este legea raţiunii” şi că „raţiunea este legătura comună prin care specia umană este unită într-o comunitate şi societate”, el exprimă în spirit modern aceeaşi viziune aristotelică despre o stare perfectă şi o formă de guvernare în care „scopul legii este nu de a aboli sau restrînge, ci de prezerva şi extinde libertatea” (12, p. 94—95, 324).

Hume a continuat aceeaşi tradiţie şi, ca istoric, a văzut că, în toate stăpînirile din timpul său, există „o perpetuă luptă internă, făţişă sau ascunsă, între autoritate şi libertate” (1, p. 41). Cu toate acestea, în final, cu tot scepticismul său filozofic, a împărtăşit şi el vederea clasică, după care guvernul nu are „alt obiect sau scop în afară de a împărţi dreptate” (1, p. 39). Aceeaşi filozofie socială a libertăţii, binelui comun şi a unui guvern cu puteri limitate poate fi găsită şi la ceilalţi gînditori menţionaţi, calitate pe care Montesquieu a numit-o — „*vertue politique*” — adică însuşirea care defineşte pe „omul animat de dragoste faţă de legile ţării sale şi inspirat în ceea ce face de dragostea faţă de aceste legi” (13).

Prima revoluţie, aceea a gîndirii clasice în termenii unui model perfect de stat şi de forma de guvernămînt rămîne un monument, chiar dacă neterminat, al contemplării şi înţelepciunii umane în căutarea unui *ideal* atît de înalt, încît generaţie după generaţie să se străduiască să-l atingă, cum s-ar spune, pînă la sfîrşitul veacurilor. Din nefericire, gînditorii clasici, deşi plini de resurse sub raport analitic, erau deficitari în ceea ce priveşte abordarea dintr-un unghi practic a aceloraşi probleme. Într-adevăr comparaţia scoate la iveală diferenţa dintre modelul teoretic ideal şi condiţiile existente în realitate la un moment istoric dat.

Gînditorii clasici au şi carenţa de a nu fi lucrat cu perseverenţă pentru a imagina reforme instituţionale şi legislative care să ducă la realizarea idealului lor într-o măsură cît mai mare. Hume a încercat să schiţeze forma de guvernare într-o comunitate perfectă (1, p. 145, 158), dar el, scepticul, n-a văzut în aceasta decît un efort „de a reînvia acest subiect de speculaţie", pentru că după părerea lui „toate planurile de guvernare care presupun reforme mari în deprinderile omenirii sunt pură imaginaţie" (1, p. 146). Ca sceptic, el n-a reuşit să realizeze că aceeaşi omenire, în condiţii de echilibru general stabil (o societate şi o economie libere, juste şi stabile, ca în modelele M_1 şi M_2 din Tabela de orientare prezentată în continuare) manifestă în mod firesc deprinderi total diferite în comparaţie cu cele dintr-un sistem cu un dezechilibru important (de exemplu, într-o societate şi economie mixtă, cu un dezechilibru major, ca în modelele M_5 şi M_6, sau în spaţiul dintre ele).

După ştiinţa mea, nici un gînditor clasic proeminent nu şi-a dat seama în mod clar de această relaţie şi nu a ridicat această problemă într-un mod sistematic. Or, tocmai această *carenţă practică a chestiunii* (din cîmpul „ştiinţei aplicative") a fost aceea care a atras o dublă consecinţă: pe de o parte, declinul de credibilitate al tradiţiei clasice, (perspectivei, abordării), iar, pe de altă parte, apariţia inevitabilă a celei de-a doua revoluţii în gîndirea politică, respectiv abordarea problemelor de pe cealaltă poziţie, poziţia de dezechilibru.

Este adevărat că Sf. Augustin ne-a prevenit despre ceea ce putea să se întîmple cu Cetatea terestră dacă oamenii şi instituţiile degenerează sub raport moral şi se trăieşte în conflict cu adevărul, dragostea şi respectul faţă de Dumnezeu şi faţă de semeni. Dar punctul de vedere religios n-a fost destul de puternic pentru a anima noul spirit de cercetare liberă apărut în procesul de dezvoltare a înfloritoarelor cetăţi italiene care se apropiau de timpul lui Galileo (1564—1642). Un atent

observator italian, cu numele de Niccolo di Bernardo Machiavelli (1469—1527), care a servit cu competenţă, timp de 15 ani, ca secretar al Republicii Florenţa, a scris o micuţă carte, *Principele* (1516), care avea să revoluţioneze gîndirea politică din timpul său şi de mai tîrziu.

În loc să-şi propună ca obiectiv statul perfect şi forma ideală de guvernare, Machiavelli a adoptat o atitudine negativă respingînd scolastica şi orice altă formă de filozofie mistică, predominante în acel timp. De pe această poziţie negativă, el a avansat o concepţie nouă, realistă a istoriei şi o ştiinţă politică nouă, ca disciplină independentă. Aşa cum îl caracterizează contele Carlo Sforza, Machiavelli a fost „primul mare gînditor modern... care a respins toate formele depăşite, şi care a înţeles perfect că pe atunci, biserica şi Imperiul (roman) nu mai reprezentau forte politice vii" (14, p. 6). În schimb, el s-a pronunţat pentru statul modern şi pentru o putere absolută deţinută de rege (sau principe) pentru a pune capăt anarhiei proprie evului mediu.

Mesajul lui Machiavelli era construit pe baza unei filozofii sociale total diferite, fondată pe premisa că „toţi oamenii sunt răi şi chiar predispuşi să-şi manifeste natura lor perfidă ori de cîte ori au prilejul să o facă" (14, p. 13). Dacă este aşa, pentru a se asigura unitatea societăţii moderne, un principe cu puteri absolute era indispensabil. Aşa a început cea de-a doua revoluţie în gîndirea politică. Ea reprezintă o negare a viziunii şi concepţiei clasice care urmărea o stare perfectă şi avea în vedere un principe cu puteri limitate. Machiavelli a murit ca un om cinstit, dar probabil că profund dezamăgit că lucrarea sa nu a atras, aşa cum se aşteptase, o îmbunătăţire în situaţia sa financiară (vezi scrisoarea către Francesco Vettori, din 10 decembrie 1513, referitoare la lucrarea sa *De Principatibus* sau *Principele* (14, p. 141). Într-o scrisoare către o rudă, fiul lui Machiavelli, Petro scria „După cum ştii, tatăl nostru

ne-a lăsat în cea mai neagră sărăcie” (14, p. 161). În. ceea ce priveşte ideile sale (dacă ele sunt bune sau rele este o altă problemă), ele n-au murit, ci au fost reînviate cu o argumentaţie mult mai solidă într-o altă ţară şi în alte condiţii istorice.

Într-un mod mai sistematic şi într-o formă mai aprofundată, filozoful şi politologul englez Thomas Hobbes (1588 — 1679) a pus un solid fundament politologiei noi, moderne, bazate pe autoritatea indiscutabilă şi puterea absolută, deţinută de rege sau un partid politic. Desigur, noua filozofie politică despre stat şi guvernare este prin definiţie anticlasică şi neagă drepturile naturale ale individului şi conceptul aristotelic al interesului general şi bunăstării generale. Ea pretinde supunerea necondiţionată a cetăţenilor faţă de interesul statului, adică faţă de rege sau partidul la putere.

Ce altceva trebuie să înţelegem cînd citim la Hobbes că: „Nu există doctrine autentice referitoare la ce e drept şi ce e nedrept, la bine şi la rău, în afară de legile instituite în fiecare domeniu şi alcătuire statală; iar întrebarea dacă rezultatele unei acţiuni viitoare vor fi drepte sau nedrepte, bune sau rele, este o întrebare care nu poate fi pusă nimănui altcuiva decît celor pe care Dumnezeu i-a însărcinat cu interpretarea legilor lui... legile civice... nu sunt nimic altceva decît ordine din partea celui ce deţine autoritatea cea mai înaltă” (15, p. 10, 70—750).

De fapt, din punct de vedere al metodologiei, Hobbes este pentru politologie ceea ce Marx, mai tîrziu a fost pentru economia politică. Amîndoi sunt gînditori în termeni de dezechilibru total, unul referindu-se la politică, celălalt la viaţa economică în condiţiile capitalismului. Pe Tabela de orientare, în ambele domenii, doctrinele respective sunt reprezentate prin modele-limita M_7 în teoria pură şi M_6 în practică.

Citatele din Marx şi Lenin reproduse în Glosar confirmă în toate privinţele teoria hobbesoniană a statului şi

formei de guvernare. În fapt, doctrina marxistă oferă ceea ce Laski a denumit „fundamentul economic al politicii” (2, p. 84). Nu încape îndoială că Marx şi Lenin aveau dreptate în critica pe care au făcut-o (în mod mai mult sau mai puţin arbitrar) capitalismului modern, dar cu precizarea că, ei au extins concluzia lor negativă pînă la limita ei extremă, aceea a răului social absolut, ceea ce în practică nu prea este adevărat.

La Harold Laski, un gînditor socialist modern, dar recunoscut ca avînd solide convingeri democratice, găsim expresia aceluiaşi impas al politologiei cînd el se declară de acord atît cu Hobbes, cît şi cu Locke, dar conchide că „diferenţele de păreri sînt extrem de mari în ceea ce priveşte forma pe care trebuie să o capete acest organ” (statul) (2, p. 4), şi nu are soluţie în analiza acestei dileme.

Întîlnim, aici o dilemă ca în tragediile antice greceşti. S-a menţionat mai înainte că prima revoluţie în gîndirea politică, respectiv şcoala clasică a eşuat nu pentru că mesajul său era lipsit de adevăr, ci mai de grabă deoarece clasicii n-au manifestat aceeaşi diligenţă în cercetarea laturii practice a problemei, anume spre a arăta cum se poate ca în viaţa reală să fie realizat şi menţinut un asemenea nobil ideal, cum este statul perfect şi forma perfectă de guvernare.

Cea de-a doua revoluţie în gîndirea politică a eşuat şi ea, aşa cum a rezultat, din neputinţa de a se rezolva efectiv şi eficient problemele cele mai urgente ale timpurilor noastre în ce priveşte dreptatea şi echitatea socială libertatea pentru toţi şi stabilitatea durabilă în condiţii de pace. Nu este nevoie să insistăm asupra faptului regretabil că cea de-a doua revoluţie în gîndirea politică a cucerit minţile a numeroşi intelectuali şi oameni de stat proeminenţi din secolul al douăzecilea. Trebuie spus că, în plus, aceeaşi şcoală modernă de gîndire a călăuzit instalarea tuturor regimurilor totalitare (dictatura de stînga, de dreapta, sau regimuri militare) şi

chiar şi a statului bunăstării (welfare state).

Într-un fel de efort disperat, de ultimă instanţă occidentul cochetează cu metode socialiste deghizate, imitate din ţările estice, în timp ce, la rîndul lor, acestea experimentează practici capitaliste occidentale (China Roşie, Ungaria, lugoslavia), dar fără nici o şansă de succes, nici într-o parte nici în cealaltă. Aceasta arată clar confuzia spirituala din zilele noastre. În realitate, cea de-a doua revoluţie n-a avut niciodată un ideal acceptabil pentru întreaga omenire, caracterizîndu-se întotdeauna prin abordări pragmatice, în funcţie de circumstanţele istorice. Consecinţa nefericită a acestui fapt este că, treptat aparatul de stat conceput în spiritul celei de-a doua revoluţii devine antiuman, adică îndreptat împotriva naturii şi aspiraţiilor eterne ale omului. În ultima analiză, acest element antiuman, care generează o rezistenţă activă sau pasivă şi are ca efect sabotaje făţişe sau ascunse, împiedică statul modern de astăzi, respectiv un guvern cu înfăţişare hobbesoniană, să poată vreodată să asigure acea viaţă mai bună şi fericirea oamenilor, la care visau atîţia mari gînditori din trecut.

Dacă cele două revoluţii din trecut au eşuat, există oare vreo cale prin care să putem ieşi din actuala criză? Da, o asemenea cale există, dar pentru a o găsi trebuie să ne aducem aminte că oricît de grele ar deveni împrejurările istorice trebuie să apelăm întotdeauna la resursa inepuizabilă a imaginaţiei umane, sau cum bine spune Locke la legea raţiunii umane. Recursul la o critică severă a primei sau celei de a doua revoluţii şi a filozofiei sociale respective, aşa cum fac gînditorii liberali şi cei conservatori de astăzi nu; este însă de natură să ne ajute să rezolvăm dilema în chestiune[19].

[19] Reamintim că în SUA termenul de „liberal" este legat de promovarea ideii rolului activ al statului în economie astfel că adepţii de astăzi ai unui liberalism ce-l dezvoltă pe cel din secolul al XIX-lea sunt desemnaţi drept conservatori.

Dilemele care există între autoritate şi libertate; egalitate şi libertate; socialism-comunism şi capitalism, fascism şi capitalism; justiţie prin egalitate şi justiţie prin echitate; între stabilitate şi pace faţă de anarhie şi război; liberal şi conservator; monarhie şi republică; lege şi ordine în raport cu democraţia ş.a.m.d. — toate acestea nu sunt decît expresii generale care arată la ce simplificări se ajunge în cadrul disputei.

Asemenea suprasimplificări nu sunt de natură să ne permită să mergem prea departe cu discuţia în cauză. Vorbind de autoritate în raport cu libertatea şi de celelalte formule nu se poate raţiona în termeni de „ori... ori", întrucît de fiecare parte există un anume adevăr. Recurgînd la metoda lui „ori... ori", ajungem inevitabil la un impas, unde încetează legea naturală a raţiunii şi de unde începe să domnească ideologia. Avem datoria să depăşim asemenea suprasimplificări ale dezbaterii şi să înţelegem că realitatea vieţii sociale reclamă şi autoritate şi libertate, cu precizarea corespunzătoare că ambele au limite naturale şi nu pot exista decît completîndu-se una pe alta. Cheia este „*precizarea corespunzătoare*" care constituie legătura dintre prima şi cea de-a doua revoluţie din gîndirea politică, legătură care pînă acum a fost imposibil de identificat întrucît nu existau instrumentele metodologice necesare.

Spunînd aceasta dezvăluim raţiunea şi sarcina *celei de-a treia revoluţii* în gîndirea politică, care mai întîi trebuie să instaureze o pace reală între şcoala clasică şi şcoala modernă de gîndire, arătîndu-se analitic pînă unde şi cînd rezultatele uneia sau celeilalte sunt adevărate şi valabile dincolo de orice îndoială. Desigur însă că mai există şi. alte variate şcoli de gîndire politică, care şi ele trebuie să fie identificate şi analizate în mod sistematic. Iată ce cred că se va produce spre sfîrşitul acestui secol nu numai în ştiinţa politică, dar şi în economia politică, precum şi în celelalte ştiinţe sociale.

Neputinţa autorităţilor statale de astăzi de a rezolva

eficient multitudinea de probleme care frămîntă epoca noastră pretutindeni în lume şi privirea critică cu care tînăra generaţie asistă la indecizia şi disputele sterile din rîndul mentorilor lor (gînditorii liberali sau conservatori) sunt forţele şi cea mai bună garanţie că cea de-a treia revoluţie va deveni realitate în viitorul nu prea îndepărtat. Dar, întrucît, cu mîinile goale nu se poate rezolva nici o problemă, noul program de cercetare pe care îl prezint în continuare poate oferi o nouă perspectivă şi instrumente de natură să contribuie la realizarea unei asemenea revoluţii.

2. Un nou program de cercetare, aplicat la studiul ştiinţelor politice

În paginile precedente, am prezentat în linii generale două mari revoluţii în gîndirea politică, respectiv şcoala clasică, de gîndire în termeni de perfecţiune sau echilibru stabil şi şcoala modernă, de gîndire în termeni de imperfecţiune sau de abateri de la perfecţiune, adică în termeni de dezechilibru, parţial sau total. Pînă acum, aceste două şcoli de gîndire au fost prezentate ca opuse, ca şi cînd una ar fi adevărată, iar cealaltă falsă, în funcţie de orientarea — liberală sau conservatoare — a celui care face interpretarea.

Potrivit acestei metodologii în termeni de „ori... ori", pe care am moştenit-o, Hobbes poate să ne apară ca avînd dreptate, iar Aristotel nu, sau invers. Acest procedeu susceptibil de ambiguităţi nu poate duce decît la impas, la un cerc vicios în care nu este posibilă nici o soluţie clară la o problemă dată.

Pentru a ieşi din acest cerc vicios (o maladie intelectuală a zilelor noastre!) se încearcă aici o sinteză *sui generis,* se încearcă adică să se prezinte şi să se utilizeze o metodologie noua, mai cuprinzătoare, care arată că cele două revoluţii anterioare în gîndirea politică nu se află *per se* în contradicţie, şi sunt mai curînd complementare. Rezultatul este o poartă deschisă spre o *a treia revoluţie*, în care sarcina principală este de a soluţiona vechea dispută dintre cele două şcoli de gîndire şi a crea astfel posibilitatea de a elabora, atît în teorie, cît şi în practică, soluţii rezonabile şi acceptabile la atîtea probleme care aşteaptă să fie elucidate.

Aceasta este în esenţă scopul cercetării simultane prin prisma echilibrului şi a dezechilibrului, care prin aplicare, duce la noi *Principia politica*. Ceea ce se prezintă în continuare reprezintă osatura unui nou program de cercetare, care nu neagă nici o cunoştinţă la care s-a

ajuns pînă în prezent în domeniul ştiinţei politice, ci arată drumul spre a integra fără contradicţii această moştenire într-un cadru metodologic mai cuprinzător. Noua metodologie este formată dintr-o serie de principii de analiză legate între ele şi combinate cu standarde metodologice adecvate.

Quinta methodica şi *legea concordanţei logice în dezbaterile ştiinţifice*

Kant credea că douăsprezece categorii ale intelectului erau suficiente pentru a exprima în mod general orice concept sau gînd. Înaintea lui, Aristotel, încercînd să sistematizeze aproximativ aceeaşi temă, a ajuns la un număr de zece categorii. În ceea ce mă priveşte, eu cred că pentru domeniul mai restrîns pe care îl reprezintă ştiinţele sociale şi în care este inclusă ştiinţa politică, cinci categorii de cunoştinţe derivate din acelaşi număr de probleme specifice sunt suficiente în sens kantian pentru a rezolva problemele în cauză.

Cele cinci categorii de probleme din ştiinţele politice care duc la cinci domenii diferite, dar legate între ele sunt următoarele:

1) *Istoria politică*, care se ocupă cu studierea şi prezentarea integrală a relaţiilor politice dintr-un loc determinat şi dintr-o perioadă determinată de timp. Ea răspunde la întrebarea: ce? Rezultatul îl constituie cunoştinţe politico-istorice, adevărate şi valabile pentru un anumit timp şi loc.

2) *Teoria politică*, care se ocupă cu analiza şi explicarea tuturor situaţiilor posibile în lumina ipotezelor unui model sau sistem concret şi în contextul realităţii potenţiale în toate faţetele sau aparenţele imaginabile ale acesteia. Ea răspunde la întrebarea: de ce? Rezultatul este cunoaşterea politică teoretică (abstractă), adevărată şi valabilă în anumite ipoteze, adică în cadrul propriului său model.

3) *Etica politică*, care se ocupă cu, studiul sistematic al valorilor, scopurilor şi finalităţilor politice supreme, legate de binele comun şi care nu conţin contradicţii în sine. Ea răspunde la întrebarea: cum este bine să fie? Rezultatul este cunoaşterea politică etică, adevărată şi valabilă numai în anumite ipoteze, adică într-un anumit sistem social sau într-o anumită formă de stat.

4) *Practica politică*, care se concentrează pe elaborarea unei politici (măsuri şi căi de acţiune) operaţionale şi coerente, care să arate cum să se realizeze anumite scopuri şi finalităţi fără a crea alte probleme. Această politică este rezultatul unei „ştiinţe aplicative" şi într-adevăr poate fi numită „politica ştiinţifică", spre deosebire de politica mai mult sau mai puţin arbitrară practicată în zilele noastre în ţările democratice. Aceasta poate răspunde la întrebarea: în ce mod? Rezultatul este cunoaşterea practică, adevărată şi valabilă pentru a decide dacă atingerea unui scop dat este realizabilă şi dacă ea nu creează alte dificultăţi.

5) *Doctrinele politice* sau *Istoria gîndirii politice*, care se ocupă cu reconstruirea vechilor teoreme sau concepte şi cu aplicarea lor în timp. Cu alte cuvinte, ea se ocupă de elucidarea şi descrierea gîndirii politice oglindite în lucrările diferitelor gînditori şi şcoli de gîndire din trecut şi pînă în prezent. Această parte răspunde la întrebarea: cine? Rezultatul este cunoaşterea doctrinală, adevărată şi valabilă numai în cadrul sau modelul utilizat de respectivul gînditor sau respectiva şcoală de gîndire. Altminteri, interpretarea în cauză este (parţial sau total) un produs nou al cercetătorului.

Atît timp cît între aceste cinci categorii de probleme, de categorii ale cunoaşterii se păstrează o delimitare clară, nu există nici un motiv de dispută privind natura lor şi gradul în care ele sunt relativ interpretate. Istoria politică are, de exemplu, obiectul ei propriu de studiu, independent de cel al teoriei, eticii, practicii sau doctrinelor politice. Dificultăţile nu întîrzie să apară de

îndată ce aceste cinci categorii ale cunoaşterii sunt amestecate. De exemplu, dacă se încearcă să se respingă un concept sau o teoremă de natură pur teoretică sau etică utilizîndu-se un contraargument istoric, discuţia nu mai poate duce decît la o ireductibilă antinomie. Or, istoria gîndirii politice, sociale şi economice este plină de asemenea antinomii, care nu s-au putut rezolva de la sine niciodată. De exemplu, disputa privind opoziţia dintre autoritate şi libertate sau mai multă ori mai puţină intervenţie din partea statului şi multe alte dihotomii similare nu pot fi niciodată soluţionate dacă punctul de vedere analitic nu este delimitat de punctul de vedere istoric sau practic.

Pentru a evita asemenea antinomii, putem formula o Lege a concordanţei logice în dezbaterile ştiinţifice, după care:

> Ori de cîte ori, într-o discuţie ştiinţifică, o chestiune (cunoştinţă, concept sau teoremă) ajunge să fie contestată, contraargumentul trebuie să fie de aceeaşi natură.

Cunoştinţele în materie de istorie nu pot fi combătute decît prin alte cunoştinţe, mai precise sau mai convingătoare, de istorie. O teoremă nu poate să fie infirmată decît printr-o altă teoremă care se dovedeşte mai explicită sau mai adecvată pentru explicarea aceleiaşi teme, în cadrul aceluiaşi model… şi tot aşa cu celelalte feluri de cunoaştere.

Ori de cîte ori legea concordanţei logice este încălcată în cursul discutării unor păreri opuse, dispare orice şansă de consens, întrucît în acest caz dezbaterea respectivă poate să eşueze în domeniul antinomiilor ireductibile (16) sau să degenereze în dispute ideologice fără sfîrşit (17).

Pentru istoria, teoria, practica şi doctrina politică după cît se pare nu există nici o problemă specială de identificare, întrucît ele sunt deja recunoscute ca

discipline aparte, chiar dacă nu întotdeauna suficient de clar separate între ele. O problemă mai serioasă se pune în domeniul eticii politice, întrucît acesteia încă nu i se recunoaşte caracterul ştiinţific. Principiul weberian al ştiinţei libere de valori şi al neutralităţii omului de ştiinţă faţă de valori şi judecăţi de valoare, continuă să exercite o puternică dominaţie asupra comunităţii ştiinţifice din zilele noastre. Pe de altă parte, el este însă şi un obstacol care împiedică încorporarea problemelor eticii sub acoperămîntul ştiinţei. În altă parte (18) s-a arătat cum poate şi trebuie amendat principiul lui Weber spre a înlesni formularea unei soluţii obiective la problema valorilor şi a judecăţilor de valoare în domeniul ştiinţei.

Un nou program de cercetare: echilibru versus dezechilibru

1) Axioma 1: Ipoteza universală a dualismului

Se presupune că atît universul fizic în care trăim, cît şi societăţile umane, inclusiv toate instituţiile (sociale, politice, economice, financiare etc.) sunt compuse din elemente forte, comportamente, valori şi practici stabile (de echilibru) şi instabile (de dezechilibru).

2) Corolar: Abordarea simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibru.

Dacă Axioma 1 este un adevăr care se impune de la sine şi care poate fi verificat prin propriile noastre simţuri, trebuie să fie adevărat şi corolarul potrivit căruia orice concept sau teoremă poate şi de fapt, din punct de vedere ştiinţific, trebuie să fie privită în două versiuni diferite — una într-un cadru (model) care satisface condiţiile de echilibru stabil şi alta într-un cadru în care aceste condiţii sunt negate sau inexistente.

3) *Teorema posibilităţilor generale*

Dată fiind natura duală a vieţii şi instituţiilor politice în forma lor pură (tipuri ideale), există un număr nelimitat de combinaţii şi sisteme în teorie posibile deşi din

necesităţi de studiu el poate fi limitat la cîteva modele de bază cu caracter reprezentativ.

Unele elemente fundamentale de analiză politică

În orice societate care a atins un anumit nivel de civilizaţie (de dezvoltare a oraşelor şi a vieţii urbane), individul este confruntat cu două feluri de probleme:

1) *nevoi personale* (ale individului şi ale familiei lui), care sunt lăuntrice, autocentrate şi pot fi rezolvate cel mai bine de către individul în chestiune, întrucît el şi numai el cunoaşte natura şi mărimea acestei nevoi.

2) *nevoi sociale*, care se referă la relaţiile cu cei din jur (protecţia drepturilor personale şi a proprietăţii legitime), pe care omul este mai puţin capabil să şi le rezolve în mod eficient de unul singur.

Existenţa nevoilor sociale constituie factorul care justifică analitic existenţa şi funcţionarea statului. Această relaţie a fost clar şi precis sesizată de Jefferson, atunci cînd el a scris: „Credem că experienţa a demonstrat că este bine ca masa indivizilor care compun societatea să-şi rezerve pentru ei înşişi dreptul de a exercita personal toate puterile legitime pentru care au competenţă şi să delege acele puteri pentru care nu au competenţa unor deputaţi numiţi şi revocaţi imediat de către ei, în caz de conduită incorectă” (19, p. 36).

Desigur, Jefferson vorbeşte aici de un stat liber şi democratic şi de o formă de guvernare în concordanţă cu idealurile unei societăţi şi economii libere, ca în ţara lui, la vremea respectivă.

Teoretic, putem să ne imaginăm, în continuare, că universul politic al unei ţări poate fi privit din două diferite puncte de vedere şi filozofii sociale.

3) *separarea constituţionala dintre sectorul privat, al nevoilor personale, şi sectorul public, al nevoilor sociale* —, cum se arată mai sus —, separare care constituie un element de echilibru într-un stat şi o societate cu

caracter democratic;

4) fuziunea constituţională a celor două sectoare într-unul singur, domeniul public, indiferent de motivaţie, ceea ce este un element de dezechilibru în orice formă de stat nedemocratic (despotic) şi de societate colectivistă, întrucît acesta creează un conflict deschis şi permanent între interesele şi aspiraţiile individuale şi cele ale statului.

Termenul „constituţional” poate fi interpretat textual (prevăzut în Constituţia ţării) sau ca referindu-se la „structura reală” a statului şi formei de guvernămînt.

În orice caz, analiza duce, în continuare la distincţia între două concepţii diferite de administrare a treburilor publice:

5) *principiul descentralizării în administraţia publică*, asociat cu o societate liberă şi un stat liber şi

6) *principiul centralizării în administraţia publică* asociat cu un tip colectivist autoritar de societate şi de stat.

În continuare, trebuie să facem o distincţie clară între două concepţii diferite de bine comun, interes comun şi bunăstare comună;

7) *binele comun*, bazat pe *libera voinţă a poporului* şi care-şi are sursa în separarea sectorului privat de cel public şi care, teoretic poate fi definit ca acea poziţie de echilibru în care utilitatea marginală a cheltuirii unui dolar în fiecare dintre cele două sectoare este aceeaşi sau aproape egală, şi

8) *binele comun*, bazat pe *bunul plac al suveranului* sau partidului la putere în care sectorul privat şi cel public sunt contopite legal sau *de facto* în domeniul public, iar utilitatea marginală, de echilibru, a serviciilor furnizate de cele două sectoare nu există sau nu joacă nici un rol.

Rămînînd în cadrul acestui demers analitic, trebuie să înţelegem clar şi distincţia dintre cele două concepte diferite de suveranitate sau putere politică.

8) *suveranitatea limitată*, întemeiată pe puterea politică delegată, legitimă, prin voinţa majorităţii şi care recunoaşte drepturile naturale, inalienabile ale individului, şi

9) *suveranitatea absolută*, întemeiată pe puterea politică nelimitată şi nelegitimă asupra vieţii şi morţii cetăţenilor, ale căror drepturi naturale sunt negate, iar vocea majorităţii este inexistentă sau denaturată atît de mult încît devine de nerecunoscut.

În cazul suveranităţii limitate, recunoaştem concepţia despre stat a lui Locke, anume că „puterea supremă" (legiuitorul) nu poate să. priveze pe nici un om de nici o parte a proprietăţii sale fără consimţămîntul său (12, p. 378), sau cum spunea Jefferson, „legea majorităţii este legea naturală a oricărei societăţi umane" (19, p. 15). Pentru mai multă precizie ar trebui să spunem „a oricărei societăţi de oameni liberi". Analizîndu-se suveranitatea absolută, putem identifica gîndirea lui Hobbes şi concepţia sa despre stat, întrucît el este cel ce spune că nu există doctrine autentice despre ce este drept şi ce este nedrept, despre bine şi rău, în afară de legile instituite în fiecare domeniu; iar întrebarea dacă rezultatele unei acţiuni viitoare vor fi drepte sau nedrepte bune sau rele nu poate fi pusă nimănui altcuiva, în afara celor pe care Dumnezeu i-a însărcinat cu interpretarea legilor... şi că... legile civice nu sunt nimic altceva decît capacitatea de decizie a celui care deţine în cetate autoritatea supremă de a ordona cetăţenilor ei cum să acţioneze în viitor (15, p. 10, 15).

Rezumînd şi incluzînd toate concluziile menţionate mai sus, putem, în sfîrşit, să facem o distincţie între două principii de bază, diferite între ele, de organizare a statului şi a formei de guvernămînt.

11) *principiul democratic* bazat pe cooperarea voluntară a cetăţenilor şi justificat prin convingere şi necesitate aşa cum rezultă ca din voinţa majorităţii, dar cu respectarea drepturilor la opoziţia paşnică ale

minorităţii, aşa cum este normal într-o ordine socială naturală şi liberă, şi

12) *principiul oligarhic* fondat pe cooperarea forţată a cetăţenilor, adică pe constrîngere socială, justificată prin teama de anarhie şi rebeliune combinată cu interesul celor aflaţi la putere (rege sau partid politic) de a perpetua status-quo-ul unei ordini sociale artificiale.

Cititorul poate să manifeste reticenţe faţă de judecata de valoare implicată de asocierea acestui principiu cu artificialitatea ordinii sociale. Această afirmaţie necesită o precizare. În primul rînd, este adevărat că aici s-a recurs la o judecată de valoare, dar aşa cum s-a explicat în amănunt într-un alt loc (18), aceasta nu este o judecată subiectivă, ci obiectivă (ştiinţific). În al doilea rînd, este, de asemenea, adevărat că în acest caz ne ocupăm cu ordinea socială creată de om, artificială caracterizată prin probleme de dezechilibru, ascunse în cazul suveranităţii absolute (dictatura) sau vizibile în forma degenerată a statului bunăstării.

Primul principiu, cel democratic, spre deosebire de cel de-al doilea, poate, atunci cînd este pe deplin satisfăcut să fie asociat cu o ordine socială naturală. Aşa cum este utilizată aici, această expresie de „ordine naturală” nu înseamnă o ordine predestinată, imprimată societăţilor umane ca ordinea naturală din universul fizic, aşa cum credeau vechii gînditori clasici, ci este o ordine socială coerentă decurgînd din natura lucrurilor, respective din natura unui sistem de echilibru general stabil.

Această ordine socială, construită din elemente stabile şi dintr-un cadru instituţional şi juridic adecvat are într-adevăr stabilitate endogenă, ca în universul fizic şi, prin urmare, poate fi numită ordine sociala naturală. În acest sistem, cetăţenii formează o comunitate liber constituită şi, prin legi adoptate potrivit regulii majorităţii, ei determină ce este drept şi ce este nedrept, cu alte cuvinte interesul, binele şi bunăstarea celor ce trăiesc sub imperiul acestor legi. Ei manifestă zilnic ceea ce

Montesquieu numea „*vertue politique*”, adică dragostea de ţară şi de legile ei.

O Tabelă de orientare pentru ştiinţele politice

O aplicare riguroasă şi sistematică a Teoremei posibilităţilor generale, menţionate mai înainte, ne duce la alcătuirea unei Tabele de orientare, care este harta metodologică a tuturor sistemelor politice, care din necesităţi analitice, pot fi reduse la şapte modele de bază.

Elementele constitutive pentru constituirea modelelor în chestiune sunt următoarele:

Demo = principiul democraţiei pure sau tipul ideal al unei forme de guvernământ şi de stat de echilibru, bazată pe cooperarea voluntară sau pe consimţământul social şi în concordanţă cu voinţa majorităţii.

Olig = Principiul oligarhiei pure, despotismului sau prototipul variantei de dezechilibru, al formei de stat sau de guvernământ, bazată pe cooperarea forţată sau constrîngerea socială şi corespunzînd interesului celor de la putere;

Nu — Numéraire monedă de echilibru sau o circulaţie monetară bazată 100 la sută pe o monedă de tip marfă; *anti-Nu* = anti-*Numéraire*, monedă de dezechilibru, gen monedă de hîrtie, sau de credit;

R_1...R_7 = un cadru instituţional şi juridic corespunzător în acord cu fiecare model sau factor „*R*”.

În ce scop poate fi utilizată Tabela de orientare?

În general, numele ei arată că ea poate fi utilizată pentru orientarea în toate cele cinci categorii de probleme incluse în *Quinta methodica*. În *Istoria politică*, cu ajutorul Tabelei de orientare se poate stabili cu uşurinţă natura reală a unui anume guvern sau stat, facilitîndu-se astfel munca omului de ştiinţă. În *Teoria politică*, aceeaşi Tabelă de orientare previne pe analist că există variate sisteme politice posibile, adică modele

cu o structură diferită, care reclamă soluţii diferite la fiecare problemă dată, în funcţie de modelul în care vrem să o studiem.

În *Etica politică*, Tabela permite omului de ştiinţă să înţeleagă că valorile şi scopurile nu sunt absolute decît în Modelul M_1 în care totul este pur şi perfect, ca în *Cetatea lui Dumnezeu* a Sfîntului Augustin, în care domină „binele suprem”. În Modelele M_2, M_3, M_4, M_5, M_6 aceleaşi valori şi scopuri pozitive devin din ce în ce mai relative pînă în Modelul M_7, în care apar în forma inversată, negativă. Într-adevăr, parafrazînd din nou pe Sfîntul Augustin, am putea spune că Modelul M_7 reprezintă Cetatea Terestră, dominată de „răul suprem”, adică de condiţii de total dezechilibru sau haos (vizibil sau ascuns) putînd exista numai datorită puterii absolute a unui rege sau partid politic.

În *Practica politică* aceeaşi Tabelă ajută pe un om de stat înţelept să vadă unde anume şi-a găsit nava sa politică (guvernul său) refugiul (o zonă de relativ echilibru sau de dezechilibru) şi în ce direcţie se poate îndrepta. În sfîrşit în *Doctrinele politice* sau *Istoria gîndirii politice* Tabela de orientare este de mare folos pentru a identifica modelul în care un anumit concept sau o anumită teoremă sunt adevărate şi valabile în mod indiscutabil. De exemplu filozofia despre stat şi guvern al lui Locke şi Aristotel este adevărată şi valabilă în Modelul M_1 (teoria pură) şi Modelul M_2 (practică) şi nicăieri altundeva. Pe de altă parte, filozofia despre stat şi guvern al lui Hobbes şi Marx este adevărată şi valabilă în Modelul M_6 (în practică) şi M_7 (în teoria pură) şi nicăieri altundeva. Mă refer aici la Marx nr. 1, revoluţionarul, pentru că exista şi un altul, Karl Marx nr. 2, omul de ştiinţă pură, a cărei viziune despre societate, stat şi guvern (într-o formă cam incompletă) este total diferită, aşa cum s-a arătat în altă parte (20).

Între altele, Tabela de orientare arată că o metodologie mai cuprinzătoare necesară pentru o mai

bună înţelegere a problemelor din zilele noastre impune să ne eliberăm de vechea concepţie monistă despre lume (referitoare la universul fizic şi societăţile umane) şi să adoptăm, în schimb o percepţie mai realistă, bazată pe Ipoteza universală a dualismului, aşa cum a fost ea formulată mai înainte.

Rezumînd, Tabela de orientare are o aplicabilitate universală, atît în ştiinţele naturii, cît şi ştiinţele sociale aşa cum se arată mai în detaliu în altă parte (21). În cursul unei discuţii pe marginea unui referat despre *Principia oeconomica*, prezentat la Conferinţa anuală din 1983 a Societăţii de Istorie a gîndirii economice, un distins coleg, Nicholas Balabkins a făcut interesanta observaţie că, de fapt, Tabela de orientare se aseamănă cu Tabela lui Mendeleev pentru chimie, cunoscută pentru modul sistematic, armonios în care ordonează elementele. Această observaţie este absolut corectă, întrucît Tabela de orientare elaborată de mine se pretează la ordonare sistematică şi armonioasă a oricărei analize sau model (micro sau macro), a oricărui sistem, concept sau teoremă, imaginabile în economie politică, politologie sau orice alte ştiinţe sociale, pentru a nu menţiona şi ştiinţele naturii, care pot să urmeze acelaşi itinerar.

Modele:

$M_1 = Demo\ 100\% + Nu\ 100\% + R_1$

Sistemul politic de democraţie pură şi perfectă dezvoltat la limită într-un stat, societate şi economie în situaţie de echilibru general stabil din toate punctele de vedere. Acesta este sistemul ideal de solidaritate umană perfectă, imaginat de Cesar Partheniu (1938, 1939) şi de toţi gînditorii clasici începînd cu Aristotel şi Sf. Augustin.

$M_2 = Demo\ 95\% + Olig\ 5\% + Nu\ 95\% + anti\text{-}Nu\ 5\% + R_2$.

Un sistem politic de democraţie, care la scara umană este cît se poate de aproape de perfecţiune şi care poate fi realizat oriunde în lume; acesta este un sistem de echilibru general în practică. În jurul Modelului M_2 există

numai conflicte sociale minore şi dezechilibre nesemnificative.

M_3 = *Demo* 65% + *Olig* 35% + *Nu* 65% + *anti-Nu* 35% + R_3.

Un sistem politic mixt în care trăsăturile democratice încă precumpănesc dar în care sporesc caracteristicile oligarhice. În jurul Modelului M_3 avem de-a face cu serioase conflicte sociale şi dezechilibre semnificative care însă, cu bunăvoinţă şi înţelegere pot fi rezolvate, anume prin aplicarea de politici înţelepte în sensul Modelului M_2.

Renaştere, Liberalism, Capitalism anii 1920, Capitalism anii 1940, Capitalism anii 1960.

M_4 = *Demo* 50% + *Olig* 50% + *Nu* 50% + *anti-Nu* 50% + R_4

Un sistem politic mixt, semidemocratic şi semioligarhic, adică un sistem stagnant, de echilibru instabil sau, mai bine spus, de dezechilibru stabil.

Feudalism, Absolutism — Mercantilism, Război Mondial I, Marea criză, Război Mondial II, Statul bunăstării în criza din anii ’80.

M_5 = *Demo* 35% + *Olig* 65% + *Nu* 35% + *anti-Nu* 65% + R_5.

În jurul Modelului M_5 este o zonă de dezechilibre majore, în care foarte serioase pericole sociale ameninţă existenţa oricărui regim democratic. Problemele încep să devină insolubile dacă se aplică o politică democratică obişnuită.

M_6 = *Demo* 5% + *Olig* 95% + *Nu* 5% + *anti-Nu* 95% + R_6.

O revoluţie fascistă sau marxistă a reuşit să răstoarne vechiul regim şi să instaureze o dictatură de dreapta sau de stînga.

M_7 = *Olig* 100% + *anti-Nu* 100% + R_7.

Sistemul politic de *Oligarhie* perfectă şi pură dezvoltat la limita sa într-o formă de stat, societate, economie integral colectiviste.

Aşa cum se cunoaşte în sfera specialiştilor, Arrow a elaborat o variantă a Teoremei imposibilităţii, bazată pe un model specific de triadă, în care se presupune că există trei partide politice (sau trei alternative) şi este imposibil să se aplice metoda majorităţii fără să se ajungă la o contradicţie (22). Dacă aşa stau lucrurile, atunci, după Arrow o formă cu adevărat democratică de guvernămînt este imposibilă. Totuşi, potrivit practicii politice din lumea occidentală, ori de cîte ori există mai mult de trei partide sau alternative, decizia finală se adoptă prin alegerea de către popor a unuia dintre cei doi candidaţi, care se bucură de cea mai mare popularitate. Dacă este aşa, atunci, potrivit acestei practici, metoda deciziei majoritare se poate aplica fără umbră de contradicţie.

Modelul lui Arrow şi modul său de judecată nu trebuie însă să fie respinse în general, ci mai curînd limitate la situaţia de triopol avută în vedere de el. În ceea ce priveşte lumea democratică occidentală, Teorema imposibilităţilor a lui Arrow este, prin urmare, nerealistă, sau, cum spunea cu generozitate Eucken, nu este actuală. Chiar dacă ne referim la o preferinţă individuală în alegerea utilizării unei anumite mărfi sau unui anumit serviciu, adică atunci cînd se adoptă decizia privind modul de a cheltui o anumită parte din venit la un anumit moment, alegerea se referă la utilitatea marginală a două şi nu a trei articole întrucît în procesul de raţionalizare intervine factorul economisirii (legea lui Mach privind economia de energie umană).

Ajungem astfel din nou la aceeaşi concluzie, anume că modelul lui Arrow şi modul său de gîndire nu sunt *reale*, ci pur ipotetice.

Cu aceasta nu se încheie însă problema Teoremei imposibilităţii. Potrivit Tabelei de orientare, putem formula o altă Teoremă tripodală a imposibilităţii, mai

realistă (ca aplicabilitate), după cum urmează:

1) Este prin definiţie, imposibil să se construiască o teorie politică generală unică, aptă să includă şi să explice toate combinaţiile sau sistemele posibile, cuprinse între M_1 şi M_7 din Tabelă.

2) Este imposibil să se realizeze în practică şi să se menţină o formă perfect democratică de stat şi de guvernămînt, dacă între alte cerinţe incluse în factorul *„R”*, nu se satisface în proporţie de 100% cerinţa referitoare la moneda-*Numéraire*.

3) Este imposibil ca vreo formă de dictatură politică sau oligarhie, să se menţină în timp dacă cerinţa monedei-*Numéraire* este îndeplinită şi respectată în proporţie de 100%. Prin urmare:

1. Întrucît toate modelele din partea inferioară a Tabelei sunt diametral opuse tuturor modelelor din partea superioară, nu există o teorie generală unică puţind satisface, condiţia logică de adevăr şi valabilitate în cazul fiecărui model posibil din cele două părţi. Cu alte cuvinte, orice teorie generala aplicabilă la partea superioară, ar nega în mod inevitabil modelele corespunzătoare din partea inferioară.

În acest fel, se spulberă visul unei teorii generale unice, nutrit de mulţi dintre marii gînditori din trecut sau din prezent: Arrow într-a sa Teoremă a imposibilităţilor a făcut o aluzie în acest sens, dar o analiză finală nu confirmă că idealul unei teorii generale unice ar fi realizabil. Mai dramatică este încercarea lui Einstein de a construi o asemenea teorie universala, denumită de el „Teoria cîmpului unificat”, dar în *Out of My Later Years* el a fost nevoit să admită: „Nu ştim dacă această ambiţie va duce vreodată la un sistem bine determinat. Cel căruia i se cere părerea în această privinţă este înclinat să răspundă că nu” (23, p. 62—63).

Hobbes, în politologie, a nutrit aceeaşi ambiţie; pornind dintr-o direcţie opusă în raport cu clasicii, adică de la Modelul M_7 (varianta lui despre „starea naturală” ca

anarhie totală), el n-a mers mai departe de Modelul M_6, ceea ce nu confirmă ipoteza unei teorii generale valabile pentru toate formele posibile de guvernămînt şi de stat.

Adevărul adevărat, potrivit Tabelei, este ca în domeniul ştiinţei nu sunt posibile afirmaţii (concepte şi teoreme) universale. Explicaţia o constituie Axioma Ipotezei universale a dualismului.

2. În plus faţă de libertate, dreptate şi echitate pentru toţi, în absenţa cărora nu se poate asigura pacea şi progresul social fără a genera alte probleme, un alt element indispensabil este *Numéraire*-ul ca bază a sistemului monetar şi financiar. Într-adevăr, fără aceasta din urmă nici unul din celelalte idealuri nu poate fi atins integral. Aşa a rezultat, în repetate rînduri din istorie, în special în zilele noastre. Fără moneda-*Numéraire* nu este posibil să se realizeze şi să se conserve un stat şi o formă de guvernămînt perfect democratice. Acesta este un element important, dar absent în analiza politică a trecutului şi prezentului. Din cauza importanţei sale, vom reveni ulterior la acest subiect.

Dacă moneda-*Numéraire* joacă un asemenea rol fundamental în realizarea unei forme cît mai democratice de guvernămînt, este o chestiune de logică elementară că prezenţa ei este de natură să nu permită dăinuirea vreunei forme de dictatură sau oligarhie.

3. Legătura organică dintre societate, stat, economie, monedă şi forma de guvernămînt

Pentru un economist social, nu poate exista problemă mai importantă decît legătura organică ce poate să existe între societate, stat, economie, monedă şi formă de guvernămînt. Nimeni nu are nici cea mai mică îndoială asupra oportunităţii unei asemenea legături. Fapt este că o relaţie de acest fel, formulată explicit sau implicit, constituie cadrul de referinţă pentru o gamă largă de economişti (instituţionişti, socioeticieni, evoluţionişti, umanişti, solidarişti).

Cel mai adesea se porneşte de la premisa că o asemenea legătură organică există în economie şi societate, dar că ea este perturbată de înclinaţia egoistă a individului. Astfel funcţia guvernului ar fi aceea de a corecta acţiunile rapace ale indivizilor, care în capitalism sunt în stare să acumuleze cît de multă bogăţie le stă în putere. Această opinie pragmatică a unui economist social din trecut nu concordă cu experienţa prin care am trecut în acest secol. După Marea Depresiune din anii 1930, iar pe o scară mai largă după cel de-al doilea război mondial, s-a încercat prin toate mijloacele şi procedeele, în Occident sub egida lui Keynes, iar în ţările estice — sub influenţa lui Marx, să se corecteze asemenea înclinaţii antisociale ale individului, fără ca rezultatele să confirme că probleme sociale ar fi fost efectiv rezolvate. Dimpotrivă, în unele privinţe ele au devenit mai acute. Pretutindeni, statul bunăstării şi în ansamblu politica socială se confruntă cu probleme insurmontabile în viitorul apropiat, dacă nu se află deja într-o criză manifestă. Este evident că pragmatismul social, economic şi politic nu mai este suficient.

Marea problemă pe plan social persistă: nici în

Occident şi nici în ţările estice nu există suficientă dreptate şi echitate în distribuţia venitului naţional şi a avuţiei naţionale. Experimentul pragmatic făcut în acest secol cu politica de protecţie socială *(social welfarism)* nu s-a dovedit a fi un succes nici în capitalism şi nici în socialism. Problema nu a depăşit încă faza de început. Consider că principala cauză a acestui eşec rezidă în faptul că în ştiinţele sociale nu s-a aplicat o metodologie adecvată în studierea modului de rezolvare a problemelor respective. De cele mai multe ori s-ar părea că procedăm exact invers decît trebuie. În ştiinţele naturii nici o problemă nu este rezolvată în mod practic înainte de a fi rezolvată analitic. Întîi teoria şi apoi practica, aceasta este înlănţuirea naturală în ceea ce cunoaştem sub numele de „ştiinţa aplicativă". În domeniul social, economic şi politic, această succesiune naturală este încălcată, de fapt inversată. Mai întîi, guvernele experimentează *sur le vif*, adică pe seama cetăţenilor, şi apoi cînd e clar că lucrurile nu merg, specialiştii încep să reconsidere dintr-un unghi teoretic problemele. Aşa stau în prezent lucrurile în această problemă.

După ştiinţa mea, încă nu s-a făcut o demonstraţie teoretică indiscutabilă privind existenţa legăturii organice dintre societate, stat, economie, monedă şi guvern, în care îşi au locul şi aspectele sociale. Tocmai de aceea, nu putem folosi succesiunea naturală utilizată în ştiinţele aplicative. A venit însă timpul să facem un nou efort de examinare serioasă a problemei în chestiune şi să încercăm să utilizăm noua metodologie, menţionată mai înainte, pentru a rezolva, mai întîi în principiu, problema respectivă. Din punct de vedere practic, este clar că societatea, statul, economia şi guvernul par să constituie o entitate sociologică, dar această entitate poate să fie sau să nu fie în echilibru şi aceasta este ceea ce interesează. Istoria, mai ales în zilele noastre, arată că entitatea în chestiune poate fi

adesea în dezechilibru, confruntîndu-se cu probleme de instabilitate. Părţile componente nu sunt în concordanţă, una cu alta, mai exact, nu corespund cerinţelor unui sistem de echilibru general stabil, aşa cum este el exprimat de Modelul M_1 (teorie pură) sau Modelul M_2 (practică) din Tabela de orientare.

Chiar şi din această privire de ansamblu preliminară, putem deduce regula teoretică după care statul şi guvernul nu pot fi realmente stabile, adică în echilibru, dacă societatea, moneda şi sistemul financiar nu sunt şi ele în echilibru. Din experienţa acestui secol cel puţin, se poate vedea că ori de cîte ori structura socială, economică şi financiară devine *inerent instabilă*, intervenţia statală democratică, sau nedemocratică, nu este suficientă *per se*, spre a o face stabilă. N-am învăţat încă de la istorie importanta concluzie că stabilitatea endogenă sau adevăratul echilibru stabil din societate şi economie nu poate fi atins printr-o politică de tatonări.

Guvernul are funcţiile lui: să satisfacă nevoi publice, lucru pe care diverşi indivizi nu-l pot face, din cauza costului exorbitant şi al altor inconveniente. Guvernul nu poate să satisfacă aceste nevoi într-un mod adecvat şi competent atunci cînd ordinea socială şi economică este perturbată şi ipotecată de o inerentă instabilitate. Laski avea dreptate în anii ’30 atrăgînd atenţia asupra faptului că „fundamentul economic al politicii” era neglijat, deşi nici el nu avea o soluţie adecvată la această problemă (2, p. 84). Era însă corectă observaţia lui că „stabilitatea politică, deşi în parte este funcţie de cauze noneconomice nu este mai puţin inseparabilă de factorii economici” (2, p. 26).

Referitor la anii 1990, se observă că metodele politice tradiţionale nu mai funcţionează, dacă au funcţionat vreodată. Dacă ar fi funcţionat în trecut n-am fi astăzi unde suntem. Avem nevoie de idei noi pentru ca lumea de mîine să fie o lume mai bună. În cazul instabilităţii inerente, dacă se adoptă optica „ştiinţei aplicative”

funcţia reală a guvernului este să reexamineze critic cadrul instituţional şi juridic, sau factorul *„R”* din Tabela de orientare şi să vadă care părţi ale sistemului sunt incompatibile cu condiţiile de echilibru general stabil. Apoi, guvernul trebuie să-şi asigure asentimentul majorităţii şi să promoveze reforme înţelepte şi coerente pentru a reinstala stabilitatea endogenă a sistemului indiferent de caracterul — capitalist sau socialist — al regimului. Atunci şi numai atunci va putea guvernul să se dedice îndeplinirii propriilor sale funcţii, în timp ce societatea şi economia vor fi angajate într-un efort paralel de a satisface nevoi private şi de a asigura resurse suficiente pentru nevoile publice. Activitatea guvernului nu este şi nu poate fi niciodată în echilibru pînă cînd sau dacă activitatea desfăşurată în. societate şi economie nu este şi ea în echilibru sau nu tinde spre echilibru.

Cu alte cuvinte, atît în sectorul privat, cît şi în cel public activitatea trebuie să se desfăşoare simultan în aceeaşi direcţie sau să conveargă spre una şi aceeaşi poziţie de echilibru general stabil. Atunci cetăţeanul individual, indiferent de regimul ţării în care nu va mai intra într-un conflict deschis cu guvernul său în contextul reglementărilor atît de numeroase şi inutile la care este supus şi al fiscalităţii excesive atît de iritante. Numai în condiţii de echilibru general stabil relaţiile dintre societate, stat, economie, monedă şi guvern au un caracter organic fiind congruente una cu alta şi cu ansamblul.

Sarcina care ne stă în faţă este simplă, dar de importanţă fundamentală: în primul rînd, de a identifica analitic legătura organică în chestiune şi, în al doilea rînd, de a o integra în mod practic în constituţia unei ţări date. Restul acestei monografii este împărţit în două părţi. Una se referă la aspectul analitic. Am pus deja la punct o Tabelă de orientare pentru ştiinţele politice. Urmînd aceeaşi procedură, cu ajutorul unui nou program

de cercetare se va alcătui o Tabelă similară pentru studierea societăţii, economiei, monedei şi băncilor. O studiere comparată a acestor tabele va pune în evidenţă legătura organică pe care o căutăm. Cealaltă parte concepută într-o manieră de ştiinţă aplicativă pregăteşte o schiţă de Constituţie pentru o republică sau monarhie constituţională liberă, justă şi stabilă. Aceeaşi parte cuprinde şi o Chartă pentru o Organizaţie a Naţiunilor Libere Unite, ca substitut al organizaţiei existente spre a realiza obiectivul asigurării păcii în lumea mai bună de mîine. Ultimele două subiecte vor fi dezvoltate într-un studiu separat.

Două şcoli diferite de filozofie socială şi problema controversată a „stării naturale" şi începuturilor statului

Am dori să demonstrăm, că noul program de cercetare pe baza observării simultane prin prisma echilibrului vs. dezechilibrului poate fi utilizat spre a elucida problema controversată a „stării naturale" şi a începuturilor statului, problemă moştenită din trecut şi încă în dezbatere. Problema de studiu este următoarea: ce a existat înainte de a se dezvolta o societate civilă condusă de o autoritate politică? În trecut răspunsurile la această întrebare erau extrem de divizate, ceea ce reflectă influenţa a două şcoli diferite de filozofie socială.

Una dintre aceste şcoli de filozofie socială se bazează pe ipoteza că omul este un animal politic (cum spunea Aristotel) înzestrat cu raţiune şi care, în pofida imperfecţiunilor sale, manifestă simţăminte de solidaritate umană şi este capabil de stăpînire de sine. Aceasta este *Şcoala liberală* de gîndire, care datează din antichitate. Cealaltă şcoală de filozofie porneşte de la premisa opusă că omul este fundamental rău, el avînd raţiune, dar fiind înclinat să facă rău semenilor săi. Prin urmare, nu se poate conta pe capacitatea sa de autoreţinere. Aceasta este şcoala anti-liberală, care şi ea

datează din antichitate.

În trecut conflictul dintre cele două scoli filozofice opuse a fost prezentat ca o dispută de genul „ori... ori”. Locke, de exemplu, descrie în felul următor opinia despre stat a primei şcoli de filozofie socială:

„Pentru a înţelege corect puterea politică şi modul în care ea s-a dezvoltat dintr-o formă originară, trebuie să examinăm care este starea în care toţi oamenii trăiesc în mod natural, iar aceasta este o *stare de libertate perfectă* de a-şi organiza acţiunile şi de a dispune de avutul lor personal, cum cred de cuviinţă, în limitele legii naturii, fără a cere permisiune sau a depinde de voinţa vreunui alt om.

O *stare de egalitate*, totodată, în care toată puterea şi jurisdicţia se caracterizează prin reciprocitate, nimeni neavînd mai mult ca celălalt...

Dar deşi aceasta este o stare de libertate, ea nu este însă o stare de licenţă, căci deşi într-o asemenea stare omul are o libertate incontrolabilă de a dispune de persoana şi avutul său, el nu are libertatea de a se distruge.

Starea naturală, spre a o guverna, are o lege naturală, care se impune oricui, iar raţiunea, care este această lege învaţă întreaga omenire care nu vrea decît să o consulte, că toţi fiind egali şi independenţi nimeni nu trebuie să aducă altuia prejudicii în ceea ce priveşte viaţa, sănătatea, libertatea sau avutul său.

Fiecare, aşa cum îi este dat să-şi apere existenţa, tot astfel... trebuie să facă tot ce poate ca să apere restul omenirii” (12, p. 287, 289).

Un secol mai tîrziu, făcîndu-se ecoul aceleiaşi filozofii, Jefferson scria: „Orice om şi orice colectivitate umană de pe pămînt posedă dreptul de a se autoguverna. Ei îl primesc, o dată cu fiinţa lor, din mîna naturii. Indivizii îl exercită prin simpla lor voinţă, iar colectivităţile umane prin majoritatea lor, căci legea majorităţii este o lege naturală a oricărei societăţi umane” (19, p. 15).

Hobbes, pe de altă parte, avea o părere total diferită care coincide cu optica filozofiei moderne asupra guvernelor cu puteri absolute, filozofie pe care o întîlnim atît în perioada mercantilismului, cît şi în secolul al douăzecilea. Hobbes vede problema astfel: „Aşadar, temelia pe care am aşezat-o trainic... că starea oamenilor lipsiţi de o societate civilă (care stare poate fi cu temei numită *stare naturală*) nu este altceva decît un război al tuturor împotriva tuturor; şi că în acest război toţi oamenii au drepturi egale în toate privinţele; apoi, că de îndată ce ajung să înţeleagă această funestă condiţie, toţi oamenii doresc (şi însăşi natura îi sileşte) să se elibereze de această calamitate...

Trebuie, prin urmare, să admitem că ceea ce domnea iniţial în toate societăţile mari şi durabile era nu bunăvoinţa reciprocă, pe care oamenii o aveau unii faţă de alţii, ci teama reciprocă, pe care o aveau unii faţă de alţii.

În stare naturală toţi oamenii au dorinţă şi voinţă de a face rău, dar nu din aceeaşi cauză şi nici cu aceeaşi vinovăţie...

Un lucru trebuie înţeles... că ceea ce omul face într-o stare cu totul naturală nu poate fi rău pentru alt om; într-o asemenea stare el nu poate să supere pe Dumnezeu, sau să încalce legea naturii; căci nedreptatea împotriva omului presupune legi umane care într-o stare naturală nu există” (15, p. 13, 24, 25, 27).

Cum pot fi reconciliate două interpretări atît de diferite asupra aceluiaşi subiect — starea naturală? Există un anumit adevăr în fiecare din cele două şcoli de filozofie, iar problema este cum să preiei şi să integrezi ceea ce este adevărat, lăsînd deoparte ceea ce este discutabil. După cîte se pare noul program de cercetare poate să fie aplicat şi în această dispută, oferind o soluţie pozitivă pentru reconcilierea celor două păreri opuse. În acest scop, se poate porni de la premisa că perioada dinaintea apariţiei societăţii civile dotate cu o formă de guvern are

poate fi împărţită în două faze distincte.

În prima fază, cînd populaţia era rară, iar pămîntul şi resursele erau abundente, oamenii trăiau, aşa cum îşi imagina Locke aproximativ într-o „stare de perfectă libertate şi egalitate”, iar legea naturală, adică raţiunea umană îi învăţa din experienţă şi necesitate să nu-şi facă rău unul altuia în ceea ce priveşte viaţa, sănătatea, libertatea şi avutul. Aş spune că acesta era *stadiul de echilibru* în dezvoltarea primei faze, lipsite de probleme, a vieţii sociale. Aş merge mai departe şi aş spune că în cursul acestei prime faze, o lege naturală a echităţii nescrisă, dar fermă, guverna relaţiile dintre oameni cu mult înainte ca vreo organizaţie civilă cu o formă de guvernare, în sensul pe care îl cunoaştem să fi apărut. Tocmai această nescrisă lege naturală a echităţii, rezultată din natura condiţiilor sociale din acel timp sau generată de experienţa umană a fost aceea care a asigurat caracterul paşnic al relaţiilor cu vecinii. În felul acesta omenirea a supravieţuit şi a început treptat să sporească. Pentru această perioadă, Locke, Jefferson şi alţi gînditori liberali din şcoala clasică care au folosit abordarea de echilibru au dreptate. Aceasta poate fi denumită „starea naturală originară” de echilibru.

Istoria acestor începuturi fericite de viaţă socială nu se termină însă aici. Ne putem imagina şi o a doua fază de mai scurtă durată în care populaţia a crescut şi au apărut primele sate şi oraşe. Acum pămîntul şi resursele naturale devin relativ rare şi îşi fac apariţia conflictele şi motivele sociale de teamă, ceea ce generează probleme serioase. În noile condiţii, echilibrul existent în starea originară naturală pare să fie perturbat dacă nu zdruncinat. Tocmai în acest punct teza lui Hobbes începe să-şi facă simţită valabilitatea, să devină actuală. Dacă, în asemenea cazuri, condiţiile de dezechilibru au atins stadiul de „război al tuturor împotriva tuturor” sau de dezechilibru total, sau anarhie completă, cum rezultă din Modelul M_7 (teoria pură) şi M_6 (practică) din Tabela de

orientare, este o problemă deschisă, la care nu pot răspunde decît istoricii, în funcţie de dovezile istorice existente într-un anumit loc, respectiv o cetate în care s-a constituit o formă de guvernare.

Există o anumită probabilitate ca în unele cetăţi să fi apărut condiţii de anarhie totală şi ca un şef puternic (prinţ sau dictator) ridicat dintre autohtoni sau proveniţi dintr-o invazie străină să fi făcut uz de sabie pentru a restructura sau impune o ordine socială fără a cere acordul cuiva. Dar nu este mai puţin probabilă nici situaţia în care un om vizionar a întrerupt la un moment dat procesul de eroziune socială, convingînd majoritatea că este în interesul ei să aibă o formă rudimentară de guvernare. Pe scurt, recursul la generalizări într-o direcţie sau într-alta apare ca nejustificat întrucît există adevăr în fiecare dintre cele două filozofii sociale. Aşadar, nu este cazul ca tezele lui Hobbes sau Locke să fie respinse prin tradiţionala metodă „ori... ori”, ci trebuie ca fiecare dintre ele să fie limitată la teritoriul (modelul) său şi, ulterior integrată într-un cadru metodologic mai larg, mai cuprinzător, cum se arată în Tabela de orientare.

Machiavelli, de exemplu, a descris remarcabil modul în care cetăţile Romei, Atenei şi Veneţiei, precum şi formele lor iniţiale de guvernare s-au constituit prin acordul liber al „băştinaşilor”, cum îi numea el, în timp ce cetăţile din coloniile Imperiului roman sau din teritoriile cucerite de Alexandru cel Mare au fost „construite de străini” (14, p. 25—26).

Hume, filozoful sceptic, care este totodată un gînditor clasic, explicînd cum s-au format iniţial statele, admite că teza cuceririi sau uzurpării este mai realistă, dar nu ezită să adauge: „Intenţia mea aici este de a nu exclude asentimentul poporului ca una dintre fundamentele posibile ale statului. Acolo unde există, el este cel mai bun şi mai sfînt dintre toate. Nu pretind decît că de foarte puţine ori acest lucru s-a întîmplat într-o anumită

măsură şi aproape niciodată într-un mod deplin şi că, prin urmare, trebuie să fie admise şi alte fundamente ale statului” (1, p. 50).

Ipoteza universală a dualităţii pare să se aplice şi aici, în măsura în care se admite o origine de echilibru şi alta de dezechilibru a statului.

Piramida înţelepciunii umane şi posibilitatea exprimării unor judecăţi de valoare ştiinţifică în domeniul ştiinţei politice

În acest tip de activitate este inevitabil să se opereze cu valori şi să se facă judecăţi de valoare. Însuşi subiectul unei legături organice între societate, stat, economie, monedă şi formă de guvernare implică necesitatea de a exprima judecăţi de valoare în selecţia acelui set unic de condiţii în care o asemenea legătură se justifică, mai întîi teoretic şi apoi, practic. Se pune însă următoarea întrebare de mare însemnătate: poate un om de ştiinţă, nu în numele său ca cetăţean (ceea ce într-o ţară liberă, democratică, poate întotdeauna!), ci în numele ştiinţei să proclame că un anumit set de condiţii şi nu altul satisface realmente cerinţa unei „legături organice”?

Pînă acum regula dominantă în profesia noastră a fost că un om de ştiinţă trebuie să rămînă în afara perimetrului judecăţilor de valoare, întrucît acesta nu ţine de teritoriul propriei sale activităţi. Baza pentru această regulă negativă o constituie principiul lui Weber privind libertatea faţă de valori a ştiinţei sau neutralitatea omului de ştiinţă, în virtutea căruia „nu există loc în ştiinţă pentru valori şi judecăţi de valoare” (24).

Principiul lui Weber a fost multă vreme considerat ca indiscutabil şi ca lipsit de contradicţii sau slăbiciuni intrinsece. El încă domină, ca un monopol natural, comunitatea ştiinţifică din zilele noastre, atît în domeniul

ştiinţelor sociale, cît şi în cel al ştiinţelor naturii. În acest secol, s-au ridicat o serie de voci (Myrdal, Hayek, Heilbronner, Ward şi alţii), care au încercat să infirme principiul lui Weber, recurgînd la o abordare globală ce utilizează metodologia tradiţională a lui ori-ori, dar vechea metodologie n-a dat rezultate, astfel că poziţia teoremei ştiinţei libere de valori a rămas mai puternică decît oricînd.

Pe de altă parte, desigur că dacă principiul lui Weber este răsturnat fără a se pune în locul lui un substitut adecvat, dar mai bun, există pericolul, încă şi mai mare ca ideologiile politice să invadeze sanctuarul ştiinţei libere. În acest caz, pierderea ar fi într-adevăr enormă, întrucît dominaţia ideologiilor politice în lumea ideilor ar însemna în realitate sfîrşitul căutării adevărului care nu se poate sprijini decît pe probe logice sau/şi empirice, şi pe nimic altceva.

Dar oricît ar fi de puternic, principiul lui Weber conţine, după părerea mea, o importantă slăbiciune, ca să nu spun o contradicţie, care a fost trecută cu vederea în trecut, dar care este analizată mai în detaliu în altă parte (18). Weber şi-a bazat teorema pe ipoteza discutabilă că toate valorile şi, implicit, judecăţile de valoare sunt personale, individuale, subiective şi că, prin urmare, nu există metodă sau dovadă ştiinţifică care poate fi adusă spre a le susţine, aşa cum se face cu orice altă teoremă în ştiinţă.

Un renumit economist german, cu numele de Gustav Schmoller, l-a prevenit pe Weber că nu toate valorile sunt personale sau subiective, dar Weber n-a luat în seamă acest lucru (25, p. 3). Din păcate, Schmoller însuşi n-a formulat şi probabil că nu putea să formuleze o teorie pozitivă asupra judecăţilor de valoare spre a o contrapune principiului lui Weber, astfel că Weber a ieşit învingător în dezbatere.

După opt decenii, este acum timpul ca această problemă importantă să fie elucidată, nu încercîndu-se

să se infirme principiul lui Weber în ansamblul său, ci mai curînd prin amendarea lui într-un mod care să-i sporească conţinutul de adevăr, să-i identifice domeniul de validitate şi astfel să-l facă într-adevăr imun la alte critici de substanţă. Acest lucru poate fi făcut dacă se recunoaşte adevărul simplu, dar esenţial că valorile şi judecăţile de valoare sunt, în general, de două feluri diferite:

1) Valori personale, individuale, subiective, de genul „îmi place” sau „îmi displace” (despre persoane, lucruri şi idei), care nu pot fi demonstrate logic sau empiric, ci numai afirmate sau negate;

2) Valori impersonale, sociale, obiective, împărtăşite de un mare număr de oameni şi care sunt decontate socialmente printr-un proces gradual de expunere la argumente pro şi contra şi care, prin urmare, pot fi studiate printr-o metodă ştiinţifică şi pentru care, în final, se poate găsi o modalitate logică sau empirică de verificare.

Dacă această observaţie este adevărată, iar autorul de faţă nu se îndoieşte că este adevărată, atunci principiul lui Weber trebuie să fie amendat în felul următor:

Partea 1: Nu există loc în ştiinţă pentru valori şi judecăţi de valoare personale, individuale, subiective, întrucît ele sunt neverificabile.

Partea 2: Există loc în ştiinţă pentru valori şi judecăţi de valoare impersonale, sociale, obiective, cu condiţia ca omul de ştiinţă să furnizeze şi metoda de verificare (logică sau empirică) aşa cum se procedează cu orice altă teoremă.

Prin amendarea principiului lui Weber, este eliminat principalul obstacol din calea recunoaşterii eticii politice, economice şi sociale ca parte a ştiinţei, în concordanţă cu *Quinta Methodica* (cum s-a arătat mai înainte). Rămîne însă de dezlegat nodul gordian al ştiinţei politice: problema modului de a stabili în fiecare caz concret, de exemplu o decizie de politică sau o reformă, ce este

corect (bun, organic) şi ce este incorect (rău, artificial).

În principiu, nu este însă greu de înţeles adevărul teoretic că ceea ce este drept sau bun din punctul de vedere al bunăstării omului, poate şi trebuie să fie asociat în mod logic cu o formă perfectă de societate, stat, economie, monedă, finanţe, formă de conducere, sau Modelul M_1 (teorie pură) şi Modelul M_2 (practică). Pe de altă parte, ceea ce este nedrept sau rău poate fi legat de un model caracterizat prin condiţii de considerabil dezechilibru, ca în M_3, M_4, M_5 etc. din Tabela de orientare. Dacă, aşadar, dispunem de un instrument metodologic sigur cu ajutorul căruia să identificăm care comportamente umane sau acţiuni instituţionale (private sau publice) sunt drepte (bune), în acest caz, prin simpla deducţie logică, abaterile de la această poziţie vor reprezenta ceea ce este nedrept (rău).

Această problemă dificili, care de-a lungul multor secole a fost o sursă de lamentabile experienţe şi care a frămîntat pe mulţi gînditori din trecut, poate, în fine să fie rezolvată dacă se acceptă să se utilizeze instrumentul metodologic polivalent ce poate fi numit *Piramida înţelepciunii umane* acumulate de-a lungul secolelor, (vezi infra p. 91).

Această piramidă poate fi interpretată ca un cadru logic, dar şi ca un set empiric de reguli elementare, strîns legate de natura problemei de cercetare (teoretică sau practică). Toţi cei trei piloni ele bază (libertăţile omului, justiţie socială şi solidaritate umană, pace socială cu stabilitate endogenă) sunt valori sau idealuri supreme în concordanţă cu temelia constituită de moneda-*Numéraire* 100 la sută şi un sistem financiar adecvat. Aceste valori supreme sunt complementare şi interdependente, întrucît realizarea integrală a uneia reclamă un răspuns similar din partea celorlalte. Cu alte cuvinte, atît părţile, cît şi întregul sunt congruente unele cu altele, neexistînd loc pentru o eroare de compoziţie *(fallacy of composition)*.

Cu ajutorul Piramidei, putem înţelege mai bine conceptul de echilibru al libertăţii, limitate în mod firesc de celelalte valori supreme — echitate şi pace socială, precum şi solidaritate umană şi stabilitate financiară.

Acelaşi lucru este valabil pentru conceptul de echilibru al justiţiei sociale, şi el limitat în mod natural de celelalte valori ultime.

Gîndirea economică şi socială din secolele al optsprezecelea şi al nouăsprezecelea păcătuia prin faptul că atribuia idealului libertăţii omului un rol aproape exclusiv, ca şi cînd acesta ar fi fost suficient pentru a construi o economie şi o societate liberă, justă şi stabilă. Neglijarea celorlalte idealuri — de justiţie şi pace socială şi de stabilitate financiară ne-a costat scump în secolul al douăzecilea, cînd omenirea a avut de suferit de pe urma cîtorva revoluţii sociale şi a două războaie mondiale. În lumea ideilor, ne aflăm încă sub imperiul confuziei generate de argumentul „ori libertate, ori justiţie socială”, cînd în fapt avem nevoie de amîndouă.

Piramida înţelepciunii umane transmite un mesaj clar tuturor oamenilor de bună credinţă care doresc o lume mai bună pentru ziua de mîine: este necesar ca pretutindeni în lume practicile economice, deprinderile umane şi acţiunile (politice) întreprinse de instituţii (private şi publice) să fie reexaminate în lumina Piramidei, ceea ce înseamnă în lumina adevăratei ştiinţe şi a posibilităţii de a recurge la judecăţi de valoare obiective, atunci cînd se fac recomandări de schimbări necesare.

O asemenea reexaminare a valorilor şi practicilor dominante din timpul nostru, centrată pe o ţară dată, indiferent de sistemul social sau politic va arăta ce trebuie să facem dacă dorim să trăim mîine într-o lume mai bună şi să fim scutiţi de ororile revoluţiilor şi contrarevoluţiilor, precum şi ale războaielor de opresiune ori provocate de activităţi subversive. Rezultatele reexaminării pot fi:

a. Unele valori, practici şi acţiuni instituţionale pot satisface pe deplin cerinţele indicate de Piramidă; acestea sunt elemente de echilibru sau pozitive care pot fi acceptate din punct de vedere social.

b. Alte valori, practici sau acţiuni pot să nu satisfacă în nici o privinţă cerinţele Piramidei; acestea sunt elemente de dezechilibru, sau negative, care trebuie să fie respinse şi eliminate cît mai curînd posibil. Cetăţenii trebuie să fie perfect informaţi că asemenea elemente le sunt socialmente nocive.

c. O serie de alte valori, practici şi acţiuni pot satisface doar parţial cerinţele Piramidei; acestea sunt elemente mixte, care necesită corectare, care deci trebuie să fie aduse cît se poate de aproape de prima categorie, aceea a elementelor stabile.

Iată ceea ce poate face Piramida înţelepciunii umane pentru a spulbera confuzia actuală care domneşte în legătură cu problema valorilor şi judecăţilor de valoare în ştiinţă şi viaţa de zi cu zi.

Moneda-Numéraire: elementul major absent din analiza politică

Principiile care constituie pilonii de bază ai Piramidei (libertăţile omului, justiţia socială şi solidaritate umană, pace socială şi stabilitate endogenă) au fost cunoscute şi dezbătute de Platon, Aristotel, Sf. Augustin şi alţi filozofi ai antichităţii. Ele pot fi identificate în istorie cu forţele în continuă luptă pentru a elibera omul şi omenirea de racilele sociale intolerabile şi de nedreptăţile de un fel sau altul. Există însă un element nou, care s-a adăugat ca fundament comun al Piramidei. Este vorba de cerinţa monedei-*Numéraire* în proporţie de 100 la sută şi implicit a unui sistem financiar adecvat, element important, major, care a fost ignorat în trecut, atît de filozofi, cît şi de oamenii de rînd.

Ironia soartei face ca, în practică tocmai acest factor

neglijat să fi fost acela care, de cele mai multe ori a împiedicat realizarea deplină a celorlalte trei idealuri, aşa cum se arată în detaliu în altă parte (26).

Moneda este o instituţie care, pentru corpul social, economic şi politic îndeplineşte o funcţie similară cu cea a inimii şi a sîngelui într-un corp omenesc. Dacă sau ori de cîte ori sîngele nu are o anumită puritate, iar inima nu întreţine o circulaţie normală, corpul omenesc se degradează, este bolnav, suferă şi este incapabil să-şi îndeplinească funcţiile. Fără exagerare acesta este adevărul şi în ceea ce priveşte banii, moneda. La urma urmelor, banii ajung în orice colţ al societăţii, privesc pe orice individ şi orice instituţie, şi îndeplinesc o funcţie de bază similară pentru a asigura sănătate şi condiţii corespunzătoare pentru o activitate normală a sistemului social, economic şi politic.

Ori de cîte ori moneda dintr-o ţară dată nu are un anumit grad de puritate (calitatea de *Numéraire*), iar viteza ei de circulaţie nu este normală (viteza de echilibru), întregul corp social, economic şi politic (adică poporul) suferă de o mulţime de boli sociale. Un cunoscut economist din Şcoala de la Viena, Wieser, a scris că: „Moneda este instituţia datorită căreia omenirea a ieşit din stadiul primitiv şi a ajuns la civilizaţie” (27), dar a uitat să precizeze că ea a putut juca acest rol numai în forma de monedă-marfă, ceea ce este acelaşi lucru cu moneda-*Numéraire*.

Dintre marii economişti, Walras a fost acela care formulînd legea echilibrului general, a subliniat explicit că, pentru a se atinge o stare de echilibru general, este indispensabil ca, în plus faţă de un sistem de pieţe deschise, guvernate doar de libera concurenţă (pe care el o numea „concurenţă pură”), preţurile şi veniturile să fie exprimate numai în *Numéraire*, adică 100 la sută în monedă-marfă (28, p. 73). Aici, în legea walrasiană a echilibrului general, găsim o justificare clară a unei distincţii bipolare între două tipuri de bani:

1) *Moneda-Numéraire*, sau simplu spus moneda-marfă care satisface condiţiile echilibrului general stabil, precum şi cerinţele Piramidei înţelepciunii umane, reprezentînd astfel un element stabil, în fapt un parametru natural al economiei, al societăţii şi, implicit al statului.

2) *Moneda-anti-Numéraire*, sau moneda de hîrtie, de credit etc., care nu satisface nici condiţiile echilibrului general şi nici cerinţele Piramidei, fiind astfel un element instabil pentru economie, societate, stat.

Teorema imposibilităţilor în politica, evocată mai sus, sugera că dacă se utilizează forma anti-*Numéraire* a monedei este imposibil să se realizeze şi să se menţină în practică o formă perfectă de stat şi guvernare. Dispunem în prezent de vasta experienţă acumulată în secolul nostru şi, cu ajutorul ei, putem confirma sau infirma Teorema imposibilităţilor. Din anii 1930, manipularea monedei anti-*Numéraire*, sau a „monedei reprezentative", cum o numea Keynes, a devenit practica curentă în Occident şi în restul lumii pentru a regla economia, dar jumătate de secol mai tîrziu rezultatele par să indice mai curînd un fiasco decît un succes.

În Statele Unite, de pildă, unde după 1965—1968 cerinţa unei rezerve în aur (adică în *Numéraire*) de 25 la sută a fost legal abandonată, s-a recurs la aceeaşi manipulare a monedei anti-*Numéraire* pentru ca, între altele (pe lîngă finanţarea războiului din Vietnam), să se trateze problemele sociale şi să se construiască ceea ce era numit „Marea Societate", dar şi de această dată rezultatele finale au fost ambigue, ca să nu spunem că au reprezentat un eşec. În anii 1990 guvernul SUA este confruntat cu probleme financiare insolubile şi a atins deja un punct critic, cînd nu mai este în stare să-şi echilibreze bugetul, în timp ce în balanţa comercială şi de plăţi se înregistrează deficite fără precedent. Oricît ar

fi de incredibil pentru cetăţeanul de rînd, SUA nu sunt în stare să-şi plătească importurile şi, ca în secolele al optsprezecelea şi al nouăsprezecelea, au devenit o ţară debitoare.

Cum se explică faptul că intervenţia statală cu intenţia bună de a asigura bunăstarea poporului se încheie cu un fiasco? Răspunsul este simplu, dar fundamental. O formă anti-*Numéraire* de monedă are o inerentă instabilitate, iar un instrument instabil nu poate să fie utilizat pentru a stabiliza o entitate socială invadată de probleme de dezechilibru structural. Ideea moştenită din anii 1930 şi dezvoltată în anii 1960 că statul poate stabiliza economia şi trata problemele sociale prin manipularea monedei de hîrtie şi de credit se vădeşte a nu mai fi adevărată. Sunt necesare idei noi pentru a rezolva noile probleme.

Nu încape îndoială că moneda-*Numéraire* este un element de echilibru în orice economie şi societate. În afară de faptul că satisface toate cerinţele Piramidei înţelepciunii umane, moneda-*Numéraire* are şi alte calităţi de stabilitate intrinsecă:

a) Ea este bazată pe faptul că are aceeaşi natură economică, proprie şi celorlalte mărfuri, adică are ceva comun cu întregul proces al activităţii economice.

b) Moneda-*Numéraire* este neutră faţă de toţi cei în cauză: debitori sau creditori, participanţi sau neparticipanţi la activitatea de pe piaţă, bogaţi sau săraci, companii mari sau companii mici, organizaţii private sau publice, inclusiv guvernul; ea nu comportă în nici un fel înşelarea poporului.

c) în forma sa pură, *Numéraire*-ul nu generează putere şi profituri nelegitime, de monopol; cum remarcă Walras, *Numéraire*-ul pur şi concurenţa pură sunt legate organic unul de altul. Moneda-*Numéraire* este cel mai bun instrument pentru un calcul economic sigur şi obiectiv, o premisă pentru o adevărată stabilitate economică, financiară şi

implicit, politică. În plus, ea nu oferă metode facile de finanţare a războaielor de agresiune sau de subversiune în alte ţări.

Aceeaşi Teoremă a imposibilităţilor ne-a prevenit că este imposibil să se asigure menţinerea în timp a vreunei forme de dictatură politică sau de oligarhie, atîta timp cît se păstrează şi se respectă o monedă-*Numéraire* în proporţie de 100 la sută şi un sistem financiar adecvat. În concluzie, calitatea monedei (*Numéraire* sau anti-*Numéraire*) are o mare importanţă pentru funcţionarea normală a oricărei forme de stat modern, în special democratic, care nu este scutit de fenomene de dezechilibru.

Băncile moderne şi acumularea de capital: un alt element absent din analiza politică

Distincţia dintre forma de *Numéraire* şi cea de anti-*Numéraire* a monedei ne duce şi la identificarea a două tipuri diferite de bănci — unul de echilibru şi unul de dezechilibru, lucru care, din păcate, este ignorat cu totul în literatura de specialitate.

Cele două tipuri de bănci sunt următoarele:

1) *Modelul bancar clasic*, în care băncile sunt considerate ca simple instituţii intermediare între cei care au surplus de bani lichizi şi îi transformă în economii (*savers*, *savings* în engleză) şi cei care duc lipsă de asemenea mijloace şi doresc să împrumute şi să investească în activitatea productivă (întreprinzători, investiţii).

2) *Modelul bancar modern*, în care băncile au menirea să colecteze o fracţiune a rezervelor monetare oficiale, de stat şi, pe baza lor, să acorde credite în dimensiuni reprezentînd un multiplu al acestor rezerve, sub forma de bancnote sau depozite bancare.

Identificarea analitică a acestor două tipuri de bănci

este fundamentală pentru înţelegerea multor probleme de instabilitate din societăţile moderne.

În modelul clasic, băncile lucrează cu monedă oficială, dar nu creează monedă; volumul de monedă oficială în circulaţie rămîne acelaşi. Astfel, în acest caz, fenomenul inflaţie-deflaţie n-are nimic de-a face cu băncile private. Cu alte cuvinte, modelul clasic de bănci, este un model de echilibru, ţinînd organic de o formă de monedă de tipul *Numéraire*.

Cu băncile moderne, lucrurile se schimbă total. Băncile posedă doar o mică fracţiune — de 20 la sută sau chiar mai puţin — din circulaţia monetară oficială pe care o folosesc în activitatea de zi cu zi, restul fiind creat în procesul acordării de credite, prin tehnica monetizării creditului sub formă de bancnote sau depozite de credit. Din acest moment băncile private creează, aşadar, monedă în mari cantităţi, iar masa de monedă în circulaţie se schimbă şi ea considerabil de la zi la zi şi de la oră la oră. Fenomenul de inflaţie-deflaţie este astfel organic legat de băncile moderne. Monetizarea datoriei private şi publice de către băncile private împreună cu banca centrală reprezintă într-adevăr principala sursă de inflaţie în timpurile moderne, aşa cum s-a explicat mai în detaliu într-un alt loc (30).

Ricardo a fost primul economist care a observat că emisiunea de bancnote de către băncile private, în procesul concurenţei reciproce ori în scopul obţinerii unui profit suplimentar, era inflaţionistă prin definiţie. Dezbaterea pe care Ricardo a iniţiat-o în Anglia în legătură cu practica băncilor private de a monetiza creditul sub formă de bancnote şi cu oportunitatea acestei practici, a dus la apariţia a două şcoli monetare diferite. Pe de o parte Principiul monetar, *The Currency Principle*, bazat pe moştenirea ricardiană recomanda ca prin lege să se interzică băncilor private emisiunea de bancnote, considerată ca socialmente nocivă. Celălalt grup, denumit *The Banking School* susţinea la rîndul lui

că băncile private nu numai că nu făceau nici un rău societăţii, dar ele serveau oamenii cu credit, bancnotele fiind doar un instrument de facilitare a împrumuturilor.

În 1844 a fost adoptată o lege care urmărea să pună capăt acestei dispute, interzicîndu-se băncilor să emită bancnote. Urmărind acelaşi scop, legile bancare adoptate în SUA în perioada 1863—1865 introduceau o taxă specială pe emisiunea de bancnote, taxă suficient de înaltă pentru a descuraja această practică.

Dar nici legea britanică, nici legile americane nu se refereau concret şi la o a doua formă de credit monetizat, cunoscută mai tîrziu sub formă de depozite bancare. Nu este de mirare că ingenioşii bancheri au trecut treptat de la vechiul sistem, interzis, al bancnotelor, la tehnica nouă, de a acorda credit sub formă de depozite bancare, practicată cu uşurinţă prin introducerea cecurilor ca un instrument comod pentru public. Depozitele bancare, ca şi bancnotele, ţin organic de cel de-al doilea tip — anti-*Numéraire* — de monedă, iar întregul model bancar modern nu este decît un sistem hibrid de dezechilibru.

Acesta este modul în care impostura reprezentată de anti-*Numéraire* în forma banilor de credit şi a manipulaţiilor la care se dedau băncile moderne, cu urmări sociale atît de nefaste în planul inechităţilor şi instabilităţii s-a instalat şi s-a perpetuat pînă în zilele noastre.

Nu încape îndoială că moneda de acest fel reprezintă un element de dezechilibru în orice societate şi economie, indiferent de sistemul social şi politic. El nu satisface nici una din cerinţele Piramidei, nemaivorbind de alte însuşiri maligne:

a) Anti-*Numéraire*-ul sub formă de monedă de credit sau de hîrtie se bazează exclusiv pe ceva abstract — încredere în cadrul regimului capitalist şi decizia arbitrară a puterii politice în sistemul socialist-comunist. El periclitează libertăţile omului întrucît la

suprafaţă apare ca fiind în concordanţă cu sistemul de liberă întreprindere şi de bănci libere, dar în realitate, cum bine remarca Ricardo, este socialmente nociv, ducînd inevitabil la procese inflaţioniste sau deflaţioniste, în funcţie de bunul plac al celor ce se îndeletnicesc cu specula.

b) Moneda de credit este asociată cu utilizarea înşelăciunii pe scară largă. Băncile private folosesc în afacerile lor doar o mică fracţiune din rezervele de monedă efectivă, restul reprezentîndu-l creditul monetizat, creat de ele însele. În realitate, sub această mască, ele dau cu împrumut ceea ce nu au şi percep dobînzi la rate uzuale, procurîndu-şi astfel profituri suplimentare, ilegitime.

Moneda de credit este utilizată şi pentru a finanţa fuziuni, contribuind astfel la concentrarea puterii financiare şi economice în mîinile cîtorva mari corporaţii şi holdinguri. Legile antitrust sunt o iluzie atît a timp cît băncilor private li se permite să monetizeze credit. Experienţa SUA este cel mai bun exemplu care confirmă această interpretare. Acelaşi gen de bani ieftini oferă posibilitatea, de care se profită, de a se finanţa războaie, inclusiv pentru a se asigura producţia de arme nucleare.

c) Moneda de credit are o instabilitate inerentă care nu poate fi corectată prin nici un fel de politici raţionale. Instabilitatea cuprinde întregul ansamblu economic şi iese la suprafaţă în analiza formării de capital. Aceasta este o altă problemă care a scăpat atenţiei economiştilor.

Folosind distincţia dintre cele două tipuri de monedă şi bănci, trebuie să deosebim şi două metode total diferite de formare de capital.

1) Modelul *clasic de formare de capital*, bazat pe economii libere, voluntare ale oamenilor, care sunt utilizate de ei pentru producţia de bunuri de investiţie sau sunt încredinţate băncilor şi altor

instituţii financiare pentru a fi împrumutate întreprinzătorilor în acelaşi scop.

2) Modelul *modern de formare de capital*, bazat pe economii forţate, involuntare ale publicului, utilizat de bănci şi alte instituţii financiare în scopuri productive sau pur speculative.

Prima metodă de formare de capital, prin economii libere, voluntare este un proces *ex ante*, urmînd regula echilibrului: mai întîi acumulare şi apoi formare de capital. Această formă de acumulare este într-adevăr un element de echilibru, întrucît nu numai că nu generează nici o problemă, dar efectiv este profitabilă pentru cei care au economisit (ei sunt proprietari ai capitalului şi le revin dobînzile sau dividendele), pentru întreprinzători şi în general pentru oamenii de afaceri care utilizează aceste economii în scopuri productive şi, fără îndoială, pentru economie şi societate în ansamblul lor, permiţînd să se înregistreze progrese fără să apară alte probleme. Moneda-*Numéraire*, băncile clasice şi acumularea prin economii libere, voluntare fac organic parte din acelaşi tot.

Cea de-a doua metodă de acumulare prin economii forţate, involuntare este rar menţionată în manuale, deşi Schumpeter, marele economist şi fostul bancher, estimează că trei pătrimi din investiţiile noi dintr-o economie modernă sunt finanţate nu prin economii libere, ci prin economii forţate. Dacă economiile libere sunt un element pozitiv, de echilibru, economiile forţate trebuie, prin definiţie, să fie un element negativ, de dezechilibru. În primul rînd, toate economiile forţate reprezintă un proces *ex post*, urmînd regula inversă, a dezechilibrului: întîi investiţiile şi apoi formarea de capital. Aceasta este suficient pentru a justifica concluzia precedentă. Schumpeter descrie economiile forţate în felul următor:

Creşterea preţurilor ca efect al monedei bancare generează

fenomenul de „economii forţate”. Deşi nu doreşte să economisească, publicul este silit să o facă datorită reducerii venitului său real în urma. creşterii preţurilor. Aceasta eliberează mijloace de producţie, iar volumul de bunuri, la dispoziţia economiei pentru scopuri productive sporeşte, fondul pentru consum imediat diminuîndu-se. Aceasta modifică teza, des repetată de lui Ricardo, după care capitalul nu poate fi sporit prin „operaţii bancare”.

Lumea bancară constituie în economie o autoritate centrală, ale cărei directive pun mijloace de producţie necesare la dispoziţia inovatorilor din organismul productiv. Un proces monetar, crearea de monedă, care nu este decît un titlu de creanţă, dar nu şi un „ordin de încasare”, şi creşterea de preţuri la care duce, devine o puternică pîrghie a dezvoltării economice. Esenţa creditului modern constă în crearea de asemenea monedă. Ea este o metodă specific capitalistă de înfăptuire a progresului economic. Ea creează terenul pentru *funcţia capitalistă a monedei*, în opoziţie cu funcţia sa în economia de piaţă (31, p. 205-206).

Este adevărat că moneda de credit este „o puternică pîrghie a dezvoltării economice, cum subliniază Schumpeter mai sus, dar cu o menţiune importantă, anume că aceasta creează probleme adiţionale, de inechitate socială şi instabilitate economică. Într-adevăr, prin acest proces prin care se creează moneda de credit, se creează şi fenomenul fluctuaţiilor ciclice, cu toate problemele care-l însoţesc atît în sectorul privat, cît şi în cel public. Mai este însă şi un alt punct care se cere elucidat. Acumularea adiţională de capital prin economii forţate poate fi utilizată pentru tranzacţii pur speculative atît pe pieţele de capital, cît şi pe cele de mărfuri. Drept urmare legătura organică dintre investiţiile reale şi formarea de capital, pe de o parte, şi între producţia de bunuri de investiţii şi cea de bunuri de consum, pe de altă parte, se rupe şi se alimentează instabilitatea.

În afară de instabilitate, elementul de dezechilibru cel mai frapant îl constituie ireparabilele inechităţi sociale, pe care nici marele Schumpeter nu le-a sesizat sau pe

care el n-a dorit să le pună în dezbatere publică. Formarea de capital prin economii forţate nu este altceva decît o ingenioasă expropriere a unei fracţiuni a venitului real al maselor largi ale populaţiei prin monetizarea de credit de către băncile moderne fără vreun suport legal sau o compensaţie echitabilă. Într-un mod incredibil, această manoperă nu încalcă nici o lege din ţările democratice. Dimpotrivă, ea este sprijinită de legislaţia existentă şi de sistemul instituţional. La nivelul cel mai înalt, Banca Centrală participă şi ea la acest proces de monetizare a creditului, facilitînd şi sprijinind, în numele interesului economiei şi societăţii, aceste manipulaţii ale băncilor private. De fapt, în afară de acumularea de putere financiară şi de profituri de către băncile private şi centrale, această practică lasă mînă liberă guvernelor pentru tot felul de cheltuieli legitime şi nelegitime sporind necontenit datoria naţională pe seama intereselor generaţiilor viitoare şi expunînd generaţia actuală la noi poveri fiscale. Este greu de imaginat, sub scutul democraţiei şi al societăţii libere, o mai mare farsă economică şi politică.

Deschis vorbind, formarea de capital prin economii forţate reprezintă o *plusvaloare socială (instituţională)*, deosebită mai mult semantic decît în realitate de conceptul de plusvaloare al lui Marx, care la el apare mai personalizat sub chipul unui capitalist privat (Mr. Money-Bags), dispărut de mult şi înlocuit de băncile moderne. Fenomenul social al plusvalorii ca instrument de „înşelare a maselor” (şi nu ca exploatare personală directă, ca la Marx), rezultînd din economiile forţate este o realitate incontestabilă, o trăsătură cum nu se poate mai evidentă a capitalismului modern. După ştiinţa autorului, nici un alt economist n-a legat însă ceea ce Schumpeter a numit atît de magistral „funcţia capitalistă a banilor” cu teoria marxistă a plusvalorii sau orice altă teorie asupra paradoxului capitalismului modern: pungi de sărăcie în mijlocul opulenţei.

În trecut, această problemă n-a fost complet ignorată, deşi nimeni nici înainte, nici după Schumpeter n-a prezentat-o atît de clar cum a făcut-o el, cu atît mai mult cu cît el n-a cercetat toate celelalte urmări sociale şi economice. Jefferson, un gînditor politic versat, a văzut „pericolul maniei speculaţiei", finanţate prin hîrtii bancare (bancnotele din acel timp). cînd el a scris: „Sunt un duşman al tuturor băncilor care scontează hîrtii de valoare, pe altceva în afară de monezi metalice" (19, p. 77), el arată ce era defectuos în sistemul bancar din vremea sa, cînd băncile private emiteau bancnote în concurenţă cu alte bănci. El sublinia necesitatea ca toate băncile să sconteze hîrtiile de valoare exclusiv în „monede metalice" (moneda-*Numéraire* sub formă de monezi de aur şi argint) şi, prin urmare, să li se interzică monetizarea creditului. Desigur, însă că, întrucît el nu dispunea de o pregătire solidă în materie de teorie monetară clasică, pe atunci de altfel inexistentă, observaţia lui se baza mai mult pe o puternică intuiţie decît pe raţionament.

Karl Marx nr. 2, omul de ştiinţă pur, gînditorul clasic, a ajuns la o ingenioasă distincţie între cele două tipuri de bani şi cele două tipuri de schimb — de echilibru şi de dezechilibru — aşa cum se precizează în detaliu în altă parte (32). Este vorba de distincţia între „banii care sunt numai bani", care îndeplinesc doar funcţii monetare şi, prin urmare, sunt moneda-*Numéraire* (monede de aur şi argint) şi „banii sub formă de capital" (27, p. 146) care îndeplinesc ceea ce Schumpeter numea funcţia capitalistă a banilor şi, prin urmare, sunt monedă bancară sau anti-*Numéraire*.

Din păcate, Marx nu pare să fi avut o solidă pregătire în materie de activitate bancară modernă şi, din această cauză, n-a reuşit să vadă aici două tipuri diferite de monedă şi două forme bipolare de formare de capital. Într-un fel, aceasta a fost fatal pentru lupta sa lăuntrică pentru a menţine un echilibru între Marx nr. 1,

revoluţionarul, şi. Marx nr. 2, cercetătorul dedicat ştiinţei pure. În cazul de mai sus, el credea că are de-a face cu acelaşi fel de bani (monede de aur) şi că nu era vorba de „nimic mai mult decît de o diferenţă în forma lor de circulaţie”, ceea ce nu este adevărat (20). Cu toate acestea, analiza sa prin prisma echilibrului este evidentă în distincţia pe care el o face imediat între circulaţia de mărfuri simplă (M-B-M), care reprezintă echilibrul, şi ordinea inversată a circulaţiei (B-M-B), în care este inclusă plusvaloarea şi care, deci, indică dezechilibrul. Din nou, însă, el n-a reuşit să vadă că „B” din cea, de-a doua ecuaţie nu era acelaşi cu „B” din prima ecuaţie, respectiv că nu era monedă de aur *(Numéraire)*, ci monedă bancară sau de credit, adică anti-*Numéraire*.

Lenin este şi mai imprecis decît Marx în această problemă, El a scris că: „principala funcţie a banilor este de a servi ca intermediar în efectuarea plăţilor” (33, p. 99), de fapt un semiadevăr, întrucît acest lucru este valabil numai în cazul concret al modelului bancar clasic (de echilibru), care n-a existat decît la începutul băncilor moderne, înainte să înceapă utilizarea de bancnote. Un adevăr pe jumătate este şi teza lui Lenin că „băncile s-au transformat în monopolişti atotputernici, avînd la dispoziţia lor aproape întregul capital bănesc al tuturor capitaliştilor şi micilor întreprinzători” (33, p. 39).

Întregul adevăr este că băncile originare (tipul clasic, de echilibru) s-au transformat în bănci moderne (tipul de dezechilibru), prin practicarea monetizării creditului, nu ca monopoluri, ci, pentru o bună bucată de timp — în concurenţă unele cu altele. Concentrarea în domeniul bancar (mari corporaţii financiare şi holdinguri bancare) a atins maturitatea numai în secolul al douăzecilea, adică prin dezvoltarea capitalismului tîrziu, modern. Nu există dovezi că Lenin a fost conştient de fenomenul monetizării creditului sau al formării de capital prin economii forţate, ceea ce explica într-adevăr cum, cu timpul, băncile devin „monopoluri. atotputernice”.

În lumina acestor fapte şi a multor altora (spaţiul limitat nu ne permite să dezvoltăm această temă) se pune întrebarea: Cum se face că actuala generaţie de economişti şi cercetători din domeniul ştiinţei politice ignoră aceste aspecte direct legate de problematica socială şi de idealurile de stabilitate şi pace? Unde este moştenirea ricardiană şi principiul monetar, care au stat la baza legislaţiei britanice, cunoscute sub numele de Legea lui Peel din 1844 şi a legilor bancare din 1863—1865 din SUA? Unde este Planul de la Chicago din 1934 care ar fi putut da Statelor Unite un sistem bancar privat, cu adevărat stabil şi care impunea băncilor regula ca depozitele bancare la vedere să fie acoperite 100 la sută în monedă oficială?

Acest plan ar fi garantat Statelor Unite o piaţă monetară cu o lichiditate permanentă de 100 la sută şi ar fi prevenit apariţia de crize financiare (34). De ce la vremea respectivă cele două proiecte: al deputatului Patman în Camera Reprezentanţilor şi al senatorului Cutting în Senat — urmărind să dea forma de lege Planului de la Chicago — au fost depuse fără nici un fel de audieri? De ce aceste evenimente nu mai sunt menţionate cînd se discută dificultăţile financiare de astăzi?

Pe de o parte, este cum nu se poate mai evident că administraţia Roosevelt din anii 1930 nu dorea ca Planul de la Chicago să devină lege, întrucît acesta ar fi obstrucţionat aplicarea New Deal-ului, bazat pe deficite bugetare, într-o *Scrisoare deschisă adresată Preşedintelui Statelor Unite*, publicată în „New York Times”, din 31 decembrie 1933, Keynes cerea preşedintelui Roosevelt să aplice noile idei privind tratarea şomajului cronic, iar noile idei, în cuvintele lui, însemnau „un volum mare de cheltuieli pe bază de împrumuturi sub auspiciile guvernului”, aşadar, cheltuieli pe seama deficitelor bugetare. Această explicaţie nu este însă suficientă.

Adevărul crud este că în anii 1930, în domeniul gîndirii monetare şi economice a avut loc, la iniţiativa lui Keynes, o puternică revoluţie, care s-a răsfrînt asupra domeniului politic. Elementul de echilibru pe care-l reprezenta moneda-*Numéraire* a fost înlocuit cu elementul de dezechilibru al hîrtiei-monedă şi al hîrtiei bancare, adică anti-*Numéraire*, pe care Keynes l-a numit „moneda de calcul" sau „monedă reprezentativă", expresii inofensive care fac pe cititor să nu se mai ocupe de problemele ce se ascund în spatele lor. Într-adevăr, noua revoluţie monetară demara cu fraza de început a Capitolului 1 din Tratatul asupra monedei, în care Keynes scria: „Moneda de calcul, anume aceea în care sunt exprimate şi datoriile şi preţurile şi puterea de cumpărare este conceptul-cheie al teoriei monedei" (35, p. 3).

Gîndirea monetară şi cea politică se contopesc, atunci cînd, pe pagina următoare, Keynes spune: „Statul intervine, aşadar, înainte de toate ca autoritatea legală care garantează plata a ceva care corespunde cu denumirea sau descrierea din contract. Intervenţia sa merge însă mult mai departe atuncea cînd, în plus, el îşi rezervă dreptul de a stabili şi declara ce anume corespunde cu denumirea şi a modifica din cînd în cînd declaraţia sa, cînd, ca să spunem aşa îşi arogă dreptul de a reedita dicţionarul...

Abia cînd acest stadiu, în evoluţia banilor este atins, chartismul lui Knapp, adică doctrina după care banii sunt în mod specific o creaţie a statului, îşi găseşte o deplină realizare" (35, p. 4).

Prin 1936, cînd Keynes şi-a publicat *Teoria generală a ocupării resurselor de muncă, a dobînzii şi a banilor*, noua revoluţie din gîndirea economică era pe punctul de a cuceri nu numai majoritatea economiştilor, dar şi a cercetătorilor în ştiinţe politice şi oamenilor politici, aflaţi la putere. Economica (economics) şi studiul monedei şi creditului nu mai erau ca înainte. Or, Keynes spusese clar că schimbarea ce se producea era opusă vechii abordări

clasice şi metode de gîndire, noua sa carte începînd astfel: „Am intitulat această carte Teoria generală a ocupării resurselor de muncă, a dobînzii şi a banilor punînd accentul pe atributul „generală”. Scopul acestui titlu este de a opune caracterul argumentelor şi concluziilor mele celor ale teoriei clasice asupra problemelor tratate, teorie în spiritul căreia am fost crescut şi care domină gîndirea economică — practică şi teoretică a cercurilor guvernante şi intelectuale ale generaţiei actuale, aşa cum a dominat-o în ultimii o sută de ani” (36, p. 41).

Schimbarea era atît de extraordinară şi de rapidă încît, cu excepţia „utilizării depline a resurselor de muncă”, toate celelalte probleme au devenit secundare. Nu a existat nici un economist (poate cu excepţia lui Adam Smith) care să fi asistat la schimbarea pe care o produce în modul de a gîndi al generaţiei de economişti şi oameni politici căreia îi aparţine. Desigur, Marea Depresiune pregătise terenul pentru idei noi, de felul celor ale lui Keynes. Noua revoluţie din gîndirea economică s-a extins rapid în arena politică. Oamenii politici sunt gata să preia orice motiv furnizat de oamenii de ştiinţă pentru a justifica cheltuirea de mai mulţi bani şi acumularea de mai multă putere politică. Ideile keynesiste erau fertile în acest sens şi ofereau posibilitatea de a se fundamenta necesitatea unei intervenţii statale crescînde şi permanente în viaţa economică şi socială. Condiţiile economice ale timpului erau la un perfect unison cu noua filozofie economică şi monetară.

Aceste evenimente pun în lumină ascensiunea fulminantă a lui Keynes, care a fost, într-adevăr, o personalitate extraordinară. Contribuţia sa la dezvoltarea ştiinţelor economice, o egalează pe cea a lui Einstein în fizică, a lui Russel în matematică şi a lui Wittgenstein în logică, pentru a nu menţiona decît pe unii dintre titanii intelectuali ai erei moderne. Toţi erau maeştrii ai gîndirii în termeni de dezechilibru, spre deosebire de gînditorii

de factură clasică caracterizaţi prin abordarea şi modul de gîndire în termeni de echilibru. Este regretabil că în momentul în care revoluţia modernă bazată pe abordarea problemelor în termeni de dezechilibru din fizică, matematică, logică, economie şi ştiinţă politică se impusese, lipsea o metodologie adecvată care să demonstreze că aceasta nu se află în opoziţie, ci într-un raport de complementaritate cu abordarea clasică. Confuzia creată astfel întunecă astăzi climatul intelectual şi ştiinţific al vremurilor noastre. În pofida acestui fapt, noua metodologie propusă de noul program de cercetare bazat pe abordarea simultană prin prisma echilibrului şi a dezechilibrului reprezintă o rază de lumină şi speranţă la orizontul zilei de mîine.

Doctrina lui Keynes în ştiinţa economică şi cea a lui Laski în ştiinţa politică se cer a fi nu combătute, ci restrînse la aria lor proprie de validitate sau integrate într-un cadru metodologic mai cuprinzător, cum este cel oferit de Tabela de orientare. Tot astfel, nici statul bunăstării — un subprodus al moştenirii keynesiene şi marxiste — nu trebuie nici el să fie lichidat, aşa cum recomandă unii gînditori de orientare libertară sau conservatoare; în condiţiile de astăzi, aceasta ar însemna perturbări sociale, adică o situaţie şi mai rea. De fapt, problema esenţială este cum să se facă reorientarea mijloacelor financiare, utilizate acum în statul-providenţă *(welfare state)* pentru a încuraja inactivitatea economică, creşterea nedorită a populaţiei în zonele de sărăcie existente şi care, mai presus de toate, alimentează o filosofie socială străină economiei de piaţă, anume că societatea *per se* este datoare să asigure existenţa unor indivizi care pentru un motiv sau altul nu muncesc.

Desigur, atunci cînd sistemul este în dezechilibru, se impune ca statul să restaureze condiţiile de echilibru, astfel încît fiecare individ să-şi poată cîştiga o existenţă rezonabilă (decentă), potrivit pregătirii sale. Dacă J. M. Keynes n-ar fi creat nimic altceva decît conceptul şi

teoria ocupării depline a resurselor de muncă (deşi de pe poziţiile dezechilibrului), numele său ar rămîne în panteonul ştiinţei economice, din acelaşi motiv ca cel al lui Einstein pentru conceptul şi teoria relativităţii în fizică.

Inconvenientul statului bunăstării este că acordarea de alocaţii unor anumite categorii de oameni nu restabileşte condiţiile de echilibru nici în domeniul economic şi nici în cel social; dimpotrivă, trăsăturile de dezechilibru sunt sporite şi perpetuate. În prezent, trebuie să considerăm doctrina lui Keynes mai curînd ca o provocare decît ca un ultim cuvînt în teoria şi politica economică şi sunt convins că însuşi Keynes ar accepta această opinie dacă ar trăi şi ar putea să vadă ce s-a întîmplat cu aplicarea fără discernămînt a ideilor sale. Desigur, ideile sale aveau sens în anii 1930, dar numai ca remediu temporar pînă la găsirea de soluţii mai bune. Aceste soluţii mai bune n-au mai fost însă găsite, iar revoluţia keynesiană a fost lăsată să-şi urmeze cursul.

În anii 1980 a devenit clar că este imperios necesar să găsim soluţii pe termen lung, în acord cu condiţiile de echilibru general stabil. Teoria folosirii depline a resurselor de muncă, aplicabilă în viitor, trebuie, prin urmare, să fie concepută şi fundamentată de pe poziţii de echilibru.

O Tabelă de orientare pentru studiul monedei, băncilor şi formării de capital

Dispunem de toate elementele necesare pentru a construi o Tabelă de orientare pentru studierea monedei, băncilor şi formării de capital, folosind noul program de cercetare. Această Tabelă este necesară din motive de comparabilitate pentru a rezolva problema mai largă a unei legături organice între societate, stat, economie, monedă, finanţe şi guvernare. ’

Elementele constitutive pentru a construi modelele incluse în Tabelă sunt următoarele:

BaC = banca centrală

Nu = Numéraire

anti-Nu = anti-*Numéraire*

Ba = băncile private

Li = rezerve lichide în monedă oficială pentru a acoperi depozitele la vedere în băncile private

FCa = formare de capital

E_v = economii libere voluntare

E_f = economii forţate, datorate efectului inflaţionist. Acelaşi nou program, de cercetare poate fi aplicat în domeniul bancar, rezultatul fiind o Tabelă de orientare pentru Banca Centrală, bănci private şi formarea de capital, după cum urmează:

Modele:

$M_1 = BaC$ 100% $Nu + Ba$ 100% $Li + FCa$ 100% E_v

În teoria pură un sistem financiar perfect în care piaţa monetară este separată de pieţele de capital şi asigură în permanent o lichiditate de 100%

$M_2 = BaC$ 95% Nu + 5% *anti-Nu* + Ba 95% $Li + FCa$ (95% E_v + 5% E_f)

În practică acesta este sistemul financiar cel mai bun, realizat în orice ţară din lume. Piaţa monetară este încă separată de pieţele de capital şi lichiditatea ei este de circa a 95%, cu unele imperfecţiuni; Crize financiare nu pot să aibă loc. Acumularea de capital prin economii voluntare este atît de mare (95%), încît pe acest teren nu pot apărea probleme sociale. Nici o plusvaloare socială de dimensiuni cît de cît semnificative nu este posibilă.

$M_3 = BaC$ 65% Nu + 35% *anti-Nu* + Ba 65% $Li + FCa$ (65% E_v + 35% E_f)

Acesta este un sistem financiar mixt în care încep să se infiltreze probleme de dezechilibru. Este o arie de puternice dezechilibre minore.

$M_4 = BaC$ 50% Nu + 50% *anti-Nu* + Ba 50% $Li + FCa$ (50% E_v + 50% E_f)

Acesta este un sistem financiar mixt de o factură

particulară, caracterizat printr-o poziţie statică (stagnare) în care nu sunt posibile schimbări. El poate fi definit ca un sistem financiar de echilibru instabil.

M_5 = *BaC* 35% *Nu* + 65% *anti-Nu* + Ba 35% *Li* + *FCa* (35% E_v + 65% E_f)

Acesta reprezintă un sistem financiar mixt în care predomină elementele şi practicile de dezechilibru.

M_6 = *BaC* 5% *Nu* + 95% *anti-Nu* + Ba 5% *Li* + *FCa* (5% E_v + 95% E_f)

Acesta este un sistem ce se îndreaptă spre dezastru.

M_3 = *BaC* 100% *anti-Nu* + Ba fără *Li* [20]+ *FCa* (65% E_v + 35% E_f)

Aceasta este imaginea dezastrului: un haos financiar total oglindind un dezechilibru total.

O criză a metodologiei şi în sociologie

Pareto a definit sociologia în felul următor: „Societatea umană formează obiectul de studiu a numeroase discipline. Unele dintre ele au nume speciale ca, de pildă, drept, istorie, economie politică, istoria religiilor etc. Există şi altele cu un obiect mai neclar precizat, dar. legătura lor cu cele avînd un obiect distinct sugerează că ele se ocupă de studiul societăţii umane în general. Acestui grup disciplinar i se poate da. numele de sociologie”. (37, p. 1).

Această definiţie apare insuficientă pentru a defini sociologia de astăzi, caracterizată prin numeroase puncte de vedere şi interminabile. controverse. Cercetările din zilele noastre pun în discuţie însăşi esenţa obiectului de studiu al sociologiei.

Nu fără îndreptăţire Raymond Aron, binecunoscutul analist social, politic şi istoric francez, observa că „Sociologia; pare. să fie într-o constantă căutare a unei

[20] Nimeni nu mai păstrează monedă efectivă şi astfel practic nu există lichiditate.

identităţi proprii. Într-o privinţă, poate singura privinţă, toţi sociologii sunt de acord: dificultatea de a defini sociologia”. Iar Boudon adaugă propria sa concluzie: „De fapt, nici o definiţia propusă de vreun sociolog nu. s-a bucurat de o. recunoaştere. unanimă” (38).

În această privinţa, vocea trecutului se face mult mai clar auzită decît vocea prezentului. Chiar dacă dificultăţile legate. de definiţie. nu sunt ignorate, trebuie să constatăm că în trecut cercetătorii păreau mai siguri asupra orientării cercetărilor şi a modului de a le prezenta. În această privinţă, Weber ne-a dat o definiţie aproape clasică: „Sociologia (în sensul în care acest cuvînt extrem de ambiguu este utilizat aici) este o ştiinţă care încearcă o înţelegere interpretativă a acţiunii sociale, pentru ca, astfel să se ajungă la o explicare a cauzelor şi efectelor ei” (39, p. 173).

Vocea prezentului este extrem de diferită mergînd pînă la punctul cel mai extrem — negarea justificării unui studiu independent sociologic, cum se face în lucrările lui Schelsky şi Baechler (38, p. 19—20). Cu toate acestea, cred că este rezonabil să acceptăm părerea moderată că obiectul specific al sociologiei este studierea sistematică a „acţiunii sociale” (Weber) sau a „sistemele sociale” (Parsons) sau a societăţii în ansamblu (Pareto). Într-adevăr, toate aceste formulări, cu corectivele necesare, transmit acelaşi mesaj. Povestea nu se termină însă aici.

Într-o lucrare intitulată *Criza sociologiei*, apărută în 1980, aparţinînd lui Boudon, este prezentat un punct de vedere mai pesimist, din care rezultă că în domeniul sociologiei există multe neclarităţi. După Boudon, o serie de incertitudini epistemologice împiedică dezvoltarea normală a acestei ştiinţe. În cuvintele lui: „Dificultatea în definirea obiectului ei, oscilaţia între descrierea sociografică şi analiza sociologică sunt doar cîteva dintre caracteristicile epistemologice ale sociologiei actuale” (38, p. 7).

Citind cartea lui, ai sentimentul că în prezent

sociologia trece printr-o „Methodenstreit”, ca cea prin care a trecut economia politică în secolul al nouăsprezecelea în Germania, precum şi sentimentul unei discrepanţe între micro şi macrosociologie, şi ea experimentată de ştiinţa economică în anii 1930, cînd revoluţia keynesiană reuşise să se impună.

Boudon arc dreptate identificînd cerinţele unor paradigme generale — şi de dorit şi necesare în sociologie: „Asigurînd un cadru logic care să servească drept ghid al observaţiei, ele pot să aibă o funcţie euristică. Ele pot să aibă şi o funcţie teoretică în măsura în care permit ca fapte aparent disparate să fie integrate într-un sistem explicativ unic. Ele pot să aibă şi o funcţie metodologică şi să definească noi metode de verificare spre a îmbunătăţi tehnicile mai tradiţionale, cum ar fi inducţia statistică” (38, p. 18).

După această identificare clară a cerinţelor, el face însă observaţia că dintre paradigmele existente (structuralism, cibernetică, funcţionalism) „nici una... nu a reuşit deocamdată să se afirme într-un mod suficient de evident şi convingător pentru a iniţia o tradiţie independentă de cercetare” (36).

Sunt de părere că noul program de cercetare, bazat pe analiza simultană prin prisma echilibrului şi a dezechilibrului, împreună cu *Quinta Methodica* şi Piramida înţelepciunii umane sunt pe deplin aplicabile la sociologie şi pot contribui la rezolvarea multor, dacă nu a tuturor problemelor de epistemologie şi metodologie, satisfăcînd astfel cerinţele menţionate de Boudon.

Aplicînd *Quinta Methodica*, rezultă o demarcare clară între următoarele ramuri interdependente ale sociologiei:

— *Istoria socială*, care se ocupă cu descrierea realităţilor sociale, aşa cum se prezintă ele în mod concret într-o perioadă dată de timp şi într-un spaţiu dat.

— *Teoria socială*, avînd ca obiect explicarea fenomenelor sociale, în forma lor abstractă, adică tratarea lor analitică sub toate faţetele posibile rezultînd

din sistemele (modelele) sociale.

— *Etica socială*, care se ocupă cu analiza obiectivelor, valorilor, scopurilor sociale ultime şi care are un caracter normativ.

— *Politica socială*, care se ocupă cu problemele practice privind modul de a realiza şi menţine anumite obiective sociale, fără a crea alte dificultăţi.

— *Doctrinele sociale sau Istoria gîndirii sociale*, care se ocupă cu reconstituirea şi explicarea diferitelor concepte şi teorii sociale, elaborate de gînditori individuali sau de şcoli de gîndire.

Legea concordanţei logice în dezbaterile ştiinţifice, prezentată mai înainte, cere ca în orice chestiune sau problemă controversată, contraargumentul să fie de aceeaşi natură. Tezele teoretice nu pot fi infirmate decît cu alte teze teoretice, presupuse ca fiind mai bune.

Incertitudinea epistemologică legată de caracterul sociologiei — anume dacă este o disciplină descriptivă sau nomothetică (analitică) se rezolvă considerîndu-se că este şi una şi alta, ba chiar mai mult, dacă se foloseşte explicaţia de mai sus. Statutul teoretic rezultă clar din *Quinta Methodica*, după cum clar rezultă şi situaţia celorlalte patru discipline.

O Tabelă de orientare pentru sociologie

Acum trebuie să construim o Tabelă de orientare pentru sociologie şi, cu ajutorul ei, să rezolvăm problema noastră iniţială — aceea de a înfăţişa legătura organică ce există între societate, stat; economie, monedă şi guvernare,. Nu încape îndoială că *Ipoteza universală a dualismului* este valabilă şi pentru sociologie. De fapt, societăţile umane sau universul social este şi a fost întotdeauna compus din elemente, comportamente, valori, acţiuni şi interacţiuni umane stabile (de echilibru) şi instabile (de dezechilibru). ceea ce fluctuează în practică, în timp şi în spaţiu este numai raportul dintre

elementele de echilibru şi cele de. dezechilibru, iar aceasta este tocmai ceea ce distinge sistemul social dintr-o ţară sau comunitate de un alt asemenea sistem. Parsons are dreptate cînd spune că „sistemele sociale sunt organizate în sensul că. sunt diferenţiate structural” (40, p. 5).

Cea mai dificilă problemă în legătură cu condiţiile sociale de astăzi este de a demonstra analitic, şi nu numai descriptiv diferitele posibilităţi de existenţă a unor sisteme sociale, diferenţiate structural. Parsons este înclinat să se rezume la condiţiile sociale existenţe într-o societate civilizată (ca SUA) şi, în consecinţă, lasă latura analitică nerezolvată. Consider că numai Tabela de orientare sau un instrument metodologic similar poate rezolva complet aspectul analitic.

În realitate, există două axe majore de diferenţiere socială, pe care Parsons n-a reuşit să le identifice sau n-a fost interesat să le utilizeze. Viaţa socială poate fi organizată potrivit următoarelor două principii elementare, de bază sau unei combinaţii a lor:

— *Principiul cooperării sociale*, al atracţiei sau simpatiei sociale, decurgînd din şi în acord cu respectarea libertăţilor omului, aşa cum sunt ele identificate de Piramida înţelepciunii umane şi exprimate în operele lui Aristotel, Sf. Augustin, Locke, Montesquieu, Hume, Jefferson sau Maritain;

— *Principiul constrîngerii sociale, al repulsiei sau antipatiei* decurgînd din şi în acord cu concepţia lui Machiavelli şi Hobbes despre om ca animal raţional, dar pervers, înclinat să facă rău semenilor săi şi care are nevoia de îndrumare şi control a acţiunilor sale.

Nu este greu să identificăm o legătură organică între principiul cooperării sociale şi cel al democraţiei ca formă de stat şi de guvernare. Acelaşi lucru este valabil şi pentru legătura dintre principiul constrîngerii sociale şi cel al oligarhiei ca formă de stat şi de guvernămînt. Dacă această alternativă este corectă şi nu mă îndoiesc că

este, atunci este relativ uşor să construim o Tabelă de orientare pentru sociologie, bazată pe aceste două axe majore de diferenţiere socială.

Elementele constitutive pentru construcţia acestor două modele sunt următoarele:

Coop = principiul cooperării sociale

Coer = principiul coerciţie!, al constrîngerii sociale

Nu = Numéraire

anti-Nu = anti-*Numéraire*

Ce putem face cu Tabela de orientare pentru sociologie?

În primul rînd, putem vedea cît de complicate sunt problemele sociale, întrucît ceea ce este numit „fenomenul social total" cu care s-a confruntat atîţia gînditori sociali, poate să apară într-un număr nelimitat de faţete, care, din necesităţi de studiu, sunt reduse în Tabela de orientare la 7 modele de bază. Aceasta înseamnă că pentru fiecare problemă studiată analitic, adică în teorie, există cel puţin 7 soluţii diferite, toate adevărate şi. valabile, în funcţie de modelul sau sistemul social selectat. pentru cercetare.

Astfel — pentru problemele sociale majore încă nerezolvate de stratificare socială, mobilitate socială, conflicte sociale — şi acţiunea factorilor sociali difuzi, există cel puţin 7 variante diferite cu 7 rezultate diferite. Aceasta explică şi justifică teza după care „sociologia este marcată de un grad înalt de polimorfism" (38, p. 7). Contrar părerii lui Boudon, Tabela arată că polimorfismul respectiv nu este mai mare decît în alte ştiinţe sociale. O privire sumară asupra Tabelei de orientare pentru ştiinţa politică, sociologie şi economie politică nu face decît să confirme această interpretare.

Relaţia dintre micro şi macrosociologie este şi ea lămurită. Tabela demonstrează că numai Modelul M_1 (în teoria pură) şi Modelul M_2 (în practică) sunt suficient de coerente, pentru ca nici o discrepanţă să nu poată apărea între ele. În oricare alt model, M_3, M_4, M_5, M_6, va

exista inevitabil o discrepanţă între micro şi macroanaliză, întrucît modelele respective sunt mixte, neomogene. Acelaşi lucru este valabil şi pentru analizele de tip *ex ante* şi *ex post*.

Modele:

M_1: *Coop* 100% + *Nu* 100% + R_1

În teoria pură, tipul perfect de societate liberă, justă şi stabilă, ca Cetatea lui Dumnezeu la Sf. Augustin. Un echilibru general perpetuu, fără perturbări.

M_2: *Coop* 95% + *Coer* 5% + *Nu* 95% + *anti-Nu* 5% + R_2

Cea mai bună societate liberă, justă şi stabilă realizabilă de oameni. Cetatea terestră în culmea perfecţiunii sale. Stare de echilibru general stabil cu probleme sociale insignifiante. Dezechilibre minore slabe încep să apară.

M_3: *Coop* 65% + *Coer* 35% + *Nu* 65% + *anti-Nu* 35% + R_3

Un tip mixt de societate, în care elementele de echilibru sunt încă predominante. Puternice dezechilibre minore cu semnificative conflicte sociale încep să apară.

M_4: *Coop* 50% + *Coer* 50% + *Nu* 50% + *anti-Nu* 50% + R_4

O formă mixtă de societate într-o poziţie statică (stagnare), în care forţele sociale opuse sunt egal reprezentate şi în care, prin urmare, nici o schimbare nu poate să aibă loc. Aceasta este imaginea unui sistem social într-o poziţie de echilibru instabil. Începînd de aici slabe dezechilibre majore însoţite de conflicte sociale crescînde domină panorama socială.

M_5: *Coop* 35% + *Coer* 65% + *Nu* 35% + *anti-Nu* 65% + R_5

O societate mixtă în care predomină elementele de dezechilibru. Erupţie continuă de puternice dezechilibre majore însoţite de conflicte sociale. Aceasta este imaginea sistemului capitalist în declin.

M_6: *Coop* 5% + *Coer* 95% + *Nu* 5% + *anti-Nu* 95% + R_6

O societate în care o revoluţie marxistă sau fascistă a reuşit să răstoarne un vechi sistem feudal sau capitalist şi să-i substituie o societate şi o economie sub controlul statului.

M_7: *Coer* 100% + *anti-Nu* 100% + R_7

Un tip pur şi perfect de societate oligarhică dusă la extrem, sau o revoluţie marxistă în punctul culminant. Cetatea terestră, în ultima sa fază de decădere morală şi inumanitate, ca în piesa Rinocerii a lui Eugen Ionescu.

Într-un cuvînt toate cerinţele enumerate de Boudon, pentru o paradigmă generală, par să fie satisfăcute de noul program de cercetare, propus în acest studiu. Avem deci aici „un material suficient de convingător pentru a iniţia o cercetare independentă, de tradiţie clasică” (38, p. 18), în sociologie, ca şi în alte ştiinţe sociale.

Legea universală a parametrului natural al Numéraire-ului pentru societăţile umane

O dată cu Tabela de orientare pentru sociologie, dispunem de toate elementele constitutive ale universului social. Dacă între principalele lui componente există o legătură organică, acest univers trebuie să aibă o axă centrală, în jurul căreia acţiunile şi interacţiunile umane să se ordoneze şi evolueze într-un mod armonios. Aceasta este funcţia a ceea ce mai înainte a fost numit elementul absent din analiza politică în secolele care s-au scurs de la Aristotel, parametrul natural al monedei-*Numéraire* şi al sistemului bancar şi financiar adecvat.

Dacă presupunem o societate formată dintr-un mare număr de oameni, în acest caz, cele două principii — al cooperării sociale şi al coerciţiei sociale — implică existenţa *Numéraire*-ului şi anti-*Numéraire*-ului. Altminteri, cele două principii nu au o legătură cu realitatea socială.

Legea parametrului natural al *Numéraire*-ului poate fi formulată în felul următor:

Atît în universul fizic, cît şi în societăţile umane, pentru ca un sistem oarecare compus din diferite părţi să atingă şi să-şi menţină o poziţie de echilibru stabil (stabilitate endogenă),

trebuie să aibă un foarte puternic (la limita — 100 %) parametru natural care, în interacţiune cu o forţă corespunzătoare şi un cadru adecvat asigură coeziunea sistemului.

În viaţa reală, parametrul natural apare ca un centru de greutate, o axă, o mărime, instituţie sau valoare care nu se schimbă deloc sau se schimbă foarte puţin de-a lungul unei perioade mari de timp. În universul fizic în care trăim axa Pământului şi înclinaţia ei faţă de Soare sunt exemple de parametri naturali.

Poziţia stabilă a soarelui şi forţa gravitaţiei sunt cele care asigură domnia ordinii naturale în universul nostru. Datorită geniului său, Newton a văzut această conexiune. Chiar dacă el nu a formulat legea parametrului natural în termeni expliciţi, el a considerat poziţia Soarelui ca o constantă, ceea ce a fost suficient. 1

Pentru cazul unei economii naţionale, lui Walras şi geniului său (1834 —1914) îi revine meritul de a fi fost primul care a considerat explicit şi a demonstrat teoretic că o condiţie de echilibru general stabil poate fi realizată şi menţinută, numai dacă, în afară de concurenţa pură ca forţă de echilibru, toate preţurile şi implicit veniturile (private şi publice) sunt exprimate numai în termeni de *Numéraire* (28, p. 173). Desigur, după ce Walras şi-a formulat legea echilibrului general, deşi nu într-o formă completă, aşa cum se arată în altă parte (41), autorului de faţă i-a fost uşor să schiţeze legea parametrului natural al *Numéraire*-ului.

Avînd în vedere numeroasele probleme nerezolvate, este timpul ca politologii şi sociologii să reflecteze serios la posibilitatea de a adopta, şi în domeniile lor, legea universală a parametrului natural al *Numéraire*-ului, punîndu-se astfel capăt unei ere de indecizie şi inaugurîndu-se o eră nouă, de cercetare interdisciplinară constructivă pentru edificarea unei lumi mai bune, ceea ce, pe planul ideilor, ca şi în practică, ar reprezenta o

nouă revoluţie în gîndire.

Legătura organică dintre societate, stat, economie, monedă, bănci şi forma de guvernare

Din materialul prezentat pînă aici, mai ales din studiul comparat al Tabelei de orientare pentru sociologie, ştiinţa politică, economie politică, monedă, bănci şi formarea de capital, se poate lesne trage concluzia că numai combinaţia unică din Modelele M_1 (în teoria pură) şi M_2 (în practică) asigură integral condiţiile pentru o conexiune organică, stabilă între societate, stat, economie, monedă, bani şi formă de guvernare. Aşadar: o societate liberă; o economie liberă, justă şi stabilă; un instrument stabil şi obiectiv de măsurare a valorilor, cum este. moneda-*Numéraire*; un sistem bancar liber şi echitabil cu o formare de capital normală şi profitabilă tuturor sub forma economiilor voluntare ale publicului; şi o formă liberă şi democratică de guvernare, bazate pe delegarea unor puteri limitate — toate acestea se constituie organic într-o entitate indivizibilă şi omogenă. Dacă ne gîndim, ne dăm seama că într-adevăr numai Modelele M_1 şi M_2, cu precizările respective, oferă un cadru social în care toate elementele relevante din societate evoluează liber şi armonios (acţiune socială, interacţiuni şi reacţii), dar în limite foarte precise, determinate de parametrul natural al *Numéraire*-ului şi de voinţa majorităţii. Această combinaţie caracterizată prin stabilitate endogenă permite numai fluctuaţii simple şi limitate spre deosebire de fluctuaţiile cumulative şi indeterminate caracteristice capitalismului modern şi socialismului. Acestea sunt sisteme sociale mixte reprezentate de modelele din partea inferioară a Tabelei de orientare (a se consulta Tabela de orientare pentru ştiinţa politică).

Numai modelele M_1 şi M_2 cu precizările corespunzătoare oferă un cadru social, economic,

financiar şi politic, bazat pe condiţii de echilibru general stabil. Aceasta este o ordine socială unică, fiecare factor relevant găsindu-şi în ea mediul adecvat pentru o existenţă normală şi posibilitatea de a se dezvolta. Este lumea cea mai bună care se poate realiza undeva pe glob şi în care puterea politică este o parte a corpului social şi are propriile sale funcţii. În acest sistem şi numai în cadrul lui există un proces de sincronizare şi armonizare (în timp şi în spaţiu), care se desfăşoară continuu. Procesul de stabilitate endogenă intrinsecă sistemului este ceea ce ghidează cooperarea şi acţiunea liberă a oamenilor şi activitatea autorităţilor statale, ambele evoluînd simetric în aceeaşi direcţie a atingerii şi menţinerii unei poziţii de echilibru general stabil, chiar dacă în realitate este posibil ca aceasta să nu fie atinsă niciodată; dar apropierea de ea este foarte mare (95 la sută sau şi mai mult), cum rezultă din modelul M_2 în practică.

Toate celelalte modele (M_3, M_4, M_5, M_6) reprezintă în funcţie de ţara în cauză, dezordinea existentă în lumea de astăzi, în care sisteme mixte, incongruente sunt expuse continuu la probleme de dezechilibru intern şi extern. O diagnoză mai bună este imposibil de realizat şi verificat în mod ştiinţific. Iar remediul efectiv şi eficient este şi el evident: realizarea reformelor necesare şi apropierea cît mai rapidă de modelul M_2. Acesta este mesajul special pe care îl conţine acest studiu, sub raport practic. Cum să fie el pus în practică în Occident sau în Răsărit s-a arătat în altă parte (5; 32).

În toate ştiinţele sociale există de fapt numai două metode principale de analiză. Acestea sunt:

1) *Metoda clasica a echilibrului stabil*, sau analiza de tipul cauză-şi-efect, bazată pe gîndirea prospectivă sau secvenţializarea *ex ante* a evenimentelor şi

2) *Metoda modernă a dezechilibrului*, sau analiza de tipul efect-contra-efect, bazată pe gîndirea retrospectivă sau secvenţializarea *ex post*, inversată

a evenimentelor.

De exemplu, dacă luăm problema inflaţiei, analiza ei clasică începe cu examinarea hîrtiei-monedă şi a creditului bancar monetizat, adică a anti-*Numéraire*-ului, care avînd o inerentă instabilitate poate să fie supradimensionat (inflaţii) sau subdimensionat (deflaţii), în funcţie de încrederea sau lipsa de încredere a publicului. Aplicînd metoda modernă, aceeaşi problemă a inflaţiei este analizată sub raportul efectelor ei, adică al nivelului preţurilor şi al psihologiei inflaţioniste a oamenilor, care cumpără mai mult, apelînd şi la credit, într-o perioadă în care n-ar trebui să cumpere atît de mult (inflaţie) sau cumpărînd mai puţin cînd ar trebui să cumpere mai mult decît de obicei (deflaţie).

Aceste două abordări diferite conduc la două categorii diferite de acţiuni sau politici guvernamentale, după cum urmează:

1) *Politica de tip cauză-şi-efect*, cînd în cazul de mai sus funcţia guvernului şi a băncii centrale este de a eradica orice formă de anti-*Numéraire* şi de a introduce un sistem financiar bazat pe moneda-*Numéraire*, restaurînd astfel condiţiile de echilibru stabil. Dacă există alte cauze (cum sunt monopolurile sau oligopolurile) ele trebuie să fie tratate în acelaşi mod.

2) *Politica de tip efect-contra-efect*, cînd, în acelaşi caz, se menţine *status-quo-ul*, iar funcţia guvernului, în interacţiune cu banca centrală este de a aplica politici antiinflaţioniste (mărind rata oficială a scontului, vînzînd bonuri de tezaur sau modificînd reglementările relativ la rezervele bancare) pentru a reduce masa monetară, în speranţa de a spulbera astfel şi psihologia inflaţionistă.

Din anii 1930, aşa cum s-a mai menţionat în acest studiu, hîrtia-monedă şi creditul bancar monetizat au fost utilizate pe scară largă pentru a stabiliza economia şi a remedia răul social. Acum, în anii 1990, dispunem de

suficiente elemente pentru a trage concluzia că această abordare şi metodă de analiză au dus la repetate eşecuri. Cei ce nu văd acest lucru sau refuză să accepte o asemenea concluzie şi caută un ţap ispăşitor sunt tentaţi să creadă că în Occident suntem confruntaţi cu o criză a democraţiei. Aceasta nu este însă decît un semiadevăr sau chiar un neadevăr, întrucît aceeaşi metodă, aceeaşi abordare, utilizată în ţările estice, a dus la rezultate negative similare. Aşadar, eşecul în chestiune n-are nimic de-a face cu democraţia *per se*.

Rădăcinile neputinţei guvernelor de astăzi, atît din Occident, cît şi din ţările estice, de a se ţine de cuvînt şi a face ceea ce au promis rezidă în metoda dominantă a gîndirii moderne exclusiv în termeni de dezechilibru. Aceasta este metoda de gîndire care a dus la atractiva, dar eluziva Regula Nr. 1 a raţiunii practice: problemele de dezechilibru pot sau trebuie să fie rezolvate prin soluţii de dezechilibru (efect-contra-efect).

O asemenea regulă poate funcţiona dacă avem o tehnică sigură de calcul a masei de echilibru de hîrtie-monedă şi credit bancar monetizat la fiecare moment dat, în concordanţă cu cerinţele ocupării depline a resurselor de muncă, stabilităţii preţurilor, echilibrului bugetar şi realizării unei balanţe de plăţi excedentare. Dar o asemenea tehnică nu există şi chiar dacă un matematician priceput ar putea să conceapă una, ea n-ar putea fi aplicată cu succes într-o societate liberă şi modernă. În consecinţă, atît din istorie, cît şi din analiza pură nu putem desprinde decît o singură concluzie, aceea că un instrument, cum este anti-*Numéraire*-ul, inerent instabil, nu poate fi utilizat cu succes pentru a asigura stabilizarea unei economii moderne afectată de manifestările negative ale unor dezechilibre de proporţii.

Ar fi însă greşit să ajungem la concluzia că ne putem dispensa de metoda modernă de abordare în termeni de dezechilibru. Aici nu poate fi vorba de o analiză în termen de ori-ori. Ceea ce ne trebuie este să restrîngem

atît metoda clasică, cît şi metoda modernă la propriul lor teren de aplicare şi validitate. Ca un *prim pas* în orice problemă socială, economică, financiară sau politică, trebuie să se determine magnitudinea şi ramificaţiile dezechilibrului respectiv, iar abordarea modernă este cea mai potrivită în această privinţă. Orice guvern poate aplica temporar măsuri de atenuare temporară a efectelor funeste, fiind însă de la sine înţeles că acesta nu este ultimul cuvînt.

În conceperea de soluţii adecvate, de durată pentru a vindeca permanent sau pentru o lungă perioadă maladiile respective, trebuie, ca un *al doilea pas* să se utilizeze în abordarea clasică perfecţionată a echilibrului stabil, spre a se elucida cauzele reale ale dezechilibrului şi a se adopta măsurile corespunzătoare pentru a eradica aceste maladii. În sistemele mixte şi incongruente, existente în Vest şi în Est, prin „măsuri corespunzătoare" trebuie să se înţeleagă reforme structurale, ghidate de Regula Nr. 2, a raţiunii practice, după care, problemele de dezechilibru pot fi şi, de fapt, trebuie să fie rezolvate, numai prin soluţii de echilibru.

Cu acest concept dualist al Regulilor Nr. 1 şi Nr. 2, abordarea clasică şi cea modernă sunt unificate, şi integrate într-o sinteză *sui-generis*.

4. Observaţii finale: Criza democraţiei şi a regimurilor dictatoriale contemporane şi calea spre noi *Principia politica*

Este evident că; traversăm o complexă şi profundă criză politică, economică şi socială. În general, aceasta se datorează, în opinia mea, unei *rupturi* între abordarea clasică şi cea modernă şi între metodele respective de. gîndire. Această ruptură se manifestă nu numai în ştiinţa politică, ci şi în toate celelalte ştiinţe sociale şi, într-o anumită măsură, în ştiinţele naturii. Fără o reală soluţie pentru a vindeca această rană metodologică, adică fără a găsi o legătură. firească între cele două abordări spre a demonstra că ştiinţa, şi gîndirea modernă nu se află într-un „raport de contradicţie, ci de complementaritate cu ştiinţa şi gîndirea clasică, nu există cale de ieşire din această criză. Aceasta este diagnoza, la nivelul cel mai înalt de abstractizare, în termeni epistemologici şi ai filozofiei ştiinţei.

Cred însă că noul program de cercetare bazat pe cercetarea simultană prin prisma echilibrului vs. dezechilibrului poate să rezolve efectiv această complexă şi încîlcită problemă. De fapt, sub presiunea tinerei generaţii, nemulţumite de condiţiile de astăzi, se va ajunge inevitabil la ceea ce numesc *A treia revoluţie* în gîndirea politică, socială şi economică, acum în proces de gestaţie, dar care se va desăvîrşi către sfîrşitul acestui secol. Desigur însă că această revoluţie silenţioasă nu trebuie privită ca ceva predestinat, ca un fenomen ce se va produce în mod natural, ca în universul fizic. Nu! Lucrurile nu stau astfel.

Revoluţia în chestiune este o operă umană care se naşte din anxietatea ce rezultă din instabilitatea şi insecuritatea lumii de astăzi şi din dorinţa înnăscută a oamenilor de a trăi în libertate, cu cît mai puţine griji. Ajungînd aici, cititorul poate considera că folosim cu prea

mare uşurinţă termenul de „revoluţie”. Guitton are un răspuns la aceasta. În recenta sa carte *Le Sens de la Dure*, 1985, el are un capitol intitulat „Vor exista întotdeauna revoluţii în ştiinţă” (42, p. 191), în cate se referă şi la cea de-a treia. Revoluţie.

La un nivel mai redus, mai concret şi mai specific de abstracţiune, natura acestei crize multiple este nu atît o problemă la nivelul cetăţeanului individual (tentaţia de a-şi urma mai întîi propriul interes şi înclinaţia de a acumula cît mai multă bogăţie şi putere, ca reacţie de autoapărare într-un sistem în dezechilibru), ci mai curînd rezultă din existenţa unui cadru instituţional şi legal instabil şi inechitabil — sau factorul *„R”* din Tabela de orientare — care introduce confuzie în acţiunile şi reacţiile indivizilor. Adevărul este că, în capitalism ca şi în socialism şi oricare alte forme de dictatură, factorul *„R”* nu satisface cerinţele Piramidei înţelepciunii umane, respectiv, condiţiile pentru un echilibru general stabil.

Concluzia lui Socrate, întîlnită în *Republica* lui Platon, că atîta timp cît regii şi principii, şi trebuie să adăugăm noi — oamenii politici din această lume —, „nu vor avea spiritul şi forţa filozofiei... cetăţile (trebuie să adăugăm ţările) nu vor avea odihnă din partea demonilor lor, nu, nici ele şi nici specia umană” este judicioasă. Cu toate acestea, în lumina a peste 2000 de ani de experienţă, această povaţă filozofică deşi ne apare ca o idee profundă, din punct de vedere empiric şi de ce n-am spune-o? ştiinţific, este cam simplistă şi absolut nepractică. Marea problemă în lumea de azi nu este de a găsi un om politic cu înţelepciunea filozofului. Problema cu adevărat dificilă are două aspecte, situate la două niveluri diferite de analiză.

La nivelul superior, ceea ce ne trebuie este ca între cei ce posedă expertiză şi competenţă în materie politică, socială şi economică să se ajungă la un acord teoretic asupra unui cadru instituţional şi juridic stabil echitabil şi capabil de funcţiune, reflectat clar şi explicit într-o

constituţie adecvată, actul legislativ fundamental de guvernare a unei ţări date. Pentru a realiza acest lucru avem nevoie de cooperare între cercetători în ştiinţele politice, economişti şi sociologi, cei ce deţin înţelepciunea umană.

Referindu-se la aceştia, Keynes sublinia cu deplin temei că „puţine alte lucruri guvernează" lumea în afară de ideile economiştilor şi filozofilor politici.

La nivelul inferior, adică mai aproape de joncţiunea dintre teorie şi practică, în domeniul „ştiinţei aplicative", avem nevoie de o specie nouă de oameni de stat, din generaţia tînără, gata să întreprindă reformele sociale, economice şi politice necesare pentru a remedia unele dintre inechităţile sociale moştenite din trecut şi, totodată, să implanteze un cadru instituţional şi juridic coerent şi, capabil de funcţiune şi care să satisfacă cerinţele unui echilibru general stabil. Cum să se procedeze la implementarea unor asemenea reforme s-a arătat mai în detaliu în studiile intitulate *Ce alternativă are Occidentul?* (5); *Ce alternativă au ţările estice?* (43) şi *Un plan de stabilizare pentru SUA* (30).

În plus, autorul a elaborat planuri de stabilizare pentru următoarele ţări: Franţa, Marea Britanie, Republica Federală Germania, Grecia, Italia, Israel, India, Argentina şi Polonia.

A vorbi numai de *Crisis of Democracy* (44), *Leviathan in Crisis* (45) sau *Common Crisis*, *North-South* (46), sau a descrie cele mai neplăcute aspecte şi contradicţii ale regimului sovietic; ca în *URSS: The Corrupt Society* (47) înseamnă, a pluti mai mult sau mai puţin la suprafaţa disputei şi a te limita la dezbaterea efectelor malefice vizibile din lumea de astăzi. Aceasta nu este de ajuns. Trebuie să săpăm mai adînc, dincolo de ceea ce este vizibil, şi să identificăm slăbiciunile şi incongruenţele de bază ale lumii. Acest lucru nu este însă posibil dacă nu se acceptă necesitatea de a se folosi un model clasic perfecţionat al unei ordini sociale, economice şi politice

perfecte, ca cea reprezentată de Modelul M_2 din Tabela de orientare. La drept vorbind, cum putem vedea în mod explicit imperfecţiunile unui sistem social dat pentru a le corecta sau îmbunătăţi sistemul, dacă nu avem o imagine clară a ceea ce poate fi un sistem perfect omeneşte realizabil.

A privi, cum se face în mod obişnuit, politica şi funcţiile statului doar în termeni de putere şi de mijloace de a controla şi conduce grupuri sociale antagonice sau, după jargonul politic, de „relaţii reciproce într-o societate complexă modernă" este nu numai discutabil, dar şi ceva evident susceptibil să genereze confuzie. Părem să uităm faptul că cel mai puternic guvern din lume este acela care este confruntat cu cele mai puţine probleme (un sistem în echilibru) şi care uzează în cea mai mică măsură de puterea politică şi mijloace financiare. În opoziţie cu acesta cel mai slab guvern este cel asaltat de infinite dificultăţi sociale şi economice, indiferent de putere şi mijloacele financiare pe care ar putea să le aibă la dispoziţie. Chiar şi în caz de război mobilizarea resurselor este mai uşor de efectuat în primul caz decît în cel de-al doilea. Primul tip de guvern este indiscutabil mai bun şi în timp de pace şi în timp de război.

În lumina noului program de cercetare, guvernul nu trebuie să fie privit ca o entitate independentă şi separată de restul societăţii. cînd societatea şi economia suferă de deficienţe structurale (cum ar fi folosirea de anti-*Numéraire*, monopolurile sau discriminarea socială), nu le poţi face sănătoase şi stabile numai prin reglementări statale şi politice de tip efect-contra-efect. Acestea sunt învăţăminte pe care pînă acum s-ar fi cuvenit să le fi tras în acest secol. Este un adevăr elementar că, prin asemenea politici, instabilitatea inerentă societăţii şi economiei este transmisă sistemului politic, generîndu-se noi probleme. Este exact ceea ce s-a întîmplat cu politica şi reformele promovate la întîmplare după Marea Depresiune şi, apoi, după cel de-

al doilea război mondial.

Instituţia guvernamentală poate fi sănătoasă, stabilă şi eficientă numai atunci cînd structura societăţii şi a economiei este şi ea sănătoasă, caracterizîndu-se prin stabilitate endogenă. Sarcina principală a unui guvern ce se bucură de încrederea poporului este să asigure condiţiile pentru acest fel de stabilitate. Concepţia globală moştenită din anii 1930 că guvernul poate să asigure o gestiune satisfăcătoare a economiei, monedei, finanţelor (private şi publice) şi societăţii, în general, este complet eronată. Ea nu are nici o bază ştiinţifică, întemeindu-se: pe ideologii politice şi pe confundarea dorinţelor cu, realitatea. Guvernul trebuie conceput ca o parte a societăţii şi ca un agent ce acţionează împreună cu restul societăţii, toate deciziile adoptate trebuind să derive din şi să fie în acord cu condiţiile de echilibru general stabil, indiferent dacă mijloacele de producţie sunt în mîini particulare sau în mîini publice. Numai în acest caz, activitatea guvernului se desfăşoară paralel şi simetric cu activitatea societăţii şi a economiei şi, numai în acest caz, ambele sectoare (privat şi public) îşi îndeplinesc funcţiile într-un mod complementar şi la nivel optim.

Toate aceste consideraţii, precum şi materialul prezentat mai sus: formează fundamentul preliminar al unor noi *Principia Politica*, implicînd şi alte cercetări întreprinse de persoane cu pregătire în acest domeniu de specialitate. Aristotel este cel căruia îi revine meritul de a fi schiţat o primă variantă de *Principia Politica*, dispunînd de un bogat — pentru acel timp — suport analitic şi istoric. Un mare, original şi profund gînditor al lumii antice, Aristotel ne-a lăsat prin *Politica* sa un prim catehism politic care a influenţat nu numai gîndirea din Grecia timpului său, ci şi pe cea a nenumăratelor generaţii ce i-au urmat. Lumea de atunci s-a schimbat, desigur, foarte mult, aşa cum s-au schimbat şi modul de viaţă şi percepţiile despre natura internă şi externă a

omului şi societăţilor umane.

Potrivit etaloanelor noastre, analiza sa nu era completă, în schimb era suficient de temeinică pentru a stimula şi pe alţii să gîndească, lucru caracteristic marilor opere din trecut sau din prezent.

Mai presus de orice, opera lui Aristotel rămîne un monument de gîndire clasică în termeni de echilibru, aplicată spre a găsi o stare sau o formă perfectă de guvernare. El era un idealist, dar un idealist creator, care n-a pierdut simţul a ceea ce este posibil şi realizabil în circumstanţe date. În acest spirit, el a lăsat observaţii preţioase pentru legiuitorii din toate timpurile, observaţii care merită să fie amintite aici:

> Este evident că şi cîrmuirea constituie obiectul unei ştiinţe aparte, care trebuie să analizeze ce formă de guvernare este optimă şi să arate cum trebuie să fie ea spre a corespunde cît mai bine aspiraţiilor noastre, dacă nu există impedimente externe, precum şi felul de guvernare, care este potrivit diferitelor state.
>
> Întrucît optimul este adesea irealizabil, adevăratul legiuitor şi om de stat trebuie, să cunoască nu numai, în primul rînd, ceea pe este optim în mod abstract, dar şi, în al doilea rînd ceea ce este optim în raport cu circumstanţele. Mai departe, trebuie să fim în stare să arătăm cum se poate constitui un stat în orice condiţii date (9, p. 1, 205).

Aristotel avea o viziune clară despre forma optimă de guvernare în condiţii de echilibru stabil, problemă de care ne-am ocupat în acest studiu, dar el o exprima într-o formă clasică, simplă şi magistrală: Aceasta este forma de guvernămînt „în care orice om, indiferent cine ar îi, poate acţiona cel mai bine şi trai fericit” (9, p. 279). Gîndirea politică aristotelică păstra un echilibru între analiză şi practică, între filozofie şi realitatea socială, între ştiinţa pură şi cea aplicată.

Un ultim cuvînt despre ignoratul cetăţean nevinovat şi sîrguincios, despre masele largi care trudesc în întreaga

lume fără a pune întrebări filozofice şi care îndură toate privaţiunile şi jignirile unei lumi pline de incoerenţe şi contradicţii. Fără aceştia, orice stat şi orice formă de guvernare sunt de neconceput. Este oare nevoie ca, pentru realizarea unei forme optime, perfecte de societate, stat, economie şi sistem de guvernare — aşa cum îşi imagina Aristotel şi cum încearcă să dovedească acest studiu — să ne preocupăm de obţinerea sprijinului lor? Este o întrebare cu totul de prisos. Pretutindeni pe glob imensa majoritate a oamenilor cer în modul cel mai insistent mai multă libertate, mai multă justiţie şi echitate socială şi mai multă stabilitate în pace şi ordine spre a se bucura de posibilitatea de a-şi cîştiga existenţa şi a-şi asigura un nivel de trai decent. În onoarea lor, este cum nu se poate mai potrivit, să încheiem acest studiu cu înţeleptele cuvinte rostite, cu peste 2000 de ani în urmă, de omul de stat, scriitorul şi oratorul roman Marcus Tullius Cicero (106—43 î. H): „Deşi ignorant, poporul este în stare să recunoască adevărul şi este gata să acţioneze în concordanţă cu acesta dacă îi este înfăţişat de un om pe care-l consideră demn de încrederea lui” (14, p. 36).

Aşadar, în cele din urmă, datoria noastră de oameni de ştiinţă este de a căuta şi de a prezenta adevărul şi numai adevărul, aşa cum îl vedem noi, şi nimic mai mult. Aceasta este ceea ce putem face în numele ştiinţei.

BIBLIOGRAFIE

1. Hume, D., *Political Essays*, Edited with an Introduction by Charles W. Hendel, Liberal Arts Press, NY, 1953, p. 101.
2. Laski, H., *The State in Theory and Practice*, Viking Press, NY, 1947, p. 4.
3. Gillespie, J. A., *Introduction*, Gillespie, J. A. and Zinnes, Dina A., (Eds.) Missing Elements în Political Enquiry, Sage Publications, 1982.
4. Freedman, M. and Robertson, D., *The Frontiers of Political Theory*, *Essays in a Revitalized Discipline*. St Martin Press, NY, 1985.
5. Rugina, A., *What is the Alternative for the West?*, „International Journal of Social Economics", Vol. 8, No. 2, 1981.
6. Rugina, A., *Toward a Third Revolution in Economic Thinking*, „International Journal of Social Economics", Vol. 10, No. 1, 1983.
7. Guitton, H., *De l'Imperfection en Economie*, Cahnann-Levy, Paris, 1979.
8. Plato, *Apology, Crito, Phaedo and Republic*, translated by Jowett, B. (Ed.), with an Introduction by Louise Ropes Loomis, NY, 1942, pp. 362, 495.
9. Aristotle, *The Basic Works of Aristotle*, Edited with an Introduction by Richard McKeon, Random House NY 1961, pp. 1. 146, 1, 185.
10. St. Augustine, *The City of God*, translated by Marcus Dods with an Introduction by Thomas Merton, The Modern Library, NY, 1050, p. ix.
11. Ionesco, E., *Rhinoceros and Other Plays*, Grove Press, NY, 1965.
12. Locke, J., *Two Treatises of Government*, A Critical Edition with A Introduction and Notes by Peter Laslett, Cambridge University Press, 1960, pp. 94, 95. 324.
13. Montesquieu, Baron de, *The Spirit of Laws*, 2 vol., translated by Thomas Nugent with an Introduction by Frederic R Coudert, revised edition, The Colonial Press, 1899.
14. Sforza, C.C., *The Living Thoughts of Machiavelli*, Longmands, Green & Co., NY, 1940.
15. Hobbes, T., *De Cive or The Citizen*, Edited with an Introduction by Sterling P. Lamprecht, Appleton-Century-Crofts, NY, 1949, pp. 10, 75-8.
16. Eucken, W., Die Grundlagen der Nationalokonomie, Vierte Auflage, Gustav Fischer, Jena, 1944.
17. Schumpeter, J., *Science and Ideology*, „American Economic Review", Vol. 39, March, 1949.

18. Rugină, A., *The Problem of Values and Value-judgements in Science and a Positive Solution: Max Weber and Ludwig Wittgenstein Revisited*, International Journal of Sociology and Social Policy, Vol. 4, No. 3, 1984.
19. Jefferson, T., *On Democracy*, Edited by Saul K. Padover, A Mentor Book, 1939, New York, 1954, p. 36.
20. Rugină. A., *There are Two Karl Marxes*, Eastern European Journal, Vol. IX No. 3, July-September 1983.
21. Rugină, A., *Principia Methodologica 1: A Bridge from Economics to all other Natural Sciences. Toward a Methodological Unification of all Sciences*, International Journal of Social Economics, Vol. 16, No. 4, 1989.
22. Arrow, K. J., *Social Choice and Individual Values*, Yale University Press, 1970.
23. Einstein, A., *Out of My Later Years*, The Wisdom Library, NY, 1950, pp. 62-3.
24. Weber. M., *Objectivity in Social Science and Social Policy*, (1940), în The Methodology of Social Sciences — Max Weber, translated and edited by E.A. Shils and H.A. Finch, The Free Press.
25. Bruun, H. H., *Science, Values and Max Weber's Methodology*, Copenhagen, 1972, p. 3.
26. Rugină, A., *The Theory of the Cheating of the Masses in Modern Times: The Institutional Roots of Social Immorality under Capitalism and Socialism*, International Journal of Social Economics, Vol. 15, No. 8, 1988.
27. Wieser, F., *Der Geldwert und Seine Geschictliche Veranderingen*, (190-4), în Hayek, F., Gesammelte Abhandlungen, Tubingen, 1929.
28. Walras, L., *Elements of Pure Economics*, translated by William Jaffe, Richard Irwin, Homewood, Ill., 1954, p. 173.
29. Marx, K., *Capital*, Vol. 1, Edited by Frederick Engel International Publishers, NY, 1967, p. 50, 146.
30. Rugină, A., *Monetization of Public and Private Debt as the Principal Fountain of Modern Inflation*, Rivista Internazioriale di Scienze Economiche e Commerciali, No. 3, 1971.
31. Schumpeter, J., *Money and the Social Product* (1917/18), „International Economic Papers", No. 6, Macmillan; London, 1956, pp. 205—6.
32. Rugină, A., *Geldtypen und Geldordnungen. Fundamente Fur eine echte allgemeine Geld und Wirtschaftstheorie*, Chapter II: W. Kohlhammer Verlag, Stuttgart, 1949, Hearings Before the US Committee on Banking and Currency, 89th Congress, Bills to Amend or Eliminate the Federal Reserve Bank Gold Reserve

Requirement, February, 1965; *American Capitalism at a Crossroad! Where De We Go From Here?*, Exposition Press, NY, 1976.
33. Lenin, V. I., *Imperialism: The Highest Theory of Employment, Interest and Money*, 1936, The Collected Writings of Keynes, Vol. III, London, 1973, p. 3.
34. Fisher, I., *100% Money, Designed to Keep Checking Banks Liquid; to Prevent Inflation and Deflation; Largely to Cure or Prevent Depressions; and to Wipe out Much of the National Debt*, Adelphy, NY, 1935
35. Keynes, J. M., *A Treatise on Money I. The Pure Theory of Money* (1931), The Collected Writings of J. M: Keynes, Vol. V, Macmillan, St. Martin's Press, London, 1971, p. 3.
36. Keynes, J. M., *The General Theory of Employment, Interest and Money*, The Collected Writings of Keynes, vol. III, London, 1973, p. 3.
37. Pareto, V., *Traite de Sociologie General*, vol., Edition Française par Pierre Boven, Payot, Paris, 1917 p. 1
38. Boudon,. R., *The Crisis în Sociology*. *Problems of Sociological Epistemology*, Columbia University Press, NY, 1980, p.3
39. Parsons, T., Shils, E., Naegle, K. and Pitts, J., *Max Weber: Social Action and its Types, Theory of Society*, Vol. 1, The Free Press of Glencoe 1961, p. 173.
40. Parsons, T., *General Theory of Sociology*, în Sociology Today, Merton, R., Broom, L., and Cottrell, L. (Eds.), Basic Books, NY, 1960, p. 5.
41. Rugina, A, *A Reconsideration, of the Walrasian Law of General Equilibrium. The New Economics of Stable Equilibrium*, 1981, unpublished.
42. Guitton, H., *Le Sens de la Duree*, Calmann-Levy, Paris, 1985, p. 191 ff.
43. Rugină, A., *What is the Alternative for the East?* „International Journal of Social Economics", Vol. 10, No. 4, 1983.
44. Crozier, M.J., Huntington, S.P. and Watanuki, J (Eds.) *The Crisis of Democracy*, Report of the Governability of Democracies to the Trilateral Commission, New York University Press; 1975/
45. Browne, W. R. (Ed.,) *Leviathan Crisis*, An International Symposium, The Viking Press, NY, 1946.
46. *The Common Crisis. North-South Co-operation for World Recovery*, The Brandt Commission, MIT Press, 1983.
47. Simis, I.C., *URSS: The Corrupt Society. The Secret World of Soviet Capitalism*, Simon and Schuster, NY, 1982.

ALTE SURSE

Aristotle, *The Politics, translated with an Introduction*, Notes and Glossary by Lord Carnes, University of Chicago Press, 1984.

Barrow, R. H., *Introduction to St Augustine City of God*, Faber and Faber, London, 1952.

Bell, D., *The End of Ideology. On the Exhaustion of Political Ideas in the Fifties*, Collier Books, NY., 1962.

Braudel, F., *On History*, translated by Sarah Mathews, University of Chicago Press, 1980.

Burke, E., *Reflection on the Revolution în France*, Edited with an Introduction by Thomas D., Mahoney, Literal Arts Press, NY, 1955.

Dodge, D. and Baird, D. H., *Continuities and Discontinuities în Political Thoght. A Transitional Study*, Schrinkman Publishing, NY, 1975.

Hobbes, T., *Leviathan, The Matter, Form and Power of a Commonwealth. Ecclesiastical and Civil*, Edited with an Introduction by Michael Oakeshott, Basil Blackwell, Oxford, 1960.

Kant, I., *Prolegomena to any Future Metaphysics that Can Qualify as a Science*, translated by Paul Carus, Open Court Publishing, Illinois, 1902.

Malinowski, B., *Freedom and Civilization*, Indiana University Press, 1960.

Maritain, J., *Man and State*, University of Chicago Press, 1956.

Marx, K, *The Communist Manifesto* (1848), with an Introduction. By Dirk J. Struik, International Publishers, NY, 1971.

Mure, G.R.G., *Retreat from Truth*, Basil Blackwell, Oxford, 1958.

Rousseau, J.J., *Du Contrat Social ou Principes du Droit Politique*, Edition Garnier Freres, Paris, 1750.

Schumpeter, J., *History of Economic Analysis*, Edited by Elizabeth Boody Schumpeter, Oxford University Press, 1955.

Utley, T. E., and Maclure, J.S. (Eds.), *Documents of Modern Political Thought*, Cambridge University Press, 1957.

PRINCIPIA ETHICA:
A TREIA REVOLUŢIE ÎN GÎNDIREA ETICĂ

CUPRINS

Introducere: Etica clasică bazată pe certitudine vs. Etica modernă bazată pe relativitate
Fundamente vechi şi noi în ştiinţa eticii
1. Fragmente dintr-o istorie a gîndirii etice
2. Eliberarea eticii de valori pur personale, subiective
3. O formă nouă a teoremei „neutralităţii etice” a omului de ştiinţă
4. Legea caracterului obiectiv al valorilor sociale
5. *Quinta methodica* şi legea concordanţei logice în dezbaterile ştiinţifice pe probleme de etică
6. Conceptul de analiză etică la Moore
7. O paradigmă nouă în etică: Analiza simultană bazată pe echilibru vs. dezechilibru
8. O Tabelă de orientare pentru microetică
9. Piramida înţelepciunii umane aplicată la etică
10. O Tabelă de orientare pentru macroetică
11. Teorema imposibilităţilor în etică
12. Legea concordanţei sau simetriei între „ţeluri” şi „mijloace”
13. Cum putem să deducem o „propoziţie imperativă” (cu trebuie) dintr-o „propoziţie simplă” (cu este)
14. Concluzii finale: Prolegomene la orice studiu viitor asupra eticii
Referinţe

Introducere: Etica clasică bazată pe certitudine vs. etica modernă bazată pe relativitate

„Dacă raţiunea este divină, atunci, raportată la om, viaţa dusă în acord cu ea este şi ea divină în comparaţie cu viaţa umană. Aceasta nu înseamnă că trebuie să urmăm pe cei care ne spun că, fiind oameni, să. gîndim la cele omeneşti şi fiind muritori să gîndim la cele trecătoare. Dimpotrivă pe cît ne stă în putinţă, să trăim ca şi cînd am fi nemuritori şi să, ne străduim din răsputeri să trăim potrivit cu tot ceea ce este mai bun în noi; pentru că oricît ar fi de neînsemnat ca dimensiune, forţă şi valoare, aceasta întrece orice. Şi nu mai puţin aceasta ar însemna fiinţa umană în sine, fiindcă este partea cea mai reprezentativă şi cea mai. bună din om”.

Aristotel, *Nicomachean Ethics*, 1941, p 177

„Nimic nu ne îndreptăţeşte să presupunem că adevărul din orice subiect ar conţine simetria pe care dorim să o vedem — sau (utilizînd o fraza vaga dar comuna) ca ar poseda vreo formă particulară de „unitate”. Să cauţi „unitate” şi „sistem” în dauna adevărului, nu este, cred, misiunea filosofiei, oricît de universală ar fi fost aceasta practică pentru filosofi...

Cu deosebire, nimic nu ne îndreptăţeşte să susţinem că adevărurile etice se reduc la vreo formă particulara, cu excepţia cercetării ghidate de metoda pe care m-am străduit să o urmez şi să o ilustrez”.

G. E. Moore, *Principia ethica*, 1960, p. 134

În 1903, George Edward Moore a publicat *Principia ethica*, despre care Bertrand Russel avea să scrie mai tîrziu că „influenţa asupra noastră (la Cambridge, Anglia) şi discuţiile care au precedat-o, ca şi cele care au urmat-o, au întrecut şi întrec orice alt subiect”. De fapt, influenţa acestei cărţi a depăşit cadrul cercurilor academice de la Cambridge. Într-adevăr, influenţa acestei cărţi asupra gîndirii etice din acel timp şi de după aceea, este similară cu cea avută de *Principia mathematica* (1910) a lui Whitehead şi Russel, de *Tractatus logico-philosophicus* (1912) a lui Wittgenstein şi *Teoria relativităţii* (1905, 1916) a lui Einstein.

Principia ethica oferă într-adevăr materie de reflecţie şi este extrem de stimulatoare pentru a continua dialogul pe aceeaşi temă, indiferent dacă este sau nu de acord cu rezultatele finale. Fără îndoială că Moore a fost un mare gînditor original. El nu numai că a formulat o teoremă a relativităţii în etică, dar, cum vom vedea mai tîrziu, mai în detaliu, a şi aplicat această teoremă.

De fapt, ceea ce Moore a creat este o „etică a relativităţii”, corespunzătoare cu spiritul timpului său, cînd avea loc a doua revoluţie modernă în gîndire — gîndirea în termeni de dezechilibru — în aproape toate ştiinţele — atît ale naturii, cît şi sociale (Rugină, 1989 b). Este vorba de afirmarea şi apoi de dominaţia gîndirii moderne în termeni de devieri sau excepţii de la sistemul clasic bazat pc echilibru, armonie, unitate, simplitate, stabilitate şi perfecţiune. În limbajul ştiinţific de astăzi, am putea vorbi de afirmarea raţionamentului, pornind de la un model de dezechilibru atît în etică, cît şi în aproape toate domeniile cunoaşterii.

Ambiţia lui Moore era însă cu mult mai mare decît moştenirea pe care ne-a lăsat-o. În *Prefaţă* la prima ediţie din *Principia ethica* el spune: „Principalul obiect al acestei cărţi poate să fie exprimat aducînd o uşoară modificare unui titlu celebru din Kant. M-am străduit să

scriu „Prolegomene la orice etică viitoare care poate avea pretenţia de a fi ştiinţifică”. Cu alte cuvinte, m-am străduit să descopăr principiile fundamentale de raţionament etic. Stabilirea acestor principii, mai curînd decît concluziile ce ar rezulta din aplicarea lor, poate fi considerată drept obiectul meu principal”.

Un analist subtil poate să observe o umbră de îndoială în ultima parte din mărturisirea cuprinsă în citatul de mai sus. Căci dacă este sigur de adevărul principiilor fundamentale din ramura ştiinţifică unde lucrezi, atunci cum se poate să relegi pe un plan secundar concluziile rezultate din aplicarea acelor principii? Observaţia e valabilă în special pentru Moore, care, puţin înainte de acest paragraf condamnase pe toţi gînditorii (filosofi) anteriori din domeniul eticii pentru că, după el, aceştia nu dăduseră un răspuns adecvat la chestiunile pe care pretindeau că vor să le rezolve. După Moore, dezbaterile pe temă de etică de pînă la el, se reduseseră la raţionamente irelevante.

Adevărul este că Moore a ridicat probleme noi şi a construit instrumente analitice noi care, desigur, l-au condus la rezultate noi, diferite de cele ale înaintaşilor. Ceea ce el nu a observat era faptul că el a schimbat cadrul de referinţă, modelul de gîndire pe care îl utilizaseră precursorii săi şi, de aceea, nici nu este de mirare că el a ajuns la rezultate diferite. În mod logic aşa şi trebuia să fie: dacă modelul este diferit, apar şi soluţii diferite.

Cînd am început să studiez *Principia ethica* a lui Moore, eram foarte intrigat de faptul că el putea să fie atît de critic cu alţii încît să ajungă la a nega nu numai lucrările întreprinse de contemporani în acelaşi domeniu, cum era Sidgwick, dar şi pe gînditori clasici ca John Stuart Mill, Bentham, Spinoza, Sf. Augustin, chiar şi pe Aristotel, ca şi cum contribuţia acestor distinşi gînditori din trecut nu ar fi avut nici o valoare.

După ce însă am terminat această carte, mi-am dat

seama că Moore utiliza şi o altă metodă de cercetare, un alt model şi mod de raţionament decît cele utilizate de precursorii şi contemporanii lui. Moore nu a ajuns însă pînă la punctul central al piscului, de unde, dintr-o singură privire, poţi vedea şi urmări toate sistemele etice posibile care s-ar aplica la o comunitate sau naţiune (macroetică) sau la profilul moral al unui individ (microetică). Cu toate acestea, el a dezvoltat unele instrumente de analiză şi a ajuns la unele concluzii, care, însoţite de precizările necesare, pot să fie integrate într-un sistem metodologic mai cuprinzător, cum vom arăta mai tîrziu.

Pe scurt, Moore a rămas deficitar în efortul de a prezenta ingredientele unor „Prolegomene pentru, orice etică viitoare aspirînd la un caracter ştiinţific” cum s-a exprimat el singur. Astfel de prolegomene reprezintă încă o temă nerezolvată care merită să fie studiată în continuare în legătură cu moştenirea rămasă de la Moore. Cred că aplicarea sistematică a metodei de cercetare simultană prin, prisma echilibrului vs. dezechilibru ar putea să ofere, în cele din urmă, un aport metodologic mai cuprinzător care să ne ajute la constituirea unor Prolegomene, aşa cum ele erau concepute de Kant şi Moore, dar care au răni aş o operă neterminată.

Cum am spus mai înainte, ceea ce a creat, miopie reprezintă de fapt, „etica modernă a relativităţii” sau „etica de dezechilibru” spre deosebire de „etica clasică a certitudinii” sau „etica echilibrului”. Este posibil ca în cursul plămădirii şi construcţiei edificiului său ştiinţific, Moore să-şi fi dat seama că punctul său de vedere nu era ultimul cuvînt în analiza etică. Există unele indicaţii că, pe parcurs, a avut şi unele îndoieli, lucru care nu este neobişnuit în ştiinţă. După ce scrisese două treimi din carte, nu a mai putut ţine în secret îndoiala sa, ceea ce de obicei se întîmplă destul de frecvent cu gînditorii în termeni de dezechilibru. Iată ce scrie el: „Obiectivul

cercetării mele de pînă acum a fost să conving cu orice preţ. Dar chiar dacă am reuşit să conving, aceasta nu înseamnă că dreptatea este de partea noastră. Aceasta ne îndreptăţeşte doar să susţinem că ar fi aşa deşi este posibil să nu avem dreptate. Cu un singur lucru ne putem totuşi mîndri, anume faptul că am avut o şansă mai bună, să răspundem la întrebările noastre mai corect decît Bentham sau Mill sau Sidgwick sau alţii care ne-au contrazis" (Moore, 1960, p. 145).

Fără îndoială că Moore poate fi caracterizat ca un gînditor anticlasic în etică şi proba cea mai evidentă se află în paragraful din *Principia ethica* utilizat ca motto pe pagina întîi. Pentru el, obiectul eticii nu este şi nici nu poate să-l reprezinte „unitatea" sau „armonia", ci dimpotrivă „complexitatea", „diversitatea" şi „disarmonia", cum vom vedea mai tîrziu. De aceea, după el, cine se aventurează (şi toţi clasicii au făcut-o) să cerceteze în acest domeniu „unitatea" sau „sistemul" poate să ajungă la. unele rezultate, însă aceasta va fi „în dauna adevărului". Dar, în acest caz, ce rost ar mai avea o astfel de cercetare! Din punct de vedere metodologic, Moore a descoperit un punct slab, ceva care lipsea din studiul eticii de pînă atunci, anume analiza „comportamentelor etice complexe", care nu mai sunt consistente în sine, adică imperfecţia sau dezechilibrul în etică. Este un aspect pe care gînditorii clasici au neglijat să-l considere şi să-l cerceteze în mod sistematic. Cu deplin temei se poate spune că aceasta este latura cea mai tare, cea mai originală din etica lui. Moore.

Gînditorii clasici care s-au ocupat de etică au însă şi ei un punct tare, şi anume: ca să putem înţelege „comportamentele etice complexe" avem nevoie mai întîi de o înţelegere clară şi precisă a ceea ce este *esenţial*, lăsînd la o parte aspectele secundare sau temporare care pot varia de la om la om şi de la un moment la altul, adică *aspectul istoric* al realităţii. Clasicii s-au ocupat aproape exclusiv de ceea ce Max

Weber numeşte „tipul ideal”, adică de aspectul analitic sau *teoretic* al, realităţii etice. Cu. alte cuvinte clasicii erau preocupaţi „numai de ceea ce pare să fie valid în mod permanent” în afara sau deasupra timpului istoric. Într-un cuvînt, gînditorii clasici, fără excepţie, s-au îndeletnicit numai cu probleme de perfecţiune, de echilibru stabil, adică de un model de gîndire unitar, simetric, reversibil, consistent, indiferent dacă obiectul de cercetare se, referea la ştiinţele naturii sau la cele sociale, inclusiv etica.

Este regretabil că Moore nu a avut instrumente metodologice adecvate ca să poată desprinde concluzia justă că rezultatele la care ajunsese nu erau în sine în contradicţie, ci mai degrabă erau complementare cu concluziile la care ajunsese şcoala clasică. Teoria modelelor — azi un loc comun în ştiinţă — nu era cunoscută la timpul lui Moore. De aceea el nu şi-a dat seama că obiectul de cercetare din lucrările sale, anume diversitatea şi conflictul sau dizarmonia, adică dezechilibrul era diferit de obiectul de cercetare în studiile clasice, şi anume unitatea, armonia, perfecţiunea, adică echilibrul stabil.

Pe această temă s-a rupt, legătura dintre şcoala clasică şi cea modernă, fapt care a adus multe consecinţe negative nu numai în etică, ci în toate ştiinţele — ale naturii şi sociale (Rugină, 1989 b). Interpretarea eronată că ştiinţa modernă a înlocuit ştiinţa clasică, deşi acceptată în cercuri ştiinţifice largi (Kuhn, 1970) nu este justificată, cum am încercat să dovedesc în lucrarea din 1989.

Faptul că rezultatele ştiinţei moderne (inclusiv etica) nu sunt în contradicţie cu cele ale ştiinţei clasice ci, dimpotrivă sunt complementare, constituie un adevăr fundamental nou care restabileşte continuitatea în ştiinţă şi dezvăluie existenţa unei punţi organice solide între trecut şi prezent, cu perspective noi pentru o dezvoltare a ştiinţei în viitor. Într-adevăr şi continuitatea între ştiinţa

clasică şi cea modernă deschide o nouă viziune în cercetarea ştiinţifică din toate domeniile. Cu toate acestea trebuie să subliniem că dacă nu se cunoaşte Tabela de orientare în etică, precum şi în alte ştiinţe, consecinţele acestei noi viziuni nu sunt uşor de înţeles.

FUNDAMENTE VECHI ŞI NOI ÎN ŞTIINŢA ETICII

1. Fragmente dintr-o istorie a gîndirii etice

Pînă acum am arătat că gînditorii clasici din domeniul eticii s-au preocupat cu deosebire de analiza conceptului de etică absolută, perfectă, de armonic sau de echilibru, care să servească drept *ghid de comportare umană* într-o societate civilizată. Gînditorii moderni în frunte cu Moore întrebuinţează o metodă de cercetare diferită, şi anume interesul lor se concentrează asupra *realităţii etice*, exprimată la timpul lor de „comportamentele etice complexe" — cum le numeşte Moore — astfel că etica modernă este relativistă, imperfectă, o etică a conflictului sau dezechilibrului. Cine are dreptate, se va întreba cititorul? Un adept al şcolii moderne, fără prea multă ezitare, va răspunde că Moore şi partizanii lui au dreptate fiindcă sunt realişti. Este adevărat că sunt realişti, dar tot adevărat este şi faptul că studiind numai etica modernă relativistă, de dezechilibru nu putem rezolva problema fundamentală, adică deosebirea între Bine şi Rău. Pe de altă parte, cercetînd numai etica clasică sau opunînd-o antagonic eticii moderne rămînem „săraci cu duhul" — cum s-ar spune — relativ la cunoaşterea obiectivă a realităţilor etice de dezechilibru.

De aici se poate trage concluzia că pentru o cunoaştere mai profundă şi mai clară a fenomenelor etice cu caracter individual sau social este nevoie atît de etica clasică, cît şi de etica modernă. Ceea ce ne-a lipsit pînă acum este o metodologie mai cuprinzătoare care să arate că şcoala clasică şi cea modernă în etică nu sunt contradictorii, cum se crede în multe cercuri ştiinţifice din vremea noastră, ci complementare. Din expunerea ce urmează în această lucrare şi în special din Tabela de orientare şi legea legăturii organice dintre teorie şi

practică în etică, se va vedea că aşa este.

Pentru moment credem că este bine să trecem în revistă unele surse documentare din care se poate deduce clar deosebirea între metoda de cercetare clasică şi cea modernă. În ceea ce priveşte concepţia clasică cred că citatul din Aristotel, întrebuinţat drept *motto*, constituie unul din cele mai frumoase şi mai înălţătoare sfaturi concepute de mintea omenească şi trebuie să ne amintim că a fost scris în secolul al IV-lea a.c. Dacă raţiunea e divină, reflectează Aristotel, atunci şi viaţa umană trebuie să aibă şi ea într-un fel ceva divin. Sfatul lui este că în cursul vieţii noastre „trebuie să ne străduim din răsputeri să trăim ca şi cînd am fi nemuritori şi să mobilizăm orice resurse din fiinţa noastră pentru a trăi în concordanţă cu tot ceea ce este mai bun în noi”. Ce sfat mai nobil şi ce altă ştiinţă mai înaltă poate să existe pentru un om — din toate naţiunile şi din toate rasele pămînteşti — decît să aspire la ideea de imortalitate propusă de Aristotel acum mai bine de două mii de ani! Aceasta este o reprezentare umană a perfecţiunii etice care se apropie cel mai mult de perfecţiunea divină.

Vom reveni la Aristotel, dar pentru moment este necesar să accentuăm că pentru el, ca şi pentru toţi gînditorii clasici era indispensabil să sa stabilească un *parametru natural*, o *axă*, o *axiomă* sau o *„constantă morală”*, care să nu se schimbe cu trecerea timpului şi care, asociată cu alţi factori, asigură sistemului coeziunea socială şi un echilibru, stabil cu suficientă flexibilitate pentru a putea evolua în timp fără mari dificultăţi.

Pentru Aristotel, parametrul natural din sistemul său de etică era LEGEA concepută ca cea mai înaltă instituţie fiindcă ea trebuie să formeze la cetăţeni un anumit caracter, anume să fie buni şi capabili de acte nobile (Aristotel, 1941, p. 946). Aici trebuie să înţelegem că în gîndirea lui Aristotel LEGE înseamnă nu orice edict emanat de la cei care au puterea politică, ci numai acel

tip unic de „lege pozitivă” *(droit positif)* care a fost gîndită şi scrisă în aşa fel încît să coincidă cu „legea naturală” *(droit naturel)*, aşa cum o regăsim la şcoala de economişti, născută în Franţa în veacul al XVIII-lea, sub numele de „Physiocrats” şi condusă de Francois Quesnay şi discipolii lui. Legea naturală este legea perfectă pe care cetăţenii unei comunităţi sau naţiuni au acceptat-o de bună voie şi pe care trebuie să o respecte şi să o urmeze fiindcă este în interesul lor propriu, ca indivizi şi, în acelaşi timp, spre binele societăţii şi al statului respectiv. *Summum Bonum* în *De Civitae Dei* a Sf. Augustin şi scrierile scolastice reflectă aceeaşi idee de etică perfectă, moştenită de la Aristotel, deşi evident explicată şi justificată în sensul doctrinei creştine a bunătăţii absolute a lui Dumnezeu. Spinoza ni se adresează în acelaşi spirit de perfecţiune etică şi ne îndeamnă să încercăm pe toate căile să ajungem cît mai aproape de ceea ce el numeşte *Substanţa Absolută* prin iubirea de Dumnezeu.

Iată ce spune Spinoza: „Dacă am fi lăsaţi în voia soartei şi nu am avea sprijinul lui Dumnezeu, atunci am putea împlini puţin sau nimic şi sigur, că ne-am văita de neputinţă.

Acum însă, dimpotrivă, vedem că ne putem bizui pe tot ceea ce este mai desăvîrşit, că suntem o parte a întregului — adică o parte din El — şi că ne aducem contribuţia la împlinirea atîtor lucruri aranjate atît de admirabil şi de perfect, care depind de El” (Spinoza, 1937, p. XXX).

Cele trei propoziţii ale marelui filosof Immanuel Kant dau moştenirii clasice în termeni de perfecţiune etică o formă nouă.

„Singurul lucru care reprezintă binele fără condiţionări şi fără restricţii este *voinţa de a face bine*. Cu alte cuvinte, voinţa de a face bine reprezintă binele *în toate împrejurările* şi în acest sens este un bine absolut şi necondiţionat.

Propoziţia 1. Un act uman este bun moralmente nu pentru că este făcut dintr-o pornire spontană şi cu atît mai puţin — din interes propriu, ci numai pentru că este făcut dintr-un sentiment al datoriei.

Propoziţia 2. Un act făcut din datorie morală are valoare, nu judecat prin rezultatele ce se aşteaptă sau se doreşte a se obţine, ci pornind de la principiul sau maxima morală că îţi faci datoria indiferent de ceea ce trebuie să faci.

Propoziţia 3. Datoria este necesitatea de a acţiona din respect pentru lege" (Kant, 1964, p. 17, 18, 20—21).

Cînd citim a treia propoziţie a lui Kant trebuie să ne reamintim că şi aici, ca şi la Aristotel, avem de a face cu un concept de „lege perfectă" şi că voinţa de bine „este prezentă la toţi cetăţenii".

Hegel, care şi el a încercat să integreze, întregul univers într-un concept unic — acela de „Spirit Absolut", nu e prea departe de Kant, cînd în legătură cu întrebarea „ce este binele" a scris:

„Binele este *Ideea* ca unitate a conceptului de voinţă combinat cu voinţa particulară de a face bine. În această unitate, dreptul abstract, acţiunea de a face bine, subiectivitatea cunoaşterii şi contingenta faptului extern au o existenţă a lor independentă şi suprapusă, deşi, în acelaşi timp, sunt cuprinse şi ţinute înăuntrul acestei unităţi prin însăşi esenţa lor. *Binele* este aşadar *libertatea realizată* ca ţintă şi scop absolut al acestei lumi (Hegel, 1976, p. 86).

În *Idee*, acţiunea de a face bine nu are validitate independentă ca şi cum ar veni de la o singură voinţă particulară, ci există numai ca *binefacere universală*, adică universală din principiu şi deci în acord cu libertatea. A face bine în afara dreptului nu înseamnă bine; iar drept fără acţiunea de a face bine nici el nu înseamnă bine (Ibid., p. 87).

Întrucît orice acţiune presupune explicit un conţinut şi o ţintă specifică, în timp ce datoria (obligaţia) nu cere

nimic de acest fel, se pune întrebarea: care este datoria mea? Ca răspuns nimic nu este mai valabil decît: (a) Fă (împlineşte) tot ceea ce este drept, şi (b) Străduieşte-te să faci bine ca şi cînd ar fi vorba de interesul propriu, dar făcînd bine în mod universal, adică în interesul altora.

Deoarece datoria (obligaţia morală) este abstractă şi universală prin natura ei, ea trebuie să fie împlinită ca o datorie în sine şi pentru sine" (Ibid., p. 89).

Lista gînditorilor clasici din domeniul eticii este lungă şi deşi fiecare dintre ei a urmat un drum propriu de cercetare, ei au totuşi ceva comun: dorinţa de simplificare, de coerenţă, simetrie, armonie şi unitate a universului etic. În linii mari, aceasta este ceea ce caracterizează metoda de gîndire clasică în etică îndreptată spre perfecţiune şi cu vocaţie să servească drept ghid pentru comportamentul uman într-o societate civilizată.

Moore şi alţi cercetători moderni care au urmat după el nu vor să aibă nimic în comun cu această metodă de cercetare şi mod de gîndire. La Moore, universul etic este complex, constituit din „unităţi organice mixte" în care binele şi răul, frumosul şi urîtul, ce este drept şi ce este nedrept, coexistă şi se combină, părţile componente nefiind proporţionale, simetrice. Realităţile etice, după el, se caracterizează prin imperfecţiune, şi nu prin perfecţiune, prin dezechilibru, şi nu prin echilibru. Cu alte cuvinte, ca să putem înţelege problemele etice din lumea modernă în care trăim, avem nevoie de un alt tip de etică decît cel moştenit de la clasici. Acesta este mesajul principal adus de *Principia Ethica* a lui Moore.

Aproape toate rezultatele obţinute de Moore sunt exprimate în propoziţii negative, ceea ce denotă un spirit anticlasic, o gîndire în termeni de dezechilibru. Iată cîteva exemple:

„Numai atît, deci, ca primul pas al metodei noastre etice, pas prin care am stabilit că *binele este bine* şi nimic altceva; naturalismul este o eroare de interpretare

(Moore, 1960, p. 144).

Prin urmare, rezultă că nu avem nici un temei să presupunem că ar fi de datoria noastră să acţionăm într-un anume fel; nu putem fi siguri niciodată că un act va produce cea mai înaltă valoare etică (Ibid., p. 149).

Etica, deci, nu este cîtuşi de puţin în stare să ne dea o listă de obligaţii morale. Rămîn însă aspecte mai modeste, pentru a fi posibilă o etică practică. Deşi, într-o situaţie dată, nu putem spera să descoperim care este cea mai bună dintre toate acţiunile alternative posibile, s-ar putea să existe o cale de a discerne între alternative susceptibile să ni se înfăţişeze oricăruia dintre noi pe cea care ar putea produce cea mai mare cantitate de bine.

Această a doua sarcină este în mod cert tot ceea ce a realizat etica vreodată. Şi cu siguranţă aceasta constituie materialul colectat ca probe, deoarece nimeni pînă acum nu a încercat să epuizeze toate acţiunile alternative posibile într-o situaţie particulară dată... (Ibid., p. 149).

Am subliniat deja că nici nu putem spera să descoperim care este cea mai bună alternativă posibilă în orice împrejurări date.

Putem spune numai care soluţie dintr-un număr restrîns de soluţii alternative este mai bună decît celelalte.

Nimic nu ne poate îndreptăţi să spunem că la astfel de comenzi ca „Să nu ucizi” este în mod universal mai bună decît alternativa „de a minţi sau ucide” (Ibid., p. 154).

Faptul extrem de improbabil că orice regulă generală, cu privire la utilitatea unei acţiuni ar fi corectă, pare, în fapt să fie principiul de bază de luat în seamă atunci cînd se discută despre modul în care un individ trebuie să-şi ghideze opţiunile în materie de decizii morale (Ibid., p. 165).

Indiscutabil, caracterul unui individ poate să fie astfel alcătuit, încît, în mod obişnuit, să respecte anumite datorii morale, fără a se gîndi vreodată, cînd le îndeplineşte, că acestea sunt obligaţii morale sau că din

ele va rezulta vreun bine.

Eu am virtutea onestităţii: este o certitudine că am o înclinaţie naturală să-mi fac datoria (Ibid., p. 175).

Evident cu cît mai multă lume ar avea o astfel de înclinaţie cu atît ar fi mai bine pentru acea comunitate. Fără îndoială că aceasta ar produce o utilitate morală mai mare; ar fi un bine conceput ca o cale de urmat…

A susţine că o virtute care n-ar reprezenta nimic mai mult este un bine în sine constituie o absurditate grosolană. Şi trebuie menţionat că de această absurditate, etica lui Aristotel se va face vinovată" (Ibid., p. 176).

Din acest lung citat se înţelege de ce Principia lui Moore reprezintă ceva cu totul diferit de etica clasică. Cînd el scrie „Putem spune numai care dintre puţine soluţii alternative este mai bună decît celelalte" ne oferă cea mai clară definiţie a principiului relativităţii (Einstein) în etică. Cum am spus mai înainte, *Principia Ethica* a lui Moore reprezintă de fapt etica nouă, modernă, caracterizată prin relativism.

Dar ambiţia lui Moore exprimată în *Prefaţă* a fost ca această carte să devină Prolegomene la orice studii de etică în viitor. Din nefericire, metoda întrebuinţată de el, anume faptul că la fiecare pas, încearcă să nege etica clasică în loc să-i stabilească locul cuvenit în Prolegomene, ba chiar să se înglobeze în studiul „complexelor etice mixte" fără a avea un ghid metodologic solid de orientare, l-a privat de orice şansă de a se apropia de ţelul propus. Aceasta nu înseamnă că Moore nu a fost un gînditor original, care însă a lăsat mult de lucru şi pentru alţii.

Dacă Moore ar fi ajuns aproape de esenţa unor adevărate Prolegomene, atunci ar fi fost în stare să ne ofere instrumente analitice de natură să ne călăuzească în stabilirea unei liste de obligaţii morale, aşa cum se găsesc în parabolele lui Isus, în *Decalogul* lui Moise sau în *Coranul* lui Mahomed. Cu alte cuvinte, opera lui ar

trebui să ne înveţe cum să putem deosebi virtuţile — bine, frumos sau drept — de vicii — rău, urît sau nedrept. Cu astfel de instrumente analitice rafinate am putea trece şi la analiza părţilor componente din „complexele etice mixte”. Din păcate însă, asemenea instrumente analitice mai rafinate sunt total absente din moştenirea lăsată de Moore şi cei care i-au urmat.

În acest secol, cel puţin cinci teorii etice au fost construite, şi pornindu-se mai mult sau mai puţin de la conceptul de relativitate pe care ştiinţele sociale, inclusiv etica l-au preluat de la fizică, şi mecanică. Este vorba de intuiţionism (Bergson, Prichard, Ross); Teoria observatorului ideal (Roderick, Firth); teoria emotivă (Ayer, Stevenson); teoria normativă (Hare, Rawls); şi teoria bunei raţiuni (Stuart Hampshire). Totul este însă în zadar. Există deja o literatură vastă în domeniul eticii, dar nu se arată nici un indiciu, nici o dovadă că ne-am apropia de visul lui Moore sau a lui Kant: Prolegomene, la orice studii în domeniul eticii viitoare.

2. Eliberarea eticii de valori pur personale, subiective

Exista ceva care de la început — încă de la Aristotel — a îngreunat studiul problemelor de etică, mai precis procesul de transformare a acesteia într-o ştiinţă. Baza de pornire în orice ştiinţă (modernă sau clasică) este existenţa a ceva real (material sau spiritual) care să poată fi studiat în mod sistematic.

Existenţa empirică de valori şi acte morale sau imorale în vremea noastră, ca şi mai înainte, nu poate fi negată. Şi totuşi cercetătorii, mai ales cei moderni, nu pot cădea de acord în ceea ce priveşte obiectul principal de studiu în etică. Aceasta este o problemă de metodologie. În aproape toate studiile din etică modernă găsim, la tot pasul, exemple de genul: „unuia îi plac morcovii, iar altul nu-i poate suferi”; „soţia vrea să meargă la un cinema pe

cînd soţul preferă un concert”; „unuia îi plac ideile lui Adam Smith sau Keynes, iar altul le detestă” etc. etc. Sigur că toate aceste valori (pozitive sau negative) există şi sunt importante în viaţa de zi cu zi, dar ele sunt de ordin personal, subiectiv. Este vorba de impresii — îţi place sau nu-ţi place (lucruri materiale, idei sau persoane) — pe care însă nu poţi sau nu vrei să le găseşti justificare empirică sau raţională.

Valorile, ideile şi judecăţile personale sunt parte din viaţa omului liber sau ceva sacru pentru el. Ele nu pot fi studiate din punct de vedere ştiinţific, fiindcă pot diferi nu numai de la om la om, dar şi de la o zi la alta şi chiar se pot schimba în cursul aceleiaşi zile. Metoda de cercetare ştiinţifică cere: (1) observaţii similare repetate; (2) dezvoltarea de concepte şi teoreme şi (3) fundamentarea lor (logică sau empirică). În ceea ce priveşte valorile personale, ele pot fi studiate din alte puncte de vedere; psihologice, educative etc. Ele constituie domeniul „eticii individului”.

În afară de valori personale, într-o societate civilizată mai există şi o listă lungă de valori sociale, impersonale, obiective care se referă la comportamentul uman şi efectele lui (bune sau rele în diferite grade) asupra altor fiinţe umane, adică asupra societăţii în general. Acestea sunt valori morale, moştenite de la generaţiile trecute şi adoptate de ordinea socială curentă. Asemenea valori sociale sunt împărtăşite de un număr mare de indivizi dintr-o comunitate, ţară sau chiar din lumea întreagă. Deoarece prin natura lor sunt fenomene colective şi rămîn mai mult sau mai puţin neschimbate în timp (cel puţin într-o anumită epocă), aceste valori pot fi studiate cu metode ştiinţifice.

Conceptul aristotelic de „lege” se referă, în realitate, nu la valori personale, ci la valori sociale, chiar dacă nici el nu a făcut o distincţie absolut clară între ele. În mod similar, conceptul kantian de „obligaţie” morală în înţelesul complet al cuvîntului se referă la valori sociale.

Nu se poate admite, sub nici un motiv, punctul de vedere că „legea” sau „obligaţia morală” s-ar referi la valori personale, întrucît astfel s-ar ajunge la concluzia absurdă că acestea ar depinde de conduita personală a fiecărui individ.

Lista valorilor sociale este aproape fără limită. Respect faţă de lege, părinţi, biserică, ştiinţă, arte, libertăţile civile, justiţia socială, pacea, stabilitatea preţurilor etc. — toate acestea sunt valori sociale. Trebuie să respecţi legea pămîntului. Trebuie să respecţi ţara şi neamul tău. Trebuie să spui adevărul etc., etc. Cînd o valoare personală sau socială este afirmată sau negată în forma imperativă, atunci avem de a face cu o *judecată de valoare* pozitivă sau negativă.

Pentru scopuri ştiinţifice trebuie să facem o deosebire clară între: (1) valori şi judecăţi de valoare subiective, personale şi (2) valori şi judecăţi de valoare sociale, obiective. Etica socială se ocupă cu studiul valorilor şi judecăţilor de valoare sociale.

3. O formă nouă a teoremei „neutralităţii etice” a omului de ştiinţă

Teorema neutralităţii omului de ştiinţă formulată de Max Weber spune simplu şi clar: „Nu există loc în ştiinţă pentru valori şi judecăţi de valoare” (Weber, 1904). Această teoremă este bazată pe premisa tacită că toate valorile sunt prin definiţie subiective. Am văzut însă anterior că nu toate valorile sunt subiective. Ca atare, se impune ca teorema lui Weber să fie reformulată după cum urmează:

(1) Nu există şi nici nu trebuie să existe loc în ştiinţă pentru valori şi judecăţi de valoare pur subiective, personale; şi

(2) Există şi trebuie să existe loc în ştiinţă pentru valori şi judecăţi de valoare sociale, obiective, însă cu obligaţia de a furniza şi demonstraţia — logică sau empirică —

corespunzătoare.

În altă parte (Rugină, 1984), problema neutralităţii omului de ştiinţă şi a judecăţilor de valoare a fost examinată mai în detaliu. Aici mai rămîne de lămurit întrebarea: de ce valorile sociale sunt obiective?

4. Legea caracterului obiectiv al valorilor sociale

Pe cînd Max Weber polemiza cu alţi economişti germani în legătură cu principiul neutralităţii omului de ştiinţă, Gustav Schmoller, alt mare economist german, îi atrăgea atenţia lui Weber că nu toate valorile sunt subiective. În acest sens, Schmoller scria:

„Aş fi de acord cu el (Weber) dacă i-aş împărţi şi opinia că toate judecăţile de valoare sunt absolut subiective. În realitate, însă, în afară de valori şi judecăţi de valoare subiective, mai există şi valori şi judecăţi de valoare obiective, adică acelea care s-au împămîntenit nu prin persoane izolate, ci prin faptul că sunt împărtăşite de comunităţi, naţiuni, epoci sau culturi întregi” (Schmoller, 1949).

De aici, se vede clar că Schmoller a sesizat distincţia dintre cele două categorii de valori şi judecăţi de valoare, deşi nu a mers mai departe şi nu a formulat o teorie a valorilor sociale, distinctă de cea a valorilor individuale. Max Weber, pe de altă parte, nu a dat nici o atenţie observaţiilor ridicate de Schmoller.

Distincţia între cele două feluri de valori se poate justifica din plin în viaţa reală. Prin aplicare sau neaplicare valorile individuale (personale) nu încalcă libertatea altor indivizi, a comunităţii, sau bunul mers al lucrurilor, întrucît sfera lor de influentă se reduce la un singur individ izolat. În ceea ce priveşte valorile sociale, respectarea sau nerespectarea lor afectează pe alţi indivizi sau chiar comunităţi întregi. Să ne gîndim pentru o clipă la cazul judecăţii de valoare: „Să-ţi iubeşti şi să-ţi

respecţi ţara şi neamul!”. Dacă un cetăţean al ţării respective încalcă judecata de valoare menţionată şi devine, spre exemplu, spion în favoarea unei alte naţiuni, duşmane, procurîndu-i, să zicem, secretul unei arme superatomice, atunci, în caz de război, el condamnă o ţară întreagă să sufere consecinţe grave.

În continuare, valorile sociale nu se constituie de la o zi la alta. Ele, de obicei, se cristalizează materializîndu-se în legi, tradiţii sau practici sociale şi sunt rezultatul unei lupte îndelungate între idei opuse (dialectica lui Hegel), sau forţe sociale opuse (dialectica lui Marx), al unui proces istoric de „tatonări” (Walras), sau, pur şi simplu, derivă din gîndirea logică a unui savant eminent şi mai apoi sunt acceptate de majoritatea populaţiei.

Nu există nici o îndoială că, la origine, toate valorile sociale au fost individuale, adică au fost produse de cugetul unui individ mai deosebit. Pentru a deveni însă „sociale”, ideile în cauză trebuie să treacă printr-un proces istoric de decantare şi eliminare a tot ceea ce putea fi de natură subiectivă. Acest proces istoric de adaptare a fost întotdeauna indispensabil pentru a se putea obţine consensul necesar asupra oricărei valori sociale.

Putem, aşadar, formula o *„Lege a conţinutului obiectiv al valorilor sociale”* după care:

> Toate valorile sociale sunt rezultatul unui proces istoric de decantare şi adaptare a unor valori şi idei provenite de la gînditor sau cîrmuitor; acestea au atras apoi atenţia unui număr mare de persoane care, după ce le-au trecut prin filtrul argumentelor pro şi contra, le-au acceptat ca fiind adevărate şi folositoare.

Plin acest proces istoric, valori care, la origine, erau personale au devenit impersonale, obiective. Această lege deschide un drum nou pentru acceptarea valorilor sociale în ştiinţa modernă, precum şi posibilitatea de a le

studia cu metode ştiinţifice.

5. Quinta methodica şi legea concordanţei logice în dezbaterile ştiinţifice pe probleme de etică

În afară de disputa privind îndreptăţirea eticii de a fi primită în Pantheonul ştiinţei, mai există şi un al doilea obstacol, şi anume, dacă fundamentul eticii este de natură analitică, adică metaetică (o teorie sau metafizică a eticii) sau de natură aplicativă, adică etică normativă. În realitate, ca ştiinţă, etica este şi una şi alta. Dacă aplicăm conceptul de *Quinta methodica*, atunci controversa devine inutilă, se rezolvă de la sine.

În conformitate cu *Quinta methodica*, studiul eticii se compune din cinci ramuri:

(1) *Istorie etică*, care se ocupă cu descrierea valorilor morale (pozitive sau negative), în timp şi spaţiu şi cu referire la un individ, comunitate sau naţiune.

(2) *Teorie etică*, care încearcă să explice universul etic în toată complexitatea lui. De fapt aceasta este *Metaetica*.

(3) *Codul etic*, care se ocupă de selectarea acelor valori sociale sau virtuţi ce asigură coeziunea unei comunităţi, sau naţiuni, respectiv, pacea socială. Aceasta este etica normativă.

(4) *Politica morală sau etică*, care studiază mijloacele cele potrivite, pentru aplicarea Codului etic şi rezolvarea conflictelor etice.

(5) *Doctrine etice* adică istoria dezvoltării eticii ca ştiinţă.

Legea concordanţei logice în dezbaterile ştiinţifice în aplicaţia ei la etică postulează următoarele:

Cînd un anumit concept, teorie sau interpretare din domeniul eticii a ajuns să fie pus la îndoială, atunci contraargumentul trebuie să fie de aceeaşi natură.

Dacă o teoremă etică formează obiectivul disputei, atunci contraargumentul trebuie să fie tot de natură

teoretică, adică o teoremă mai bună. Acelaşi lucru este valabil şi pentru celelalte categorii de probleme. Altminteri, controversele devin antinomii insolubile. De aceea etica normativă nu poate fi contrapusă metaeticii, căci şi una şi alta sunt componente ale ştiinţei eticii.

6. Conceptul de analiză etică la Moore

Cu referire la analiza etică (e vorba de etica modernă, relativistă), Moore a scris observaţii foarte judicioase, invitînd la cercetare mai profundă a subiectului în discuţie. Iată ce are de spus Moore:

„Prima raţiune este că noţiunea de „bine" se află la baza eticii. Nu putem spera să înţelegem ce avem în vedere cînd spunem că un lucru sau altul este bun pînă ce nu înţelegem pe deplin nu numai lucrurile pe care le avem în vedere (o întrebare la care ştiinţele naturii şi filosofia ne pot da răspuns), dar şi ce se înţelege prin calificativul de bun, un subiect care este rezervat exclusiv eticii.

A doua raţiune pentru care trebuie ca mai întîi să rezolvăm problema: CE se înţelege prin „bun" se referă la metodă. Nu putem şti niciodată pe ce *dovadă* se bazează o propoziţie etică pînă ce nu cunoaştem natura noţiunii care face ca o propoziţie să fie de natură etică.

De fapt, din înţelesul noţiunii de 'bine' şi 'rău' reiese (utilizînd o formulă kantiană) că astfel de propoziţii sunt toate 'artificiale'; în cele din urmă, toate trebuie să se bazeze pe o anumită propoziţie care rămîne să fie acceptată sau respinsă, fiindcă în mod logic nu mai poate fi dedusă din nici o altă propoziţie. Rezultatul... poate fi exprimat spunînd că principiile fundamentale ale eticii trebuie să fie implicit adevărate. Mă tem însă că această formulare să nu fie interpretată greşit. Expresia „implicit adevărate" înseamnă textual că propoziţia denumită astfel este evidentă sau adevărată *prin sine însăşi*, adică fără inferenţa vreunei propoziţii diferite de ea însăşi. Spunînd că o propoziţie este „implicit adevărată", adică „adevărată prin sine însăşi" de fapt, noi spunem că aşa ne apare nouă şi nicidecum că aceasta e raţiunea pentru care ea

este adevărată, întrucît ceea ce spunem noi este că propoziţia nu are absolut nici o raţiune...

Faptul că ne apare ca fiind adevărată poate într-adevăr să fie cauza care ne face să gîndim şi să spunem că este adevărată. O raţiune de acest fel este însă ceva cu totul diferit de o raţiune logică sau raţiune pentru care ceva este adevărat...

Faptul că o propoziţie *este adevărată* reprezintă pentru noi numai o raţiune care pentru noi *susţinem că ea* este adevărată în timp ce o raţiune logică ori raţiune în sensul în care propoziţiile implicit adevărate nu ca raţiune este un motiv pentru care *propoziţia însăşi* trebuie să fie adevărată, şi nu faptul că noi o considerăm astfel".

(Moore, 1960, p. 142—143)

Pasajul reprodus mai sus vorbeşte de la sine. O propoziţie care este adevărată în sine este, de regulă, o *axiomă*, care nu are nevoie de nici o altă explicaţie. La Moore nu există axiome de tip clasic, simple, clare şi precise. Peste tot planează îndoiala şi incertitudinea, rezultate din spiritul de relativitate. Ceea ce pare să fie o axiomă devine pînă la urmă o „propoziţie care nu are absolut nici o raţiune". Aici vorbeşte filosofia modernă nominalistă. Ori raţiunea în sensul în care propoziţiile implicit adevărate nu au raţiune este o raţiune pentru care *propoziţia însăşi* trebuie să fie adevărată şi nu faptul că noi o considerăm astfel (Moore, 1960, p. 142, 143).

Moore recunoaşte că noţiunea de „bun, bine" stă la baza eticii, dar nu are un criteriu obiectiv care să permită să deosebim „binele" de „rău", aşa cum găsim în Aristotel, Sf. Augustin, Spinoza, Kant sau Hegel. Vom arăta mai tîrziu că un asemenea criteriu se poate stabili şi prin alte metode, noi, spre exemplu, utilizînd „Piramida înţelepciunii umane". Moore însă nici nu admite vreun criteriu obiectiv, întrucît aceasta ar intra în conflict cu sistemul său de gîndire bazat pe principiul relativităţii, deşi el niciodată nu o spune aşa de direct.

7. O paradigmă nouă în etică: Analiza simultană bazată pe echilibru vs. dezechilibru

Metoda nouă, de cercetare simultană pe baza echilibrului vs. dezechilibru în etică, este compusă din mai multe elemente (concepte, teoreme) toate legate de o singură *Axiomă: Ipoteza universală a dualităţii*, care cum spune Moore, „trebuie să fie acceptată sau respinsă fiindcă în mod logic (am adăuga noi şi empiric!) nu mai poate fi dedusă din nici o altă propoziţie”; este adevărată în sine, atît în universul fizic, cît şi în cel social, inclusiv valorile morale din etică.

Elementele componente sunt:

(1) *Ipoteza universală a dualităţii* sau *Axioma nr. 1* conform căreia universul etic este compus din valori morale stabile sau de echilibru, care asigură coeziunea socială şi valori morale nestabile sau de dezechilibru, care stau la baza conflictelor sociale.

(2) *Principiul distincţiei* între valorile strict personale şi valorile obiective, sociale.

(3) *Legea universală a parametrului natural* sau *Axioma nr. 2* conform căreia pentru a se atinge şi menţine în timp o poziţie de stabilitate morală într-o societate civilizată avem nevoie în sistem de un *parametru natural*, adică de o *constantă etică*, sub formă de principiu, instituţie sau tradiţie acceptată liber şi invariantă o perioadă mai lungă de timp. Această constantă etică împreună cu o forţă socială (cooperare voluntară prin acţiuni şi reacţiuni umane) asigură stabilitatea morală şi socială într-o comunitate sau naţiune.

(4) *Teorema posibilităţilor*: Ţinînd seama de natura duală a universului etic, ne putem imagina un număr nelimitat de modele etice, adică de combinaţii între valori morale stabile şi nestabile.

(5) *Conceptul Tabelei de orientare*: Potrivit teoremei posibilităţilor putem alcătui o Tabelă, în care să fie

incluse toate combinaţiile posibile, reduse la 7 modele de bază.

Cu acestea se împlineşte şi visul lui Moore care a făcut o observaţie importantă scriind că „nimeni nu a încercat să epuizeze toate acţiunile alternative posibile într-o situaţie particulară”. Universul etic este reprezentat în Tabelă în întreaga lui complexitate. Mai departe, acelaşi concept se poate aplica atît în micro-, cît şi în macroanaliză.

8. O Tabelă de orientare pentru microetică

Dacă se ia ca punct de plecare Ipoteza universală a dualităţii în microanaliza universului etic, acesta apare ca fiind compus din două elemente primare:

(1) valori morale pozitive sau de echilibru, numite *virtuţi* şi

(2) valori morale negative sau de dezechilibru, numite *vicii*. Tabela care urmează arată profilul moral al unui individ în diferite ipostaze.

Simboluri utilizate: *V* = *virtuţi pure*
E = *vicii pure*

Modele: Combinaţii

M₁ = 100 la sută *V* = profilul unui om bun la limită; Perfecţiune sau imaginea divină (Aristotel). Perfecţiunea cu voinţa de a face bine (Kant). Spiritul absolut (Hegel). Echilibrul etic stabil la limita de perfecţiune.

M₂ = 95 la sută *V* + 5 la sută *E* = Profilul unui om bun în viaţa reală cu slăbiciuni minuscule. Un om cu caracter integru.

M₃ = 65 la sută *V* + 35 la sută *E* = Profilul unui om de caracter, dar cu anumite slăbiciuni; conflicte etice minore.

M₄ = 50 la sută *V* + 50 la sută *E* = Profilul unui om al cărui caracter este oscilant 50:50, adică poate fi

cînd pozitiv şi cînd negativ. Echilibrul etic în acest caz este instabil.

M_5 = 35 la sută *V* + 65 la sută *E* = Profilul unei persoane cu caracter slab înclinate mai mult spre rău decît spre bine.

M_6 = 5 la sută *V* + 95 la sută *E* = Profilul unei persoane dominată de vicii. Un individ anormal predispus la crimă şi încălcarea legilor.

M_7 = 100 la sută *E* = Profilul unui nebun la limita absolută a criminalităţii; imaginea demoniacă. Dezechilibrul etic total sau haosul etic.

În această Tabelă pentru microetică, ca şi cea următoare pentru macroetică *certitudinea etică* din şcoala clasică se uneşte cu relativitatea şi *incertitudinea etică* din şcoala modernă într-o *sinteză* sui generis, care nu a mai fost concepută pînă acum de nici un alt gînditor. Moore ca şi alţi gînditori contemporani din domeniul eticii poate să stea alături de Aristotel, Kant sau Hegel sau alţi gînditori clasici fără a mai fi vorba de contradicţii. Aceasta este o parte din mesajul nou adus de Tabela de orientare.

9. Piramida înţelepciunii umane aplicată la etică

Problema care se pune acum este întrebarea: Cum putem să determinăm în mod obiectiv dacă o valoare etică oarecare este *pozitivă* (de echilibru) care poate fi recomandată sau *negativă* (de dezechilibru) care trebuie respinsă.

Răspunsul îl dă *Piramida înţelepciunii umane*, pe care o prezentăm din nou:

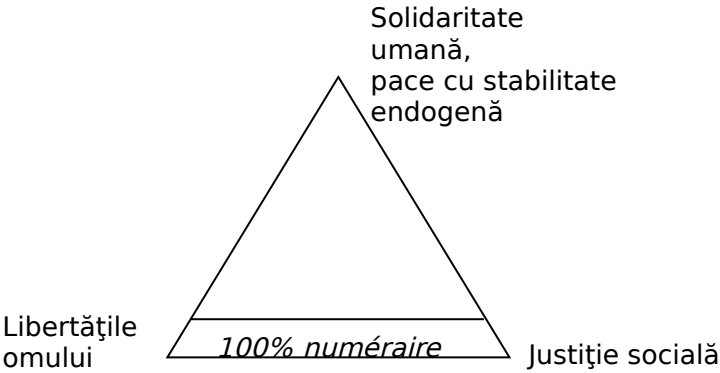

Această diagramă reprezintă de fapt imaginea unei societăţi şi economii ideale în care sunt întrunite toate condiţiile fundamentale de echilibru general stabil.

Cu ajutorul acestei diagrame se pot construi mai departe: (a) O Tabelă A de valori pozitive sau virtuţi pure; (b) O Tabelă B de valori negative sau vicii şi (c) O Tabelă C de valori mixte sau „unităţi organice complexe” cum le spunea Moore, şi anume mai exact de tipul 1), unde virtuţile primează, cu unele excepţii; de tip 2), unde virtuţile sunt egale cu viciile şi de tip 3) unde viciile primează într-un grad înalt.

Noutatea în cele de mai sus rezidă în asocierea unui factor complet neglijat în trecut, şi anume moneda-*Numéraire* care asigură realizarea deplină a celorlalte virtuţi principale. Absenţa acestui factor a făcut ca în trecut toate celelalte virtuţi să prezinte un anumit grad de imperfecţiune. Într-adevăr, moneda circulă necontenit în corpul social-economic, întocmai ca şi sîngele în corpul omenesc. Dacă sîngele nu are un anumit grad de puritate şi nu se mişcă cu o viteză anumită, normală, atunci toate celelalte organe din corpul omenesc suferă. Tot astfel se întîmplă şi cu moneda şi cu economia.

Piramida înţelepciunii umane arată, de asemenea, libertăţile individuale cu limitele lor naturale, anume

justiţia socială şi stabilitate cu pace. Libertăţile individuale încetează acolo unde ele intră în conflict (limite naturale) cu principiile de justiţie socială şi de stabilitate cu pace. La fel justiţia socială nu poate merge mai departe de punctul în care intră în conflict cu principiile de libertate şi de stabilitate cu pace. Şi tot astfel principiul de stabilitate cu pace se poate aplica numai pînă acolo unde intră în conflict cu celelalte două principii fundamentale. În sfîrşit, moneda-*Numéraire* uneşte aceste principii într-un tot armonios. Exista deci în materie de libertate un concept de echilibru, justiţie socială, stabilitate cu pace şi moneda-*Numéraire* care n-a fost încă studiat în mod sistematic.

10. O Tabelă de orientare pentru macroetică

Macroetica se ocupă de studiul valorilor morale şi al judecăţilor morale de valoare în cadrul unor sisteme cum sunt comunităţile sau naţiunile. Obiectul ei este de a identifica profilul moral al unei comunităţi sau naţiuni alcătuit din virtuţi şi vicii sociale combinate în diferite proporţii.

Et. = sistem etic la nivel de indivizi, instituţii, legi, moravuri

V = virtuţi sociale

E = vicii sociale

Modele:

M_1 = *Et*. 100 la sută *V* = un sistem etic ideal, compus numai din virtuţi sociale pure la limită. Etică a virtuţilor pure sau etică clasică de certitudine sau perfecţiune (Aristotel, Kant, Hegel)

M_2 = *Et*. 95 la sută *V* + 5 la sută *E* = un sistem de etică clasică în realitate, adică un sistem posibil, compus din 95 la sută virtuţi sociale şi 5 la sută vicii sociale. O societate şi economie foarte elevată din punct de vedere moral. Dacă o comunitate sau naţiune

dotată cu un astfel de sistem etic a existat vreodată este o problemă de istorie etică şi nu de teorie etică.

M_3 = *Et*. 65 la sută *V* + 35 la sută *E* = Etica relativistă I. În spaţiul dintre M_2 şi M_3 sunt posibile conflicte etice tot mai serioase.

M_4 = *Et*. 50 la sută *V* + 50 la sută *E* = Etica de ambiguităţi sau confuzie. Virtuţile şi viciile sociale au ponderi egale. Echilibrul etic are un caracter instabil, caracteristic societăţilor şi economiilor stagnante. Cum este societatea, aşa se comportă şi oamenii.

M_5 = *Et*. 35 la sută *V* + 65 la sută *E* = Etica relativistă II. Un sistem etic mixt în care domină viciile sociale. O societate afectată de conflicte morale majore.

M_6 = *Et*. 5 la sută *V* + 95 la sută *E* = Etica relativistă III. Un sistem etic mixt în care valorile morale pozitive (virtuţi) sunt practic eliminate; valorile negative predomină. O societate în asemenea condiţii se află în proces de descompunere morală, iar răsturnările sociale sunt iminente.

M_7 = *Et*. 100 la sută *E* = Sistem etic de vicii sociale pure la limită (model abstract). O societate în care decăderea morală a ajuns la limita perversităţii morale, ca în *1984* de George Orwell sau în *Rinocerii* lui Eugen Ionescu.

Cu ajutorul acestei Tabele se poate determina natura unui sistem etic caracterizînd o comunitate sau ţară dată în trecut sau în prezent. De asemenea, se poate identifica modelul în cadrul căruia un anumit concept sau teorie etică sunt valabile. Astfel, de exemplu, etica clasică, reprezentată prin Aristotel, Sf. Augustin, Spinoza, Kant, Hegel şi alţii se încadrează sau este valabilă numai în M_1 din punct de vedere teoretic, şi numai în M_2, din punct de vedere practic. Etica relativistă proprie lui Moore, ca şi altor gînditori contemporani, este legată în

mod organic de M_3, M_4, M_5, şi M_6.

Teorema fericirii maxime, formulată de John S. Mill este de exemplu, valabilă numai în M_1 şi M_2 modelul de echilibru şi, deci, se situează în afara eticii lui Moore, care implică dezechilibrul.

Şi în acest cadru, se impune să se facă menţiunea că fiecare sistem etic presupune un anumit cadru instituţional şi legal — adică un factor *„R”* — care trebuie adăugat la fiecare model M_1, M_2 etc.

11. Teorema imposibilităţilor în etică

Cu ajutorul aceleiaşi Tabele putem formula şi *Teorema imposibilităţilor* în etică, care postulează că:

(1) Este imposibil, prin definiţie, să se construiască o singură teorie generală capabilă să explice toate sistemele etice sau toate alternativele posibile, cum spune Moore.

(2) Este imposibil ca un Cod etic să fie aplicat cu succes în viaţa de zi cu zi, în practica guvernării, comerţ şi industrie dacă mai întîi nu s-a construit un cadru instituţional şi juridic compatibil cu Piramida înţelepciunii umane.

(3) Atîta vreme cît se păstrează un sistem monetar bazat în proporţie de 100% pe moneda-*Numéraire* este imposibil ca vreo formă de dictatură să ajungă să deţină puteri absolute, ceea ce ar atrage decăderea morală în viaţa publică şi privată.

Fundamentare

(1) Orice teoremă formulată, care s-ar încadra în modelele din partea superioară a Tabelei, ar fi negată de o altă teoremă ce se încadrează în modelele din partea inferioară.

(2) În absenţa unui cadru instituţional şi juridic adecvat, comportamentul uman îşi pierde caracterul raţional, devine confuz, este împins spre acţiuni contrare

eticii clasice; această situaţie îşi are originea nu în natura umană, imperfectă, ci în natură perversă a regimului care împinge pe om la acţiuni imorale spre a-şi apăra existenţa.

(3) Moneda-*Numéraire* limitează puterea politică, astfel că nici o formă de dictatură nu poate să ajungă să-şi asume puteri absolute.

12. Legea concordanţei sau simetriei între „ţeluri" şi „mijloace"

O altă problemă încă nerezolvată în etică se referă la raportul dintre „scopuri" (ţeluri) şi mijloacele utilizate pentru atingerea lor. Controversa se concentrează asupra opoziţiei dintre teza: „Scopul nu justifică mijloacele" şi teza „Scopul scuză mijloacele".

Contribuţia lui Moore la această temă are două aspecte, în primul rînd, Moore pune la îndoială propoziţia că scopul poate sau nu poate să justifice mijloacele. În al doilea rînd, el separă scopul de mijloace şi, în acest fel, critică pe toţi gînditorii din trecut care nu au făcut această separaţie. Iată caracterizarea lui Moore:

„S-a presupus că ceea ce este „drept" şi ceea ce este „folositor" simt concepte ce se pot afla în conflict şi, în orice caz, esenţialmente distincte. Caracteristic pentru o anumită şcoală etică era să susţină ca o chestiune etică de bun simţ că scopul nu va justifica niciodată mijloacele.

Ceea ce aş dori să precizez este ca ceea ce este „drept" nu poate să însemne nimic altceva decît „cauza unui rezultat bun" şi deci este identic cu ceea ce este folositor. Rezultă prin urmare că scopul (ţelul) va justifica întotdeauna mijloacele şi că nici o acţiune care nu e justificată prin rezultate nu poate să fie dreaptă.

Accept integral că poate să existe o propoziţie adevărată concepută să exprime afirmaţia „scopul nu justifică mijloacele". Însă în celălalt sens, un sens cu mult mai important pentru teoria etică, ea este complet falsă şi trebuie

să fie demonstrată” (Moore, 1960, p. 146-147).

Moore pare să aibă dreptate cînd pune la îndoială afirmaţia că: „scopul nu justifică niciodată mijloacele”, însă concluzia opusă că „scopul justifică totdeauna mijloacele” cere o analiză mai profundă. Orice mijloace aplicate în viaţa reală duc la anumite rezultate care, la rîndul lor, pot să corespundă sau pot să nu corespundă cu anumite ţeluri dorite. Această alternativă presupune alte cercetări pentru a preciza „cînd pot să corespundă” şi „cînd să nu corespundă”. Pe de altă parte, nici un scop (ţel) nu poate să fie atins dacă nu se folosesc anumite mijloace.

Aşadar, o *prima facie* există, o legătură tehnică organică între scopuri şi mijloace.

Singura întrebare care mai trebuie clarificată în continuare este următoarea: duc aceleaşi mijloace întotdeauna la realizarea aceloraşi scopuri (ţeluri)? Aici se află rădăcinile problemei date: cînd pot mijloacele şi cînd nu pot ele să corespundă unor ţeluri date? Se poate spune, general vorbind, că în unele cazuri răspunsul este afirmativ, iar în altele — negativ. Cu ajutorul Tabelei de orientare putem identifica cele două cazuri de principiu — afirmativ şi negativ.

În modelul M_1 sau sistemul de virtuţi sociale spre limita de perfecţiune, mijloacele alese sunt în perfect acord sau corespund integral cu ţelurile stabilite. Nu există nici un indiciu că ar exista un conflict integral între ele. Într-adevăr aici avem de-a face cu „ţeluri de echilibru” şi „mijloace de echilibru”. Este vorba de un model abstract.

Dacă trecem la practică, adică la modelul M_2 realizabil în viaţa reală, constatăm că şi aici mijloacele sunt, în acord cu ţelurile propuse, întrucît diferenţa între M_1 şi M_2 este minimă. În ambele cazuri mijloacele şi ţelurile sunt optime, cu abateri mici în M_2, care din raţiuni de ordin practic pot fi neglijate.

Propoziţia lui Moore poate fi reformulată devenind

ceea ce ar putea fi numit *Legea concordanţei sau simetriei între mijloace şi ţeluri* potrivit căreia:

Într-un sistem de valori morale (virtuţi sociale pure) ca în M_1 şi M_2, care nu poate să existe decît asociat cu un regim de echilibru general stabil, de tip optim, mijloacele întotdeauna vor duce la realizarea de ţeluri optime de acelaşi tip.

Totodată, în acest sistem, ţelurile propuse vor justifica în permanenţă mijloacele, fiindcă sistemul este construit de asemenea manieră încît să nu admită decît ţeluri optime şi mijloace optime, ce nu pot produce efecte secundare negative.

Fără îndoială, că această lege a concordanţei şi simetriei este adevărată şi validă exclusiv în M_1 şi M_2, adică în etica clasică.

În celelalte modele sau sisteme etice posibile — sisteme în dezechilibru — sau M_3, M_4, M_5, M_6 şi M_7 oricare ar fi mijloacele alese, ele nu mai sunt şi nu mai pot fi optime în primul sens şi, deci, chiar dacă sunt aplicate în numele unor scopuri înalte şi dorite de toată lumea, ele nu pot să. nu genereze, în cele din urmă şi efecte secundare negative. Cu alte cuvinte, într-un sistem etic în dezechilibru nu mai execută nici o garanţie privind corespondenţa între mijloace şi ţeluri, aşa cum este cazul în condiţii de echilibru stabil.

De aici se poate formula o a doua *Lege a conflictului sau a simetriei, între mijloace şi ţeluri*, după care:

În orice sistem etic în dezechilibru, funcţionînd în cadrul unui regim social-economic în dezechilibru, legătura organică dintre mijloace şi ţeluri este ruptă şi deci nu mai există posibilitatea ca aceleaşi mijloace să ducă la aceleaşi ţeluri ca cele urmărite.

Această a doua lege îşi afirmă validitatea îndeosebi în condiţiile lumii în care trăim: capitalismul occidental, regimurile comuniste şi post comuniste din ţările estice.

Ea se aplică perfect şi eticii relativiste a lui Moore, adică *eticii moderne*. Conflicte între mijloace şi ţeluri se întîlnesc la tot pasul în lumea în care trăim, care trebuie spus, este o lume în dezechilibru, spre a nu lăsa impresia că aserţiunea: „scopul nu justifică mijloacele” ar fi valabilă în orice sistem posibil.

Să luăm un exemplu simplu. Protecţia apelor curgătoare şi menţinerea lor în stare naturală, fără poluare, este un ţel social de mare valoare pentru sănătatea publică. Însă apele sunt poluate din cauza neglijenţei guvernului, care nu ia la timp măsurile necesare. Cînd nemulţumirea publică împotriva acestor stări de lucruri începe să ia amploare, guvernul, în loc să elimine poluarea la locul de origine şi să pedepsească pe vinovaţi, pune impozite suplimentare sau face uz de inflaţie spre a înlătura urmările poluării. Aici este vorba de un conflict moral între ţelul urmărit (de echilibru) şi mijloacele întrebuinţate (de dezechilibru). Într-un regim de echilibru general stabil poluarea apelor sau a aerului este interzisă prin lege, iar cei care încalcă legea sunt pedepsiţi să plătească costul depoluării şi alte daune. În aceste condiţii de echilibru conflictul este evitat.

În concluzie: într-un regim de echilibru, ţeluri optime justifică mijloace optime; într-un regim în dezechilibru, ţeluri optime nu justifică mijloacele de dezechilibru utilizate.

13. Cum putem să deducem o „propoziţie imperativă” (cu trebuie) dintr-o „propoziţie simplă” (eu este)

De la metodologia utilizată de Max Weber am moştenit trei întrebări de bază care nu s-au rezolvat satisfăcător pînă în ziua de azi, deşi pot fi rezolvate cu ajutorul metodei de cercetare simultană, bază de echilibru vs. dezechilibru. Acestea sunt:

(1) Cum putem să determinăm exact care valori sau acte umane sunt bune (drepte, frumoase) şi care sunt rele (nedrepte, urîte)?

(2) Cum putem să împăcăm teoria etică (metaetică) cu etica normativă, fără a ne expune la contradicţii? şi

(3) Cum putem deduce propoziţii imperative (cu trebuie) din propoziţii simple (cu este)?

Noua metodologie, expusă în acest studiu, poate da răspuns la toate aceste trei întrebări. Aplicată corespunzător, Piramida înţelepciunii umane dă răspuns la prima întrebare. *Quinta methodica* răspunde la a doua, întrucît arată că teoria etică şi etica normativă sunt două părţi ale aceleiaşi entităţi ştiinţifice.

A treia întrebare necesita o cercetare interdisciplinară în domeniul eticii şi logicii. Cum am arătat în alt loc, (Rugină, 1989 a), o analiză comparată între Tabela de orientare în logică şi cea din etică arată o corespondenţă perfectă între acestea. Este suficient ca valorile pozitive (virtuţile) din etică să se substituie funcţiilor de adevăr din logică pentru ca această corespondenţă să devină evidentă.

Folosind această procedură, pentru orice sistem de valori etice se poate găsi un fundament logic adecvat. În consecinţă, a deriva o propoziţie imperativă (cu trebuie) dintr-o propoziţie simplă (cu este) nu mai trebuie să constituie o dificultate. Ceea ce ne trebuie este să construim un silogism apropiat pentru cazul în speţă. Spre exemplu, relaţia între a spune adevărul şi a minţi poate să fie reprezentată, prin două silogisme, după cum urmează:

Echilibrul general stabil în societatea umană reprezintă o valoare a valorilor;

Onestitatea este o virtute sau o valoare pozitivă, de echilibru.

Concluzie: Omul trebuie să fie onest şi să spună adevărul.

Repetăm silogismul:

Echilibrul general stabil reprezintă o valoare a valorilor;

Minciuna este un viciu sau o valoare negativă, de dezechilibru.

Concluzie: Omul nu trebuie să mintă, ci să spună adevărul.

Cele două silogisme pot fi repetate cu referire la orice altă valoare.

14. Concluzii finale: Prolegomene la orice studiu viitor asupra eticii

Kant a scris *Prolegomene la orice metafizică din viitor*, deşi nu ne-a lăsat o schemă completă care să pună sub acelaşi acoperământ şi metafizica şi ştiinţa. G.E. Moore a vrut şi el să realizeze acelaşi lucru pentru etică deşi, cum am arătat în text, nu a reuşit să ne dea o schemă cuprinzînd toate cazurile posibile în universul etic.

Metoda nouă de cercetare simultană a aspectului de echilibru şi dezechilibru, ce se poate aplica în toate domeniile, promite să ne ajute la dezvoltarea unor Prolegomene la orice studiu viitor asupra eticii în cadrul ştiinţelor sociale.

Prima întrebare a fost cum să se delimiteze obiectul de studiu al eticii ca ştiinţă. Pentru aceasta a fost nevoie să se facă o distincţie clară între (1) valori pur personale, subiective şi (2) valori sociale obiective. Ca atare, trebuie să distingem etica individuală, legată de religie, de etica socială, înrudită cu ştiinţa economică şi cea politică. Numai etica socială ţine de domeniul ştiinţei, întrucît numai în cadrul ei putem aplica, pe o arie întinsă, metode ştiinţifice de cercetare bine definite şi independente de orice altă ştiinţă. În consecinţă, ea poate să fie acceptată printre celelalte ştiinţe sociale.

A doua problemă a fost să se clarifice relaţia dintre teoria etică şi etica normativă, adică între propoziţii simple formate cu a fi şi propoziţii imperative formate cu

a trebui. *Quinta Methodica* şi *Legea concordanţei logice în dezbaterile ştiinţifice* pot să rezolve satisfăcător şi această problemă.

A treia problemă a fost dacă sau nu în ştiinţă există loc şi pentru valori şi judecăţi de valoare. *Piramida înţelepciunii umane* şi *Principiul* (amendat sau reformulat) *neutralităţii omului de ştiinţă* pot să ducă la o soluţie acceptabilă.

A patra problemă a fost să se găsească o punte de legătură între *etica clasică* a perfecţiunii (deterministă) şi *etica modernă* relativistă (indeterministă), considerate, de obicei, ca fiind contradictorii. Cu ajutorul Tabelei de orientare se poate identifica precis modelul de etică clasică separat de cele de etică modernă, astfel încît, finalmente cele două etici nu mai apar ca fiind contradictorii, ci complementare.

A cincea problemă, a fost cum să se determine ce este posibil şi ce nu este posibil în domeniul eticii, concepută ca ştiinţă? *Principiul imposibilităţilor* derivat din Tabela de orientare rezolvă şi această problemă.

A şasea problemă a fost cum se dezvoltă o schemă metodologică pe baza căreia orice studiu etic din trecut, prezent sau viitor să poată fi integrat într-un perimetru unic al ştiinţei etice. Tabela de orientare pentru etică conţine toate combinaţiile adică toate sistemele posibile, astfel încît, cu ajutorul ei, se asigură o continuitate în trecut, prezent şi viitor în cercetările etice.

A şaptea problemă a fost cum să se găsească o legătură organică între etică şi logică. Prin aplicarea aceluiaşi program nou, de cercetare o comparaţie între Tabela de orientare în etică şi Tabela de orientare în logică duce la concluzia că pentru orice propoziţie în etică există o propoziţie corespunzătoare în logică. Cu aceasta s-a rezolvat şi problema cum să se derive propoziţii imperative (formate cu a trebui din propoziţii simple formate cu a fi).

O soluţie raţională la aceste şapte probleme deschide

drumul către o a treia revoluţie în gîndirea etică. Pe acelaşi drum se află şi Prolegomene la orice studiu viitor asupra eticii.

REFERINŢE

Aristotle, *The Basic Works of Aristotle*, ed. with an introduction by R. McKeon, New York, Random House: 1941.

Arrow, K.J., *Collected Papers*, Vol. 1, *Social Choice and Justice*, Cambridge: Harvard University Press, 1983.

Edel, A., *Science and the Structure of Ethics*, în Foundation of the Unity of Science, Chicago: University of Chicago Press, 1970.

Eucken, W., *Die Grundlagen der Nationalökonomie*, Vierte Auflage, Jena: Gustav Fischer, 1944.

Guitton, H., *De l'Imperfection en Economie*, Paris: Calman Levy, 1979.

Hancock, R., *Twentieth Century Ethics*, New York: Columbia University Press, 1974.

Hayek, F.A., *The Counter-Revolution of Science. Studies on the Abuse of Reason*, Glencoe, Ill: The Free Press, 1952.

Hegel, F., *Philosophy of Right*, tr. by T.M. Knox, London: Oxford University Press, 1976.

Kant, I., *Groundwork of the Metaphysic of Morals*, tr. by H.J. Paton, New York: Harper&Row, 1904.

Kuhn, T., *The Structure of Scientific Revolutions*, în: *Foundation of the Unity of Science*, Chicago: University of Chicago Press, 1970, Vol, II.

Mill J.S., *On the Logic of Moral Sciences*, with an Introduction by H.M. Magid, New York: The Bobbs-Meril Co., 1965.

Moore, G.E., *Principia Ethica* (1903), London: Cambridge University Press, 1960.

Olafson, F.A., editor, *Society, Law and Morality*, New York: Prentice Hall, 1961.

Rawls, J.A., *Theory of Justice*, Cambridge, Harvard University Press, 1971.

Rugină, A., *American Capitalism at a Crossroads! Where Do We Go from Here?*, New York: Exposition Press, 1976.

Rugină, A., *The Problem of Values and Value Judgements in Science and a Positive Solution*, în „International Journal of Sociology and Social Policy", No. 3, 1984, *4*.

Rugină, A., *The Third Revolution în Economic Thinking*, „Rivista Internazionale di Science Economiche e Commerciali", No. 6, 1987, *34*, 487—512.

Rugină, A., (1989a), *The Quest for Independence of Principia Logica*, „Rivista Internazionale di Scienze Economiche e Commerciali", No. 3, 1989, *36*, 193-220.

Rugină, A., (1989b), *Principia Methodologica 1: A Bridge from Economics to All Other Natural Sciences. Towards a Methodological*

Unification of All Sciences, „International Journal of Social Economics", No. 4, 1989, *6*.

Schmoller, G., *Volkswirtschaftslehre* (1949) quoted in: H.H. Bruun, „Science, Values and Politics", în Max Weber's *Methodology*, Copenhagen: Munksgaard, 1972, p. 51.

Schoeck, H. and Wiggins J.W. (eds.), *Scientism and Values*, Princeton, N.J.: D. Van Nostrand Co., 1960.

Schumpeter, J., *History of Economic Analysis*, edited from Msc. by Elizabeth Boody Schumpeter, Oxford: Oxford University Press, 1954.

Sellars, W. and Haspers J., *Readings în Ethical Theory*, New York: Prentice Hall, 1970.

Sommers, C.H., *Moral Education in America. Ethics without Virtue*, „The American Scholar", Summer, 1984.

Spinoza, Benedict de, *Ethics* (1677), tr. from Latin by W. Hale White, revised by A. Hutchison, 4th ed., Oxford: Oxford University Press, 1937.

St. Augustine, *The City of God*, tr. by Marcus Dods with an Introduction by Thomas Merton, The Modern Library, New York: Random, House, 1950.

St. Augustine, *On Free Choice and the Will*, tr. by A.S. Benjamin and L.H. Hackstaff, The Library of Liberal Arts, New York: The Bobbs-Merrill Co., 1964.

Sterer, M., *Humanist Ethics. Dialogue on Basics*, Buffalo N. Y. : Prometheus Books, 1980.

Walras, L., *L'Economie Politique et la Justice: Examen Critique et Réfutation des Doctrines Economiques de M.P.J. Proudhon*. Précédés d'une Introduction à l'Etude de la Question Sociale, Paris: Guillaumin, 1860.

Walras, L., *Etudes d'Economie Sociale, Théorie de la Repartition de la Richesse Sociale*, 1896, Paris: R. Pichon et R. Durand-Auzias, 1936.

Walras, L., *Elemente of Pure Economics or The Theory of Social Wealth* (1874—1877), tr. by W. Jaffe, Homewood, Ill: Richard D., Irwin, 1954.

Ward, B., *What's Wrong with Economics?*, New York: Basic Books, 1972.

Weber. M., „Objectivity in Social Science and Social Policy" (1904), in: *The Methodology of the Social Sciences* by Max Weber, tr. by Edward A. Shils and H.A. Finch, New York: The Free Press, n.d.

Weber. M., *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, with a new introduction by A. Giddens, New York: Charles Scribner's Sons, 1958.

Weber. M., *Wissenschaft als Beruf* (1918), Berlin: August Raabe, 1967.

Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921), with a new translation by D.F. Pears & B.F. McGuiness and an Introduction by Bertrand Russell, London: Routledge & Kegan, 1961.

CĂTRE O A TREIA REVOLUŢIE ÎN GÎNDIREA ECONOMICĂ:

DE LA VICTOR SLĂVESCU (1891-1977) LA WALTER EUCKEN (1891-1950)[21]

[21] Comunicare ţinută la Academia Română, la 21 septembrie 1990.

CUPRINS

Partea I. *Viaţa şi opera lui Victor Slăvescu (1891—1977)*

— Personalitatea lui Victor Slăvescu
1. Cîteva date despre copilăria sa şi despre educaţia primită în ţară
2. Studii în străinătate
3. Activitatea de după reîntoarcerea în ţară
4. Victor Slăvescu — educator
5. Slăvescu — membru al Academiei Române

Partea a II-a. *De la Şcoala economică românească la cea de la Freiburg, şi cea din S. U. A.*

1. Şcoala economică românească din anii 1940
2. Un scurt popas la Universitatea din Berlin
3. Un popas mai lung la Universitatea din Freiburg
4. Două filosofii ale ştiinţei, deosebite una de alta şi un impas!
5. Un program nou de cercetare: primele rezultate de la Freiburg
6. Un program nou de cercetare: continuare în SUA şi rolul lui Leon Walras
7. Teorema tuturor posibilităţilor şi Tabela de orientare în ştiinţa economică
8. Semnificaţia şi însemnătatea Tabelei de orientare
9. Clarificarea conceptului de echilibru stabil şi instabil
10. Legea compensaţiei sau a „ocupării depline a resurselor de muncă”
11. Teorema imposibilităţilor
12. Imunitatea sistemului walrasian

Partea a III-a. *Către o a treia revoluţie în ştiinţa economică*

Observaţiuni finale: Către o unificare metodologică a tuturor ştiinţelor sociale

Referinţe

Domnule preşedinte şi onoraţi membri ai Academiei,

Cu adîncă emoţie, recunoştinţă şi pietate, încerc să vă adresez gîndurile ce urmează.

Cu adîncă emoţie, fiindcă îmi dau seama ce înseamnă şi ce a însemnat întotdeauna locul de unde vă vorbesc. Academia Română a fost şi rămîne forul cel mai înalt, aş putea spune templul ştiinţei, literaturii şi artelor româneşti, într-un cuvînt reprezintă cultura şi civilizaţia românească din toate timpurile şi din toate locurile, atît din ţară, cît şi din străinătate. Pe acest podium s-au perindat la cuvînt personalităţi ce se numără printre cele mai de seamă spirite pe care le-a produs neamul românesc. Eu însumi, ca student cu mai bine de jumătate de secol în urmă, am avut norocul să ascult cuvîntul unui Nicolae Iorga, Ion Petrovici, C. Rădulescu-Motru, Lucian Blaga, P. P. Negulescu, Ovid Densusianu, Octavian Goga, Sextil Puşcariu, Victor Slăvescu, Liviu Rebreanu, Andrei Rădulescu, Ion Răducanu, ca să numesc numai pe cîţiva dintre ei.

Cu adîncă recunoştinţă, fiindcă Domniile voastre aţi acceptat ca un fost student al profesorului Slăvescu să vină astăzi după mulţi ani de peregrinări prin ţări străine şi să facă un fel de mărturisire de credinţă, să dea socoteală de ce a făcut cu moştenirea luată din ţară. Într-un plan simbolic, este un fel de reîntoarcere a fiului risipitor, din *Biblie*, la cei de la care a plecat.

Cu adîncă pietate faţă de memoria acelor membri ai Academiei Române care nu mai sunt în viaţă, dar care au contribuit — fiecare în felul său — la piramida civilizaţiei şi culturii româneşti. Numai ridicaţi pe umerii unor înaintaşi de seamă din trecut — spunea Newton — suntem în stare să privim mai departe decît ei, să vedem o lumină nouă ce ne poate conduce spre alte orizonturi, mai clare, mai strălucitoare, mai pline de roade. Cum s-a exprimat aşa de frumos în vers un poet tecucean —

Ştefan Petică:

„Cîntarea care n-a fost spusă
E mai frumoasă ca oricare!”

De fapt, există o legătură organică, în lumea ideilor, între ştiinţă, artă şi poezie. Mulţi oameni de ştiinţă şi filozofi au fost, totodată, şi poeţi, spre exemplu Lucian Blaga. Alţi oameni de ştiinţă au cultivat artele. Einstein cînta la vioară. În general, toţi — oameni de ştiinţă, de litere sau arte — sunt în căutare de ceva nou: un concept sau o teoremă, o interpretare care nu s-a văzut încă, o imagine sau o notă muzicală nouă. Actul creaţiei în ştiinţă, artă sau literatură are o bază comună: lumea necunoscutului, a ideilor care nu s-au spus încă.

Omul de ştiinţă, ca şi filozoful, este mai neliniştit decît colegii săi din arte şi literatură. Nelinişte a lui rezultă din faptul că se preocupă de probleme care frămîntă întreaga omenire, fie că e vorba de universul fizic, fie că se referă la societăţile umane. Într-adevăr, el este acela care se întreabă: (1) De ce lucrurile (în natură sau în societăţile umane, inclusiv în economie) sunt aşa cum sunt? (2) Pot ele să fie şi altfel? (3) Dacă pot fi şi altfel, de cîte feluri pot fi? iar dacă (4) nu pot fi şi altfel, atunci de ce nu pot fi? Din vastitatea obiectului de cercetare se poate înţelege neliniştea şi preocuparea omului de ştiinţă în legătură cu starea de lucruri din universul fizic, precum şi din cel social-economic.

Mai departe, oamenii de ştiinţă se împart şi ei în două categorii: (a) unii care elaborează instrumente de gîndire (concepte, teoreme, interpretări noi) şi (b) alţii care se preocupă mai mult de modul în care să se întrebuinţeze cît mai bine instrumentele de gîndire deja construite. Aici se vede deosebirea între raţiunea pură (*reine Vernunft*) şi raţiunea practică (*praktische Vernunft*), cum le numeşte Kant. Prin această diviziune se clarifică distincţia dintre conceptul de ştiinţă pură şi cel de ştiinţă aplicată. Amîndouă, împreună cu istoria gîndirii, sunt indispensabile pentru progresul ştiinţei, pentru progresul

civilizaţiei umane.

Victor Slăvescu, cum vom vedea îndată, a fost o personalitate complexă. Format la şcoala germană a timpului său, dominată de Şcoala istorică tînără sau etică, de sub conducerea lui Gustav Schmoller, a manifestat mai mult interes şi înclinaţie pentru categoria a doua, cea a ştiinţei aplicate, pentru o viaţă mai bună a neamului românesc, precum şi pentru istoria gîndirii economice româneşti.

Comunicarea de faţă se compune din două secţiuni:

Partea I se ocupă de viaţa şi opera economică a lui Victor Slăvescu, atît cît am putut să desprind din materialul documentar ce poate fi consultat în străinătate, respectiv în SUA, precum şi din corespondenţa purtată cu el pe cînd se mai afla încă în viaţă.

Partea a II-a se referă la moştenirea luată din ţară de la Slăvescu şi alţi economişti români din Şcoala economică de la Bucureşti, moştenire fructificată prin cercetări noi la Universitatea din Berlin, ulterior, la Universitatea din Freiburg i. Br., unde am avut norocul să lucrez cu profesorul Walter Eucken, un gînditor economist de seamă.

În scurta vizită făcută în ţară, am aflat cu plăcere că un distins coleg de altă dată, academicianul Vasile Malinschi, a publicat vol. 1, din *Economişti la Academia Română*, în care este cuprins şi un eseu despre Victor Slăvescu. Cartea este bine scrisă şi documentată.

Partea I

Viaţa şi opera lui Victor Slăvescu (1891—1977)

Personalitatea lui Victor Slăvescu

Oamenii excepţionali de obicei au o pregătire excepţională şi duc o viaţă bogată în evenimente istorice. Indiferent de mediul în care s-au născut, ei sunt dotaţi de la natură cu talente deosebite, care apar la suprafaţă încă din timpul cînd îşi fac ucenicia în domeniul de activitate unde vor excela mai tîrziu. În plus, înzestraţi şi cu răbdare, răbdare aproape fără limită, ei reuşesc să treacă peste toate vicisitudinile timpului şi ajung să creeze opere care rămîn drept temelie şi exemplu pentru multe generaţii viitoare.

Oamenii excepţionali nu se sfiesc să pună la îndoială sau chiar să contrazică direct vederile preponderente la un moment dat, precum şi metode de lucru ştiinţifice care demult nu mai formează obiect de discuţii. Ei sunt aceia care cred cu tărie că mai există ceva nou sub soare şi, de aceea, nu se opresc din alergarea pe drumuri necunoscute pînă ce nu descoperă ceva care nu s-a spus încă sau ceva care nu s-a împlinit de alţii şi este util societăţii umane. În această alergare titanică în necunoscut, gînditorii inovatori au de luptat nu numai cu problemele în sine, dar adesea şi, mai vîrtos, cu piedici puse de oponenţi, care se cramponează cu înverşunare de ideile dominante, de multe ori deja perimate sau chiar dăunătoare.

Contemporanii pot să accepte sau pot să refuze ideile noi, aduse la lumină de oameni excepţionali. Lucrul acesta este obişnuit în istorie. Dar mai există şi altceva, mai important decît opinia contemporanilor, şi anume faptul că ideile mari supravieţuiesc timpului respectiv şi,

mai de vreme sau mai tîrziu, li se recunoaşte adevărata valoare. Într-adevăr, istoria unei naţiuni sau a unei epoci, înţeleasă în toată complexitatea ei, nu poate fi fără referire la idei şi oameni excepţionali care, direct sau indirect, prin puterea cuvîntului rostit sau scris, au împins înainte societăţile umane spre progres şi civilizaţie, chiar dacă a trebuit să fie plătit cu un tribut greu, un preţ scump.

Victor Slăvescu a fost şi el un om excepţional, care, după ce şi-a însuşit o bună pregătire profesională, s-a străduit din toate puterile să-şi slujească ţara de baştină — România Mare, aşa cum fusese ea făurită în 1918, prin războiul de întregire a neamului. Dar nu numai atît: Slăvescu a fost un gînditor devotat ştiinţei economice româneşti. Într-adevăr, în domeniul economic şi financiar, el a produs — cum vom vedea îndată — mai mult decît oricare alt economist român din acest secol, ca şi din întreaga istorie românească. Moştenirea rămasă de la el — cărţi publicate şi manuscrise — se aseamănă ca dimensiune numai cu cea rămasă de la Nicolae Iorga.

În ce priveşte cercetarea dezvoltării gîndirii economice româneşti, Slăvescu a reeditat, cu studiu introductiv, operele tuturor economiştilor de vază din secolul trecut, iar dintre contemporani opera lui Victor Bădulescu. Practic, nu mai e nimic de făcut în domeniul de studiu respectiv decît să se evalueze ceea ce a întreprins Victor Slăvescu. Evident însă că, aşa cum se întîmplă întotdeauna, trăind şi el sub imperiul legii universale a imperfecţiunii omeneşti, nu a putut cuprinde toate faţetele istoriei sau gîndirii româneşti, aşa încît se vor mai găsi şi alte spirite alese, acum sau mai tîrziu, care să descopere lucruri noi, pe drumul parcurs de Slăvescu.

În ultimii 30 de ani de viaţă, sub vechiul regim, el mergea aproape zilnic la Biblioteca Academiei Române sau la Arhivele Statului, unde avea un scaun liber, păstrat de prieteni devotaţi, care aveau înţelegere pentru lucrarea lui ştiinţifică. Acolo, în liniştea bibliotecii,

mîinile delicate ale profesorului, cu adîncă pietate şi plăcere intelectuală, ştergeau praful de pe documente şi lucrări vechi, în care era cuprinsă o parte din istoria neamului românesc. Din aceste surse, Slăvescu culegea ca o albină material documentar, referitor la viaţa şi opera altor economişti din trecut, precum şi la istoria finanţelor şi economiei româneşti din veacul trecut. Scopul lui a fost să ducă la capăt o istorie a finanţelor statului român modern. A lăsat în urma sa în manuscris 12 volume (4270 de pagini bătute la maşină) cu titlul: *Finanţele româneşti sub Cuza Vodă*. În continuare, a elaborat alte două volume, de 600 pagini, despre *Finanţele româneşti sub locotenenţa domnească şi Regele Carol I.*

După 1944, sub regimul care se instaurase, întrucît deţinuse o anumită poziţie în viaţa publică dinainte de război, el pierde, cum s-ar spune, tot ceea ce agonisise în viaţă. Dar nu şi-a pierdut nici cumpătul şi nici puterea de muncă în domeniul ştiinţific. Alţii, cu acelaşi rang social şi care la fel au pierdut totul, n-au mai produs nimic de valoare, ci au devenit, pentru tot restul vieţii, doar critici iremediabili ai unui regim antiuman. Nu tot aşa s-a întîmplat cu Victor Slăvescu. După ce a pierdut bunurile materiale, a început o viaţă nouă, de muncă şi mai vîrtoasă, în lumea ideilor, în ştiinţă. Această decizie pe care mi-a povestit-o în detaliu a fost de bun augur pentru el personal, pentru ţara lui, ca şi pentru cei ce vor veni mîine. Cînd i-a sosit ceasul din urmă, la 24 septembrie 1977, după ce împlinise 86 de ani, rămaseră în manuscris nu mai puţin de 77 de volume, cu un total de 37600 de pagini.

Cum a putut el să producă o operă ştiinţifică de asemenea uriaşe dimensiuni şi mai ales în condiţiile adverse cunoscute, rămîne un mister pe care numai alţi oameni aleşi pot să-l înţeleagă. Aceasta este moştenirea sacră lăsată de Victor Slăvescu pentru generaţiile următoare. El a oferit un exemplu unic despre ce poate

să realizeze un om în viaţă, indiferent de împrejurările istorice, dacă se dedică serios şi fără rezerve muncii creatoare, în orice domeniu de activitate omenească.

Stînd o dată de vorbă cu el, mi-a spus: „Nici nu-ţi poţi închipui cît de mult era de lucru în ţara românească după ce s-a încheiat primul război de întregire, şi anume în ştiinţe, în arte, în literatură, în economie şi finanţe şi cel mai mult în greaua sarcină de unificare naţională căzută pe umerii guvernelor de atunci. M-am înhămat — mărturisea el —, ca şi prietenii mei Ion Răducanu, Virgil Madgearu, Cezar Partheniu, Dimitrie Gusti şi mulţi alţii să ne facem datoria, mai întîi faţă de greaua sarcină de unificare a ţării şi economiei româneşti.”

Între cele două războaie mondiale, Slăvescu a fost profesor mai întîi de întreprinderi şi transporturi şi apoi de monedă, credit şi schimb, pînă ce, după moartea tragică a lui Madgearu i-a luat locul la Catedra de economie naţională. A servit în guvern ca ministru de finanţe şi ministru al procurării de material pentru apărarea naţională; a fost ales de mai multe ori membru în Parlament şi a ocupat poziţii importante în comunitatea financiară românească din acea vreme. A fost administrator la Banca Naţională, director la Banca Românească şi a condus Societatea Naţională de Credit Industrial timp de mulţi ani, chiar de la înfiinţare.

Cu toate aceste preocupări multiple, el a găsit timp şi pentru cercetări în domeniul său de specialitate, iar cînd a fost ales membru al Academiei Române în 1940, el publicase deja mai mult de 70 volume şi studii. După ce am restabilit corespondenţa cu el, în 1965, şi-a exprimat dorinţa să primească studiile publicate anual de Fondul Monetar Internaţional şi de Banca Mondială. La intervenţia făcută la aceste instituţii, am găsit înţelegere şi astfel Slăvescu, pentru o bună bucată de vreme a fost la curent cu problemele monetare şi economice din lumea întreagă.

La recomandarea făcută de mine atît Slăvescu, cît şi

Ion Răducanu au devenit membri la „Asociaţia Economiştilor Americani” (American Economic Association) şi amîndoi s-au bucurat citind *„The American Economic Review”*, publicaţie de specialitate care se trimite membrilor.

Pe scurt, aceasta a fost personalitatea multilaterală a lui Victor Slăvescu, un om de mare valoare pentru ştiinţa economică românească şi pentru ţara lui pe care a servit-o cu atîta zel. O bună caracterizare a acestei personalităţi ar putea-o constitui titlul unei cărţi a filosofului englez John Ruskin: *Muncă, sinceritate, tăcere*, care, îmi aduc aminte, a fost publicată în „Biblioteca pentru toţi”, înainte de război.

Victor Slăvescu s-a stins din viaţă la 24 septembrie 1977, în vîrstă de 86 de ani, lăsînd în urmă îndurerată pe devotata lui soţie. Doamna Valentina Slăvescu, care se trăgea dintr-o familie ilustră de la Galaţi, tatăl ei fiind un cunoscut om politic, senatorul Mihai Orleanu, fost ministru al industriei şi comerţului şi preşedinte al Adunării Constituţionale ce a produs Constituţia din 1923. La fel de îndureraţi au rămas fiul său inginer, Mircea Slăvescu, cu doamna şi fiica lor Ilinca.

1. Cîteva date despre copilăria sa şi despre educaţia primită în ţară

Victor Slăvescu s-a născut la 5 iunie 1891, în Rucăr, judeţul Muscel, dintr-o familie bine situată. Tatăl său. Ion Slăvescu, a fost colonel în armată şi a avut doi copii: Olivier, care a devenit inginer, şi Victor, care a devenit economist.

Pe vremea aceea, profesiunea de economist nu era privită ca ceva deosebit, de nivel înalt. Un unchi al său, care era general în armată l-a întrebat după întoarcerea de la studii din Germania, unde îşi luase un doctorat, ce profesiune are — inginer, avocat, profesor sau ce altceva? Tînărul Victor i-a răspuns: economist, iar

generalul a ripostat: „Tatăl tău şi-a irosit banii trimiţîndute la studii în străinătate”!

A mai circulat şi o altă istorie, care, la fel, arată spiritul timpului, cu puţină înţelegere şi apreciere pentru profesiunea de economist. Se spune că tînărul Slăvescu dansa cu o domnişoară din înalta societate, la localul „Liedertafel”. În timp ce dansau, domnişoara, iscoditoare, l-a întrebat ce profesiune are, la care el a răspuns: „Sunt economist, iar locul meu de lucru este în Str. Smîrdan nr. 5”. Acolo era adresa Băncii Româneşti, cea mai mare bancă din ţară la vremea aceea, unde tînărul doctor în economie politică, proaspăt venit de la studii din Germania, fusese angajat mai întîi ca „ajutor contabil”, cu un salariu de 300 lei pe lună, sau 291 lei net, cum spunea el, totdeauna aplecat spre ultimul grad de precizie! Nu trebuie să ne lăsăm înşelaţi. de cifra de 300, care reprezenta lei-aur în vremea aceea. Domnişoara în cauză, neştiind ce înseamnă „economist”, s-a simţit „vexată” sau „ofensată” şi nici una, nici două, fără prea multă chibzuială, îşi părăseşte în grabă partenerul înainte de sfîrşitul dansului. După ce, între timp, Slăvescu devenise o figură naţională importantă, de cîte. ori acea domnişoară necunoscută nu va fi regretat cele făcute într-un moment de necugetare!

Şcoala primară şi-o face în diferite locuri, începînd cu Bucureşti, întrucît tatăl lui, fiind militar de carieră, era mutat cu serviciul şi, evident, îşi lua cu el şi familia.

Îşi începe studiile secundare la Liceul „Brătianu” din Piteşti, iar ultimii doi ani îi face la Liceul „Gh. Lazăr” din Bucureşti, unde îşi consolidează o pregătire temeinică, fiind printre primii din clasa lui.

Elevul Slăvescu după ce termina orarul la liceul său, ■ audia cursuri la Universitate. În acest fel, a avut ocazia, foarte devreme, să asculte cuvîntul unor gînditori de seamă ca Titu Maiorescu, Nicolae Iorga, Simion Mehedinţi, Rădulescu-Motru, Ovid Densusianu, P. P. Negulescu şi alţii. Pînă la urmă a acumulat cunoştinţe

suficiente ca să poată merge direct la o universitate străină.

2. Studii în străinătate

În 1911 cînd avea 20 de ani, Victor Slăvescu se afla la Universitatea din Paris, unde are prilejul să audieze I cursuri predate de cei mai renumiţi economişti francezi din vremea aceea: Paul Leroy Beaulieu, Charles Gide şi Charles Rist.

Dorind să înveţe sistematic metode de cercetare ştiinţifică şi, foarte probabil, sub influenţa cursurilor audiate liber la Universitatea din Bucureşti, mai ales a celor predate de Titu Maiorescu, Nicolae Iorga, Rădulescu-Motru şi P. P. Negulescu, toţi pregătiţi la şcoala germană, Slăvescu se mută în 1912 în Germania. Aci se înscrie la vestita Universitate din Göttingen, unde la Facultatea de filosofie Wilhelm Lexis preda economie politică şi Gustav Cohn — statistică.

Pentru a-şi lărgi gama de cunoştinţe, se mută la Universitatea din Munchen unde stă două semestre şi unde a fost impresionat de cursurile lui Lujo Brentano, un apărător al economiei clasice şi al sistemului de economie liberă, la care va adera după întoarcerea în ţară. Alte cursuri audiate la Universitatea din Munchen au fost acelea predate de Walter Lotz şi Georg V. Mayer. Ca să nu fie nici o confuzie asupra faptului că s-a mutat de la o universitate la alta, trebuie să adaug că în Germania acest fapt era o tradiţie universitară, studentul avînd astfel posibilitatea de a asimila păreri diferite şi de a învăţa metode deosebite de prezentare şi analiză a problemelor economice. Eu însumi am început la Universitatea din Berlin şi am terminat la Universitatea din Freiburg urmînd aceeaşi tradiţie universitară germană, care mi-a fost de mare folos. Aşa am ajuns la profesorul Walter Eucken, de la Universitatea din Freiburg i. Br., acolo unde într-adevăr am învăţat cum să

gîndesc cu propriul meu cap.

Teza de doctorat la care Slăvescu se hotărîse mai de mult a fost „Chestiunea agrară în România”. Cum la Universitatea din Halle era un vestit economist agrarian — Johannes Conrad — se mută la acea Universitate în toamna lui 1913. Acolo îşi definitivează teza de doctorat pe care o susţine *magna cum laudae* la 1 august 1914. După care se întoarce în ţară.

3. Activitatea de după reîntoarcerea în ţară

La 1 martie 1915 intră la Banca Românească ca ajutor-contabil, cum am spus mai înainte şi cu un salariu de 300 lei pe lună. Pînă atunci nu făcuse nici un curs de contabilitate, aşa că, la început, a avut de depăşit unele greutăţi. Mai tîrziu, cînd a fost întrebat ce a învăţat la Banca Românească în primii ani, nu s-a jenat să spună în mod public: „Este adevărat că acolo la Banca Românească am învăţat contabilitate”.

Pe urmă, a venit războiul de întregire: la 15 august 1916. Slăvescu merge pe front şi este rănit, într-o luptă, aproape de Braşov. Refăcut după o şedere de 6 luni în spital, se întoarce din nou pe frontul din Moldova şi ia parte la bătălia de la Mărăşeşti. La Iaşi se întîlneşte cu sociologul Dimitrie Gusti şi alţi doi tineri care şi ei studiaseră economia politică în străinătate — Virgil Madgearu şi Ion Răducanu. Toţi patru se sfătuiesc şi discută probleme referitoare la reorganizarea economici româneşti după război.

După terminarea războiului, Slăvescu revine la Banca Românească, unde devine un membru marcant al Consiliului de conducere. Banca Românească îi încredinţează lui problema organizării serviciilor bancare şi de credit din provinciile alipite. În acest scop, Slăvescu părăseşte Bucureştiul şi a avut o intensă activitate de 6 luni în Basarabia, aproape un an în Bucovina şi aproape doi ani în Transilvania. În cursul acestei etape de

reorganizare bancară în cele trei provincii alipite, tînărul Slăvescu acumulează cunoştinţe vaste de practică bancară şi coordonare de personal. Dar cu modestia lui proverbială cînd a fost întrebat mai tîrziu despre activitatea lui din timpul acela, el a spus doar că a fost un om cu noroc, fiindcă în cursul acestei misiuni a putut să ia parte la festivităţile de reunire cu ţara a Bucovinei şi a Basarabiei de la Cernăuţi, festivităţi pe care nu le-a putut uita niciodată, mai ales spiritul naţional care a dominat în cursul acestor festivităţi.

Nu este locul aici să intrăm în alte detalii referitoare la activitatea lui în viaţa publică, ca şi cea din comunitatea financiară de atunci. Este suficient de amintit că a fost administrator la Banca Naţională şi conducător al Societăţii Naţionale de Credit Industrial chiar de la înfiinţare, în 1923.

4. Victor Slăvescu — educator

Deşi a avut atîtea îndeletniciri şi funcţii oficiale, cea care i-a stat mai aproape de inimă a fost aceea de profesor. În 1925 a fost numit conferenţiar la cursul de transporturi şi întreprinderi de la Academia Comercială din Bucureşti. În 1928 a fost avansat la gradul de profesor agregat la acelaşi curs. În 1938 a devenit profesor definitiv la catedra de monedă, credit şi schimb. După tragica dispariţie prin asasinat a profesorului Virgil Madgearu, în 1940, Victor Slăvescu i-a urmat la catedră devenind profesor de economie politică şi economie naţională.

Am avut norocul să lucrez cu Slăvescu prima teză de doctorat, din ţară, pe tema „Viaţa şi opera economistului Dionisie Pop Marţian (1829—1865)”, teza pe care o începusem cu Madgearu. Am avut, aşadar, ocazia să-l cunosc şi de la distanţă şi din apropiere. La început nu era uşor să te apropii de el sufleteşte, ca să întrebuinţez limbajul studenţesc. Judecat după standardele din

universităţile americane, Slăvescu era extrem de sever şi ţinea studenţii la distanţă. Asta îmi aminteşte de un profesor al meu de matematică de la Galaţi, care era cunoscut pentru expresia pe care o folosea: „Ori carte, ori cară-te!”.

Cu Slăvescu ţinerea la distanţă era numai ceva temporar, un fel de introducere pînă ce se convingea că studentul în cauză — mai ales la doctorat — îşi vedea serios de carte şi nu se ocupa de politică militantă. Trebuia să-l convingi, cum s-ar spune că nu vrei „să treci uşor prin sită”, că te interesează lumea ideilor, că eşti însetat de cunoştinţe noi, că ai depus toate eforturile să înveţi metode de gîndire sistematică şi modul de analiză critică utilizat în ştiinţă.

După ce îl convingeau de toate aceste calităţi, lucru ce nu era deloc uşor, apoi deodată apărea un alt om — Slăvescu educatorul! — un părinte spiritual care te atrăgea ca un magnet; îţi urmărea îndeaproape activitatea şi te sprijinea, ca şi Madgearu, să mergi mai departe, cît mai departe, atîta cît poţi în viaţă. Aşa l-am cunoscut eu pe Victor Slăvescu, profesorul cel sever, dar drept şi uman.

Unul din colegii mei distinşi — dr. Victor Vasiloiu — în cuvîntarea de la Cimitirul Bellu spunea cu drept cuvînt că „Slăvescu a făcut din catedra şi din prezentarea de prelegeri un ideal, o adevărată funcţie de educaţie naţională”. De aceea studenţii lui nu-l pot uita, iar generaţiile următoare îl vor regăsi, îi vor aprecia meritele şi nu-l vor uita atît timp cît pe aceste locuri se va vorbi şi se va gîndi româneşte.

5. Slăvescu — membru al Academiei Române

Cea mai mare onoare pentru un om de ştiinţă, arte sau literatură, înainte de război şi nu mă îndoiesc că aşa este şi acuma, era să fie ales membru al Academiei Române. Slăvescu a fost ales membru corespondent în 1936, pe

baza unui referat făcut de sociologul Dimitrie Gusti, şi el membru activ al Academiei, în vremea aceea.

La, alegerea de membri în Academia Română nu se făcea politică partizană. Locurile erau limitate prin statute, iar alegerea de membri noi se făcea prin votul secret al celorlalţi membrii activi. Trei ani mai tîrziu, în 1939, un alt membru activ — A. C. Cuza — recomanda pe Slăvescu să fie acceptat membru plin. S-a iscat însă o problemă de natură tehnică. Tradiţia era ca la Academia Franceză, şi anume că un membru nou nu poate fi ales decît dacă, era un loc vacant, de obicei devenit liber prin decesul unui membru activ. Iar discursul de recepţie al noului membru era consacrat analizei vieţii şi operei predecesorului său.

În cazul respectiv nu era nici un loc vacant pentru un economist la Academia Română. Cîţiva ani înainte de alegerea lui Slăvescu se discutase faptul că economia politică ca ştiinţă nu era reprezentată în forul Academiei Române. În urma discuţiilor avute în cadrul Academiei, a urmat o schimbare în statute şi, din spirit de echitate, s-a hotărît în toate secţiile ca numărul de membri activi să fie ridicat de la 12 ia 15. Economistul A. C. Cuza a fost primul care a devenit membru activ prin noua schimbare în statute. La rîndul său şi, evident, ca urmare a altor discuţii în sînul Academiei, Cuza, în 1939, recomandă ca Victor Slăvescu membru corespondent să devină membru activ. Alegerea lui Slăvescu nu a ridicat nici o problemă fiindcă el, la vremea aceea, deja publicase peste 40 de volume şi mai mult de 100 de articole.

În 1940, Profesorul Victor Slăvescu este cooptat membru activ al Academiei Române, fără a avea însă un predecesor de înlocuit. Discursul de recepţie l-a ţinut la 31 mai 1940, cu o săptămînă înainte de a împlini vîrsta tînără de 49 ele ani. A fost cea mai frumoasă zi din viaţa lui, cum singur o spune chiar la începutul cuvîntării sale adresîndu-se plenului Academiei Române:

„Domnule preşedinte, domnilor colegi, în ziua cînd mi

s-a adus la cunoştinţă alegerea mea ca membru activ al Academiei Române, am trăit cea mai frumoasă clipă din viaţă. Era atît de mare cinstea ce mi se făcea şi atît de neaşteptată răsplata ce primeam, încît cum era firesc, am fost cuprins de o adîncă emoţie. Mi-am dat însă seama repede că nu atît meritele mele iu domeniul ştiinţific sau pedagogic, sau cele dobîndite m activitatea mea economică şi financiară — publică sau privată — v-au putut determina să mă chemaţi subt cupola celui mai înalt aşezămînt de cultură românească. Aţi socotit desigur potrivit împrejurărilor de astăzi, să daţi atenţiunea d-voastră şi ştiinţelor economice, al căror loc, printre celelalte ştiinţe sociale este tot mai predominant şi care s-au dezvoltat în ultima vreme cu totul deosebit în ţara noastră.

...Prin aceasta mi-aţi pus pe umeri o sarcină şi o răspundere de care sunt adînc pătruns: aceea de a binemerita o asemenea covîrşitoare cinste, de a lucra şi mai departe, cu sporită energie şi cu tot elanul, la propăşirea şi afirmarea ştiinţelor economice şi financiare din ţara noastră”.

Ne vom întoarce imediat la conţinutul discursului de recepţie al lui Slăvescu. Pentru moment, e bine să vedem ce avea de spus un alt membru activ şi coleg de facultate la Academia Comercială, profesorul de drept civil Andrei Rădulescu, care a răspuns la discursul lui Slăvescu.

După ce Andrei Rădulescu, membru al Curţii de Casaţie, specialist în ştiinţe juridice, care evita exagerările hiperbolice şi-şi măsura cuvintele cu cîntarul farmaceutic, a arătat vasta activitate a lui Slăvescu, îi spune următoarele: „Sunteţi partizanul convins al naţionalismului în ştiinţele economice şi în aplicările lor; sunteţi un înfocat adept al naţionalismului economic”.

Vremurile prin care trecea neamul românesc şi Europa întreagă în 1940 erau vremuri de răscruce, vremuri grele. În împrejurările de atunci. Andrei Rădulescu care,

prin formaţia intelectuală, era un gînditor liberal, ca şi Slăvescu, nu vedea nici el altă concepţie mai potrivită decît naţionalismul economic, cu obîrşii în vechea şcoală a lui Frederic List.

„Şi cine — se întreabă Rădulescu — dintre cei ce judecă cu dreptate ar putea combate această concepţie, care urmăreşte să asigure fiecărui popor folosirea nestînjenită a patriotismului său, muncit şi apărat de veacuri, precum şi cît mai multă neatîrnare?”

Bine înţeleasă şi aplicată fără exagerări această concepţie poate ajuta şi pentru stabilirea unor raporturi mai bune, mai umane între popoare: căci sunt încă atîtea posibilităţi de hrană şi de viaţă bună pentru omenire, fără duşmănii şi fără sfîşieri. Sunt încă atîtea mijloace de apropiere, de colaborare şi de înfrăţire între neamurile pămîntului.

„Oricît de groaznice sunt vremurile ce străbatem, într-acolo trebuie să se îndrepte omenirea, căci numai acolo e mîntuirea”. Şi în partea finală îi spune: „Iubite coleg, Cu smerită închinăciune — cum spuneau bătrînii noştri — către Cel de Sus, căruia ne rugăm să păstreze binefacerile păcii pe pămîntul românesc şi cu toată sinceritatea sufletului meu, te felicit călduros. Stăruie în credinţele şi idealul d-tale, munceşte cu aceeaşi rîvnă pentru această cultură; iar din locul, pe care-l ocupi în conducerea statului, luptă cu aceeaşi dragoste şi patriotism pentru apărarea şi înălţarea Patriei şi a neamului”.

Acesta a fost cuvîntul lui Andrei Rădulescu, adresat noului membru activ Victor Slăvescu.

Subiectul principal al Discursului de recepţie a lui Slăvescu a fost o frescă de cuvinte maestre — „cuvinte potrivite”, cum le spunea Arghezi în poezie — despre „Viaţa şi opera lui Dionisie Pop Marţian”, cel dintîi economist român din Şcoala Ardeleană. Printr-o întîmplare fericită, tot acelaşi a fost şi subiectul tezei de doctorat a celui care vă vorbeşte, teză trecută cu

Profesorul Slăvescu doi ani mai tîrziu.

Iată cum îşi prezintă Slăvescu subiectul în faţa forului Academiei Române:

„Faţă de atenţiunea Domniilor voastre pentru relativ tînăra ştiinţă a economiei sociale în România, am socotit potrivit să vă vorbesc astăzi despre unul din cei mai străluciţi înaintaşi ai ei în ţara noastră şi anume despre Dionisie Pop Marţian.

Acest economist român a venit din Ardeal în timpul domniei lui Cuza Vodă. El şi-a dobîndit prin munca lui necruţătoare şi prin opera ştiinţifică ce ne-a lăsat, un loc definitiv nu numai printre cercetătorii problemelor economice — teoretice şi practice —, dar şi printre organizatorii serioşi ai statisticii oficiale în ţara noastră.

Ceea ce trebuie subliniat de la început şi ceea ce sporeşte în mod considerabil valoarea lui Dionisie Pop Marţian, este mai ales faptul că de numele lui se leagă cea dintîi încercare de afirmare a unei concepţii naţionale în materie de politică economică în ţara noastră. Aceasta înseamnă — pentru vremea cînd el a trăit şi lucrat — o dovadă de judecată solidă a împrejurărilor şi o intuiţie cu totul excepţională a drumului ce trebuia urmat de la început, în organizarea economică a României moderne”.

Nu este nici timpul şi nici locul de a intra într-o analiză sistematică a operei vaste lăsate în urmă de Marţian, ca şi de Slăvescu. Este interesant de notat că economistul Slăvescu, un gînditor liberal toată viaţa lui, totuşi ocupîndu-se de opera lui Marţian îşi descoperă, cum s-ar spune, o nouă „dimensiune intelectuală” alături de doctrina clasică, şi anume o filosofic economică bazată pe structura naţională multilaterală a unui popor care are de împlinit o misiune în istorie. Este vorba de aplicarea doctrinei naţionalismului economic bazat pe libertate, doctrină moştenită de la Frederich List care e complet deosebită de „naţionalismul economic autoritar” cunoscut sub termenul de „autarhie” în veacul nostru.

Atît la Marţian, cît şi la Slăvescu este vorba de o cercetare lăuntrică a omului de ştiinţe sociale care, cum s-ar spune face parte „cu trup şi suflet” dintr-o anumită naţiune şi care se simte răspunzător moraliceşte nu numai de destinul ţării sale, dar şi de viitorul civilizaţiei şi culturii timpului respectiv, cu un cuvînt de destinul omului şi al umanităţii de mîine. Şi este adevărat că atît în timpul lui Marţian, cît şi în vremea lui Slăvescu, neamul românesc şi economia naţională erau ameninţate de forţe adverse din afară.

Ce frumos exprima Slăvescu această luptă lăuntrică pentru a defini un destin mai bun pentru neamul din care se trăgea! Dar cum era caracterizat de o modestie depăşind limitele obişnuite, în acest discurs el nu se exprimă în nume propriu, ci face referiri la Marţian, acel geniu românesc în economia politică care a trăit numai 36 de ani (1829—1865).

Iată ce spune Victor Slăvescu în discursul său de recepţie, către sfîrşit, despre Marţian, dar care de fapt se potriveşte foarte bine cu starea lui sufletească din vremea aceea:

„Afirmarea interesului naţional, nevoia de apărare împotriva încercărilor de îngenunchere şi cotropire economică străină, apelul la solidaritatea naţională, se găsesc pretutindeni şi se întîlnesc la tot pasul în paginile semnate de Marţian...

El îşi dă seama că orice început de organizare economică pentru un stat nou, abia înjghebat şi în plină consolidare politică nu se poate face decît pe baze naţionale şi la adăpostul unei politici de protecţie vamală, cît mai raţional pusă în lucrare.

Deşi în acea vreme, curentul liberalismului economic era atotputernic, atît în lumea ştiinţifică economică, cît şi în măsurile de politică comercială preconizate sau aplicate, Marţian plecînd de la preocuparea constantă de a găsi formulele cele mai potrivite stadiului nostru de dezvoltare economică, era un convins apărător al ideii de

politică proteguitoare a tot ce este energie şi manifestare economică naţională.

Forţele economice de care dispunem erau prea slabe pentru a putea ţine lupta de concurenţă cu pieţele străine. Aveam bogăţii, dar nu eram bogaţi. Şi tocmai aceste bogăţii erau rîvnite de toţi cu neascunsă lăcomie, iar puterile de apărare de care dispuneam erau slabe şi răsleţe. Iată de ce Marţian, încrezător pînă la fanatism în posibilităţile noastre de dezvoltare în viitor, dar şi conştient de toate slăbiciunile din acel moment, cerea fără încetare: pregătire profesională, protecţie comercială, unificare monetară, bancă de emisiune, instituţii de credit agricol, căi de comunicaţie şi porturi, dar mai ales căi ferate, industrie care să valorifice produsele solului şi, în sfîrşit şi, mai presus de toate, asigurarea păturii ţărăneşti printr-o reformă agrară dreaptă şi radicală, fără de care întregul edificiu economic naţional românesc rămînea fără o temelie sănătoasă.

Totul trebuia organizat şi aşezat în vederea armonizării tuturor intereselor materiale ale naţiei, căci numai în chipul acesta se putea rezista tuturor primejdiilor din afară şi i se putea pregăti un frumos viitor”.

Mai departe serie Slăvescu:

„Cîtă credinţă şi cîtă însufleţire în toate paginile lui Marţian. Cîtă încredere în puterile neamului său şi cîtă voinţă dîrză de a le apăra şi organiza împotriva primejdiilor din afară. Dar cu acelaşi curaj şi cu aceeaşi sinceritate, Marţian privea în faţă şi toate slăbiciunile de care eram ameninţaţi.

El subliniază cel dintîi că independenţa politică a unei naţiuni nu valorează mare lucru dacă lipseşte independenţa economică. Adevăr elementar ce devine lozinca oamenilor de stat care aveau să prezinte, mai tîrziu, cu adevărat, opera de aşezare economică pe baze noi a României moderne.

Tot ce a scris şi a propovăduit Marţian în scurta, dar

bogata lui activitate îi dă dreptul să fie socotit ca întemeietorul şi doctrinarul naţionalismului economic românesc. Este cea mai dreaptă şi mai completă formulă prin care se poate rezuma personalitatea impunătoare a lui Dionisie Pop Marţian".

Iar ultima frază din Discursul de recepţie sună astfel: „În faţa impunătoarei personalităţi a lui Marţian, în faţa operei lui atît de cuprinzătoare şi străbătută de atîta iubire de ţară, mă închin cu respect şi admiraţie" (1).

Şi-acum ce poate să spună ca încheiere fostul student pe care Slăvescu l-a sfătuit şi sprijinit părinteşte într-un moment crucial în viaţa, şi anume convingînd forurile înalte de la Banca Naţională de la 1942 că merita să fie trimis la studii în străinătate înainte de a intra trupele ruseşti de ocupaţie în ţară? Pe această cale, fostul student a avut norocul ca, pe meleaguri străine, să întîlnească un alt gînditor de seama — profesorul Walter Eucken de la Universitatea din Freiburg i. Br. — care îl ajută să descopere o „lumină economică nouă". Este vorba de o sinteză nouă *sui-generis* între şcoala clasică şi cea modernă şi care, pusă în practică în mod riguros şi sistematic, poate să aducă nu numai pentru ţara lui natală (România) sau cea adoptivă (SUA), dar pretutindeni în lume: o viaţă mai bună pentru toţi; prosperitate fără crize economice; justiţie socială de echitate în distribuirea venitului naţional; stabilitate monetară şi financiară durabilă, solidaritate umană pe deasupra graniţelor naţionale şi, nu mai puţin importantă, contribuţia la cauza păcii prin instituirea de piedici automate în finanţarea de războaie sau amestecului în afacerii interne ale altor naţiuni.

Este vorba de fundamentarea unei ordini social-economice noi bazate pe libertate, justiţie socială de egalitate şi echitate şi stabilitate economică şi financiară, idealul ultim al omului şi umanităţii din toate timpurile şi din toate locurile.

În aceste împrejurări, ce mai poate spune fostul

student decît să repete cuvintele îndrumătorului său de odinioară:

„În faţa impunătoarei personalităţi a lui Victor Slăvescu, în faţa operei lui atît de cuprinzătoare şi străbătută de atîta iubire de ţară, mă închin cu respect şi admiraţie”.

Partea II-a

De la Şcoala economică românească la şcoala economică de la Freiburg şi cea din SUA

Este adevărat că prima lumină economică am căpătat-o în România, mai întîi sub forma de muguri de idei economice primite la Şcoala Comercială elementară din Tecuci şi apoi la Şcoala comercială superioară din Galaţi, unde am avut norocul, în amîndouă instituţiile, să am profesori de prima calitate.

La şcoala de la Galaţi, în afară de cursuri de specialitate în comerţ, contabilitate şi finanţe mi s-a dezvoltat şi gustul pentru cunoaşterea literaturii române şi străine. În Biblioteca Publică „V. A. Ureche” de pe Calea Domnească, din proprie iniţiativă, am cules material şi am scris prima lucrare *Contribuţia Şcolii Ardelene la cultura românească*, manuscris care din nefericire s-a pierdut în cursul războiului. Tot aci, în Galaţi, am ţinut şi prima conferinţă publică despre *Viaţa şi opera lui Mihai Eminescu*, la Centrul Cultural de pe lîngă Biserica Sf. Împăraţi.

Cu acest bagaj complex de economie şi literatură am intrat la Academia Comercială din Bucureşti, în 1932. Înclinarea spre literatură mi-a creat o problemă. Nu puteam să mă decid pentru profesiunea de economist deşi urmam cursurile la Academia Comercială. Între timp am lucrat şi la revista „Viaţa literară”, unde directorul I. Valerian nu prea m-a încurajat să rămîn în domeniul literelor. Pentru el, ca poet şi prozator, profesiunea de economist era bine văzută. În judecata lui, poet sau prozator putea deveni oricine şi oricînd, dar nu oricine putea deveni un economist!

Am frecventat, de asemenea, şi cercul „Sburătorul”

din Str. Câmpineanu, condus de Eugen Lovinescu. Contactul cu cercul scriitorului mi-a plăcut foarte mult.

Numai în anul trei, după ce am făcut un curs cu profesorul Virgil Madgearu, cu Ion Răducanu şi Victor Slăvescu şi după ce am citit şi cartea lui Ch. Gide şi Ch. Rist L'Histoire des doctrines économiques, mi-am dat seama cît de importantă este economia şi gîndirea economică pentru dezvoltarea civilizaţiei şi culturii umane. Un contact mai strîns cu profesorul Madgearu mi-a ajutat să mă decid pentru profesiunea de economist, deşi literatura mi-a rămas totdeauna aproape de inimă.

În 1936 termin Academia Comercială, iar în 1937 îmi fac serviciul militar la Şcoala de ofiţeri de cavalerie în rezervă, de la Tîrgovişte. În 1930, prin concurs, intru la Banca Naţională, unde sunt repartizat la Serviciul relaţiilor cu străinătatea, respectiv la Controlul importului şi al devizelor. Aici, am norocul să am ca şef de secţie un ardelean luminat la minte — Bucur Sasu — care vorbea şase limbi străine. El a fost acela care m-a încurajat şi susţinut să continui în afara programului de la birou, studiile economice pentru doctorat.

Între timp, mă înscrisesem la doctorat la profesorul Madgearu, alegînd drept subiect pentru teză: *Viaţa şi opera economică a lui Dionisie Pop Marţian (1820—1865)*, economistul român care a scris prima carte de economie socială, în limba română. Madgearu a acceptat cu entuziasm propunerea.

În 1940, Madgearu, ca şi Nicolae Iorga sunt asasinaţi, aşa că la teza de doctorat am rămas fără conducător, „orfan". Profesorul Victor Slăvescu acceptă subiectul şi propunerea de a fi înscris în clasa lui. Iau parte la Campania din Răsărit pentru eliberarea Basarabiei şi sunt rănit în apropiere de Chişinău. După ieşirea din Spitalul 303, de la Cotroceni, îmi trec teza de doctorat la sfîrşitul lui mai 1942, iar în septembrie 1942, datorită recomandării profesorului Slăvescu, Consiliul Băncii Naţionale mă trimite pentru studii de specializare la

Universitatea din Berlin. Acum se ridică întrebarea ce fel de orientare sau ce moştenire am luat cu mine de la şcoala economică românească, cînd am plecat la Berlin, în toamna lui 1942?

1. Şcoala economică românească din anii 1940

În afară de Victor Slăvescu şi Virgil Madgearu, şcoala economică românească din anii 1940 mai cuprindea un număr de alţi economişti de frunte ca Ion Răducanu, Cesar Partheniu, Gr. Mladenatz, Gheorghe Taşcă, Nicolae Leon, Victor Bădulescu, Mihail Manoilescu, Ştefan Zeletin, Mircea Vulcănescu, Eugen Demetrescu, I. Gr. Dimitrescu, P. H. Suciu, Ştefan Dumitrescu, Gh. Zane de la Iaşi şi G. Strat şi Victor Jinga de la Cluj, printre alţii.

Ideile economice principale cu care am plecat la Berlin pot fi rezumate în următoarele puncte:

1. Se considera că regimul capitalist avea probleme, însă numai de ajustare temporară, şi nu cu caracter permanent structural. Regimul naţional socialist din Germania ca şi cel fascist din Italia se bucurau de o oarecare atenţie, însă nu generală. Regimul comunist din Rusia Sovietică nu se studia serios în şcoli, deşi era considerat un pericol politic.
2. Economia dirijată, care se practica pe atunci în Franţa şi Anglia, precum şi în Statele Unite era acceptată în unele cercuri, dar respinsă în altele.
3. Metoda de cercetare ştiinţifică în economia politică ca şi în celelalte ştiinţe sociale (şcoala lui Gusti) era studiul monografic.
4. Teoria economică nu era privită ca o disciplină distinctă, cu un obiect de cercetare propriu, diferit de cel al istoriei sau politicii economice.
5. Metodologia studiului economiei politice nu era considerată ca asemănătoare cu cea a altor ştiinţe, nu devenise încă un obiect de cercetare mai aprofundată.

2. Un scurt popas la Universitatea din Berlin

În toamna lui 1942 m-am înscris la Universitatea din Berlin, Staatswissenschaftliche Fakultät (Facultatea de Ştiinţe Sociale). Aci am lucrat mai îndeaproape cu sociologul-economist Carl Brinkman. În mod mai special m-a interesat punctul de vedere al profesorului Ernst Wagemann, director al cunoscutului „Institut fűr Konjunkturforschung", care susţinea că economia politică nu poate fi numită ştiinţă decît dacă produce medicamente care vindecă răni economice şi financiare, aşa cum medicina vindecă răni fizice ale corpului omenesc. În acelaşi timp, am mai audiat cursuri şi la Facultatea de Filosofie, spre exemplu, ale lui Nicolai Hartmann şi Edward Spranger.

Din toate aceste cursuri audiate la Universitatea din Berlin, evident că mi-am lărgit orizontul de cunoştinţe şi am căpătat o nouă atitudine faţă de ştiinţă. În mod particular m-a impresionat bogăţia de material informativ de la Staatsbibliotek, de pe Unter den Linden, care era considerată a doua în lume după Library of Congress din Washington, D. C. în America.

Totuşi nu eram satisfăcut în dorinţa mea de a pătrunde ceva mai adînc în studiul problemelor, atît în gîndirea, cît şi în realitatea economică. Simţeam nevoia de ceva nou în metoda de cercetare, o aspiraţie către o metodologie mai clară şi mai completă. Am încercat să discut aceste îndoieli cu un economist japonez, pe care nu l-am mai văzut după marele raid aerian asupra Berlinului din noiembrie 1943 şi care mi-a spus textual: „Dacă vrei să auzi ceva nou, du-te la Universitatea din Freiburg i. Br. şi audiază-l pe Walter Eucken".

Ca sinistrat al bombardamentului pomenit, m-am îndreptat spre Universitatea din Freiburg. Aci l-am întîlnit pe Eucken şi, de la prima convorbire, mi-am dat seama că de la el sau prin el voi putea învăţa ceva nou. Tot de le el am aflat că pe cînd era student la Universitatea din

Bonn a avut un coleg care acum lucra la Banca Naţională Română, dar nu îşi amintea de numele lui.

Întors în ţară de Crăciunul lui 1943, nu mi-a fost greu să identific pe colegul profesorului Eucken. Era domnul Costin Stoicescu, administrator la Banca Naţională. Bursa de la Bancă mi-a fost reînnoită pentru a continua studiile la Universitatea din Freiburg. Am revenit la Freiburg, iar două scrisori de recomandare, de la profesorul Slăvescu şi administratorul Stoicescu, mi-au înlesnit o apropiere mai amicală de gînditorul german.

3. Un popas mai lung la Universitatea din Freiburg

În primăvara lui 1944 m-am transferat de la Berlin la Freiburg şi am început să audiez cursurile lui Eucken şi ale altor economişti. Şcoala economică neoliberală de la Freiburg, în afară de Eucken mai cuprindea şi alţi economişti de seamă ca: Franz Böhm, Leonard Mikseh, von Dietze, Adolph Lampe, A. Rüstow şi alţii.

Aici, la Universitatea din Freiburg, şi lucrînd cu Eucken am descoperit o lumină economică nouă, o cale nouă în metodologie, care, după trecerea peste Ocean în S.U.A., s-a cristalizat într-o paradigmă sau program de cercetare ştiinţifică ce duce la o unificare într-un cadru mai larg a şcolii clasice şi a celei moderne nu numai în economie, dar şi în toate ştiinţele sociale. Mai mult decît atît, în final se deschide un drum care duce la unificarea metodologică a tuturor ştiinţelor naturale şi sociale.

4. Două filosofii ale ştiinţei, deosebite una de alta şi un impas!

Şcoala clasică a văzut *realitatea* fizică, socială şi economică prin prisma echilibrului stabil. Cu alte cuvinte, totul este sau merge către unitate, armonie, simetrie, reversibilitate în sensul că indiferent de genul de analiză pe care îl întreprindem — ex-ante sau ex-post, micro sau

macro, rezultatul trebuie să fie acelaşi.

Acesta este fundamentarea filosofică a ştiinţei clasice deterministe moştenite de la Newton şi care, apoi, a fost transplantată în toate ştiinţele, inclusiv în economia politică. Urmînd această filozofie, orice problemă trebuie să aibă o soluţie determinată.

Şcoala modernă a privit aceeaşi realitate — fizică, socială şi economică — prin prisma dezechilibrului sau a echilibrului instabil. Cu alte cuvinte, totul este sau merge către diversitate, conflict, lipsă de simetrie şi ireversibilitate.

Aceasta este fundamentarea filosofică a ştiinţei moderne indeterministe moştenită parţial de la Einstein şi integral de la Niels Bohr, Werner Heisenberg şi alţii, care s-a transplantat în toate ştiinţele, inclusiv în economia politică. Potrivit acestei filozofii, orice problemă nu poate să aibă decît o soluţie nedeterminată.

Eucken menţiona conflictul dintre cele două filosofii ale ştiinţei, respectiv dintre economia clasică şi cea modernă, dar nu oferea nici o soluţie. De altfel, lui Eucken nu îi plăcea să intre în discuţii pe probleme de metodologie, pe care le considera, mai mult sau mai puţin, sterile. Pentru el, baza ştiinţei era studiul realităţii în sine şi nimic mai mult.

Cercetînd literatura timpului, nu am fost convins că cele două filozofii erau într-adevăr contradictorii. Contrastul dintre cele două puncte de vedere părea să fie evident, dar nu şi ireductibil. Cînd se susţinea că: „Dacă Einstein sau Bohr au dreptate atunci concluziile lui Newton şi Lavoisier trebuie să fie eronate”, această logică nu mi se părea să fie convingătoare! Chiar cu puţinele mele cunoştinţe de fizică şi chimie mi-am dat seama că aici era vorba de două aspecte diferite ale aceleiaşi lumi, care pot să fie complementare, dar nu contradictorii. Ceva, de natură metodologică, părea să nu fie în ordine. Mai tîrziu m-am convins că acesta era cazul.

În economia politică, îndoielile mele apăreau mai clare şi mai justificate decît în ştiinţele naturii. Aproape că nu exista revistă de specialitate din Occident în care să nu se folosească acelaşi argument stereotip: „Dacă Keynes are dreptate, atunci Adam Smith trebuie să fie greşit!”. Din Răsărit venea acelaşi ecou: „Dacă Karl Marx are dreptate, atunci toţi ceilalţi economişti trebuie să fi greşit!”. Mă gîndeam de multe ori: „Oare toţi profesorii mei de la Academia Comercială din Bucureşti să fi fost orbi sau în eroare?”.

Nu puteam accepta un răspuns afirmativ şi nenuanţat la această întrebare.

După ce m-am familiarizat puţin cu teoria modelelor am început să văd ceva lumină, în sensul că, poate toţi (Adam Smith, Marx, Keynes, inclusiv profesorii mei de altă dată) aveau dreptate pînă la un anumit punct, însă, fiecare, nu în general, ci în limitele unui anumit model de gîndire.

Problema cea mai grea, din punct de vedere metodologic, era următoarea: Cum să se identifice printr-o schemă sistematică diferitele modele de gîndire şi cum să se reprezinte diferitele aspecte — real şi potenţial — ale realităţii?

Cu această întrebare mi-am dat seama că mai erau încă multe lucruri noi de spus în economia politică şi celelalte ştiinţe sociale. Aşa am plecat la drum în 1944, în căutarea unei alte metodologii, mai cuprinzătoare, care să explice atît şcoala clasică, cît şi cea modernă, precum şi orice alte cunoştinţe posibile din viitor.

5. Un program nou de cercetare: primele rezultate de la Freiburg

Din prelegerile audiate la Eucken am observat că el prezenta întotdeauna o problemă în două versiuni său două modele de gîndire:

(1) Una într-un sistem de pieţe libere unde guverna

concurenţa sau legea cererii şi a ofertei (Freie Verkehrswirtschaft) şi

(2) Alta într-un regim de economie centralizată sau monopol de stat (Zentralgeleitete Wirtschaft).

De aci şi din multe alte convorbiri avute cu el, nu mi-a fost greu să descopăr că primul model reprezenta, de fapt, un sistem de echilibru şi al doilea model — un sistem în dezechilibru, deşi Eucken nu abordase nici o dată această linie de gîndire şi nu folosise această terminologie.

Am formulat astfel un principiu nou în ştiinţa economică, respectiv *Principiul dualităţii*, pe care mai tîrziu l-am numit *Ipoteza universală a dualităţii* sau axioma 1, valabilă atît pentru ştiinţele sociale cît şi cele ale naturii. Formularea pentru economia politică este următoarea:

Regimul sau universul economic al unei ţări se compune din elemente, forţe, instituţii şi valori stabile (de echilibru) şi instabile (de dezechilibru), combinate în diferite proporţii.

Corolar: Urmînd Axioma 1 orice concept sau teoremă în economie politică poate şi în mod logic trebuie să aibă două versiuni în microanaliză — una reprezentînd aspectul de echilibru stabil şi alta dezechilibrul — în stare pură sau în diverse combinaţii.

Problema continuităţii în ştiinţă

Din examinarea literaturii economice contemporane şi clasice rezultă că o formulare explicită a principiului dualităţii nu a existat anterior. În schimb, partea tehnică a fost parţial utilizată în microanaliză, chiar de la începutul ştiinţei economice. Astfel cînd Quesnay şi discipolii săi făceau o deosebire între *Ordre naturel* şi *Ordre positif* ei nu făceau altceva decît să identifice o ordine social-economică bazată pe echilibrul stabil *(ordine naturală)* şi altă ordine, mai mult sau mai puţin în

dezechilibru *(ordine pozitivă)*.

De asemenea, cînd Adam Smith face deosebire între *preţul natural* (real) şi *preţul de piaţă* (nominal) şi el de fapt vorbeşte de un preţ de echilibru stabil (natural) şi alt preţ, de dezechilibru (nominal). Tot la fel, şi Karl Marx cînd menţionează un tip de monedă care îndeplineşte numai funcţii monetare şi alt tip care devine capital, încă de la emisiune, el nu face altceva decît să definească tipul de monedă de echilibru (*Numéraire* în sensul dat de Walras sau monedă de aur şi argint) şi tipul de monedă de dezechilibru (anti-*Numéraire* în lucrările mele sau monedă de hîrtie şi de credit fără acoperire). Acelaşi lucru este valabil şi pentru distincţia pe care o face Marx între *circulaţia simplă* (de echilibru) şi ordinea inversată a *circulaţiei cu plusvaloare* (de dezechilibru).

Cînd Wicksell mai tîrziu a introdus teoria diferenţei între *dobînda naturală* (reală) şi *dobînda nominală* (oficială), el de fapt făcea distincţie între rata de echilibru a dobînzii şi de rata de dezechilibru a dobînzii şi, ca atare, el continua moştenirea lăsată de Adam Smith. În fond, pentru a înţelege natura şi funcţionarea unei economii moderne, teoria diferenţei[22] a lui Wicksell trebuie extinsă spre a cuprinde şi restul de surse de venituri: renta, salariul, profitul, impozitul şi cursul valutar. Keynes a continuat aceeaşi tradiţie făcînd distincţie între moneda de aur şi *moneda reprezentativă* — de hîrtie sau de credit.

Ceea ce nimeni nu făcuse anterior era să sistematizeze acest procedeu analitic tradiţional şi să-l definească în mod explicit şi cu referire specială la conceptul de echilibru stabil faţă de dezechilibru sau echilibru instabil. Aceasta este contribuţia Ipotezei universale a dualităţii.

În continuare, am văzut că principiul dualităţii are aplicare, cum este şi logic, nu numai în studiul economiei naţionale ca un tot, dar şi în elementele componente ale

[22] Între rata naturală (reală) şi cea nominală (oficială) a dobînzii.

acesteia: moneda, băncile, bursele şi toate celelalte instituţii şi practici din comerţ. În fine, încă pe cînd eram la Freiburg am întrevăzut faptul că metodologia nouă a cercetării simultane prin prisma echilibrului faţă de dezechilibru era valabilă nu numai în ştiinţa economică, dar şi în toate celelalte ştiinţe sociale.

M-am oprit aici cu cercetările şi am scris o carte în limba germană în care se vedea influenţa lui Eucken prin şcoala economică de la Freiburg, dar şi o viziune nouă în metodologia ştiinţei economice. A fost publicată de Kohlhammer Verlag din Stuttgart, Germania, în 1949, sub titlul: *Geldtypen und Geldordnungen. Fundamente für eine Echte Allgemeine Geld—und Wirtschaftstheorie (Tipuri şi ordini monetare. Fundamente pentru o teorie monetară şi economică cu adevărat generală)*.

De acum încolo, cercetările mele s-au concentrat mai mult în domeniul metodologiei şi aplicarea ei la probleme practice, un subiect neglijat nu numai de Şcoala românească la vremea aceea, dar şi de Şcoala economică de la Freiburg.

Interesant de notat este faptul că profesorul meu Eucken de la care am învăţat metodologia aplicată — *sur le vif*, cum spun francezii — în lucrarea lui fundamentală *Grundlagen der Nationalökonomie* (1937), începe cu propoziţia din *Prefaţa*: *Das ist kein methodologisches Buch* (aceasta nu este o carte de metodologie). Lui nu-i plăcea teoria pură în sensul lui Walras, adică dezlegată de realitatea concretă, deşi el accepta teoria tipurilor ideale a lui Max Weber. În fond era o exagerare din partea lui, fiindcă, în realitate, el aplica metodologia la tot pasul.

Studentul său român, mai tîrziu publică şi el o carte, tot de natură fundamentală *(Geldtypen und Geldordnungen)*, pe care o începe cu propoziţia din Prefaţă: *Das ist ein methodologisches Buch* (aceasta este o carte de metodologie). De fapt, amîndouă cărţile sunt de gîndire metodologică, una scrisă în spirit şi tradiţie

germană, iar cealaltă în spirit latin, românesc.

5. Un program nou de cercetare: continuare în SUA şi rolul lui Leon Walras

O dată ajuns pe pământul Americii (1950), în afara timpului pe care trebuia să-l consacru pregătirii prelegerilor pentru Universitate, am încercat pe toate căile să extind şi să îmbunătăţesc Programul nou de cercetare. După ce am devenit membru al „American Economic Association" (Asociaţia Economiştilor Americani) şi am luat parte pentru prima dată la adunarea anuală a acesteia în 1952, mi-am dat seama că eram într-un mediu intelectual diferit de cel de la şcoala economică din Freiburg. Aici lupta de idei se dădea între adepţii lui Keynes şi discipolii lui Marx, iar eu nu eram înclinat către nici unul din cele două grupuri antagoniste. Interesul meu era să construiesc o metodologie care să cuprindă nu numai şcoala clasică şi pe cea modernă, dar şi orice altă mişcare de idei din viitor.

De mare ajutor mi-a fost opera unui mare economist francez, strămutat la Universitatea din Lausanne, Elveţia, Leon Walras (1834-1910), pe care Schumpeter îl considera cel mai mare dintre toţi economiştii, fiindcă el a fost printre primii, care a formulat legea echilibrului general în economie.

Legea echilibrului general, aşa cum a fost formulată de Walras, spune:

Dacă schimbul mai multor mărfuri are loc pe o piaţă liberă, guvernată de concurenţă (monopolurile fiind neutralizate sau reduse la zero) şi dacă preţurile sunt exprimate numai în *Numéraire,* atunci condiţia echilibrului general este *ipso facto*, îndeplinită (2).

Dacă presupunem concurenţa pură ca un *datum*, ca ceva static deja realizat, aşa cum a făcut Walras, atunci legea este corectă, din punct de vedere logic. Dacă introducem concurenţa ca un element dinamic, atunci

avem nevoie de un mediu înconjurător compatibil cu celelalte două elemente: concurenţa pură şi *Numéraire*-ul ca monedă. Altfel, legea echilibrului ar funcţiona într-un vacuum.

Pentru a corecta această lacună metodologică, am introdus o teoremă, şi anume *Legea generală a concordanţei logice şi empirice*, după care:

Nici o forţă din natură sau societăţile umane inclusiv dm economie nu poate acţiona în aşa fel, încît să se producă şi să se menţină o poziţie de echilibru stabil dacă nu există un mediu înconjurător favorabil, în termeni economici — un cadru instituţional şi juridic adecvat, care în Tabela de orientare apare ca factorul „R".

Cu această teoremă am reformulat legea echilibrului general a lui Walras, rezultatul fiind Axioma nr. 2 sau *Legea universală a parametrului natural*, după care:

Orice sistem din natură sau din societăţile umane (inclusiv economia) ca să atingă şi să menţină o poziţie de echilibru stabil trebuie să aibă un parametru natural tare (la limită 100%), — în cazul economiei — *moneda-Numéraire* — care în legătură cu o forţă concordantă de echilibru — concurenţa pură — şi, într-un cadru instituţional şi juridic adecvat (factorul „R"), asigură stabilitatea sistemului în timp şi spaţiu.

Pentru a evita orice confuzie, trebuie menţionat că factorul "R" trebuie să fie de aceeaşi natură, pur analitică, ca şi celelalte componente. Aşadar, nu este vorba de un cadru instituţional şi juridic în concepţie *istorică* (ceva existent la un moment dat), ci în concepţie *ideal-teoretică*, adică ceva ce trebuie să fie realizat în practică (realitate potenţială), dacă vrem să avem un astfel de sistem.

7. Teorema tuturor posibilităţilor şi Tabela de orientare în ştiinţa economică

Drumul este acum deschis către macroanaliză, care începe aici cu un principiu nou. Teorema tuturor posibilităţilor, după care:

Considerînd Ipoteza universală a dualităţii sau Axioma nr. 1 drept un adevăr indiscutabil în microanaliză, atunci în macroanaliză putem concepe în mod teoretic un număr nelimitat de combinaţii sau sisteme posibile.

Cu „un număr nelimitat”, adică infinit, nu se poate lucra în ştiinţă şi, de aceea, am fost nevoit să găsesc o cale pentru a evita infinitul. Aşa am ajuns să construiesc un alt instrument: *Tabela de orientare în ştiinţa economică*, după care:

O aplicare riguroasă şi sistematică a Teoremei posibilităţilor duce la construirea unei scheme sau hărţi metodologice, în care numărul nelimitat de sisteme posibile este redus la 7 modele de bază cu caracter reprezentativ.

Simboluri întrebuinţate pentru construirea Tabelei:

Co = concurenţă pură

Mo = monopol pur

Nu = moneda-Numéraire

anti-Nu = moneda de hîrtie şi de credit fără acoperire

R_1, R_2, R_3..., R_7 = cadrul instituţional şi juridic adecvat pentru fiecare model (sistem) sau simplu: factorul „R”.

Această Tabelă poate avea conţinut empiric sau conceptual, în funcţie de natura problemei pe care o cercetăm. Se poate aplica atît în micro —, cît şi în macroanaliza.

O Tabelă de orientare pentru ştiinţă economică

Modele

M_1 = 100% *(Co + Nu) + R_1.*

Un model perfect de economie liberă, justă şi stabilă (teorie pură) aşa cum l-a descris Walras. Reprezintă un sistem de echilibru general la limită.

M_2 = 95% *(Co + Nu)* + 5% *(Mo + anti-Nu)* + R_2.

Un model, cît se poate de perfect de economie liberă, justă şi stabilă ce se poate realiza în practică în orice ţară din lume. Este sistemul imaginat (în teorie) de Adam Smith şi alţi economişti din şcoala clasică. Un regim de legi naturale.

M_3 = 65% *(Co + Nu)* + 35% *(Mo + anti-Nu)* + R_3.

Un model de economie mixtă în care elementele de echilibru predomină în proporţie de 65%. Gradul înalt de anti-*Numéraire* şi monopol (35%) produce probleme de dezechilibru. Dezechilibrele sunt însă minore.

M_4 = 50% *(Co + Nu)* + 50% *(Mo + anti-Nu)* + R_4.

Un model de economie mixtă, în care elementele, de echilibru sunt egale ca forţă cu cele de dezechilibru.. În fond, este un sistem static care reprezintă o poziţie de echilibru instabil sau, cum i-a spus Keynes, de „echilibru cu şomaj”, deşi ar fi trebuit să spună. „echilibru instabil cu şomaj” spre deosebire de modelul clasic (M_2) de „echilibru stabil cu full employment” sau fără şomaj. De aici încolo dezechilibrele devin majore.

M_5 = 35% *(Co + Nu)* + 65% *(Mo + anti-Nu)* + R_5.

Un model de economie mixtă, în care elementele de dezechilibru predomina. Fenomenul dezvoltării ciclice devine inevitabil. Intervenţia guvernului devine o necesitate, deşi, după Teorema imposibilităţilor, nici problema şomajului şi nici problema stabilităţii financiare nu pot fi rezolvate satisfăcător.

M_6 = 5% *(Co + Nu)* + 95% *(Mo + anti-Nu)* + R_6.

Un model de economie planificată şi condusă centralizat de guvern, după tipul sovietic sau cel nazist. Nu există nici o şansă de echilibru stabil. Instabilitatea este ascunsă.

M_7 = 100% *(Mo + anti-Nu)* + R_7.

Un sistem de societate şi economie complet colectivistă (*în abstract*), aşa cum şi-a imaginat Marx revoluţionarul.

P.S. Regimul capitalist modern din Apus, conceput ca un sistem de economie mixtă şi compus din elemente de echilibru şi dezechilibru, s-a mişcat în jurul modelului M_4 în sus şi în jos pînă la criza mondială de la 1929—1934. După aceea, s-a îndreptat spre M_6 şi acum se află între M_5 şi M_6 o poziţie dominată de dezechilibre majore. Singura soluţie salvatoare este o mişcare către M_2.

8. Semnificaţia şi însemnătatea Tabelei de orientare

Tabela de orientare pentru ştiinţa economică se poate compara cu Tabela lui Mendeleev din chimie care cuprinde cele 92 de elemente stabile din natură, la care se pot adăuga şi elementele transuranice sau nestabile. Se mai poate, de asemenea, compara, şi cu Schema posibilităţilor de adevăr din Logica lui Wittgenstein (3).

Mai întîi — cum arată şi numele — Tabela are drept scop să ne ajute la orientare. Într-adevăr, avem de-a face cu o complexitate enormă — de fapt fără limite — a realităţilor economice şi financiare, care, din punct de vedere practic (istoric), se schimbă continuu în fiecare zi, în fiecare oră, în fiecare minut, oriunde ne-am afla pe glob. Pentru a cunoaşte natura realităţii economice, dacă nu am întrebuinţa concepte teoretice, cum sunt tipurile ideale a lui Max Weber, am fi nevoiţi să capitulăm fără a rezolva antinomia dintre cunoaşterea istorică (a detaliului, în veşnică schimbare) şi cunoaşterea teoretică (a esenţelor, omiţîndu-se detaliile de timp sau spaţiu).

Tabela de orientare rezolvă antinomia respectivă, fiindcă ea cuprinde întreaga realitate economică, atît în forma ei reală (realitatea istorică, concepută concret), cît şi în forma ei *potenţială* (realitatea ideală, concepută

abstract). De aici, rezultă că realitatea economică dintr-o ţară dată şi la un timp anumit poate fi reprezentată printr-un punct sau o linie din Tabelă. Aceeaşi realitate, concepută în forma ei potenţială, de devenire dinamică (posibilă) în timp, se poate mişca spre Nord sau Sud pînă ce se atinge limita la Nord (Model M_1) sau limita la Sud (Model M_7).

Dincolo de limitele extreme ale Tabelei nu mai este nimic decît neantul.

Privind Tabela ca un tot, universul economic apare cu mult mai complicat decît a fost conceput de economiştii clasici, şi, nu mai puţin, de cei moderni.

Cele şapte modele de bază implică şapte puncte de vedere şi, deci pentru una şi aceeaşi problemă pusă în teorie pot exista cel puţin şapte soluţii diferite, depinzînd de modelul de analiză ales. Astfel, se poate vorbi de o Tabelă a posibilităţilor de adevăr în ştiinţa economică.

În sens analitic, Tabela de orientare nu este un instrument cantitativ, aşa cum nu este nici Tabela lui Mendeleev sau Tabela posibilităţilor de adevăr a lui Wittgenstein. Cum am mai spus, ea este un instrument metodologic întrebuinţat pentru orientare şi clarificare. Este ca şi instrumentele de orientare în navigaţie, ca busola, care nu măsoară distanţele, ci indică numai polul Nord şi, implicit, — polul Sud şi celelalte puncte cardinale — Vest şi Est. Procentajele întrebuinţate pentru a identifica natura celor şapte modele sunt proprii ipotetice, similare cu gradele indicate pe busola. Dacă vrem să ştim în care model teoretic se încadrează o ţară oarecare la un moment dat, atunci avem o problemă tehnică de estimare (măsurare) a proporţiilor implicate şi anume între formele de monedă, între concurenţă şi monopol, precum şi de evaluare a calităţii cadrului instituţional şt juridic.

Dacă ţara respectivă are probleme, atunci pe calea arătată se poate determina dacă e vorba de un dezechilibru minor (slab ca între Modelul M_2 şi M_3 sau mai

mare ca între M_3 şi M_4) sau de un dezechilibru major (mai slab ca între M_4 şi M_5 sau mai tare ca între M_5 şi M_6).

În fine, poziţia cea mai periculoasă se află între M_6 şi M_7 adică prăbuşirea în dezechilibru total sau în haos.

De asemenea, utilizînd aceeaşi Tabelă, putem determina diferite grade de relativitate sau incertitudine în ştiinţa economică, urmînd cele şapte modele de bază. În continuare, putem identifica domeniul de validitate a oricărui concept sau teoreme din şcoala clasică şi cea modernă, precum şi din orice altă şcoală sau mişcare de idei din viitor.

9. Clarificarea conceptului de echilibru stabil şi instabil

O problemă fundamentală nu numai în ştiinţa economică, dar şi în toate ştiinţele este delimitarea precisă a modelului guvernat de legile echilibrului stabil şi a celui guvernat de echilibrul instabil. Distincţia dintre echilibrul stabil şi cel instabil este cunoscută şi utilizată în literatura economică, dar nu întotdeauna cu precizările necesare. În ceea ce priveşte echilibrul stabil nu există nici o problemă. Indiferent pe cine consultăm — Adam Smith, Walras, Marshall sau Pareto, — conceptul de echilibru stabil este acelaşi: acel sistem unic, în care forţele în acţiune converg către unul şi acelaşi punct de stabilitate, care se menţine prin sine însăşi. Dacă este deranjat din afara, atunci poziţia de echilibru, după un număr de oscilaţii (înainte şi înapoi), se reface automat. Această definiţie urmează şi este concordanţa cu principiul din fizică al unui pendul al cărui „centru de greutate se află sub punctul de suspensie (4)”.

Există însă probleme în legătură cu definiţia conceptului de echilibru instabil. Walras credea că a rezolvat dificultăţile încercînd să definească echilibrul instabil sub forma unui pendul inversat, al cărui „punct de suspensie se afla exact sub centrul de greutate (5)”.

Walras duce raţionamentul mai departe arătînd că, în acest caz, pendulul „se îndepărtează tot mai mult de poziţia de echilibru” pînă cînd, în sfîrşit, prin forţa gravitaţiei, atinge din nou poziţia naturală exact sub punctul de suspensie.

Walras nu este însă, clar în trei privinţe. Mai întîi concurenţa pură nu este un *datum* în societăţile umane, cum e gravitaţia în natura şi deci formularea lui nu e completă, dacă vrem să o aplicăm la o economie naţională. În al doilea rînd, ca să justificăm existenţa unui pendul inversat, trebuie să admitem existenţa a două forţe opuse de aceeaşi intensitate (50:50) care ţin pendulul într-o poziţie nenaturală. În al treilea rînd, dacă vrem să restabilim poziţia originală naturală, atunci trebuie să eliminăm una din cele două forţe opuse, respectiv cea de dezechilibru (antigravitaţia), astfel încît, forţa de echilibru — gravitaţia — să poată acţiona în voie. În economie, cele două forţe sunt reprezentate prin concurenţa pură şi monopolul pur.

Poziţia de echilibru stabil este unică şi valabilă în teoria pură — numai în Modelul M_1 (sistemul walrasian) iar în practică — numai în M_2, unde condiţiile de echilibru general sunt satisfăcute numai în proporţie de 95%. În M_1, la limită, nu este posibilă nici o fluctuaţie.

Poziţia de echilibru instabil este, de asemenea, unică şi valabilă, în teorie, numai în Modelul M_4 iar în practică — într-un model vecin foarte apropiat. În M_4 nu este posibil nici o fluctuaţie şi, privită din exterior, apare ca o poziţie de echilibru la limită, deşi în cazul acesta este vorba de echilibru instabil. Dacă este deranjat din afara atunci — cum a observat Walras — se mişcă îndepărtîndu-se din ce în ce în ce mai mult de poziţia iniţială, dar nu se mai poate întoarce înapoi, cum ştim foarte bine că se întîmplă în viaţa practică în cursul unui ciclu de fluctuaţii ale activităţii economice. Aici Walras n-a avut dreptate şi tot aici se afla şi deosebirea fundamentală între echilibrul stabil şi instabil. Principiul pendulului nu se aplica la

modelul M_4, deşi conceptul de echilibru instabil rămîne acelaşi.

Pe de altă parte, nu putem să condamnăm pe Walras, Marshall sau Pareto că nu au văzut această diferenţă fundamentală, întrucît ei nu dispuneau de instrumentul metodologic adecvat — Tabela de orientare — ca să poată vedea ce distanţă lungă se află între o poziţie de echilibru stabil şi una de echilibru instabil. Este vorba de o schimbare sau mai exact de o răsturnare a lui M_1 împins către M_4.

Este foarte probabil ca şi Keynes să fi avut aceeaşi imagine în minte cînd a formulat conceptul de „echilibru cu şomaj involuntar", o expresie care a tulburat generaţia mai veche de economişti clasici din anii 1930 care gîndeau problemele numai în termeni de echilibru stabil. Dacă Keynes ar fi spus „echilibru instabil cu şomaj", atunci lucrurile ar fi fost puse cu claritate în faţa judecăţii obiective a contemporanilor. Dar el n-a făcut-o şi aceasta pentru simplu motiv că nu dispunea de un instrument metodologic sigur care să-i permită să vadă distanţa enormă dintre cele două poziţii de echilibru, aşa cum rezultă din Tabela de orientare.

Pe de altă parte, este adevărat că regimul capitalist modern, conceput în dezvoltarea sa istorică, s-a mişcat în zigzag deasupra şi dedesubtul Modelului M_4 în funcţie de fazele ciclului economic (prosperitate şi depresiune), aşa încît observaţia lui Keynes era în fond corectă. Greşită a fost interpretarea lui cînd a legat conceptul de „echilibru cu şomaj" de modelul clasic de echilibru stabil (M_2) şi nu de modelul modern al echilibrului instabil (M_4), ceea ce în rîndurile economiştilor a produs o confuzie ce persistă şi în zilele noastre. Fără Tabela de orientare este foarte greu, şi poate chiar imposibil, să se lămurească această problemă de importanţă capitală.

Dacă examinăm cu mai multă atenţie conceptul de echilibru, utilizat de Keynes, se poate vedea — cum am arătat într-o altă lucrare, din 1986 — că, între 1930 şi

1936 el şi-a schimbat poziţia. Într-adevăr, în *A Treatise on Money* (1930), Keynes utilizează conceptul de echilibru stabil, pe cîtă vreme în *Teoria generală* (1936), el abandonează conceptul clasic şi adoptă conceptul modern de echilibru instabil, fără însă a menţiona explicit această schimbare.

În concluzie, poziţia de echilibru stabil şi cea de echilibru instabil se referă la două lumi economice cu totul deosebite una de alta. Ştiinţa economică dezvoltată sub influenţa lui Keynes nu poate fi opusă economiei politice clasice.

10. Legea compensaţiei sau a „ocupării depline a resurselor de muncă”

Dacă în secolul al XIX-lea ştiinţa economică s-a concentrat mai mult asupra problemei libertăţii economice şi stabilităţii monetare, în secolul al XX-lea, accentul principal s-a deplasat asupra rezolvării problemei şomajului, adică a „ocupării resurselor de muncă” precum şi asupra echităţii sociale. Acum, la început de deceniu, se constată că nici una din aceste probleme fundamentale nu a fost rezolvat în mod satisfăcător — nici în teorie şi nici în practică. De fapt, nici o problemă nu se poate rezolva satisfăcător în practică dacă nu s-a rezolvat mai întîi în teorie.

Programul nou de cercetare oferă, în sfîrşit, o cale de urmat pentru atingerea ţelului urmărit. Modelul M_1 (pur abstract, teoretic) şi M_2 (ideal în practică) sunt singurele de natură să permită soluţionarea problemelor economico-financiare ale secolului nostru, pretutindeni pe glob.

În M_1 şi M_2 se poate formula o *Lege a compensaţiei sau a ocupării depline a resurselor*, după care:

Într-un regim de echilibru general stabil există un circuit dublu de investiţii reale, producţie, venit şi ocupaţie care se mişcă continuu în sens contrar între

sectorul privat şi cel public al producţiei de bunuri şi servicii, pe de o parte, şi sectorul emisiunii de monedă-*Numéraire*, pe de altă parte.

Cînd preţurile în sectorul de bunuri şi servicii încep să scadă (supraabundenţă), atunci este profitabil să se investească în producţia mărfii (aur sau argint) care a fost aleasă să servească drept monedă-*Numéraire*. În acest fel, o depresiune economică se evită din capul locului. Dacă aceleaşi preţuri, altă dată, încep să urce (din lipsă de producţie), atunci este profitabil să se investească în producţia de bunuri şi servicii. Astfel, este evitată inflaţia de la început. Comerţul exterior poate să sprijine acest mecanism de funcţionare. În primul caz, sunt favorizate exporturile, iar în al doilea caz — importurile. Moneda-*Numéraire* are trei funcţiuni principale de îndeplinit: (1) instrument obiectiv şi precis de măsurare a valorilor economice; (2) mijlocitor de schimburi între cumpărători şi vînzători şi (3) absorbant de şocuri economice cînd se produce prea mult sau prea puţin.

Numai într-un regim de echilibru general stabil volumul agregat al investiţiilor, producţiei, venitului şi ocupării nu poate nici o dată să se reducă în mod cumulativ (cum se întîmplă în mod vizibil, deschis în regimul capitalist sau ascuns, în forme deghizate într-un regim socialist). Aşadar, regimul de „full employment” predomină în toate împrejurările.

Dacă experimentul de politică monetară şi fiscală recomandat de Keynes — manipularea emisiunii de monedă de hîrtie şi de credit, precum şi recursul la deficite bugetare — a eşuat, cum s-a văzut în perioada 1970—1990, o alternativă de viitor există totuşi, anume realizarea practică a unui regim de echilibru general stabil.

11. Teorema imposibilităţilor

Tot din Tabela de orientare se poate formula şi o *Teoremă a imposibilităţilor*, după care:

(1) Este prin definiţie, imposibil, din punct de vedere analitic, să se poată construi o singură teorie generală sau, cum o numea mai recent laureatul „Nobel” Paul Samuelson — „o teorie generală a teoriilor economice”, care să includă şi să explice toate sistemele posibile începînd cu Modelul M_1 şi sfîrşind cu M_7.

(2) Este imposibil, din punct de vedere practic, să se realizeze să se menţină o economie de pieţe libere care să funcţioneze normal pentru atingerea scopului final de „full employment”, stabilitate monetară şi de preţuri, echilibru bugetar, echitate socială şi o balanţă de plăţi internaţionale în echilibru, dacă se utilizează pe scara largă. monedă de hîrtie şi de credit fără acoperire, adică monedă anti-*Numéraire*.

(3) Este imposibil ca o dictatură politică să poată veni la putere sau să rămînă la putere atîta vreme cît există un regim de pieţe libere şi un sistem de monedă-*Numéraire* şi finanţe bazate pe acelaşi principiu.

Din toate acestea rezultă cît de importantă este moneda-*Numéraire* pentru o societate şi economie liberă cu un guvern democratic.

Argumente:

(1) Orice teorie generală care ar fi construită pentru a include modelele din partea superioară a Tabelei ar fi în mod logic negată sau invalidată de o altă teorie generală ce ar cuprinde modalele din partea inferioară. Visul şi ambiţia multor oameni de ştiinţă, începînd din antichitate, de a formula o singură teorie generală, apare astfel ca o iluzie fără nici o şansă de realizare. Einstein, spre exemplu, a încercat să construiască o asemenea teorie generală pentru ştiinţele fizice numită „Teoria cîmpului unificat”. În *Out of My Later Years*, însă a trebuit să recunoască: „Nu ştim dacă în felul acesta vom ajunge vreodată la un sistem definitiv. Cînd ni se cere părerea,

înclinăm să răspundem că nu”.

Keynes, desigur, a nutrit şi el aceeaşi ambiţie în cartea lui celebră *Teoria generală*, dar acum nimeni nu mai crede că teoria sa era generală în sens de unică. Cum am arătat mai înainte, cu Tabela de orientare se poate demonstra că modelul lui Keynes ţine de Modelul M_4 şi împrejurimile lui şi nu exprimă toate modelele posibile.

(2) Fără un sistem monedă-*Numéraire* în proporţie de 100%, ajutat de un sistem bancar-financiar de aceeaşi natură, nu este posibil să se realizeze stabilitate, ocupare deplină a resurselor de muncă şi echitate socială în interesul deplin al cuvîntului. Moneda de hîrtie şi de credit fără acoperire se caracterizează prin instabilitate inerentă, care nu se poate corecta în mod satisfăcător prin nici o politică monetară sau fiscală raţională.

De fapt, în condiţiile monedei de hîrtie şi de credit, este imposibil să se calculeze şi să se asigure la orice moment dat o circulaţie monetară de echilibru, care să fie în concordanţă cu obiectivul ocupării depline, stabilităţii preţurilor, unui buget echilibrat, unei balanţe de plăţi în echilibru şi unei distribuţii echitabile a venitului naţional. Şi aceasta este adevărat indiferent dacă regimul respectiv este capitalist sau socialist.

(3) În fine, un sistem de monedă-*Numéraire* în proporţie de 100% şi un sistem bancar financiar de echilibru limitează puterea politică a guvernului numai la cea necesară ca să-şi îndeplinească funcţiunile publice pe care nu le pot îndeplini cetăţenii sau societăţile comerciale private. Aşadar, într-un asemenea cadru nici o formă de dictatură modernă sau de totalitarism nu poate nici să se dezvolte şi nici să supravieţuiască pe termen lung.

12. Imunitatea sistemului walrasian

Sistemul walrasian de echilibru general stabil, în forma lui completă şi conceput la limită (M_1), este imun la

fenomene de anomalii, relativitate (Einstein) şi incertitudine (Heisenberg) pentru că este compus numai din elemente şi forţe de echilibru stabil. M_1 are o coerenţă de 100% ca şi sistemul newtonian (conceput tot la limită) în fizică şi mecanică.

În practică un sistem walrasian realizat ca în M_2 este imun la crize economice, şomaj, inechităţi sociale şi deficite cronice în bugetul public şi balanţa de plăţi internaţionale, cum am arătat în altă parte (7). În economia naţională, relativitatea şi incertitudinea apar ca fenomene conjuncturale.

Partea a III-a

Către o a treia revoluţie în ştiinţa economică

Toate ştiinţele moderne au trecut prin două revoluţii de metodă în gîndire. Prima dintre ele este reprezentată de modul de gîndire clasic, în care problemele sunt concepute în termeni de echilibru stabil sau, vorbind limba contemporanilor, în cadrul unui model de perfecţiune, coerent în proporţie 100%, uniform, simetric şi reversibil. Cealaltă revoluţie de bază o reprezintă modul de gîndire modern, în care problemele se pun în cadrul unor modele care deviază de la sistemul clasic. Este vorba de modele care reprezintă condiţii de dezechilibru, anomalii, imperfecţiune, diversitate, asimetrie şi ireversibilitate.

Ştiinţa economică nu a făcut excepţie de la această evoluţie metodologică. Ideea fundamentală a echilibrului stabil s-a împămîntenit prin lucrările lui François Quesnay cu faimosul său *Tableau économique* (1758) şi ale discipolilor săi, cu care a format Şcoala franceză a fiziocraţilor. Adam Smith, cu *Avuţia naţiunilor* (1776), a dat o fundamentare mai solidă şi mai sistematică conceptului de economie liberă, bazată pe legi naturale.

Un şir lung de economişti au consolidat şcoala clasică veche. Între 1870 şi 1900 a avut loc un fel de renaştere în gîndirea economică liberală prin descoperirea şi aplicarea principiului utilităţii marginale ca soluţie la problema valorii economice. Un număr de mari economişti ca Walras, Menger, Jevons şi, puţin mai tîrziu, Marshall, Wicksell şi Pareto au pus bazele economiei clasice moderne. La începutul secolului al XX-lea, economia clasică modernă predomină aproape absolut. Pe scurt, aceasta a fost prima revoluţie clasică în ştiinţa economică.

Chiar de la începutul secolului al XIX-lea cînd şcoala clasică începuse să se consolideze, neglijarea studiului

aspectelor de dezechilibru a atras atenţia altor economişti, care au început să pună la îndoială anumite principii lansate de şcoala clasică, iar pînă la urmă — întregul edificiu al moştenirii clasice. Lui Thomas Robert Malthus îi revine probabil meritul de a fi spart gheaţa şi de a fi făcut primul pas către a doua revoluţie în gîndirea economică. Într-adevăr, Malthus a fost cel dintîi care a observat clar existenţa fenomenului fluctuaţiilor conjuncturale, chiar dacă el s-a concentrat numai asupra celei de-a doua părţi a ciclului, adică depresiunea, cu şomaj şi produse nevîndute. Malthus a tras semnalul de alarmă că legea debuşeelor, formulată de J. B. Say şi care exprima echilibrul, nu funcţiona normal în practică, fenomenul de criză economică rămînînd o anomalie neexplicată.

În Franţa, în aceeaşi direcţie — de critică la adresa şcolii liberale clasice — s-a dezvoltat întreaga mişcare a socialismului liberal: Saint Simon, Louis Blanc, Fourier, Proudhon. Karl Marx cu opera lui *Das Kapital* (1867) a criticat şcoala socialistă franceză şi, utilizînd metoda dialectică în maniera sa, a împins gîndirea în termeni de dezechilibru pînă la limita extremă, a dezechilibrului total, ca în M_7 din Tabelă. Într-adevăr Marx a încercat să răstoarne şi gîndirea clasică veche şi regimul capitalist, propovăduind o revoluţie totală, ca şi cum regimul capitalist ar fi fost într-o poziţie de dezechilibru total.

Se cunoaşte foarte bine că regimul capitalist este eterogen, mixt şi suferă de crize economice şi financiare. Dar nu mai puţin adevărat este şi faptul că, în afară, de elemente de dezechilibru, el are şi elemente de echilibru. Rezultă deci că atît logic, cît şi empiric teoria lui Marx privind dezechilibrul total şi revoluţia totală cade de la sine. Evenimentele din 1989-1990 din Rusia Sovietică şi Răsăritul Europei confirmă această concluzie, deşi teoria plusvalorii într-o formă mai moderată şi mai realistă rămîne încă un obiect de studiu în regimul capitalist şi nu mai puţin — în cel socialist.

Numai în secolul al XX-lea un număr mai mare de economişti şi-au îndreptat atenţia cu precădere spre studierea problemelor de dezechilibru, deşi într-o formă diferită de cea urmată de Marx şcoala socialistă franceză. Şcoala istorică germană, care şi ea a stat în avangarda criticii la adresa şcolii clasice liberale a avut o influenţă directă asupra dezvoltării şcolii americane denumite instituţionalism şi reprezentată prin W.C. Mitchell şi Thornstein Veblen.

John Maynard Keynes a înţeles cel mai bine spiritul timpului: gîndirea în termeni de dezechilibru. El a formulat o nouă teorie a activităţii economice pe care a numit-o *full employment* şi care pretinde că rezolvă problema şomajului involuntar. Keynes a avut o influenţă formidabilă asupra gîndirii economice din acest secol. Lucrarea lui *Teoria generală* (1936) poate fi considerată drept punctul culminant al celei de-a doua revoluţii în ştiinţa economică.

Urmînd diagnoza şi recomandările făcute de Keynes după 1936 şi mai ales după al doilea război mondial, guvernele democratice din lumea liberă au căpătat puterea şi mijloacele financiare (prin manipularea banilor de hîrtie şi de credit, precum şi a fiscalităţii şi datoriei publice) de a interveni în viaţa economică pentru a rezolva problema şomajului, a inflaţiei, a inechităţilor sociale şi a dificultăţilor balanţei de plăţi. Pînă pe la 1970, lumea ideilor, ca şi politica monetară, economică şi fiscală erau dominate aproape absolut de doctrina şi modul de gîndire a lui Keynes şi al celor care l-au urmat.

Care este situaţia în 1992? Din punct de vedere teoretic nici una din problemele de bază (renta, salariul, dobînda, profitul, impozitul şi cursul de schimb valutar) nu a fost rezolvată satisfăcător. Şi dacă o problemă nu a fost rezolvată clar în teorie, desigur că ea nu poate fi rezolvată mulţumitor nici în practică. Istoria economică şi financiară dintre 1936 şi 1992 confirmă această concluzie. Din punct de vedere practic, rata şomajului a

rămas cam peste tot destul de ridicată. Inflaţia nu a fost nici pe de parte înlăturată. Deficitele bugetare au devenit o tradiţie, iar creşterea datoriei publice nu mai cunoaşte limite. În ce priveşte balanţa de plăţi, lumea liberă cunoaşte o criză financiară internaţională permanentă fără precedent.

Încă de pe vremea cînd eram la studii în Germania am intuit că se va ajunge într-o zi la această lamentabilă stare de lucruri. De aceea m-a preocupat problema unei alte abordări în ştiinţa economică, care să ne ajute a rezolva problemele date, mai bine şi mai precis, atît în teorie cît şi în practică. Avînd norocul — cum am explicat mai înainte — să lucrez mai mulţi ani cu un mare gînditor — economistul german Walter Eucken şi să pot folosi cele învăţate de la el, am reuşit, prin efort propriu, să descopăr un drum nou, către o a treia revoluţie în gîndirea economică, care să integreze celelalte două revoluţii precedente. Este vorba de o *sinteză unică* în felul ei între şcoala clasică, a echilibrului stabil şi şcoala modernă, a dezechilibrului în cadrul unei metodologii mai cuprinzătoare, care a fost prezentată mai înainte, în aceasta comunicare.

Din expunerea de pînă acum se poate formula o *Lege a corelaţiei între teorie şi practică*, după care:

(1) Problemele de echilibru din ştiinţele sociale inclusiv din ştiinţa economică se pot rezolva numai prin întrebuinţare de concepte şi teoreme de echilibru care se află în domeniul lui M_1 (în plan abstract) şi M_2 (în plan concret).

(2) Problemele de dezechilibru se pot rezolva numai în două etape:

(a) etapa analitică, adică dezvoltarea de instrumente (concepte şi teoreme) capabile să explice fenomene de instabilitate sau dezechilibru şi

(b) etapa practică, adică procesul căutării de soluţii de natură să ducă la realizarea ţelurilor puse fără a crea alte probleme. Pentru a putea opera efectiv şi

eficient, asemenea soluţii trebuie să fie guvernate de principii de echilibru stabil, atîta vreme cît ţelul final îl constituie o societate democratică, cu libertate individuală, justiţie socială bazată pe echitate, egalitate şi stabilitate economică, monetară şi financiară.

Privit sub raport istoric, de la începuturi şi pînă în zilele, noastre, regimul capitalist s-a mişcat în mod neregulat (în zigzag) între Modelul M_3 (timpuri mai bune, de prosperitate) şi M_5 (timpuri mai dificile, cu şomaj, crize economice). Acum se află între M_5 şi M_6, unde domină dezechilibre majore, şi unde problemele economice şi sociale devin din ce în ce mai complicate. Regimurile socialist-comuniste din Rusia Sovietică, China, Răsăritul Europei sau Cuba de la sfîrşitul anilor ’80 se situau între M_6 şi M_7 şi se caracterizau prin faptul că dezechilibrul total, pînă atunci ascuns (camuflat) a apărut în ultimii ani la suprafaţă.

După ce am dezvoltat Tabela de orientare, mi-am dat seama, cu justificare logică şi empirică, de ce problemele mari nu se rezolvaseră în modul cuvenit nici în capitalism nici în socialism-comunism şi nici în condiţiile fascismului sau nazismului. Capitalismul are un singur lucru bun: libertatea individuală de gîndire şi acţiune în rezolvarea problemelor producţiei. Altminteri însă toate aceste regimuri contemporane sunt înglobate — unele mai mult, altele mai puţin — într-un ocean vast de dezechilibrare majore, vizibile sau ascunse. Singura soluţie pentru a asigura un viitor mai bun, de prosperitate, pace şi stabilitate, este ca regimurile în cauză să întreprindă reformele structurale necesare spre a se apropia cît mai mult de modelul walrasian M_2 (în practică), adică de idealul unei societăţi şi economii libere, juste şi stabile, spre care aspiră toate naţiunile şi rasele pămîntului.

Tot din Tabelă se poate vedea şi în ce constă greşeala sau principalul punct slab al gînditorilor clasici. Regimul ideal de urmat în M_1 şi M_2 ei l-au văzut bine; în practică,

însă au eşuat lamentabil fiindcă nu au văzut distanţa enormă dintre ideal şi realitate, nu au văzut necesitatea înfăptuirii de reforme structurale, care să aducă realitatea social-economică din timpul lor cît mai aproape de ideal.

Tot cu ajutorul Tabelei, se poate determina şi greşeala gînditorilor moderni, care urmează pe Keynes sau Marx. Ei s-au concentrat atît de mult în studiul lor asupra domeniului vast, aproape fără limite, al dezechilibrelor încît, pînă la urmă, nu s-au mai preocupat de studierea echilibrului general stabil, care avea nevoie de anumite completări. Este adevărat, spre exemplu, că modelul întrebuinţat de Keynes era mai realist decît cel clasic, dar, aplicat în practică, a eşuat şi el pe termen lung. În primul rînd, nu s-a respectat *Legea corelaţiei între teorie şi practică*, care la timpul acela nu fusese formulată. De asemenea, fără utilizarea Tabelei de orientare era foarte greu de văzut că atît regimul capitalist, cît şi cel socialist se aflau situate într-un teritoriu de instabilitate inerentă, unde dezechilibrele majore nu puteau fi rezolvate în mod satisfăcător nici prin măsurile de politică monetară şi fiscală recomandate de Keynes şi nici prin planul economic, idolatrizat de gînditorii marxişti.

A doua greşeală de ordin metodologic, comisă atît de gînditorii clasici cît şi de cei moderni, a dus la un fel de babilonie în lumea ideilor economice. Pe de o parte, cei de factură clasică credeau că teoria lor este singura ştiinţifică şi că deci orice altă teorie este falsă. Tabela arată că această interpretare este eronată. În afară de gîndirea clasică, valabilă în M_1 şi M_2, mai sunt multe alte teorii posibile şi adevărate, şi anume pentru situaţii de dezechilibre minore şi majore inclusiv echilibrul instabil.

Pe de altă parte, gînditorii moderni din şcoala lui Keynes sau a lui Marx, operînd cu modele diferite, au ajuns şi ei, în mod logic, la rezultate diferite. Din păcate, aceste rezultate diferite au fost interpretate ca fiind singurele adevărate şi, deci, ca o negare a gîndirii

clasice, considerată ca falsă; o nedreptate logică strigătoare la cer. Tabela arată din nou că şi acest punct de vedere, avansat de gînditorii moderni este eronat. Dacă cele două şcoli ar avea acelaşi obiect de cercetare, adică acelaşi model, în acest caz rezultatele unei şcoli ar fi adevărate şi ale celeilalte şcoli — false. În realitate, însă, pentru gînditorii de factură clasică, obiectul de cercetare a fost M_1 (pentru Walras) şi M_2 (pentru ceilalţi) pe cîtă vreme pentru Keynes obiectul de cercetare a fost M_4 şi împrejurările lui, adică o lume economică diferită de cea a primei şcoli. Aşadar, în mod logic, rezultatele unei şcoli nu pot fi utilizate spre a se nega rezultatele celeilalte şcoli. Şi totuşi acest păcat de moarte din punct de vedere al logicii a fost comis de gînditorii moderni faţă de gînditorii de factură clasică. În realitate, privite prin prisma Tabelei de orientare, cele două şcoli nu sunt contradictorii, ci complementare. Pentru rezolvarea problemelor timpurilor noastre şi urmînd legea corelaţiei între teorie şi practică, trebuie să cunoaştem şi să le aplicăm cu înţelepciune pe amîndouă, fiecare îndeplinind rolul ei propriu. Acelaşi lucru se poate spune şi despre şcoala marxistă ortodoxă, ale cărei rezultate se apropie de Modelul M_7 şi, deci, se referă la o lume social-economică diferită de cea inclusă în modelul clasic M_1 sau modern M_4.

Toate aceste observaţii fac parte din a treia revoluţie în gîndirea economică care a fost anunţată de un mare economist francez, Henri Guitton, în ultima lui carte: *Le sens de la durée* (8). De asemenea, al 4-lea Congres Mondial de Economie Socială, ţinut la Toronto, Canada, în august 1986, a adus acelaşi mesaj. Congresul a avut drept temă principală „The Way Forward: The Third Revolution in Economic Thinking”, adică „Spre ce ne îndreptăm: a treia revoluţie în gîndirea economică”. În fine, „The International Society for Intercommunication of New Ideas” a avut Primul congres la Sorbona, Paris, în august 1990, cu tema: *„Vers la troisième revolution dans*

la pensée economique, sociale et politique”.

Observaţii finale: Către o unificare metodologică a tuturor ştiinţelor

În continuarea aceluiaşi program de cercetare, bazat pe analiza simultană a echilibrului vs. dezechilibru am reuşit să construiesc o Tabelă de orientare pentru sociologie şi alta pentru ştiinţa politică, fără nici o dificultate (9).

Cea mai grea temă a fost dezvoltarea unei Tabele de orientare pentru logică, pe care, în sfîrşit, am terminat-o încă din 1989. (10).

Cu aceasta am ajuns la convingerea că dacă metodologia nouă se aplică la logică — „regiunea tuturor ştiinţelor”, cum a numit-o J.S. Mill atunci *ipso facto* trebuie să se aplice la toate ştiinţele. Aşa m-am încumetat şi în domeniul ştiinţelor naturii, iar pînă la urmă, rezultatele au fost promiţătoare, nefiind blocate de nici o contradicţie. Le-am publicat în 1989 (11).

Există însă mai multe bariere, mai mult sau mai puţin justificate, care se opun la construirea unui pod de legătură metodologică între ştiinţele sociale şi ştiinţele naturii. Nu este aici locul pentru a intra în detalii în legătură cu această problemă, de altfel destul de importantă. Doar cîteva observaţii se cuvin a fi menţionate.

S-a spus că ştiinţele naturii sunt exacte pe cînd ştiinţele sociale nu sunt exacte. La acestea s-ar putea răspunde că în teoria pură ştiinţele sociale nu pot fi mai puţin exacte decît cele naturale, fiindcă atunci nu ar mai merita titlul de ştiinţe.

Controversa priveşte însă nu atît domeniul teoriei pure, cît pe al ştiinţei aplicate. Termenul „exact” se referă la faptul că în ştiinţele naturii se experimentează în laborator, unde omul de ştiinţă stăpîneşte datele problemei pe cîtă vreme, în ştiinţele sociale, nu se poate

experimenta. Adevărul este că nimic nu stă în calea experimentării în domeniul social, numai că noţiunea de „laborator” trebuie adaptată la natura obiectului de cercetare. În cazul acesta, prin laborator, trebuie înţeles o comunitate mai restrînsă în care datele problemei se pot verifica poate cu mai puţină rigoare decît în laboratorul de chimie, dar totuşi se pot verifica.

În laboratorul social, nu este nevoie de o precizie matematică la limită. Dacă, supusă la un experiment ştiinţific, o măsură sau reformă pe care guvernul intenţionează să o pună în aplicare, indică un rezultat negativ de 60 sau 70% este suficient pentru ca ea să fie respinsă pentru moment.

Dar chiar în laboratorul de fizică de astăzi, termenul „exact” nu mai are aceeaşi semnificaţie ca altă dată. Lăsînd la o parte Principiul Incertitudinii al lui Heisenberg, rezultatele din fizica nucleară stau sub umbra filosofiei indeterministe, menţionate mai înainte. În problema problemelor, şi anume esenţa ultimă a materiei, în anii 1920—1930 se cunoşteau trei particule elementare. După ce s-a reuşit să se spargă atomul din elemente nestabile radioactive, efectivul familiei subatomice (particule elementare) s-a mărit la 61 şi este în creştere (12).

Avînd în vedere aceste rezultate, semnificaţia cuvîntului „exact” sau „mai puţin exact” nu mai poate fi considerată drept un obstacol sau o barieră în realizarea proiectului de unificare metodologică a tuturor ştiinţelor.

Un alt pretins obstacol ar consta în faptul că ştiinţele naturii utilizează metoda cantitativă, pe cîtă vreme ştiinţele sociale, ar fi nevoite să se limiteze la metoda calitativă. Nici acest argument, privit în mod obiectiv ştiinţific, nu poate fi considerat drept o barieră de neîntrecut în proiectul menţionat. Pînă la urmă, ambele metode sunt necesare atît în ştiinţele fizice, cît şi, în cele sociale, deşi proporţia poate fi diferită, depinzînd de natura problemei.

Nimeni nu poate nega faptul că ştiinţele fizice studiază fenomene care se referă la materia neînsufleţită, pe cîtă vreme ştiinţele sociale se interesează de fenomene care se referă la fiinţe omeneşti vii, dotate cu voinţă proprie şi capacitatea de a-şi schimba atitudinea în orice moment. Aceasta nu modifică însă observaţia că atît în natură, cît şi în societăţile umane avem de a face cu schimbări sau fluctuaţii zilnice. Aceste schimbări de la stări normale la stări mai puţin normale sau chiar anormale, nu se pot explica mai bine şi mai uşor decît utilizînd ipoteza universală a dualităţii, după care atît universul fizic, cît şi cel social sunt compuse din elemente stabile (de echilibru) şi elemente instabile (de dezechilibru). Aşadar, baza programului nou de cercetare rămîne nezdruncinată.

Şi totuşi o deosebire există între ştiinţele naturii şi cele sociale, dar, interpretată corect, ea nu constituie un obstacol absolut în calea proiectului nostru. În ştiinţele fizice, parametrul natural (constanta) şi factorul *„R”* (cadrul temporal şi spaţial) sunt implantate în universul fizic de la început, de la creaţie şi ca atare fluctuaţiile se bucură de un anumit grad, mai înalt, de regularitate.

În ştiinţele sociale, parametrul natural (o valoare sau o instituţie constantă în timp) şi factorul „R” (cadrul instituţional şi juridic adecvat) nu sunt implantate în societăţile umane în acelaşi mod ca în universul fizic. De aici rezultă o deosebire în gradul de regularitate.

În ceea ce priveşte societatea omenească, în general fondatorii de religii (răspunzînd aspiraţiei omului spre adevăruri absolute şi eterne pe care ştiinţa nu i le poate furniza) care au supravieţuit în timp, toţi fără excepţie au creat o *valoare morală constantă*, un parametru moral natural care pentru comunităţile respective a reprezentat, uneori vreme de milenii factorul de coeziune, solidaritate şi stabilitate.

În ceea ce priveşte viaţa economică, acelaşi adevăr iese la suprafaţă. Dacă cercetăm cu atenţie şi sistematic

istoria economică a tuturor popoarelor civilizate, vom constata că încă din momentul în care civilizaţia a atins punctul dezvoltării economiei de schimb (de piaţă), toate ţările fără nici o excepţie, din antichitate şi pînă în era modernă, au ales ca parametru natural (constantă economică) moneda-*Numéraire* sub diferite forme, pînă ce s-a descoperit că cea de aur sau de argint îndeplinesc cel mai bine funcţiunile monetare şi financiare. Numai în secolul al XX-lea şi datorită influenţei lui Keynes şi a discipolilor săi, conceptul de moneda-*Numéraire* (echilibru) a fost detronat şi înlocuit cu conceptul de monedă reprezentativă — de hîrtie şi de credit fără acoperire sau anti-*Numéraire* (dezechilibru), caracterizată prin instabilitate inerentă, care nu se poate corecta prin nici o formă de politică monetară sau economică raţională. Unde ne-a adus această substituire de concepte în gîndirea economică şi monetară se vede din criza financiară de la 1990 încoace, care s-a extins peste tot în lume şi care ne ameninţă cu un alt crah financiar, cu mult mai complicat decît cel de la 1929.

Evident că în sistemul de economie mixtă de astăzi, indiferent de natura acesteia, nu se mai poate vorbi de regularitate comparabilă cu cea din natură.

O soluţie alternativă, cu mult mai favorabilă din punct de vedere individual şi social, există însă. Tabela de orientare arată direcţia în care trebuie să ne îndreptăm prin reforme structurale, şi anume cît mai aproape de Modelul M_2. Pentru aceasta, va trebui să înlocuim moneda de hîrtie şi moneda de credit fără acoperire prin monedă-*Numéraire* şi monedă de credit cu acoperire şi să creăm un regim de pieţe libere, în care orice formă de monopol (privat sau public) să fie neutralizată, adică redusă aproape la nivelul zero.

Într-un astfel de regim nou de echilibru general stabil, comportamentul şi deciziile agenţilor economici (în calitate de consumatori sau producători) vor fi normale, raţionale, astfel încît rezultatele finale vor prezenta un

grad înalt de regularitate, similar cu cel din natură.

Tabela de orientare reflectă şi regularitatea şi lipsa de regularitate, atît în ştiinţele naturii, cît şi în cele sociale şi ca atare, această chestiune nu poate constitui o piedică în realizarea proiectului de unificare metodologică a tuturor ştiinţelor.

Mai rămîne o singură barieră mai serioasă, şi anume *filozofia monistă*, care pretinde că universul fizic şi social este reductibil la un singur element sau forţă primară, cu anumite posibile excepţii. Pe de altă parte, realitatea fizică socială şi spirituală prezintă în mod evident însuşiri cu caracter dual: stabil şi nestabil; integrat şi dezintegrat; coerent şi incoerent; simetric şi asimetric; unitar (omogen) neunitar (eterogen); bun şi rău; adevărat şi fals; frumos şi urît; curat şi murdar; şi multe altele de acelaşi fel. Aceasta este baza *filozofiei dualiste* rezultată din Axioma nr. 1. Cititorul poate decide singur care din cele două filozofii este mai realistă şi, deci, mai aproape de adevăr. Faptul că filozofia monistă acceptă excepţiile ca parte a realităţii reprezintă un mare pas în direcţia apropierii de filosofia dualistă, cu care se poate uni în viitor.

În concluzie, nici teza monistă nu constituie un obstacol absolut pentru realizarea proiectului nostru. Aşadar, se deschide o cale nouă pentru unificarea metodologică a tuturor ştiinţelor, fiecare ştiinţă păstrîndu-şi evident anumite caractere specifice. Acesta a fost şi visul multor gînditori mari din antichitate, precum şi din epoca modernă.

Kant a scris „Prolegomene la orice metafizică din viitor”. Tabela de orientare constituie un fel de „prolegomene la orice ştiinţă din viitor” legată de prezent şi de trecut. Wittgenstein a creat o „schiţă a posibilităţilor de adevăr din logică” fără nici o referire la ştiinţe; Tabela noastră de o orientare se poate numi „Tabela posibilităţilor de adevăr din logică şi ştiinţe”.

Cei ce se vor încumeta să lucreze mai departe în acest

domeniu ar fi bine să reflecteze la citatul următor din Kant: „Ori de cîte ori o teorie nu este aplicabilă în practică atunci cauza nu trebuie căutată în acea teorie ca atare, ci în faptul că nu era destulă teorie pe care omul ar fi trebuit să o înveţe din experienţă” (13).

Cei care se aventurează să critice cu uşurinţă şcoala clasică sau cea modernă sau orice altă teorie ar trebui să ia aminte la cele scrise de Kant, mai sus.

În sfîrşit, nu pot să menţionez faptul că în acest amplu proiect de unificare metodologică a tuturor ştiinţelor m-a ajutat mult şi geniul lui Albert Einstein, care şi el s-a ocupat de aceeaşi problemă în cadrul ştiinţelor fizice, fără a găsi însă o soluţie satisfăcătoare. Iată vocea lui Einstein: „Ştiinţa este încercarea de a face ca diversitatea haotică a experienţelor noastre senzoriale să corespundă unui sistem de gîndire uniform din punct de vedere logic” (14).

„Pe de altă parte, încă de la bun început s-a încercat tot timpul să se găsească pentru toate aceste ştiinţe particulare o bază teoretică unificatoare, constînd dintr-un minim de concepte şi relaţii fundamentale, deci care să poată fi derivate logic, toate conceptele şi relaţiile disciplinelor particulare” (15).

„Lucrurile continuă în acest fel, pînă cînd ajungem la un sistem a cărui bază logică se caracterizează prin cea mai mare unitate şi economie de concepte imaginabilă, compatibil cu ansamblul datelor furnizate de simţuri. Nu ştim dacă în felul acesta vom ajunge vreodată la un sistem definitiv. Cînd ni se cere părerea, înclinăm să răspundem că nu; dar cînd ne confruntăm efectiv cu problemele, suntem animaţi de speranţa că acest ţel suprem poate realmente să fie atins într-o mare măsură” (16).

„Pentru a construi o teorie nu e de-ajuns să ai o concepţie clară asupra scopului. Trebuie să mai ai şi un punct de vedere a posibilităţilor. Pînă în prezent, acesta nu a fost găsit, astfel încît teoria cîmpului nu a izbutit să

ofere un fundament pentru întreaga fizică” (17).

Programul nou de cercetare (noua paradigmă) şi, în special, Tabela de orientare îndeplinesc toate condiţiile puse de Einstein. Mai întîi, face ordine în diversitatea haotică a experienţelor noastre senzoriale. Împlineşte visul vechi de unificare metodologică a tuturor ştiinţelor particulare. Einstein nu credea (1950) că în acel moment acest vis ambiţios putea fi realizat, dar în acelaşi timp încuraja pe cei care se ocupau de asemenea probleme să nu abandoneze speranţa că într-o zi, acest ţel suprem urmărit în ştiinţă va putea fi atins. Pentru aceasta, spune el, va trebui să se găsească o cale pentru ca numărul nelimitat de posibilităţi să fie restrîns suficient de mult pentru a permite studierea oricărui caz particular posibil.

Tabela de orientare nu este altceva decît un instrument metodologic care reduce numărul nelimitat al combinaţiilor (sistemelor) posibile la şapte modele de bază. Este cum spunea Einstein baza din care pot fi derivate (logic) toate conceptele şi relaţiile disciplinelor particulare.

Dacă am reuşit să zăresc o lumină nouă în pădurea vastă şi deasă a metodologiei, acest lucru nu a fost posibil decît fructificînd opera unor mari gînditori din trecut ca Aristotel, Platon, Newton, Kant, Hegel, Einstein, Wittgenstein, Bohr, Heisenberg şi alţii.

La fel, ridicat pe umerii unui Slăvescu, Madgearu Răducanu, Partheniu, Eucken, Walras, Pareto, Wicksell, Marshall şi Keynes printre alţii, am avut norocul să văd, mai departe, la orizont, o lumină nouă economică, care, sper să fie aplicată într-o zi în forma ei completă pentru realizarea unei alte ordini social-economice — mai bune, mai drepte şi mai stabile — aici în România, unde eu am văzut lumina zilei, precum şi în restul lumii. Iar ca să-mi plătesc o parte din datoria morală faţă de naţiunea română, am elaborat deja un Plan de refacere şi stabilizare economică cu un titlu atrăgător *Un miracol economic în România liberă este încă posibil!* (februarie,

1990), care sper să fie de folos.

Închei această comunicare cu speranţa că alţii economişti români, din generaţia tînără se vor dedica unei activităţi intense de studiu aici, la Bucureşti, la Iaşi, Cluj, Timişoara, Craiova şi, nu mai puţin, la Chişinău şi Cernăuţi, ca să dezvolte o Şcoală economică românească nouă, în slujba idealurilor ultime ale Omului de pretutindeni şi din toate timpurile: Libertatea, Justiţia Socială, Stabilitatea şi Pacea. Şi aici nu e vorba de imitatori, ci de lucrători dedicaţi căutării de idei noi, mai bune şi mai complete (în teorie, ca şi în practică) decît cele prezentate de acest autor, fiindcă numai aceasta înseamnă cu adevărat progres.

De altfel toţi oamenii de ştiinţă nutresc aceeaşi speranţă, pe care un mare învăţat sociologul şi economistul german Max Weber, a exprimat-o aşa de înţelept şi de frumos, spunînd: „Să fii întrecut în ştiinţă nu este numai destinul nostru propriu, dar şi ţelul final. Nu putem lucra fără să sperăm că alţii vor merge mai departe decît noi” (18).

REFERINŢE

1. Pasaje citate din *Viaţa şi opera lui Dionisie Pop Marţian, Discurs rostit la 31 mai, 1940* de Victor Slăvescu, cu răspunsul d-lui Andrei Rădulescu — Academia Română. Discursuri de recepţiune, LXXVII.

2. Walras, L, *Elements of Pure Economics, or The Theory of Social Wealth*, 1954, p. 173.

3. Wittgenstein, L., *Tractatus Logico-philosophicus*, Humanitas, Bucureşti 1991, p. 70.

4. Walras, L., *op. cit.*, p. 109.

5. Ibidem, p. 112.

6. Einstein, A., *Out of my Later Years*, în *Cum văd eu lumea. O antologie*, Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 102.

7. Rugină, A., *The Future Belongs to a Social Economy of Human Solidarity. A New Orientation in Theory and Practice*, în „Internaţional Journal of Social Economics", vol. 11, no. 1—2, 1984.

8. Guitton, H., *Le sens de la durée*, 1985, p. 196—199.

9. Rugină, A., *Towards a New Principia Politica. The Third Revolution in Political Science*, în „International Journal of Social Economics", vol. 17, no. 2, 1990.

10. Rugină, A., *The Quest for Independence of Principia Logica, Toward a Third Revolution in Logic*, în „Riviste Internazionale di Scienze Economiche e Commerciale", Anno XXXVI. No. 3, Marzo 1989.

11. Rugină A., *Principia Methodologica: A Bridge from Economics to All Other Natural Sciences. Towards a Methodological Unification of All Sciences*, în „International Journal of Social Economics", vol. 16. no. 4, 1989.

12. Dyson, F., *Infinite în All Directions*, 1985, p. 7.

13. Kant, I., *Über den Gemeinspruch: Das mag în der Theorie richtig sein, taugt aber nicht für die Praxis*, 1793.

14. Einstein, A., *op. cit.*, p. 134.

15. Ibid. p. 135.

16. Ibid., p. 102.

17. Ibid., p. 139.

18. Weber, M., *Wissenschaft als Beruf*, 1919.

O LUPTĂ FĂRĂ SPERANŢE, CU TEOREMA IMPOSIBILITĂŢILOR TRANSPUSĂ ÎN PRACTICĂ:

O reexaminare critică a politicilor monetare şi fiscale tradiţionale

CUPRINS

Introducere
Scrisoare deschisă către preşedintele SUA William Jefferson Clinton şi către colectivitatea economiştilor

Introducere

Această scrisoare deschisă către preşedintele Statelor Unite ale Americii, cum şi către profesiunea economiştilor de pretutindeni se publică şi într-o versiune românească, mai ales cu două ţeluri în minte.

Mai întîi să se vadă că nu numai România sau ţările vecine foste socialiste, dar şi cea mai puternică economie capitalistă din lume are probleme economice şi financiare serioase. De aci este de dorit ca şi economiştii români, cu precădere cei din generaţia mai tînără, să fie mai bine informaţi de ce se petrece în lume, şi anume atât în sfera ideilor şi modul de a concepe problemele social-economice, adică *analiza economică*, cât şi în sfera realităţilor economice de unde răsar problemele, adică *practica economică*.

Este bine ştiut că gândirea economică din acest veac a fost dominată de două personalităţi de vîrf: Karl Marx pentru Răsărit şi John Maynard Keynes pentru Apus. Toată lumea ştie că Marx cu doctrina lui şi regimul socialist construit după ideologia marxistă au căzut fără drept de apel, cum se spune. A rămas însă doctrina lui Keynes, care diriguieşte încă regimul capitalist din Apus, dar care printr-o ironie a istoriei timpului nostru a ajuns să facă ravagii acum şi în Răsărit. Pe de altă parte, şi regimul capitalist occidental trece printr-o criză social-economică, diferită de cea din Răsărit, dar o criză, poate chiar mai complicată pentru faptul că nu i s-au identificat încă oficial unele rădăcini atrofiate care au nevoie de regenerare. Cum se va vedea din acest document, ideologia keynesiană, care nutreşte o încredere oarbă în eficienţa politicilor monetare şi fiscale tradiţionale la nivel macro, are şi ea nevoie de o reajustare ca să fie utilă la înţelegerea şi rezolvarea mai dreaptă a problemelor create de noile împrejurări, atât la Răsărit,

cât şi la Apus.

Astfel, condiţiile, timpul sunt „coapte”, iar spaţiul în istoria gândirii economice oferă destul loc pentru ca şi o *şcoală nouă de gândire economică românească* să poată înflori.

În al doilea rînd, există o speranţă că şi oamenii politici din România ar putea să înveţe o lecţie nouă din cele ce se întîmplă acum în Occident, şi anume să privească cu mai mult spirit critic constructiv la recomandările făcute de experţii străini; să-şi plece urechea personală mai aproape de suferinţele şi dorinţele poporului român şi, nu mai puţin, să încerce să înnoade firul rupt cu pleiada de economişti români de dinainte de 1944, până la cel dintâi şi cel mai mare, Dionisie Pop Marţian (1829-1865), căci toţi au dorit ca „Prin Noi Înşine!” să se realizeze o economie naţională puternică, sănătoasă şi înfloritoare pentru o altă Românie mai bună şi mai dreaptă, lipsită de orice influenţe economico-financiare străine.

Evident că nu trebuie să ne întoarcem faţa nici de la Apus, de unde avem de învăţat atâtea lucruri folositoare, şi nici de la Răsărit, de unde avem de revendicat două provincii româneşti — Basarabia şi Bucovina de Nord — care ne-au fost răpite, ca şi ţările baltice, prin acelaşi dictat Molotov-Ribbentrop. Aceste provincii, cu o bună parte din populaţie deportată în Siberia, nu au aparţinut niciodată legal sau legitim de Republica Ucraina.

În fine, cititorul trebuie lămurit, din capul locului, că existenţa de probleme financiare cu care se luptă acum societatea americană nu înseamnă că economia americană s-ar afla pe punctul de prăbuşire, atâta vreme cât aparatul productiv se află în plină funcţiune. Economia Statelor Unite ale Americii este cea mai puternică din lume, fiindcă la nevoie poate produce tot ceea ce este necesar pentru menţinerea unui standard de viaţă ridicat, indiferent de ce se întîmplă în restul lumii. Scrisoarea deschisă către noul preşedinte al Statelor Unite trebuie interpretată mai degrabă drept un

semnal de alarmă, că şi economia americană are nevoie de anumite reforme de structură.

În cazul unei crize mondiale, nu economia americană va cădea întîi, ci alte economii, străine, unde guvernanţii au crezut orbeşte în puterea necondiţionată a dolarului, a ECU-ului Comunităţii Europene şi a DST-urilor emise de Fondul Monetar Internaţional, toate surogate de hârtie şi de credit care nu posedă un mecanism de autoreglare îndreptat spre o poziţie de echilibru general stabil şi care deci, oricum ar fi manipulate, nu sunt şi nu pot fi făcute stabile. Toată istoria economică şi financiară a epocii moderne confirmă acest adevăr. Şi totuşi guvernanţii de azi deşi învinşi la tot pasul de Teorema imposibilităţilor, peste tot în lume insistă să ţină istoria în loc, numai pentru că moneda de hârtie şi de credit poate fi uşor manipulată (creează putere financiară şi indirect sau direct putere politică nelegitimă în mâna acelora care îi controlează emisiunea) şi, în acelaşi timp, aduce profituri suplimentare pentru unele clase privilegiate şi, totodată, pierderi nevăzute şi nedreptăţi sociale la cei mulţi. Această situaţie nu poate să dureze la infinit, având în vedere faptul că există o alternativă mai bună, de fapt cea mai bună pe care a cunoscut-o omenirea, şi anume o monedă cu acoperire totală (în aur, argint sau orice altă marfă care poate împlini funcţii monetare) care nu mai poate fi uşor manipulată şi nici nu mai creează profituri suplimentare, putere politică nelegitimă şi crize financiare datorate lipsei de lichiditate suficientă.

Scrisoarea deschisă a lui Keynes din 1933 către noul preşedinte al Statelor Unite, din acea vreme — Franklin Delano Roosevelt — de fapt a despărţit două epoci în istoria economică şi istoria gândirii economice din era modernă. Una se referea la *trecut*, adică o economie liberă imperfectă de tipul capitalismului „laissez-faire”, unde, în afară de bogăţie, apăreau, din cînd în cînd, crize de lichiditate financiară însoţite de şomaj involuntar şi alte nedreptăţi sociale. Alta privea spre *viitor*, şi anume o

economie mixtă tot cu monedă de hîrtie şi de credit monetizat pe care l-a numit „monedă reprezentativă” ca să nu se mai vadă reputaţia proastă, asociată cu trecutul; şi aşa a început o eră nouă după 1934, care se poate numi „welfare state capitalism” sau mai simplu „managed capitalism”, cu ajutorul politicilor monetare şi fiscale recomandate de el. O jumătate de secol mai tîrziu s-a văzut că aplicarea de politici monetare şi fiscale nu numai că nu a rezolvat problema şomajului, a instabilităţii financiare şi a nedreptăţilor sociale, dar, dimpotrivă, le-a osificat la un nivel cronic şi în plus a creat alte probleme în sectorul public şi anume deficite bugetare fabuloase, o balanţă de plăţi internaţionale în. dezordine şi, nu mai puţin periculos, o creştere enormă a datoriei publice, care inevitabil va avea consecinţe nefavorabile în dezvoltarea economiei mondiale de viitor, cum se vede în momentul de faţă în SUA, în Comunitatea Economică Europeană, Japonia şi restul lumii.

Scrisoarea deschisă alăturată, adresată noului. preşedinte al Statelor Unite — William Jefferson Clinton — şi purtînd data de 1 februarie 1993, fără nici o exagerare, la fel desparte două lumi economice şi două metode de analiză şi practică economică, deosebite una de alta. Una ţine de trecut, şi anume de „welfare state capitalism” sau „managed currency” (monedă manipulată) care îşi trăieşte ultima etapă de contradicţii, iar cealaltă de viitor, adică un tip nou de *economie socială liberă*, unde atât sectorul privat, cât şi cel public vor adopta decizii guvernate de acelaşi principiu al justiţiei sociale şi economice, concretizat în realizarea automată de preţuri reale de echilibru stabil. În limbaj românesc este vorba de legea nescrisă a OMENIEI convertită într-un principiu organic de organizare socială, sub egida legii echilibrului general stabil, formulată iniţial de Leon Walras (1834-1910) într-o formă incompletă, dar de-sine-stătătoare, aşa ca autorul de faţă i-a adăugat numai partea care lipsea, şi anume un cadru instituţional

şi juridic tot în stare pură, ca să se potrivească cu celelalte două elemente stabilite de Walras: *concurenţa pură* şi *moneda-Numéraire*.

Prin această orientare nouă către o economie socială de pieţe libere, juste şi stabile (pieţe private sau publice) şi concretizată într-o formulă simplă S = A + P, explicată în text, se vor corecta atât neajunsurile din regimul capitalist, cât şi din cel socialist, dar se vor păstra părţile bune şi sănătoase care nu produc probleme. Cu alte cuvinte, se va deschide o eră nouă în istorie, unde în afară de un progres social-economic de durată se va pune capăt şi la exploatarea directă sau indirectă, deghizată a maselor prin manipularea de preţuri şi venituri de către comercianţi de tot felul („business”), companii private şi instituţii publice, fără nici o *protecţie socială juridică* integrată în procesul de producţie, aşa cum a fost cazul în trecut şi mai este încă şi în prezent atât în regimul capitalist, cât şi în cel socialist, acolo unde mai persistă.

În lumea ideilor, este vorba de o a treia revoluţie paşnică în gândirea economică care va aduce o sinteză nouă între prima revoluţie clasică, de echilibru imperfect, şi a doua revoluţie, modernă, de dezechilibru imperfect. Scrisoarea de faţă către preşedintele Clinton reprezintă, fără nici o exagerare, o piatră de hotar către o altă ordine social-economică mai bună şi mai dreaptă de mâine, în America, ca şi în restul lumii. Cum regimul capitalist american e greu de schimbat — chiar dacă până la urmă tot va fi schimbat, fiindcă istoria nu poate sta pe loc — aş dori ca *sinteza nouă* să fie realizată în ţara mea de origine ROMÂNIA, ca un exemplu viu pentru lumea întreagă, că un „miracol economic” e posibil oriunde, oricât de grele ar fi condiţiile prezentului. La urma urmei dacă e posibil *RĂUL* (dezechilibrul economic), de ce să nu fie posibil şi *BINELE* (echilibrul economic)?

Scrisoare deschisă către preşedintele Statelor Unite William Jefferson Clinton şi către colectivitatea economiştilor

„Ideile exprimate aici într-o manieră atît de laborioasă sunt extrem de simple şi trebuie să fie evidente. Dificultatea o constituie nu numai noutatea ideilor, ci mai ales debarasarea de ideile vechi care se ramifică în adîncurile cugetului nostru din modul în caro cei mai mulţi dintre noi am fost educaţi”.

John Maynard Keynes (1930)

„Filozofia tinde spre limpezirea logică a gîndurilor. Filozofia nu este un ansamblu de doctrine, ci o activitate... Ceea Ce fac faptele este să contribuie la modul de a pune problema, şi nu la găsirea soluţiei oi”.

Ludwig Wittgenstein (1922)

Moştenirea trecutului

La 30 decembrie 1933, John Maynard Keynes, care mai tîrziu devenea lordul Keynes, i-a scris preşedintelui de atunci al Statelor Unite, Franklin Delano Roosevelt, o scrisoare deschisă care a fost publicată în „New York Times”, din 31 decembrie 1933. De cîtă credibilitate şi influenţă trebuia să se bucure gîndirea keynesiană încă de pe atunci, dacă o scrisoare semnată la Londra la 30 decembrie era publicată în ziua următoare la New York, în America!

În această scrisoare, Keynes aprecia că situaţia de criză economică şi financiară din acel timp era rezultatul insuficienţei puterii de cumpărare a oamenilor şi, totodată, al unui declin al cererii agregate, ceea ce, în

opinia lui, determina scăderea producţiei şi crea şomaj involuntar de masă. Aşadar, argumenta el, în continuare „indivizii trebuie incitaţi să cheltuiască mai mult..., business-ul să investească mai mult..., iar autorităţile publice... să creeze venituri curente suplimentare prin cheltuirea de bani împrumutaţi sau emisiune monetară”.

Pentru a se atinge acest obiectiv complex, Keynes recomanda ceea ce astăzi a devenit politică obişnuită în materie monetară şi fiscală. Preşedintele Roosevelt a acceptat şi aplicat multe din recomandările lui Keynes, cu excepţia uneia singure: el nu a desfiinţat total utilizarea etalonului-aur în tranzacţiile internaţionale, aşa cum ar fi dorit Keynes.

Pe termen scurt, nu se poate nega că terapia keynesiană a fost eficace în salvarea societăţilor occidentale de serioasele calamităţi din anii ’30, datorate disfuncţiilor capitalismului modern. Pe termen lung însă, am fost expuşi la situaţii de dezechilibru cu mult mai complexe.

Pe vremea aceea sufeream consecinţele conflictului dintre teoria clasică dominantă, a echilibrului stabil incomplet şi realităţile economice concrete ale dezechilibrului. Acum suntem în primejdie de a trăi un conflict similar, de data aceasta între teoria incompletă a dezechilibrului elaborată de Keynes şi realităţile economice şi financiare concrete ale unui dezechilibru mult mai profund şi mai complicat decît cel din anii ’30.

Noile realităţi şi noile probleme din anii 1990 reclamă idei noi, interpretări şi soluţii noi

În anii ’30, centrul crizei economice şi financiare se afla în sectorul privat; şomajul involuntar de masă, un sistem bancar privat aflat în dificultate şi o amplificare excesivă a speculaţiilor pe pieţele de valori. În ceea ce priveşte sectorul public, respectiv bugetul federal şi bugetul statelor, acestea nu ridicau probleme.

Acum, în anii ’90, centrul crizei financiare s-a deplasat spre sectorul public şi balanţa de plăţi internaţionale, chiar dacă sectorul privat nu este într-o formă mult mai bună.

Problemele sunt binecunoscute: un şomaj cronic de 7% şi chiar mai mare (în oraşele mari, pentru minorităţi — de două, trei ori mai mare); deficite fără precedent, care, pentru bugetul federal se ridică la 300 de miliarde de dolari pe an; un deficit similar în balanţa comercială şi de plăti; o datorie naţională în creştere continuă (atît pe plan intern, cît şi pe plan extern), care săltînd de la an la an cu sume uriaşe a ajuns la 4.175 trilioane, iar costul anual al serviciului acestei datorii — fără a rambursa un cent din capitalul împrumutat — se ridică la cifra uluitoare de 200 miliarde de dolari pe an; scăparea de sub control a sistemului de sănătate publică, ale cărui costuri pentru asistenţa acordată vîrstnicilor şi celor săraci a depăşit 200 de miliarde; şi nu mai puţin important, crescîndele inechităţi sociale în repartiţia venitului naţional care, direct sau indirect, sunt asociate cu creşterea numărului de crime şi acte de violenţă şi încălcare a legii.

Din păcate, sectorul privat nu se poate lăuda cu performanţe mai bune. Corporaţii mari ca I.B.M., Sears and Roebuck, Boeing Co., United Technologies Co., Pratt and Whitney, General Electric (şi vor mai fi încă multe altele) se află în dificultate şi sunt nevoite să-şi reducă numărul de salariaţi.

În aceste condiţii, în caz că am urma cu stricteţe terapia recomandată de Keynes, situaţia ar putea deveni mai rea, în loc să fie mai bună. Încă de pe acum există o prea mare putere de cumpărare — o parte invizibilă a unui iceberg inflaţionist plutitor — astfel că nici un fel de expediente de genul reducerii în continuare a ratei dobînzii sau al recursului la un *deficit spending* de 20—25 miliarde de dolari pentru finanţarea de către administraţie a unor lucrări publice, precum şi la

impozite mai mari nu vor da şi nu vor putea da rezultate satisfăcătoare. Este limpede că ne aflăm într-un impas.

Spre un alt diagnostic: problema centrală a calculului economie

Cele mai multe, dacă nu toate dificultăţile noastre sunt legate de problema *calculului economic*, mai exact de lipsa unui instrument monetar fiabil şi obiectiv care să permită un calcul economic adecvat şi corect.

Suntem pe deplin conştienţi de dificultăţile noastre.

Volumul agregat al investiţiilor reale este anormal de scăzut, dar nu din cauza insuficienţei puterii de cumpărare, cum era cazul în anii ’30. În anii 1990, există o mare cantitate de monedă în circulaţie, dar repartiţia venitului naţional, care este departe de a fi echitabilă, duce la serioase probleme sociale. Inflaţia stagnantă, cu ritmuri lente de progresie, faptul că din cînd în cînd partea invizibilă a icebergului monetar ori *se ridică* şi produce panică la Sistemul Federal de Rezerve, ori *se scufundă* şi produce o comprimare a creditului, atît de temută în rîndurile comunităţii de afaceri, au făcut ca managerii corporaţiilor — mai mari sau mai mici — să tragă anumite învăţăminte esenţiale care pentru ei sunt aducătoare de profit, dar care pentru economie sunt generatoare de probleme extrem de neplăcute.

Oamenii de afaceri şi cetăţenii simpli au învăţat că în asemenea condiţii de dezechilibru este mai rentabil, şi mai puţin riscant „să joci pe piaţă”, să te îndeletniceşti cu *speculaţii pure* (tranzacţii nominale) pe pieţele organizate de mărfuri, de devize şi de valori. Astfel, în loc să fie utilizate pentru investiţii reale, sute de miliarde de dolari sunt afectate zilnic speculaţiilor pure.

Şomajul cronic, în special în rîndurile minorităţilor din zonele urbane, se datorează faptului că sume enorme de fonduri lichide sau de bani împrumutaţi (credit bancar monetizat) sunt deturnate din sfera *investiţiilor reale*

spre ceea ce se cheamă *investiţii financiare* sau speculaţii pure, care sunt neproductive şi deformează rata oficială a inflaţiei.

Scandalul şi corupţia din cadrul Caselor de Economii şi împrumuturi nu este în realitate nimic altceva decît invazia speculaţiilor pure în domeniul pieţei economiilor şi imobiliarului. Altfel spus, speculaţiile pure, la care se dedau în special marile corporaţii şi cele mijlocii, dar şi unii indivizi bogaţi atraşi de o rată de dobînzi artificial ţinută la un nivel redus, împiedică economia americană să atingă punctul de ocupare deplină sau să se apropie de acest punct.

Se poate spune că aceasta a devenit cea mai rea formă de *plagă socială*, invizibilă şi greu de detectat, întrucît alte racile sociale, cum sunt drogurile, alcoolul şi violenţa sunt vizibile şi perceptibile de oricare cetăţean. Capitalismul american, ca şi cel britanic mai înainte, este în pericol să atingă un punct critic de decădere şi declin datorită speculaţiilor pure, fără legătură cu tranzacţiile şi investiţiile reale, în care elementul speculativ este limitat şi productiv.

Dacă acest trend nu este stopat la timp, unele bănci foarte mari organizate ca holdinguri vor fi afectate în curînd de maladia lipsei de lichiditate determinată de inflaţia tîrîtoare şi de febra speculaţiilor pure.

Pînă şi scăparea de sub control a sistemului federal de asistenţă medicală se datorează şi ea aceloraşi temeri-anticipări de inflaţie care au infestat acum şi corpul medical şi administraţia spitalelor, clinicile private şi alte instituţii medicale, inclusiv, desigur, companiile farmaceutice.

În plus, dar în prelungirea analizei de mai sus, nu trebuie să uităm că guvernul SUA a devenit victima unui gen unic de birocraţie neproductivă, condusă şi sprijinită de *o nouă clasă socială de tehnocraţi*, de ingineri sociali îndoctrinaţi pe care îi numim „experţi economici” şi despre care există convingerea că au soluţii la aproape

orice problemă dacă guvernul asigură mijloace financiare.

În realitate însă ei nu au soluţii corecte. Ei se bazează pe jocuri cu ajutorul computerelor, ca şi cînd economia naţională — o unitate vie şi complexă — ar putea fi manevrată ca figurile de pe o tablă de şah. Ei se ocupă cu asemenea jocuri de jumătate de secol şi dacă ar fi fost în stare să aleagă soluţia cea bună n-am mai orbecăi prin mlaştina în care ne aflăm astăzi. Adevărul crud este că tehnocraţii de astăzi nu au încă şi, aşa cum vom vedea în curînd, nu pot să aibă soluţia cea bună la problemele cu care suntem confruntaţi astăzi, atîta vreme cît utilizează metodele actuale.

În semn de exasperare faţă de aceste exerciţii pseudo-matematice la care se dedau de peste o jumătate de secol experţii economici, în Anglia a luat naştere o mişcare ce se extinde acum în întreaga lume. Ea se numeşte „Manchester Action Learning Exchange”, condusă de un octogenar — dr. Reginal Revans, un fost fizician de la faimosul Laborator Cavendish de la Universitatea Cambridge, care a devenit şi un gînditor social în acţiune.

Paralel cu această mişcare, o organizaţie ştiinţifică mai închegată, cu originea în SUA şi cu membrii în 35 de ţări, „Societatea Internaţională pentru Intercomunicarea de Idei Noi”, (International Society For Intercommunication of New Ideas) (ISINI) activează în aceeaşi direcţie.

Există vreo cheie pentru a înţelege că noua clasă de tehnocraţi nu este în stare să rezolve problemele care ne confruntă azi, indiferent cît de mare le-ar fi bunăvoinţa şi priceperea?

Da există, iar răspunsul este următorul: *„Moneda reprezentativă”, cum o numea Keynes, adică hîrtia-monedă şi creditul monetizat de către bănci, prin însăşi natura şi modul ei de funcţionare, nu oferă un instrument obiectiv şi fiabil pentru un calcul economic corespunzător şi exact, atît de vital necesar şi pentru sectorul privat şi*

pentru sectorul public din economie. Acest fel de monedă nu are un mecanism propriu de funcţionare şi de aceea, ori de cîte ori şi oriunde este utilizat pe scară largă duce inevitabil la un *pseudocalcul economic*, de care agenţii economici nu sunt responsabili, ei nefiind în măsură să schimbe această situaţie. O bună judecată nu foloseşte la nimic în acest caz, întrucît deciziile ce se iau în afară devin un joc de noroc, iar profiturile trebuie să fie foarte înalte pentru ca oamenii de afaceri să poată supravieţui.

Aceasta este baza iluziei tehnocraţilor moderni că ei pot administra o societate şi economie modernă, asigurînd bunăstarea şi fericirea poporului. Problema calculului economic se dezbate din anii 1930 fără rezultate clare din cauza modului greşit în care a fost pusă. De la început, întreaga atenţie s-a concentrat pe problema opţiunii între un sistem de pieţe libere, în care calculul economic este posibil şi o economie planificată în care acesta nu este posibil sau nu lasă loc pentru alegere între mai multe soluţii.

Adevărul este că *forma* pieţei (privată sau publică) nu este suficientă pentru a realiza un calcul economic fiabil. În plus, este nevoie de un instrument monetar real care să aibă valoare în sine (marfă-bani), singura în măsură să îndeplinească acele condiţii necesare îndeplinirii funcţiei de *numitor comun* al tuturor celorlalte mărfuri şi servicii rezultate din procesul economic şi avînd valoare. Tocmai această condiţie face ca aurul, argintul sau oricare altă marfă-monedă să aibă *calitatea* de a servi ca instrument fiabil de măsură a valorilor de schimb. „Moneda reprezentativă” recomandată de Keynes nu are şi nu poate avea această calitate şi, prin urmare, nu îndeplineşte condiţiile pentru a îndeplini satisfăcător aceste funcţii.

În Europa de Est şi în republicile ex-sovietice, drama socială şi economică a tranziţiei actuale de la o economie planificată centralizat de către stat la o economie de

piaţă aduce un mesaj revelator tuturor economiştilor: singure, pieţele libere, asociate cu hîrtia-monedă şi creditul bancar monetizat nu pot soluţiona problema calculului economic, ducînd la suferinţe omeneşti incalculabile, privaţiuni, tulburări sociale, ceea ce face ca democraţia să lase un gust amar.

Dacă putem evita pseudocalculul economic şi speculaţiile pure, economia americană poate asigura ocuparea deplină şi o mult mai bună, de fapt cea mai bună, repartiţie posibilă a venitului naţional, astfel încît fiecare cetăţean american capabil să muncească să poată cîştiga un venit decent, suficient pentru a-şi satisface diverse nevoi, inclusiv asistenţa medicală. De această posibilitate sunt convins cum sunt convins că soarele va fi mîine dimineaţă în acelaşi loc. Aceasta este problema cardinală ce confruntă astăzi America şi implicit administraţia Clinton.

Nu numai schimbare, ci mai degrabă ce fel de schimbare: iată problema!

Stimate domnule preşedinte aţi avut absolută dreptate cînd în discursul inaugural aţi spus ţării:

„Nu schimbare de dragul schimbării, ci schimbare pentru a păstra idealurile Americii — viaţa, libertatea, dorinţa de fericire. Deşi păşim în ritmul muzicii timpului nostru, misiunea noastră nu este limitată în timp...

Forţe puternice şi profunde zdruncină şi remodelează lumea noastră, iar problema urgentă a zilelor noastre este dacă putem face ca schimbarea să fie prietenul, şi nu duşmanul nostru...

Thomas Jefferson credea că, pentru a salvgarda fundamentele înseşi ale naţiunii noastre, avem nevoie, din timp în timp, de schimbări radicale. Ei bine, dragi compatrioţi, suntem într-un asemenea moment. Să ne apucăm de treabă”.

Aceste idei sunt pline de miez şi ele merită să fie citate

şi, după toate probabilităţile vor fi citate — şi acum şi în viitor. Ele nu oferă însă o imagine concretă a naturii *schimbării*, pe care o avem în vedere.

Fără îndoială că în Occident, ca şi în ţările estice, în Nord, ca şi în Sud, este următoarea problema hamletiană care se pune: cum să facem ca *schimbarea* să devină prietenul nostru, şi nu duşmanul nostru.

Problema de bază a modului „cum” să se procedeze impune să se identifice — în mod concret — căi şi mijloace într-adevăr în stare să se asigure o „schimbare pentru a păstra idealurile Americii — viaţa, libertatea, dorinţa de fericire”, fără a crea noi dificultăţi în viitorul mai apropiat sau mai îndepărtat. Numai un asemenea fel de răspuns poate face poporul american să vadă lumină la capătul tunelului.

Electoratul american şi-a spus cuvîntul. El a înălţat fanionul. El vrea schimbare! Din dezbaterile care au avut loc atît în timpul campaniei electorale, cît şi după aceea, rezultă că nu există vreun semn al unui program cuprinzător şi consistent de natură să ne scoată din recesiunea actuală, fără să genereze probleme de alt ordin. Ceea ce noul secretar al Departamentului de Finanţe dl. Lloyd Bentsen a anunţat, anume posibilitatea de a spori impozitele pe toate formele de energie — benzină, petrol brut, cărbune, gaz şi electricitate — ca parte a unui nou program economic şi în plus, de a limita sporurile de transferuri pentru cei 41 de milioane de beneficiari ai programelor de securitate socială sau de a spori impozitele nu aduce nici un fel de idei care să inspire speranţă, ci, mai curînd, repetă acelaşi banal joc keynesian, mizînd pe aceleaşi cărţi. Acest joc contravine însă intereselor economiei americane care este afectata de o traumă socială şi care caută să scape din strînsoarea unei recesiuni prelungite. În mod evident, nu acesta poate fi adevăratul mod de a înfăptui SCHIMBAREA, pe care o aveţi în vedere — aceea care să ne fie prieten, iar nu duşman. Din acest punct de vedere,

preşedintele Comitetului pentru Finanţe al Senatului, senatorul Daniel Patrick Moynihan avea dreptate subliniind că nu trebuie să ne atingem de sistemul de securitate socială, iar depoziţia lui merită să fie dezbătută într-o şedinţă publică (vezi „Boston Globe”, din 1 februarie 1933).

Din cauza complexităţii economice şi sociale a situaţiei dificile în care America a fost împinsă în ultimele decenii, este poate cazul să trecem în revistă ce s-a întîmplat în cursul administraţiilor precedente.

Am ratat momentul de cotitură din anii ’70

Cîtva timp după cel de-al doilea război mondial se părea că politica monetară şi fiscală keynesiană dădea rezultate. În acel timp a avut loc boom-ul din anii 1950 şi dintr-o parte a anilor 1960. Brusc însă ceva straniu şi nefast s-a întîmplat în anii ’70. Ideea dominantă în anii ’50 şi ’60 era că recurgînd la puţină inflaţie asociată cu miraculosul multiplicator keynesian, guvernul putea să ţină rata şomajului la un nivel relativ scăzut.

Această concepţie keynesiană a fost consolidată prin descoperirea în 1958 a curbei Phillips şi aplicaţiilor sale. În anii ’70 însă, atît inflaţia, cît şi şomajul au început să sporească în acelaşi timp.

Aceasta a generat fenomenul unic numit „stagflaţie”, adică o dezvoltare concomitentă a inflaţiei şi şomajului. O dată cu aceasta, curba Phillips a căzut în desuetudine şi împreună cu ea şi politicile monetare şi fiscale. A fost un moment de cumpănă istorică, de schimbare cu consecinţe de proporţii. Confreria economiştilor ar fi trebuit să caute o teorie şi o politică economică şi monetară mai bune, de natură să răspundă corespunzător noilor imperative.

Din păcate, confreria economiştilor n-a fost în stare să se angajeze pe calea unei revoluţii (în sens kuhnian) sau a unei noi sinteze (cum aş spune eu). În loc de aceasta,

confreria noastră s-a mulţumit cu *status quo*-ul, deci cu menţinerea economicii keynesiene dominante ca ştiinţă normală (din nou în sens kuhnian), amendată întrucîtva cu o microanaliză de aceeaşi natură, spre a se potrivi cu ansamblul agregat.

Adepţii a ceea ce mai rămăsese din economia neoclasică au încercat să se apropie de curentul de bază al economicii keynesiene dezvoltînd o teorie numită „ciclurile de afaceri reale" şi adoptînd, totodată, ideea cunoaşterii imperfecte, a anticipaţiilor, toate acestea pentru a da impresia unei noi revoluţii în macroeconomica neoclasică, comparabilă sau în contrast cu cea keynesiană.

În realitate, nu era nici o diferenţă, ci mai degrabă o încercare de apropiere, astfel că şi aici avem de-a face cu tactică de *status-quo*.

Iată pe scurt cum în anii '70 şi '80 am pierdut un timp preţios, cramponîndu-ne de *status-quo* şi încercînd să mai reparăm cîte ceva la întîmplare din gîndirea economică şi financiară.

Provocarea istorică menţionată mai înainte a rămas fără răspuns, întrucît guvernul american, ca şi celelalte ţări occidentale, a continuat să aplice neabătut pînă în ziua de astăzi aceleaşi discreditate politici monetare şi fiscale, ca şi cum nimic nu s-a întîmplat în lumea occidentală.

Deşi au fost prevenite, administraţiile Reagan şi Bush au recurs la politici artificiale şi expediente, aspectul cel mai negativ fiind acela de *a nu reduce impozitele, ci de a reduce ratele de dobînzi*, ceea ce a distrus baza formării reale de capital (economisire voluntară, liberă de către populaţie) şi a încurajat speculaţiile pure cu efectul lor disruptiv. La rîndul său, aceasta a lăsat o moştenire de indecizie şi teamă de a lua hotărîri îndrăzneţe. Electoratul a simţit aceste slăbiciuni şi, în consecinţă a votat pentru o schimbare de administraţie.

Guvernul american duce o luptă fără speranţă cu Teorema imposibilităţii

După cel de-al doilea război mondial şi, în special, după anii 1970, guvernarea americană a dus o luptă cu imposibilul, cu morile de vînt, ca Don Quijote al lui Cervantes. Aşa cum a spus odată marele filozof german Kant: „N-am tras concluzia corespunzătoare din experienţă”, adică din istorie şi, în mod concret, în cazul nostru din ceea ce s-a întîmplat după anii ’70. Un alt gînditor celebru, logicianul Wittgenstein a pus în gardă pe oamenii de ştiinţă că faptele nu contribuie decît la punerea problemei, dar nu şi la rezolvarea ei.

Oricum ar sta însă lucrurile. există loc pentru un capitol mai bun care urmează să fie scris în ştiinţele economice şi financiare despre *Teorema imposibilităţii* în practică, potrivit căreia: Într-un sistem aflat în dezechilibru, care, de regulă, recurge pe scară largă la hîrtie-monedă şi credit bancar monetizat sau la ceea ce Keynes numea „monedă reprezentativă” este prin definiţie imposibil ca în oricare moment dat să se calculeze în practică şi să se realizeze instituţional în timp (proces dinamic) un echilibru stabil al masei monetare în concordanţă cu ocuparea deplină a resurselor (umane şi naturale), stabilitatea preţurilor, un buget echilibrat, o balanţă de plăţi internaţionale echilibrată şi o cît mai echitabilă distribuţie a venitului naţional şi a avuţiei.

Motivaţie: Hîrtia-monedă şi creditul bancar monetizat au dovedit de nenumărate ori de-a lungul istoriei moderne că au o *instabilitate inerentă*, care nu poate fi corectată prin nici un fel de politici raţionale.

Cînd, indiferent de cauză, preţurile au o tendinţă de creştere, cantitatea de hîrtie-monedă şi. credit bancar monetizat în circulaţie creşte automat şi astfel o inflaţie pură devine inevitabilă. Cînd, în alte momente, preţurile sunt în scădere, cantitatea de hîrtie-monedă şi credit

bancar monetizat se reduce automat şi astfel o deflaţie pură (contracţie a creditului) cu şomaj involuntar este şi ea inevitabilă.

Lordul Keynes, cu încrederea sa superoptimistă în teoria sa, credea că această problemă de instabilitate care-i era binecunoscută putea fi rezolvată utilizînd „moneda administrată” în contextul politicilor monetare şi fiscale sau a ceea ce mai tîrziu avea să fie numit „politica acordului fin”. După anii ’70 aceasta s-a dovedit în mod evident a fi doar o iluzie ştiinţifică, o simplă dorinţă luată drept realitate,

Keynes nu ne-a înzestrat cu o *cheie practică* pentru a stabili *momentul potrivit* al intervenţiei (manevrarea ratei dobînzii şi/sau a fiscalităţii) sau *proporţia exactă* a intervenţiei.

Am fost astfel lăsaţi la cheremul Teoremei imposibilităţilor care acţionează orbeşte neţinînd seama de partidul politic la putere sau de sistemul social.

Această *iluzie ştiinţifică* este de vină pentru starea deplorabilă a economiei şi finanţelor din Statele Unite şi din restul lumii. Preşedintele Statelor Unite, membrii Congresului, membrii Curţii Supreme, membrii întregului sistem judiciar şi nu în ultimul rînd, poporul american pînă la ultimul om gîndesc şi cred în mod serios că experţii economici şi financiari de la Sistemul Federal de Rezerve şi din alte locuri ale sistemului guvernamental, inclusiv Consiliul Consilierilor Economici ai Preşedintelui, ca să nu mai menţionăm numeroasele institute şi fundaţii de cercetare de prestigiu deţin răspunsul corect spre a rezolva problemele sociale, economice şi financiare de astăzi. În realitate, ei nu au acest răspuns. Ceea ce este şi mai rău e că nici nu pot să-l aibă, oricît de mult ar dori acest lucru, atîta vreme cît se recurge la politici monetare şi fiscale de tradiţie keynesiană. Teorema imposibilităţilor în practică explică cauza.

Oameni simpli, dar şi tehnocraţi înşelaţi

cu ajutorul computerelor

Se crede că forţa experţilor economici constă în faptul că ei fac uz cu abilitate de ecuaţii matematice şi recurg la ajutorul computerelor. De fapt, însă oricît de multe ecuaţii matematice şi econometrice ar fi folosite, computerele nu pot să surprindă decît instantanee fragmentare (şi statice) ale tabloului situaţiei economice.

Necazul este că pornindu-se de la aceste instantanee fragmentare sunt elaborate politici alternative. Ceea ce se omite cu desăvîrşire, procedîndu-se astfel, este factorul uman, adică milioanele de decizii adoptate de agenţii economici (în materie de producţie sau de consum) la fel de importante ca şi resursele naturale disponibile. În condiţii de dezechilibru aceste decizii fluctuează mai mult decît este normal, iar pe de altă parte, chiar deciziile raţionale pot să interfere şi în realitate interferă cu comportamente iraţionale.

Acest aspect dinamic şi asimetric al vieţii economice şi financiare, se schimbă, mai ales în capitalism, de la o zi la alta şi, în fapt, de la o oră la alta, fiind imposibil de sesizat în vreo ecuaţie matematică sau statistică oricît de rafinată sau complexă ar fi ea.

Cu alte cuvinte, există aici un inevitabil dezacord sau conflict între ceea ce pot indica ecuaţiile matematice şi econometrice şi realităţile economice şi financiare concrete.

Totuşi, acesta este presupusul fundament ştiinţific solid pe care sunt construite politicile alternative la Sistemul Federal de Rezerve, Departamentul Finanţelor, în Congres şi în toate celelalte instituţii, inclusiv de cercetare — private sau publice, naţionale sau internaţionale. În realitate, tehnocraţii au o bază foarte şubredă pentru raţionamentele lor, alcătuită din jumătăţi de adevăr şi situaţii fictive — o adevărată iluzie ştiinţifică — foarte îndepărtată de realităţile economice şi financiaro concrete.

Drept urmare, soluţiile recomandate de experţi n-au dat rezultate bune în trecut, după cum nu dau în prezent şi în mod cert, nu vor da nici în viitor, pînă nu vom găsi — cum vom vedea în secţiunea următoare — o soluţie pentru a evita această *antinomie* între teoria economică dominantă şi practica reală. Cam astfel stau lucrurile cu aceste computere în stare să înşele milioane de cetăţeni american nevinovaţi şi, de fapt, întreaga lume, inclusiv pe tehnocraţi, care se pretează la jocuri statice pe calculator în speranţa de a stăpîni masele şi a le orienta cum vor ei.

Recent preşedintele Consiliului de guvernatori ai Sistemului Federal de Rezerve (FED), dl. Alan Greenspan a fost rugat de preşedintele Comitetului pentru Probleme Bancare al Camerei Reprezentanţilor — dl. Henry Gonzales să pună la dispoziţie procese-verbale mai detaliate ale reuniunilor de la FED cu Comitetul Federal pentru Operaţii de *Open Market*. Dl. Greenspan a refuzat însă categoric, motivîndu-şi refuzul cu argumentul că „divulgarea stenogramelor sau înregistrărilor pe videocasete ale reuniunilor ar inhiba discuţiile, care sunt esenţiale pentru degajarea unei politici” („The Boston Globe”, dec. 30, 1992).

Acesta este un mod abil de a ascunde adevărul şi chiar dacă FED-ul încalcă o lege morală nedezvăluind-ul integral, nu există vreo lege scrisă care să-l oblige să-l dezvăluie. Cînd politicile monetare şi fiscale curente au fost adoptate în anii ’30 nimeni — după cîte cunoaştem — nu s-a gîndit că asemenea politici ar putea să nu dea rezultate satisfăcătoare în practică. Problema principală era cum să se iasă rapid din funesta Mare Depresiune şi s-a acceptat orbeşte certitudinea că terapia keynesiană reprezenta soluţia cea bună. Peste jumătate de secol, mai exact în anii ’70, realităţile economice şi financiare aveau să exprime cu totul altceva, infirmînd credinţa oarbă din anii ’30. Lordul Keynes, cum s-a mai arătat, a fost un sprijin în anii ’30, dar el nu mai trăieşte spre a-şi

schimba vederile şi a ne ajuta în împrejurările grele existente astăzi în SUA şi în Restul lumii.

Dacă în 1993 dosarele Comitetului Federal pentru Operaţiuni Open Market de la FED şi de la alte bănci centrale din Occident ar fi publicate integral, fără modificări sau omisiuni, cu excepţia eforturilor subtile de apărare sau promovare a unor interese de durată proprii pe care lumea bancară şi financiară le prezintă ca fiind singure interese ale economiei, am vedea cît de *superficiale* şi de *găunoase* sunt discuţiile de la reuniunile FED. În condiţiile ideale, dar posibile ale echilibrului general stabil, FED ar trebui să fie un Templu monetar sacru, în care să nu fie avute în vedere decît buna stare a economiei americane şi interesele celor peste 240 de milioane de americani şi nici un fel de alte interese. În prezent, însă, nu e de mirare cînd în New York Times din 10 ianuarie 1993 putem citi un articol cu titlul „Bancherii se alătură lobbyist-ilor apropiaţi de Clinton”.

În felul acesta, secretul *iluziei ştiinţifice* nutrite de tehnocraţi aici în SUA la FED şi în alte locuri, ca şi în restul lumii, este bine păstrat.

Administraţia Clinton trebuie să pună capăt acestei stări de lucruri dacă doreşte să aibă succes sau să se realizeze o SCHIMBARE pozitivă şi benefică pentru poporul american.

Înainte de a trece la secţiunea următoare, trebuie spus limpede că *problema reală* este nu de a distruge băncile şi pieţele organizate de mărfuri, valori şi devize străine, întrucît în sine aceste instituţii sunt indispensabile pentru funcţionarea normală a economiei moderne.

Nu poate fi un ţel nici suprimarea instinctului natural, normal de speculă, adică asumarea de riscuri, inerentă oricărei tranzacţii, proiect economic sau afaceri normale.

Această speculă normală este parte integrantă a libertăţii economice şi nu poate fi răpită oamenilor fără serioase consecinţe negative pentru economia naţională.

Aceasta a fost una dintre principalele carenţe ale experimentului comunist din ţările estice, care mai devreme sau mai tîrziu era condamnat la eşec. Acest lucru s-a şi întîmplat la sfîrşitul deceniului trecut în ţările „socialiste”, pentru că oamenii fuseseră lipsiţi de dreptul lor natural, legitim de a-şi îmbunătăţi situaţia asumîndu-şi riscuri, de a realiza inovaţii implicînd în mod firesc un element speculativ.

Problema reală este de a vedea şi de a institui în politica socială distincţia între tranzacţii şi afaceri constructive, reale, în care specula normală este o parte componentă şi tranzacţiile nominale, lipsite de conţinut, care nu sunt decît speculaţii pure, sau *jocuri de noroc instituţionalizate*.

Acestea din urmă pot fi şi adesea sunt, foarte profitabile pentru unii indivizi şi unele companii (bănci, case de schimb), dar în acelaşi timp, ele sunt *nocive socialmente* întrucît produc în mod automat fluctuaţii artificiale de preţuri, care afectează mersul economiei naţionale. Sume imense, de sute de miliarde de dolari, sunt folosite zilnic pentru acţiuni pur speculative, ceea ce exercită un efect de ştrangulare pentru economie, incapabilă să asigure o ocupare deplină a tuturor resurselor — umane şi naturale deopotrivă.

În esenţă, ceea ce se impune este nu să distrugem, ci să regenerăm instituţiile, să transformăm structura şi practicile, astfel încît ele să nu mai poată provoca prejudicii societăţii şi finalmente chiar şi lor, în măsura în care pot ajunge în pragul falimentului doar din dorinţa de a realiza un nejustificat supraprofit şi de a-şi asigura o putere economică nelegitimă.

Salvarea o constituie o formulă simplă: S = A + P

Ca Einstein care a încercat să exprime raportul dintre masă şi energie prin formula $E = mc^2$, în mod similar, dar depăşind ideea de relativitate, putem identifica

metodologia de găsire a unor soluţii practice la problemele economice şi sociale ale zilelor noastre utilizînd o formulă clară şi simplă: *S=A+P*.

Nu încape îndoială că trăim o situaţie de conflict între doctrina keynesiană încă predominantă,. cu modul său de gîndire, şi realităţile economice, sociale şi financiare, precum si practicile existente.

Însăşi criza din anii 1990, ca şi cea din anii ’70 demonstrează validitatea în practică a *Teoremei imposibilităţilor*. Aceasta nu înseamnă însă că economica keynesiană este total moartă. Nu, nicidecum. Aceasta înseamnă însă că teoria keynesiană trebuie să fie limitată la studierea *dezechilibrului economic* în sensul său empiric, întrucît aceasta este în concordanţă cu modelul originar („echilibrul” instabil cu şomaj) de la care ea a fost derivată, şi să se lase la o parte problemele de decizie politică.

Avem, desigur, nevoie să ştim cît mai mult despre structura empirică a condiţiilor de dezechilibru din economia şi finanţele noastre. Aceasta este de fapt factorul „A”, sau *realităţile actuale*, concrete din sus-menţionata formulă S = A + P, în care „S” reprezintă soluţia practică.

Factorul „P” reprezintă cele mai bune *realităţi potenţiale* care raţional şi practic par aplicabile. Cele mai bune realităţi posibile nu pot fi nimic altceva decît realizarea şi menţinerea condiţiilor de *echilibru general stabil*, în care toate cele cinci probleme majore menţionate mai sus (şomajul, inflaţia sau deflaţia, deficitele cronice în bugetul public şi în balanţa de plăţi şi inechităţile sociale pe scară largă) surit soluţionate sau nu există ca atare.

Domnule preşedinte, problema fundamentală cu care se confruntă în mod real administraţia dvs. este de a imagina şi aplica acele politici şi reforme coerente şi realizabile care, sunt convins, pot scoate SUA din poziţia „A” de astăzi pentru a o duce spre cea mai bună poziţie

potenţială „P” de mîine. Lucrurile sunt simple şi clare. La urma urmei, scopul final al oricăror măsuri şi politici aplicate de guvern este de a rezolva o problemă dată şi de a restaura condiţiile de stabilitate şi echilibru astfel încît dificultăţile respective să nu mai apară curînd.

Soluţiile bazate pe dezechilibru utilizate în trecut trebuie să fie evitate cu desăvîrşire, întrucît, în final, costul social depăşeşte orice avantaj nominal.

Obiectivul principal al acestei lungi scrisori deschise este nu de a intra în detalii tehnice în legătură cu „politicile şi reformele coerente şi realizabile” care sunt necesare, ci mai curînd de a trage un semnal de *alarmă* că nu suntem, cum spun francezii „sur la bonne voie” (pe calea cea bună) şi că există o altă soluţie alternativă, mult mai bună — în fapt cea mai bună — atît ca diagnostic cît şi măsuri practice. Gîndirea actuală dominată de un model bazat pe dezechilibru (moştenit de la Marx şi de la Keynes) trebuie să fie corelată cu un model de echilibru stabil (moştenit de la Adam Smith şi Leon Walras) pentru a ajunge la *sinteză sui-generis* de soluţii aplicabile într-un mod sistematic.

Iată deci ce reprezintă formula S = A + P.

Teorema posibilităţii şi două tipuri diferite de politică şi reformă economice

Din formula S = A + P putem dezvolta Teorema posibilităţii care spune:

Avînd în vedere factorul „P” reprezentînd în sine condiţiile de bază ale unei realităţi potenţiale care este cea mai bună posibilă (în teorie şi practică), prin urmare condiţii de echilibru general stabil, este clară posibilitatea de a modifica o structură de dezechilibru, reprezentată de factorul „A”, în aşa fel încît orice problemă economică sau socială din orice regim politic să fie rezolvată satisfăcător, atît pe termen scurt cît şi pe termen lung.

Condiţiile de echilibru general stabil, adică factorul „P”, pot fi exprimate urmînd o formulă îmbunătăţită derivată din Walras, după cum urmează:

$P = 100\%(Co + Nu) + R_1$,

În care:

Co = concurenţa eliberată de orice formă de monopol, sau 100% concurenţă pură, evident conceptă teoretic la limită;

Nu = moneda-*Numéraire* adică o monedă cu acoperire de 100% şi liber convertibilă;

R_1 = un cadru instituţional şi juridic pur adică în acord cu celelalte două elemente.

Sub raport metodologic, deficienţa cea mai mare din demersul analitic al unor economişti keynesieni sau marxişti este aceea că ei şi-au condus raţionamentele numai în funcţie de factorul „A”. În acest fel ei au fost nevoiţi că aplice un fel de metodologie retrospectivă, adică o metodă de a gîndi revers sau cum se spune *ex-post*.

Spre exemplu, dacă există pericol de inflaţie, economiştii keynesieni şi marxişti, gîndind exclusiv în spiritul factorului „A”, recurg la politici antiinflaţioniste ridicînd rata dobînzii oficiale sau a impozitelor, apelează la tot felul de subterfugii sau „gimmicks”, cum se spune în englezeşte, pentru a atenua efectele posibil negative asupra şomajului. Toate acestea sînt însă în zadar, fiindcă, în acest caz, e vorba de o luptă fără nici o şansă de succes cu Teorema imposibilităţii în practică.

În cazul unei deflaţii cu şomaj, aceiaşi experţi, keynesieni se grăbesc să recomande o terapie opusă, aceea a reducerii ratei dobînzii oficiale, a impozitelor în combinaţie cu „deficit spending” (deficite bugetare pentru a finanţa lucrări publice sau a subvenţiona industrii de export). Din păcate, însă, iarăşi nu există nici o şansă de succes pentru acelaşi motiv — Teorema imposibilităţii în practică.

Ce nu este în regulă în ambele aceste cazuri? Corpul

economic fiind deja bolnav, asemenea politici inflaţioniste sau deflaţioniste au efectul unei terapii de şoc care în loc să întărească mai curînd slăbesc economia naţională deja suferindă întrucît îi injectează noi factori de dezechilibru, lucru care poate să nu fie vizibil momentan dar care, cu timpul, iese, inevitabil la suprafaţă. Într-un cuvînt, asemenea politică de gen retrospectiv bazată pe principiul efect-contraefect reprezintă în realitate o soluţie de dezechilibru care nu poate rezolva cum se cuvine problema deoarece dezechilibrele ce se suprapun vor aduce mai mult, iar nu mai puţin dezechilibru.

Urmînd formula S = A + P, probleme legate de inflaţie, şomaj, deficite în balanţa de plăţi etc. pot fi rezolvate corespunzător dacă luăm în consideraţie în mod simultan (1) dezechilibrele reale care există şi (2) realitatea potenţială de echilibru stabil. Prin urmare avem nevoie de o metodologie prospectivă, de o analiză *ex-ante*. Avem de-a face în acest caz cu ceea ce se poate numi tipul de politici şi reforme de *cauză şi efect*.

Este vorba deci, de două feluri diferite de a percepe lumea economică. Pe de o parte, în optica keynesiană şi marxistă problemele sunt abordate în termeni ele dezechilibru, iar politicile aplicate au şi ele un caracter tot de dezechilibru. Concepţia recomandată şi susţinută aici este aceea de a gîndi problemele date simultan în termeni, de dezechilibru şi echilibru general stabil şi de a recurge, în final, la politici de echilibru. În mod evident, avem de-a face cu două metodologii diferite.

Terapia de şoc, indiferent de forma, mai dură sau mai puţin, dură, a politicii monetare şi fiscale, nu a dat roade pozitive în trecut, nu acţionează eficient în prezent şi nu va acţiona cum trebuie nici în viitor. Mai întîi, autorităţile care au prerogative de a lua decizii sînt nevoite, prin procedura sau metodologia existentă, să aştepte pînă ce economia devine grav bolnavă. După aceea, în loc de a se aplica un remediu natural, suportabil, care să ajute

corpul economic să elimine toxinele dăunătoare ale dezechilibrului, acestui corp economic deja slăbit îi sunt injectate elemente adiţionale de dezechilibru. Acesta este motivul principal pentru care remedii monetare şi fiscale recomandate prin politici de efect-contraefect trebuie evitate în toate cazurile.

Salvarea se află numai în formula S = A + P, respectiv în aplicarea de politici de echilibru de tipul cauză şi efect. Pe scurt acesta este mesajul meu.

Recomandări concrete

În ceea ce priveşte problemele concrete care trebuie să fie luate în considerare spre a fi incluse într-un cuprinzător *Program de redresare şi stabilizare economică şi financiară în SUA*, lista este lungă, dar nu voi menţiona aici decît pe cele mai importante dintre ele:

1. Îngheţarea datoriei naţionale la o zi dată, de exemplu la 1 mai 1993, astfel încît Congresul să aibă suficient timp să dezbată problema aşa-numitului *deficit spending* practicat de guvern, care este esenţa periculosului deficit al bugetului public şi să ajungă la concluzia necesităţii abandonării lui.

2. Interzicerea prin lege, sub sancţiunea unor penalizări dure, a oricăror forme de speculaţii pure (tranzacţii nominale, formale) pe pieţele organizate de valori, de devize şi de mărfuri, întrucît acestea nu sunt de fapt nimic altceva decît un joc de noroc instituţionalizat ele putînd fi profitabile pentru unii indivizi, dar indiscutabil nocive socialmente.

3. Adoptarea de măsuri adecvate pentru ca *pieţele monetare*, de fonduri lichide să fie separate de *pieţele de capital*, cu vocaţia de a servi exclusiv pentru investiţii reale şi formarea de capital prin economii voluntare făcute de populaţie. Aceasta va asigura suficientă lichiditate pentru economia naţională în orice moment, permiţînd astfel să se evite crizele financiare.

4. Reexaminarea *bugetului militar* pornindu-se de la principiul ca trupele americane să nu fie dislocate nici în Europa, nici în alte părţi ale lumii, dacă ţara respectivă nu suportă integral costurile aferente. Comunitatea Europeană îşi poate, desigur, permite să suporte costul integral al staţionării, între frontierele ţărilor membre, a trupelor americane. În caz contrar, guvernul american trebuie să facă presiuni pentru constituirea unor forţe armate permanente ale ONU, suficiente ca efective şi dotare pentru a asigura aplicarea hotărîrilor Consiliului de Securitate şi a garanta securitatea colectivă: Toate ţările membre trebuie să contribuie la întreţinerea şi instruirea acestor forţe armate. Bugetul militar din SUA ar putea fi astfel redus cu 50% într-o perioadă de patru ani.

5. Reexaminarea sistemului de welfare, astfel încît nici o persoană aptă de muncă să nu primească nici un fel de ajutor public fără să presteze o activitate corespunzătoare. Şi aici pot fi realizate economii de proporţii însemnate.

6. Reexaminarea, ţinînd seama de urgenţa mai mare a problemelor sociale, a unora dintre cele mai costisitoare proiecte din *programul spaţial*, cum sunt SSC din Texas, Iniţiativa de apărare strategică („Războiul stelelor”) şi frecventele zboruri ale navetelor spaţiale, care ar putea fi rărite, realizîndu-se astfel economii substanţiale.

7. Reexaminarea tuturor *programelor de ajutor extern* fără nici o excepţie şi reducerea ajutoarelor la minimum, dacă nu pot fi reduse imediat la zero.

8. Pregătirea unei *reforme monetare* pentru a înlocui instabilul dolar actual — de hîrtie şi de credit — cu un dolar greu, acoperit şi convertibil în aur pentru reglarea soldurilor balanţei de plăţi internaţionale după ziua „Z” şi a unor dolari acoperiţi şi convertibili (bilete de bancă şi depozite) garantaţi cu diferite produse naţionale standardizate, depozitate în *Magazii monetare speciale*, administrate de Sistemul Federal de Rezerve. Aceşti

dolari vor servi pentru tranzacţiile interne şi vor înlocui moneda inflaţionistă şi deflaţionistă creată prin monetizarea creditului. Un dolar nou, greu va putea fi egal cu 50 sau 100 de dolari vechi, în aceeaşi proporţie reducîndu-se simultan preţurile şi veniturile, adică toate activele şi pasivele (private şi publice, interne şi externe) astfel încît nimeni să nu piardă sau să cîştige nimic. Prin această reformă, rezervele de aur de la Fort Knox vor fi reevaluate şi reactivate spre binele economiei americane.

9. Acompanierea reformei monetare de o *reformă socială*; în acest scop atunci cînd dolarii vechi se vor schimba pe dolari noi, dincolo de o anumită sumă minimă se va preleva de către Banca Federală Districtuală o „Contribuţie socială de reabilitare” (CSR). Din această CSR, cetăţenii care n-au nici un venit sau un venit inferior nivelului de sărăcie vor obţine un ajutor financiar nerepetabil proporţional cu numărul de persoane întreţinute.

O asemenea reformă socială va urmări două scopuri. Pe de o parte, ar rezolva o bună parte din problema sărăciei, eliminînd de pe listele de asistenţă socială toate persoanele apte de muncă. În al doilea rînd, prin crearea unei cereri efective adiţionale din partea beneficiarilor de ajutor financiar, pieţele interne vor fi întărite, iar economia va primi un impuls de care are nevoie acum mai mult decît oricînd.

10. Reexaminarea raporturilor între guvernul federal, guvernele statelor şi conducerile locale. Este necesar să se stabilească în mod precis o scară a responsabilităţilor publice pentru toate cele trei nivele de guvernare şi, în acelaşi timp, să se determine proporţional sursele de venit public (impozite şi taxe) pentru fiecare nivel. Procedura actuală în virtutea căreia cea mai mare parte a veniturilor din surse publice merg la Washington şi de acolo sunt redistribuite spre state şi administraţii locale este greoaie, foarte costisitoare şi nedreaptă faţă de

cetăţenii, care pentru acelaşi serviciu plătesc taxe de două sau trei ori. În felul acesta s-a ajuns la o imensă dezvoltare a birocraţiei la Washington. O reformă a administraţiei publice printr-o reală şi efectivă descentralizare nu numai că ar spori eficienţa administraţiei, dar ar permite şi substanţiale economii în costurile de guvernare la toate nivelele.

Sunt şi alte probleme concrete care pot fi incluse în *Programul de redresare şi stabilizare...*, dar cele zece puncte menţionate mai sus vor asigura cu siguranţă o reducere în bugetul federal de cel puţin 300 miliarde de dolari, efectivă imediat astfel încît un buget echilibrat realizat cu reforme adecvate, vizînd ţelul final al echilibrului general stabil, şi nu doar simple experienţe, vor permite îngheţarea datoriei publice, cum se menţionează la punctul 1.

Cea mai mare dificultate în realizarea acestei sinteze *sui generis* menţionate mai sus — aşa cum ne-a prevenit maestrul gîndirii moderne — lordul Keynes — rezidă nu în ideile şi interpretările noi prezente în această scrisoare şi în alte lucrări, ci mai curînd în lupta pentru a ne debarasa de ideile vechi, care se ramifică în adîncurile cugetului nostru şi care, culmea, sunt moştenite de la acelaşi maestru.

Domnule preşedinte, deşi nu sunteţi economist de profesie, aveţi suficientă experienţă de guvernare pentru a înţelege importanţa şi consecinţele formulei simple: S = A + P. Repet, în realitate, ea este o sinteză *sui-generis* între viziunea clasică şi cea modernă şi este rezultatul a 235 de ani de gîndire economică.

Realizarea în practică a acestei sinteze în timpul administraţiei dvs. ar fi cel mai mare dar pe care l-aţi putea face ţării noastre, lăsînd astfel posterităţii o valoroasă moştenire. Cu tinereţea şi dinamismul dumneavoastră puteţi convinge Congresul nostru să vă sprijine şi, întrucît poporul vă va sprijini şi el, nu mă îndoiesc că veţi fi în stare să realizaţi în America un

„miracol economic” într-o versiune superioară ca stabilitate şi justiţie socială celui din Germania şi Japonia.

Atunci şi numai atunci, domnule preşedinte vă veţi realiza intenţia exprimată în discursul inaugural:

„Să ne hotărîm să transformăm guvernul nostru într-un loc pentru ceea ce Roosevelt numea experiment perseverent şi curajos, un guvern pentru zilele de mîine, şi nu pentru cele de ieri”.

În această călătorie strălucită, vă doresc succes deplin!

Cu respect, al dumneavoastră
Anghel N. Rugină
Emeritus of Economics and Finance
Northeastern University, Boston, MA.

1 februarie 1993

(Copyrights rezervate de autor).

Redactor: ECATERINA IONESCU
Tehnoredactor: EUGENIA AMBROZI
Bun de tipar: 2. IX. 1993. Coli tipar: 27, 25.
Format: 16/54x84.
C. Z. pentru biblioteci mari: 340. 1. C. Z. Pentru biblioteci mici: 33
S. C. UNIVERSUL S A. c. -594